

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYENİN BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
CEMİYETİ'NE GİRİŞİNİN İZMİR BASININA
YANSIMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Selin GÜRLÜK

DANIŞMAN

Öğr. Gör. Dr. Mehmet Emin ELMACI

İZMİR -2010

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans “Türkiye’nin Birleşmiş Milletler Cemiyetine Girişinin İzmir Basınına Yansıması” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin, bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2010

Selin GÜRLÜK

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp tarihi Enstitüsünün

.../.../2010 tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri Lisansüstü Öğretim Yönetmeliğinin Maddesine göre Atatürk İlkeleri ve İnkılâp tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Selin Gürlük'ün "Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Cemiyetine Girişinin İzmir Basınına Yansıması" konulu tezi incelenmiş ve aday .../2010 tarihinde saat.....'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra Dakikalık süre içerisinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan ana bilimdalalından jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin olduğuna oy ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

TEZ VERİ FORMU

YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ

Tez No:

Konu No:

ÜnivNo:

Tezin Yazarının

Soyadı: Gürlük

Adı: Selin

Tezin Türkçe Adı : **Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Cemiyetine Girişinin İzmir Basımına Yansıması.**

Tezin Yabancı Dildeki Adı: Turkey's of entry into hte United Nation to ferlection of The İzmir Press

Tezin Yapıldığı

Üniversite: **Dokuz Eylül** Enstitü: **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi** Yıl: **2010**

Diğer Kuruluşlar:

Tezin Türü: 1- Yüksek Lisans x

Dili : **Türkçe**

2-Doktora

sayfa Sayısı :

3- Tıpta Uzmanlık

Referans Sayısı :

Tez Danışmanı:

Öğr. Gör. Dr. Mehmet Emin Elmacı

Türkçe Anahtar Kelimeler:

İngilizce anahtar Kelimeler:

1- Türkiye

1-Turkey

2- Milletler

2-United

3- Cemiyet

3-Nation

4- İzmir

4-Smyrna

5- Basın

5-Press

ÖZET

I.Dünya savaşından sonra ABD başkanı Wilson'un ortaya koyduğu 14 ilkede yer alan,"gizli anlaşmaların yapılmayacağı ve Devletlerarasındaki uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi" için gerekli görülen bir Cemiyet'in varlığına ihtiyaç; 1919 Paris Konferansı'ndaki Milletler Cemiyeti misakıyla ortaya atılmıştır.

28 Nisan 1919'da kurulan Milletler Cemiyeti amaçları doğrultusunda Dünya barışını sağlamaya ve Devletlerin hızlı silahlanma sürecini engelleme konusunda çalışmalarına başladı. Bu amaçla da birçok Devlet Milletler Cemiyeti'ne katıldı. Bu konuda Milletler Cemiyeti'ne en iyi uyumu gösterecek olan Devlet "Türkiye Cumhuriyet" idi...

Milli mücadele ile bağımsızlığını kazanan Türkiye Cumhuriyeti, içte ve dışta barış politikasıyla hareket ederken, Milletler Cemiyeti'ne giriş sürecinde İzmir basında geniş ölçüde yer almıştır...

ABSTRACT

A need for a society which is necessary for secret contact can't be signed and for disputes between states must solve in peaceful way and also which are included in 14 Principles by the President of the USA. Wilson of the World War I, was created with United Nations Treaty in 1919 Paris Conference

United Nations, which was founded on 28 of April, 1919, as it aimed began to work for peace in the world and to prevent fast disarmament in the States. Also, many states joined to United Nations (League of Nations) to serve his aim. The Republic of Turkey was the best who could achieve this aim among all states...

While Turkey, who got its independence with Independence War, was acting with its peace policy both in and out borders, İzmir took place widely in press

ÖNSÖZ

“Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne Girişinin İzmir Basınının Yansıması” adlı Yüksek Lisan Tezi, üç bölümden meydana gelmektedir. I. Bölüm Milletler Cemiyeti’nin Kurulması, II. Bölüm Türk Dış Politikası ve Milletler Cemiyeti İlişkileri, III. Bölüm de Türkiye’nin Milletler Cemiyetine Girişi ve İzmir Basını şeklinde adlandırılmışlardır.

Birinci Bölümde Milletler Cemiyeti öncesi I. Dünya savaşı ve bu savaşın sonlarına doğru ABD Başkanı Woodrow Wilson’un “14 İlkesi”nden yola çıkarak temellerinin atılmasından bahsedilmiştir. Daha sonra Milletler Cemiyeti’nin Kurulması, yapısı, amacı, ve daha sonra Milletler Cemiyet’inin güçlendirilmesi ve de eksikliklerinin giderilmesi için Briand – Kellog Paktı gibi uluslar arası boyutlarda imzalanan antlaşmalardan, yapılan Silahsızlanma konferansından bahsedilir. Silahsızlanma konferansından bahsederken İzmir Basınına da yer verilmiştir.

II. Bölümde Türkiye’nin Milli Mücadele Dönemi ve sonrasındaki Lozan Antlaşması ve Milletler Cemiyeti üyeliğine kadar, Lozan sonrası problemler çerçevesinde Türkiye Milletler Cemiyeti İlişkileri ele alınmıştır.

IV. Bölüm, Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne Girişinden evvel 1930 ve 1932 yılları arası Türk Dış Politikası ve Çeşitli Devletlerle İlişkileri yer almaktadır.

III. Bölümde ise, Türkiye’nin Milletler Cemiyetine girme nedenleri ve de Avrupalı devletlerin de neden Türkiye’yi Milletler Cemiyetinde görmek istediklerinin nedenlerinden, Milletler Cemiyet’ine davet edilme süreci ve İzmir Basınına yansımalar bu bölümde yer almaktadır.

V. Bölüm, Türkiye’nin Milletler Cemiyet’ine girişinden sonraki dönemle ilgili olarak, Montreux Boğazlar Sözleşmesi, Hatay Sorunu ve girdiği paktlar hakkında da bilgi verilmiştir.

Bu tezde Yeni Türkiye’nin Cumhuriyetinde barışa dayana iç ve dış politikasını sadece sözde değil davranışlarıyla gösterdiği görülmektedir., Dünya

barışı için yapılan her antlaşma ve kurulan cemiyette kendisinin de katılımları söz konusu olduğu belirtilmektedir. Türkiye Milli Mücadelesinden sonra Batı’ya karşı duygusal değil mantıklı ve akılcı bir şekilde yaklaşarak ancak kendi

tam bağımsızlığında da ödün vermeyerek, Batı uygarlığından faydalanma hatta onu kendine rehber edindiği görülmektedir.

Yüksek Lisans Tezimi hazırlama ve yazım aşamasında bana büyük yardımları olan Danışman Hocam Dr. Emin Elmacıya Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi'ndeki başta Enstitü Müdürü Sayın Doç Dr. Kemal Arı'ya ve bütün hocalarıma teşekkür ederim.

Selin GÜRLÜK

İzmir / 2010

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	II
TUTANAK.....	III
TEZ VERİ FORMU.....	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
ÖNSÖZ.....	VII
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

MİLETLER CEMİYET'İNİN KURULMASI VE AMACI

A – I.DÜNYA SAVAŞININ ÇIKIŞ SEBEPLERİ

1-Avrupa Devletleri arası Blok- Çıkar Çatışmaları.....	8
a-Silahlanma Yarışı.....	10
b-Uluslar Arası Örgüt Eksikliği.....	10

B-SAVAŞIN BAŞLAMASI.....11

1-Osmanlı Devlet'inin Savaşa Katılması.....	13
2-Osmanlı Devletini Paylaşım Antlaşmaları.....	19
a-Boğazların Rusya'ya Verilmesi.....	19
b-Sykes - Picot Antlaşması.....	20
c-Saint Jean De Maurienne Antlaşması.....	21
3-Rusya'nın Savaştan Çekilmesi.....	22
4-Amerika'nın I. Dünya Savaşına Katılması.....	22

C-WILSON PRENSİPLERİ VE I. DÜNYA SAVAŞININ SONU...23

D-SAVAŞ SONRASI DÖNEM

1-Paris Barış Konferansı	27
a-Versailles Antlaşması.....	28
b-Saint Germain Antlaşması.....	29
c-Neulliy Antlaşması.....	29
d-Triannon Antlaşması.....	29
e.Sevr Antlaşması.....	30
E- MİLLETLER CEMİYETİNİN KURULMASI.....	35
1-Milletler Cemiyeti Misakının Kabulü.....	36
a-Milletler Cemiyeti Misakının Özellikleri ve Amacı.....	37
b-Milletler Cemiyetine Üyelik ve Çıkma.....	39
c-Milletler Cemiyetinin Önemli Organları.....	39
2-Milletler Cemiyeti ve Silahsızlanma.....	41
a-Washington ve Londra Deniz Silahsızlanması Konferansı ve Antlaşmaları.....	44
b-Locarno Antlaşmaları.....	45
c-Briand – Kellog Paktı.....	46
3-Silahsızlanma Konferansı.....	48

II. BÖLÜM

TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE MİLLETLER CEMİYETİ İLİŞKİLERİ

A-MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ.....	53
1-Mudanya Mütarekesi.....	57
2-Lozan Konferansı.....	59
B-LOZAN ANTLAŞMASINDAN SONRAKİ MESELELER VE MİLLETLER CEMİYETİ İLİŞKİLERİ	

1-Musul Meselesi.....	66
2-Türk ve Rum Halklarının Mübadelesi.....	69
3-1923 Ve 1930 Arası Türk Dış Politikası Ve İkili Antlaşmalar.....	71

III. BÖLÜM

1930 – 1932 TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE İZMİR BASINI.....	74
A-TÜRK – YUNAN İLİŞKİLERİ.....	78
B-TÜRK – RUS İLİŞKİLERİ.....	88
C-TÜRK – İTALYAN İLİŞKİLERİ.....	95
D-TÜRK – FRANSIZ İLİŞKİLERİ	99
1-Osmanlı Borçları.....	99
2-Türkiye - Suriye Sınırının Çizilmesi.....	103
E- TÜRK – İRAN İLİŞKİLERİ.....	104
F- BALKAN KONFERANSLARI VE BALKAN PAKTI.....	108

IV. BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN MİLLETLER CEMİYETİNE GİRİŞİ VE İZMİR BASINI

A-TÜRKİYE’NİN MİLLETLER CEMİYETİNE GİRİŞ

SÜRECİ.....	119
1-Türkiye’nin Milletler Cemiyetine Daveti.....	119
2-Türkiye’nin Milletler Cemiyetine Daveti ile ilgili Milletler Cemiyeti Delegelerinin konuşmaları.....	125
3-İzmir Basınında Milletler Cemiyeti’ne Giriş	132
4-Yabancı Basında Türkiye’nin Milletler Cemiyetine Girişi.....	144

V.BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN MİLLETLER CEMİYETİNE KATILIMINDAN SONRAKİ İLİŞKİLER.....	150
A-TÜRKİYENİN LAHEY ADALET DİVANINA GİRİŞİ.....	150
B-AVRUPA BİRLİĞİ PROJESİ	151
C-DÖRTLER PAKTI VE TÜRKİYE	153
D-SALDIRININ TANIMINA İLİŞKİN LONDRA SÖZLEŞMELERİ	154
E-MONREUX BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ.....	156
F-SADÂBAD PAKTI.....	161
G-HATAY (SANCAK) MESELESİ	163
SONUÇ.....	168
KAYNAKÇA.....	172
EKLER.....	179

GİRİŞ

19. yüzyıl Avrupa hatta tüm Dünya tarihinde değişikliğe neden olacak olan olaylara sahne olacaktı. Bu devrin belirleyici olayları, Sanayi ve Fransız devrimi, İmparatorlukların askeri, siyasi, ekonomik, sosyal yapılarını ve bu imparatorluklar içinde yaşayan ulusların kaderinde geleceklerini etkileyecek olayları yaratacaktı. Bu olaylar devletler arasındaki ilişkileri de kökünden değiştirecekti.

“Ondokuzuncu yüzyıl siyasî konularda devletler arasında bir danışma devri idi, yirminci yüzyıl ise işbirliği devridir. Başka bir deyimle, ondokuzuncu yüzyılda yapılan çalışmalar modern anlamda milletlerarası siyasî teşekküllerin kurulması için bir zemin hazırlamış, yirminci yüzyılda ise bu teşekküller fiilen kurulmuşlardır. Milletler Cemiyeti ...ondokuzuncu yüzyıl boyunca toplanan ve son şeklini La Haye Konferanslarında alan bir çok konferansların genişletilmiş ve geliştirilmiş şekli idi.”¹

Milletler Cemiyeti I. Dünya Savaşı sonunda Wilson Prensipleri ve Paris Misak'ının temelleri üzerine kurulan bir kuruluştur. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarındaki kutuplaşmaların ve de çatışmaların önüne geçebilecek bir kuruluşun varlığının yarattığı I. Dünya Savaşının sonunda aşana Ekonomik ve toplumsal sosyal felaketlerin bir daha yaşanmaması için bir umut olarak meydana getirilmeye çalışılan bir kurumdu. Bu nedenle 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl Dünya siyasi koşullarına bakmak faydalı olacaktır.

19. yüzyılda var olan üç görüş; Liberalizm, Nasyonalizm ve Sosyalizm bu dönemi etkileyerek,-bunlardan sosyalizm daha çok Bolşevik İhtilaline kadar daha çok fikir bazında kalacaktır- Yeni Devletlerin kurulmasına ve Avrupa'daki düzenin haritaların değişmesine neden olacaktı.

Liberalizm ve Nasyonalizm (Milliyetçilik) Fransız İhtilali sonucunda ortaya çıkan iki önemli akım oldu. Liberalizm, insanın doğuştan getirdiği ve doğal olan haklarının kişisel bir otorite olan kralların, monarşilerin mutlak otoritelerinden önde tutarak, bu hak ve hürriyetleri de bu otoritenin kısıtlayıcı en önemli unsuru görüyordu. Fransız ihtilalinin aydınları bu düşünceyi “28 Ağustos 1789 da, yayınladıkları İnsan ve vatandaş Hakları Demeci ile bu dengeyi açıkça ilan ettiler. Bu demecin esasları şöyle idi: İnsan hakları bakımından hür ve eşit doğarlar ve öyle kalırlar. Bu haklar hürriyet, mülkiyet, güvenlik ve zulme karşı direnme haklarıdır. Her türlü egemen esas olarak millettir. Kanun millet egemenliğinin ifadesidir. Her vatandaş hür bir şekilde konuşabilir, yazabilir ve yayında bulunabilir. Kamu düzenine dokunmadıkça,

¹ Mehmet Gönlübol, **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma- Milletlerarası Siyasi Teşekküllerin Tarihi Gelişimi Ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları NO: 179 – 161, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1964, s. 65

kimse dini ve siyasi inançlarından dolayı kınanamaz.”² Denilmektedir. Bununla birlikte bu insan hakları ve özgürlükler ancak bir anayasal güvence altında anlam kazanabilirdi. “Yani, Liberalizm anayasalı bir hürriyet düzeni kurma amacını gütmüştür. Bu anayasalı düzende hükümdar yine hükümdar olarak kalmaktadır. Lakin yetkilerinin sınırı ve kullanılma şekli bir anayasa ile çizilecektir.”³

Fransız İhtilali sonrası ortaya çıkan bu görüş ve Fransa'nın İhtilalden sonra monarşinin devrilerek ilk önce meşrutiyet ardından da Cumhuriyet yönetiminin kurulması İmparatorluk monarşilerini korkutacaktı.⁴ Bu nedenle Avrupa'daki Avusturya Macaristan İmparatorluğu, İngiltere, Prusya ve Rusya bir araya gelerek Fransa ile Koalisyon savaşları denilen ve 1792'den 1815 Viyana Kongresine kadar sürecek olan bir mücadeleye gireceklerdi. Napolyon Bonapart'ın önderliğindeki bu savaşlarda Avrupa'daki bu devletlerde artık hürriyet düşüncesi tahmin edilemeyecek boyutlarda yaygınlık gösterdi. Napolyon bu savaşlar sonunda yenilmiştir.

1815 Viyana Kongresi ile bu kongrenin ve bu kongredeki ana düşüncesinin iki önemli adamı olan İngiltere Dışişleri Bakanı Castlereagh ile Avusturya Başbakanı Metternich, cezalandırma yerine denge, intikam yerine meşrutiyet yönünde hareket edecekler ve bu yönde Avrupa Devletleri haritasını düzenleyeceklerdir.⁵ Bu kongredeki düzenlemelerle Napolyon'un “Evrensel Monarşi” düzeni engellenmek istenecektir. Ancak Metternich ve yandaşlarının bu kongre kararlarını ele alırken gözden kaçırdıkları şey “...Fransa'yı ihtilâlden önceki sınırları içine sokan Avrupa'nın büyük devletleri... hürriyetçilik fikirlerini de yenilgiye uğrattıklarını sanmışlardır...Mamafih Hürriyetçilik (Liberalizm) akımının tehlike ve korkusunu da içlerinde hissetmiş olmaları ki,...Avrupa'nın toprak ve sınır düzenlemelerini kendi politik çıkarlarına göre yaparlarken, aynı zamanda, bundan sonra patlak verebilecek herhangi bir hürriyetçilik hareketini de beraberce bastırmak hususunda da anlaşmışlardır.”⁶ Bu düşüncelerinde de yanıldıklarını göreceklerdir. Avrupa'da hürriyetçi ihtilaller yaşanacaktır. Bu ihtilallerden biri olan 1812 ve 1822 İhtilalleri Almanya ve İspanya da görülecektir. Bununla birlikte 1830'da Fransa Paris'te basın hürriyeti için çıkan ve oldukça kanlı olan bu ayaklanma Almanya ve İtalyan küçük krallıklarında da kendisini gösterecektir.⁷

² Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1 – 2: 1914 1995)**, Alkım Yayınları, Genişletilmiş Üçüncü Baskı, İstanbul, s.6

³ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.6-7

⁴ Rıfat Üçarol, **Siyasi Tarih (1789 – 2001)**, Der Yayınevi, 6. Basım, İstanbul, Kasım 2006, s.20

⁵ Oral Sander, **Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e**, İmge Kitabevi, 19. Baskı: Aralık 2009, İstanbul, s.117

⁶ Fahir Armaoğlu, a.g.e s.7

⁷ A.g.e. s.8

Liberalizmle birlikte Nasyonalizm de etkisi Avrupa'yı saracaktır. Bu düşünce akımı da kişisel hak ve özgürlükleri ifade eden Liberalizmin Milliyetçilik boyutu olarak ifade edilebilir.

Napolyon Koalisyon savaşları sırasında Avrupa Devletlerini işgal ederken bu düşünceyi de İmparatorluk sınırlarındaki devletlere enjekte etmişti. Bu nedenle 1815 Viyana Kongresi sadece liberalizm konusunda değil Milliyetçilik konusunda da aldığı kararlarda yanılıya düşecekti.

“Napolyon 1807 yılında, Prusya ile Rusya arasında bir tampon bölge olmak üzere, Varşova Büyük Dukalığı ile bağımsız bir Polonya devleti kurmuştu.”⁸ Milliyetçilik tadını alan Polonya'da 1815 Viyana kongresi ile 3 devlet içinde paylaşır. Osmanlı Devlet'i de bu milliyetçilik etkisinde kalarak parçalanma tehlikesi içinde kalan devletler kategorisine girdi. Osmanlı devleti içinde 1829'da Yunanlılar, 1878'de Sırlar, Karadağ ve Romanya ile 1908 Bulgarlar ile 1913 yılında Arnavutlar bağımsızlıklarını ilan ettiler.

Milliyetçilik akımının etkisiyle çıkan ihtillaller 1848 ihtillaleridir. Bu ihtilaller ile Avusturya'dan Metternich gitmek zorunda kalmıştır. 1850 yılında Prusya'da anayasa kabul edilirken buna Hollanda, Danimarka ve İsviçre'de aktarılmıştır.⁹

Milliyetçilik ve hürriyetçilik akımlarının etkisi ile birliklerini sağlayarak gelecek Avrupa'nın siyasi, ekonomik ve de toplumsal yapısının değişmesine neden olan Alman ve İtalyan birliği olmuştur. Bu iki devletin birliğini sağlamak kolay olmamıştır.

İtalya, Piyemonte Krallığı kendisi için birlik yolunda kendisine engel gördüğü Avusturya'yı Fransa desteği ile 1859'da yenerek ve 1861'de birliğini ilan ederek başardı.

Almanya ise ilk Prusya desteğini alarak bunu başarmak istedi, ancak Rusya tehdidi onun geri çekilmesine neden oldu. Bundan sonra başa geçen Bismarck, Alman Birliğinin kurucusu olacaktı. Alman Birliği 1864 Prusya, Danimarka, 1866 Prusya, Avusturya daha sonra da 1870 -1871 Fransa'yı yenmesi ile gerçekleştirdi. Ancak iş bundan sonra başlıyordu. Bu savaş ile Almanya siyasi birliğini kurmuştu. Ancak şimdi de bu birliği devam ettirme güçlüğü karşısındaydı. Fransa kaybettiği Alsace- Lorraine almak için harekete geçecekti. Bunun için Almanya ittifak arayışlarına girmeye başlamalıydı. Artık onun için bir denge politikası dönemi başlamıştır. *“Ancak, gerek iç sorunların çözümlenebilmesi, gerekse devletin tüm olarak kalkınabilmesi için, barış içinde uzun zamana gerek vardı. Bu nedenle Bismarck, 1862'den beri izlediği dış*

⁸ A.g.e s.10

⁹ A.g.e, s.10

politikasını değiştirerek, barışçı bir politika izlemeye başlamıştır. Nitekim 1871'den sonra Almanya'nın dış politikası, Avrupa'da barışın korunması ve Fransa'yı yalnız bırakma gibi başlıca iki temele oturtulmuştur."¹⁰

Bismarc Fransa'yı yalnız bırakmak isterken, onlarla iyi geçinmeyi de elden bırakmıyor geçmiş geçmişte kalmıştır, diyen Bismarc Fransa'yı o siyasetinden uzak tutmak istiyordu. Bu nedenle Alman devlet yöneticilerini Almanya'yı ziyaret etmelerini de istiyordu. Mısır konusunda İngiltere'ye karşı Fransa tarafında yer aldı. Ancak Fransa ise Alsace - Lorraine kaybını unutamıyordu. Ancak başlangıçta askeri açıdan zayıflığı, Bismarc politikası, - ki ona güvenmiyorlardı- ayrıca eski hükümdarların şüphesi bütün bunlar Fransa'yı belli bir süre geride kalmasına neden oldu.¹¹

Bismarc 1871 ve 1890 yıllarında gerçekleştireceği bu ittifak antlaşmaları ile Almanya'yı Avrupa'nın en önemli gücü haline de getirecekti. Alman Devlet'inin varlığını korumak adına satranç oyununu akıllıca ve diplomasi taktikleri ve geleceği gören bir bakış açısı ile Almanya'yı ileriye götürmeyi başarmıştır.

Bismarc Alman birliğinin kurulmasını Avrupa'da yarattığı tedirginliği bildiği için bu tedirginliği gidermek adına da bu denge politikasına girmişti. Barışçı bir politika gütmek hem iç hem de dış politikada birinci sırada önemliydi.¹²

Almanya bu diplomasi faaliyetlerinin ilkini, Birinci İmparator Ligi ile başlattı. Almanya, Avusturya ve Rusya bunun için bir araya geldiler. Bu anlaşma sözlü oldu. Almanya daha sonra Rusya'nın Balkanlar'daki mücadelesi nedeniyle er geç Avusturya ile karşılaşacağı düşüncesi ile Avusturya ile 1879'da ikili bir anlaşma yaptı. Ancak daha sonra Fransa ile Rusya'nın birleşmesi tehlikesini göze alamayacağı için Rusya'yı kaybetmemek adına da Avusturya ile yaptığı bu gizli anlaşmayı Rusya'ya bildirdi ve ikinci bir Üç İmparator antlaşmasını 1881'de yaptı. Ardından Bismarc 1882'de İtalya, Avusturya ile Üçlü İttifak antlařmasını¹³ yaptı. 1887'de yeniden Alman Rus anlaşmasını gerçekleştirdi.

¹⁰ Rifat Üçarol, a.g.e, s.290

¹¹ Ahmet şükrü Esmer, **Siyasi Tarih**, T.C. Maarif Vekilliği Siyasal Bilgiler Okulu yayınlarından No.12, İstanbul, 1944, s.268-269

¹² Ahmet şükrü Esmer, a.g.e, s.265

¹³ A. Haluk Ülman, **Birinci Dünya Savaşına Giden Yol**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları No.333, Ankara-1972, s. 102 / Almanya bu üçlü ittifaka daha sonra Romanya ile Sırbistan'ı da katar. Rusya'ya güvenmediği için Romanya'yı bu ittifak içine katarken, Sırbistan'ı Balkan meselelerinden uzaklaştırma amacı gdlr ki Sırbistan ile Avusturya Macaristan İmparatorluğu birbirine güven duymazlar ve Sırbistan'daki milliyetçiler zaten bu antlaşmadan memnun olmazlar.

Bismarc bu dönemde ekonomik açıdan ülkenin gücünü sağlayabilmek için sömürge faaliyetlerine katılarak;

*“Afrika’da Togo, Kamerun, Güney-Batı ve Doğu Afrika toprakları ile Yeni Gine’yi ele geçirdi. 1885 yılında İngiltere buraların Almanya’ya ait olduğunu kabul etmek zorunda kaldı. Böylece Almanya da sömürgeci devletler safına katılmış oldu. Bu sıralarda Almanya - Fransa ilişkileri ise yeniden kötüleşmeye başlamıştı.”*¹⁴

Bismarc’ın bu denge politikası Alman tahtının başına II. Wilhem’in geçmesi ile son bulacaktı. Genç Wilhelm, Bismarc’ın politik kafası ile uyuşmamıştı. Karşı karşıya geldikleri konular; Bismarc bir Rus Alman ittifakına değer verirken II. Wilhelm Alman Avusturya ittifakı ile Rusya’yı dışarıda bırakmak istiyordu. Rusya ile anlaşmak için Avusturya Macaristan gözden çıkarılması gerekiyordu ki II. Wilhelm bunu yapmak istemiyordu. Ona göre Pan – Cermen birlikteliği karşısında Rusya’nın şansı yoktu. İkinci olarak, Pan – Cermen bloğuna İngiltere katılmalıydı. İngiltere’nin tarafsızlığı gerekli ve önemliydi. Ayrıca Fransa ve Rusya ile sömürge dolayısıyla yaşanan sorunlar onları bir araya getiremezdi. Ayrıca denizlerde güçlü bir devlet olan İngiltere ile birlikte olursa karada güçlü bu Pan – Cermen kuvveti önünde Fransız ve Rus birlikteliği bir işe yaramazdı. Üçüncü olarak, II. Wilhelm sömürgecilik faaliyetlerine katılalım derken, Bismarc bu konuda geri planda durarak Almanya’nın ilk olarak Avrupa’da güç kazanması gerekliliğinden yanadır.¹⁵ Bu zıtlaşmalar sonucu Bismarc görevinden 1890’da ayrılacaktır. Böylece II. Wilhelm isteklerini gerçekleştirmek için alan buldu ancak istekleri ile olanlar birbirini tutmadı. İlk olarak İngiltere ile bir anlaşma yapmadı. Rusya ile olan anlaşmasını yenilemedi ki bu da Rus Fransız ittifakına neden olacaktı. Ayrıca Sömürge alanlarını genişletme isteği onu diğer devletlerle karşı karşıya getirdi ki bu da devletleri I. Dünya Savaşına götüren bir ittifaklar bloğu oluşturuldu.

Almanya ve Avusturya’ya karşı 1894 yılında Rusya ve Fransa arasında, 1904 İngiliz Fransız arasında ve 1907 İngiliz Rus antlaşmalar yapıldı. Bu antlaşma I. Dünya savaşının itilaf bloğu devletlerini meydana getiren antlaşmasıdır. Bu da devletleri bir 1914 I. Dünya Savaşına kadar bir bloklar gerginliğine sebep oldu.

1894 Fransız Rus ittifakı Fransa için Almanya’dan intikam alabilmek için önemliydi. İki devlet arasındaki bu anlaşma askeri ve remi bir anlaşmadır.¹⁶ İkinci önemli anlaşma 1904 İngiliz Fransız anlaşması da iki

¹⁴ Rıfat Üçarol, a.g.e, s.293

¹⁵ Fahir Armaoğlu, a.g.e, s.28-29/ A. Haluk Ülman, a.g.e, , s.105

¹⁶ A.g.e s.30

tarafın sömürge sorununa bir çözümdür. “Bu bir ittifak değildir. Fakat ehemmiyeti şuradadır ki, bu anlaşma ile, yıllardan beri devam eden İngiliz – Fransız mücadele ve çatışmaları sona eriyor ve iki devlet arasında çok sıkı ve yakın münasebetler devresi başlıyordu.”¹⁷

İngiltere ile Rus 1907 antlaşması “1904 İngiliz – Fransız anlaşması gibi iki devletin sömürgelerde cereyan eden çatışmalarını sona erdiren ve bu suretle iki devlet arasında yakın münasebetlerin kurulmasını sağlayan bir antlaşmadır.

...

1907 İngiliz Rus anlaşması üç toprağı konu alıyordu. İran, Afganistan ve Tibet. Anlaşmaya göre: İran üç bölgeye ayrılıyor, Kuzey İran Rus nüfuz bölgesi, Hindistan’a bitişik olan güney İran İngiliz nüfuz bölgesi oluyor ve orta kısımda bir tampon bölge Yani buraya ne Rusya, ne de İngiltere sızmaya çalışmayacaktı. Afganistan tüm olarak İngiltere’nin nüfuz alanı oluyordu. Tibet ise, Çin’in bir toprağı olarak kabul ediliyor. Ve buraya ne Rusya ne de İngiltere girmeye çalışmayacaktı.

Böylece, 1907 anlaşması ile İngiltere Rusya’yı Hindistan’dan bir hayli uzaklaştırmak suretiyle, Hindistan’a Rusya’dan gelecek bir tehlikenin tesirini ortadan kaldırıyordu.”¹⁸

Osmanlı devleti 18. Yüzyılda en çok uğraştığı konulardan biri Milliyetçilik ve Hürriyetçilik akımları idi. Bu devrede bu iki akımın etkileri ve Rusya ve Avusturya gibi devletlerin Pan-Slavist çabaları onun imparatorluk bünyesindeki birliğini parçalamaktaydı, bu nedenle en çok savaştığı devletler Rusya ve Avusturya devletleri idi. O dönemde bu devletlerle yenilse de tek başına başa çıkabilirken artık 19. Yüzyılda destek duyuyordu.¹⁹ Rusya Balkanlar’da Avusturya ile birlikte aralarındaki egemenlik çatışmalarına rağmen Osmanlı Devleti için Pan-Slavist tehlikesi daha çok arttı. Rusya bu politika ile Osmanlı Devlet’ini yıkıp Boğazları ele geçirerek Akdeniz’e²⁰ inmek istiyordu. Rusya Osmanlı’nın Balkanlar’daki toprak bütünlüğünü zaten daha öncede belirttiğimiz gibi 1829’da Yunanlılar, 1878’de

¹⁷ A.g.e s.30

¹⁸ A.g.e s.34 ve s.36, “1896 da Hindicini konusunda Fransa ile yaptığı anlaşma ile de Fransa’yı Hindistan’dan uzaklaştırdığına göre, İngiltere içi Hindistan bakımından bir korku kalmamıştı.” Bkz. adı geçen eser. S.36

¹⁹ A.g.e s.43

²⁰ Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s.6 Rusya boğazlardan Akdeniz’e “...mümkün olursa İskenderun – Yumurtalık kadar yayılmak ister; bu yüzden imparatorluğu dama zayıf kalmasına çalışır ve şark vilayetlerine demiryolu yapılmaması için bir ok tedbirler alırdı.”

Sırp, Karadağ ve Romanya ile 1908 Bulgarlar ile 1913 yılında Arnavutlar bağımsızlıklarını ilan ettiler.

19. Yüzyılda Osmanlı yardımına İngiltere gelecekti. Boğazlar sorunu nedeni ile İngiltere ile Rusya karşı karşıya gelecekti. Bu dönemde Fransa'nın Mısır'ı işgali de Rusya ile İngiltere'yi endişelendirecekti. İngiltere ne Boğazlarda ne de Doğuda güçlü devletler görmek istemiyordu. Cebelitarık, Mısır ve Akdeniz'de kendinden güçlü ya da kendisi gibi güçlü devletlerin varlığı kendisi için büyük bir tehditti. Bu nedenle Osmanlı Devlet'i İngiltere yardımı duyduğu Fransa'nın Mısır'ı işgali ile 1878'e kadar İngiltere ile işbirliğine devam eder. Bu dönemden sonra da İngiltere artık Osmanlı Rus savaşında Osmanlı Devlet'inin ömrünü tamamladığını düşünerek "*Hasta Adam*" dediği devletin yıkılmasında bir sakınca görmüyordu. Onun için Ermenileri kullanarak onları Doğu bölgesinde Rusya'ya karşı tampon olarak kullanmanın daha kolay olacağını düşünüyordu. Ayrıca Kıbrıs'ı da alarak devleti parçalama faaliyetlerine devam ediyordu.²¹

Osmanlı Devleti dışarıda bu sorunlar varken devleti parçalanma aşamasında iken devleti kurtarabilmek azınlıkları Osmanlı bünyesi altında tekrar birleştirebilmek için 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanını, 1876 I. Meşrutiyeti 1908'de de II. Meşrutiyeti ilan ederek Meşrutî bir yönetim ile meclis açarak ve bu meclise azınlıkları da dahil ederek, Anayasa ile Halklar arasında eşitliği sağlayarak bir anlamda Fransız İhtilali ile ortaya çıkan Hürriyetçi bir anlayış ile azınlıkları kendi birliği altında tutmaya çalışıyordu ki bunda da maalesef başarılı olamayacaktı.

Osmanlı Devleti İngiltere'den desteği alamayınca bu sefer de Almanya ile bir işbirliğine girecektir. Almanya için de bu durum önemli bir fırsat olarak değerlendirilecektir. İngiltere ile sömürge konusunda karşı karşıya geldiği bir dönemde Osmanlı devleti ve onun bünyesindeki Arap toplumu onun için önemli olacaktır.

Almanya İngiltere'nin sömürge yolunu engellemek için Berlin - Bağdat Demiryolu projesini ortaya koyacaktır. Buradan da amaç Basra Körfezine ulaşabilmektir. Osmanlı devleti için de Almanya bu Denge politikasında önemli bir dayanak olacaktır.²²

²¹ Fahir Armaoğlu, a.g.e, s.45 / Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e, s.6 Rusya'nın Boğazlardan Akdeniz'e inmesinden korkan İngiltere, Irak'ta Arabistan'da Osmanlı Halifelik nüfuzunu kırarak bu tehditten korunmaya çalışırken Fransa Suriye ile ilgilenir kollardı.

²² A.g.e s.46

I. BÖLÜM

MİLLETLER CEMİYETİNİN KURULMASI

VE AMACI

A- I.DÜNYA SAVAŞININ ÇIKIŞ SEBEPLERİ

1- Avrupa Devletleri Arası Blok- Çıkar Çatışmaları

Yukarıda bahsettiğimiz Fransız İhtilali ve onun ortaya çıkardığı Liberal ve Nasyonalist akımlar imparatorlukları dönülmez bir yola sokmuştu. Bu yolu engellemek için girişilen 1815 Viyana Kongresi de başarıya ulaşmamış ve Almaya ile İtalya milli birliklerini oluşturarak güçlü birer devlet olarak Avrupa siyasi, ekonomik, askeri yaşamına girdiler. Özellikle Almanya'nın 1890'dan sonraki denge politikasından daha atak bir çıkarıcı politika ile hareket ederek Fransa, İngiltere ve Rusya'yı karşısına alması I. Dünya savaşına giden süreçte oldukça önemlidir.

II. Wilhelm 1890'lardaki politikası ile maalesef başarı kaydedemedi. İlk olarak, Rusya ile anlaşma yoluna gitmedi ve onu Fransa'ya kaptırdı. İkinci olarak İngiltere ile ittifak kurarak denizlerdeki en büyük güç olmak istiyordu ki, bunu da başaramadı. Bu konuda da Fransa'ya yenildi.²³ Ancak bu istediği gerçekleşemedi. Çünkü İngiltere ile çıkarları zaten sömürge çıkarları ile kesişmekteydi. Almanya, ekonomik ve siyasi yönlerden, dünyada daha etkin hale gelmek istiyordu. Özellikle Doğu'ya doğru genişlemek, Alman artık nüfusunu bu yörelere yerleştirmek ve yeni pazarlar ele geçirmek düşüncesindeydi.²⁴

Almanya karşısındaki güçlü devletlere karşı girdiği bu üstünlük savaşı içerisinde o da giderek daha çok silahlanmaktaydı.

Emperyalizm yani sömürgecilik Avrupa ülkeleri için önemli ekonomik bir gelişim kapısıdır. Endüstriyel alandaki gelişmeler beraberinde üretimi arttırdı. Bu üretim Avrupa ülkeleri içinde pazar alanlarını daralttı ayrıca ham medde açığı da ülkelere yeni ekonomik faaliyet alanları ihtiyacını getirdi ki bunun etkisi ile Güçlü Avrupa devletleri solugu Afrika ve Uzak Doğu'da alır.

“19. Yüzyıl sonlarına kadar, sömürgecilik Avrupa Devletlerini doyurmaktaydı. Ayrıca sömürgeleer Avrupa –içi çatışmalara bir boşalım alanı

²³ A.g.e s.37

²⁴Rıfat Üçarol, a.g.es.460

olarak da hizmet görmekteydiler. Ancak, Japonya ile Çin'i tam bir serbestlik içinde parçalayamamaları ve böylece sömürge alanlarının bitmesi, Avrupalılar'ın işini güçleştirmişti.”²⁵ İngiltere ve Fransa için durum İtalya ve Almanya'nın bu sömürge savaşına girmesi, bu iki devletin güçlü birer yapıda Avrupa tarih sahnesine çıkışları ekonomik çıkar çatışmasını da beraberinde getirecekti.

“İngiltere; Almanya'nın gelişen ekonomisinin dünya pazarlarını ele geçirmesinden ve askeri yönden güçlenmesinden, diğer büyük devletler gibi endişelenmekteydi. Nitekim Almanya, 1890'lardan sonra izlediği politikayla Güneydoğu Avrupa ve Ön Asya'yı etkisi altına almış, Afrika ve Uzakdoğu'da da girişimlerde bulunmaya başlamıştı. Böylece Almanya; İngiltere için, denizlerde güçlü bir rakip ve Avrupa'da da dengeyi bozan bir güç haline gelmişti. Bu da İngiltere'nin; güvenliği ile Hindistan yolu ve denizasıırı çıkarları yönünden, tepkisine yol açmıştı. Bu nedenlerle İngiltere, Almanya'nın güç ve etkinliğinin azaltılmasını istiyordu.”²⁶

Fransa zaten Alsace- Lorraine yüzünden düşmanlık beslemekteydi. Almanya'nın giderek güçlenmesi sömürge ve silah yarışında giderek tehlikeli bir boyut alması elbette ki onu da endişelendirmekteydi.

Rusya da Almanya'nın Pan-Slavist emeli önünde Pan - Cermen tehlikesi ile karşısında olmasından hoşlanmamaktaydı. İngiltere ve Fransa'nın Boğazlar konusunda engeli onu daha çok sıkmasına rağmen onların müttefiki olması nedeniyle bir çıkar yol bulabileceği düşüncesini taşımaktaydı.²⁷

“Avusturya-Macaristan İmparatorluğu; Avrupa'nın gittikçe güçten düşen bu devleti, kendisine en büyük zararın Panislavizmden geleceğini anlamıştı. Özellikle Sırbistan'ın büyük iddialarla harekete geçmesinin ve Rusya'nın da bu devleti desteklemesinin, kendisi için tehlikeli olduğunu görmüştü. Bu nedenle Sırbistan'ı ortadan kaldırarak, Doğu'ya doğru genişlemek ve Rus etkisini Balkanlar'dan uzaklaştırmak istiyordu.

İtalya, Üçlü İttifak bloku içerisinde olmakla beraber, gizlice Fransa ile anlaşmıştı. Amacı, Avusturya'nın egemenliğinde kalmış olan İtalya topraklarını kurtarmak, Akdeniz ve çevresinde yeni sömürgeler ele geçirmektir.”²⁸

²⁵ Oral Sander, a.g.e, s.346

²⁶ Rıfat Üçarol, a.g.es.459

²⁷ A.g.e, s.460 / Coşkun Üçok, *Siyasi Tarih (1789 – 1960)*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No:369, Ankara 1975, s.212, Rusya bir savaş çıkması durumunda da iç politikadaki iç savaş zorluklarını unutturabileceği düşüncesindedir.

²⁸ Rıfat Üçarol, a.g.e, s.460

a-Silahlanma Yarışı:

Bu dengesiz ortamda üstünlük yarışının doruk noktalarında devletler kendilerini korumak adına gelişen teknolojinin de etkisi ile silahlarda ve silah teknolojisinin yaratacağı etkinin genişleme avantajı ile daha çok silahlanıyorlardı. Silah teknolojisindeki gelişme “*Belirli bir bölgenin çok kısa bir sürede işgal edilme olanağını doğuran bu gelişme, devletlerin birbirlerine duydukları korkuyu arttırmış, korku da daha çok silahlanmaya yol açmıştır. Böylece, korkuyla silahlanma arasındaki etki – tepki ilişkisi 1914 yılına kadar sürdü.*”²⁹

Silahlanma yarışı ile birlikte iki bloğun da yani İtilaf ve İttifak devletlerinin askeri durumları da önemlidir ki bu konuda İtilaf devletlerinin İttifak devletlerinden daha avantajlı oldukları görülmektedir. “*Almanya ve Avusturya – Macaristan’ın toplam 119 milyon nüfuslarına ve seferber edebildikleri 22 milyon askerî potansiyellerine mukabil, sömürgeleri haricinde 260 milyonluk nüfus ve 30 milyon kişilik askerî potansiyele sahip olan İtilâf Devletleri’nde Rusya’nın kalabalık mevcudu kalite yönünden diğerlerinden oldukça aşağıdadır. Subaylar az ve kabiliyetsiz olduktan başka üst kademeler arasındaki uyumsuzluklar askerin temel isteklerini karşılamaktan bile aciz bir durumu ortaya çıkarmıştır...*

İngiltere’de ise...170.000 kişilik daimi ordusunun 100.000’ini Avrupa’ya sevk etmiş, bunu daha sonra sömürgelerden teşkil ettiği birlikler ile takviye etmiştir. ancak savaşı asıl etkileyecek husus İngiliz donanmasının Alman donanmasından çok daha güçlü donanmasıdır.

Fransa ise 1.800.000 kişilik ordusuyla mükemmel bir hafif topçu kuvveti ve eğitilmiş subay kadrosuna sahiptir. Donanması dünyada dördüncü sıradadır. Avusturya – Macaristan...ordusunun etnik yapısı bakımından problemlidir.”³⁰

b-Uluslar Arası Örgüt Eksikliği:

Avrupa’nın belki de bu dönem içerisinde belki de savaşa gitmesini engelleyebilecek en önemli etkenlerden birinden de yoksundu. Bu da Devletlerarası bir Örgütün eksikliği, “*...endüstriyel teknik ve gelişme, geniş, özgürlük yanlısı liberalizm ve giderek emperyalizme ve saldırganlığa sürüklenen*

²⁹ Oral Sander, **a.g.e.**, s.348

³⁰ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Atam Yayınları, Ankara 2004, s.72, aktaran Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, çev. Birtane Karanakçı, Ankara, 1990, s.227-233, Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi, C.III/1,1-10** Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. Dizi – Sa. 14^{b1}, Ankara 1983; Pierre Renouvin, **Birinci Dünya Savaşı Tarihi (1914 – 1918) I**, Tercüme Adnan Cemgil, İstanbul, 1977,s.729 – 730; Haluk Ülman, **a.g.e.**, s.212

milliyetçilik Avrupa'da kol gezerken, uluslar arası etkin bir örgütlenmeyi gerçekleştirmedi. Feodalizmden güçlü monarşiler, güçlü monarşilerden de güçlü ulus – devletler doğmuştu. Avrupa insanı bu en etkin, bireyin mutluluk ve çıkarlarına en uygun ve ekonomik gelişmeye en çok olanak sağlayan siyasal örgütlenme biçiminin Avrupa'da yaygınlaşmasıyla, tüm sorunların çözüleceğini sandı...Ulus – devletler dünyasının anarşisini ise, ancak uluslar arası siyasal ve ekonomik örgütlerin kurulması ortadan kaldırılabildi. Ne var ki, 19. yüzyılın devlet adamları ve düşünürleri, ulu - devletler dünyasında örgütlenmenin, özellikle uluslar arası örgütlenmenin önemini kavrayamadılar...uluslararası örgütlenme konusundaki başarısızlık, yüzyılın büyük bir çöküntü ve genel bir savaşla sona ermesine yol açtı.”³¹

B-SAVAŞIN BAŞLAMASI:

Savaşın ateş alması 28 Haziran 1914 yılında Avusturya Macaristan Veliahdı olan Franz Ferdinand'ın Sırp Milliyetçi Princip tarafından öldürülmesi ile olacaktır. Sırp'ların Avusturya Macaristan Veliahdını öldürmelerinin sebebi ise; 1908 yılında Bosna Hersek'in Avusturya Macaristan İmparatorluğu hanedanı yani Habsburg Hanedanı tarafından ilhak edilmesi idi. “Sırp'lar da milliyetçilik ateşinin sönmediğini, oldu bittiyi kabul edemeyeceklerini...”³² bu şekilde ifade ettiler.

Bu suikasttan sonra Avusturya Macaristan İmparatorluğu Rusya'dan çekindiği için ilk olarak Sırbistan'a bir ultiatom vermeden önce Almanya'ya danıştı. Almanya'nın arkasında olduğu garantisini üzerine, Veliahdın öldürülmesi ile ilgili soruşturma ve orduları içindeki İmparatorluğa düşman kişilerin orduda atılmasını içeren bir takım istekler vardı.³³ Sırbistan ise bu ultiatoma kaçamak yanıtları ise Avusturya'nın 28 Temmuzda Belgrat'ı bombardıman yağmuruna tutması ile sonuçlandı. Sırbistan'a savaş ilan eden Avusturya'nın ardından Rusya 31 Temmuzda seferberlik ilan etti. Almanya aynı gün Rusya'ya bu seferberlik ilanını engellemek için ultiatom verdi ancak cevap alamayınca 2 Ağustos'ta Rusya'ya savaş ilan etti. Rusya'nın seferberlik ilan etmesi Fransa'yı da harekete geçirdi. O da seferberlik ilan etti. Almanya'da 31 Temmuzda Fransa'ya aynı uyarıyı yaptı ancak sonuç değişmedi ve 3 Ağustos günü Almanya Fransa'ya savaş ilanında bulundu.

Almanya savaş öncesi Rusya ve Fransa arasında kalacağını bildiği için hazırladığı Schlieffen planı gereği Belçika üzerinden Fransa'ya girecekti. Bunun

³¹Oral Sander, , a.g.e, s.349-350

³² A.g.e. s..354

³³ Fahir Armaoğlu, , a.g.es.103 / bu ultiatomun ayrıntıları için bkz. Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi, Cilt II,- Kısım IV Fikir Cereyanları, inkılâp hareketleri iç Didişmeler Birinci Genel Savaşın patlaması**, Türk tarih Kurumu Yayınları XVI. Dizi – Sa. 14^{b1},Ankara 1983 s.588-590

için de “Belçika’ya bütün Zaralarının ödeneceğini ve toprak bütünlüğünün korunacağını garanti ederek...”³⁴ Alman askerlerinin Belçika topraklarından geçişi için izin istedi. Ancak Belçika bunu İngiltere ile görüşmesinden sonra kabul etmeyerek reddetti. Almanya bu cevap üzerine Belçika’yı işgale başlayınca İngiltere de 4 Ağustos’ta Almanya’ya savaş ilan etti. 6 Ağustos günü de Avusturya Rusya’ya savaş ilan etti.

Doğu’da Japonya’da bu savaş ortamından yararlanarak Asya’daki genişlemesini hızlandırabilmek içinde Almanya’ya 15 Ağustos günü Çin denizindeki donanmasını çekmesi ve de Kiaochow kendisine teslimi için bir ultiatom verir. Ancak Almanya herhangi bir cevap vermeyince de 23 Ağustos’ta ona savaş ilan etti.³⁵

Almanya Fransa’ya savaş ilanından sonra hazırladığı Schlieffen Planı uygulamaya koydu. Bu plana göre Rusya bir aya içinde savaşa giremeyeceği için ki bu dönemde seferberlik için hazırlanıyor olacaktı. 6 hafta içinde Fransa’yı işgal eder ve yüzünü Rusya’ya dönerek iki cepheli kuşatmadan kurtulabileceğini düşünmüştü ancak bu isteği gerçekleşemedi. Almanya Liege ve Marne’de beklenmeyen Belçika ve Fransız direnişi ile karşılaştı. Bu nedenle Rusya ile de karşılaşmak zorunda kalacaktı.

Avusturya ise Sırbistan’ı kolayca yenebileceğini zannederek harekete geçerek Belgrat’a ilerledi. Üç ay sonra Belgrat’ı ele geçirdi. Ancak Sırlar çabuk toparlanarak kısa sürede Bu şehri geri aldılar. Almanya ise hem Schlieffen planı işe yaramadığı için hem de Rusya zamanından evvel seferberliğini tamamladığı için iki ateş arasında kaldı. Rusya Doğu Prusya’ya girerek Batı yönünde harekete geçti. Alman orduları bu ilerlemeyi durduramadı. Rusya Alman ordusunun geri çekildiği düşüncesi ile rahat hareket ederek Alman ordularının kendilerini tuzağa çektiklerini fark etmediler. Almanlar Rus ordusunu Tennenberg’de kuşattılar. Ve burada yenilgiye uğratarak esir de aldılar. Bunun üzerine Rusya İtilaf devletlerini Çanakkale savaşlarına götürecek olan cephan ve silah isteklerinde bulundu.³⁶

³⁴ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, s.72-73 / Coşkun Üçok , , **a.g.e**, s.214 İngiltere “4 Ağustos’ta Berlin’deki İngiliz elçisi, Alman hükûmetine bir ultiatom vererek Almanya’nın gece yarısına kadar Belçika’ya vermiş olduğu ultiatomu geri lamasını ve Belçika Yansızlığına uymasını istedi. Almanya İngiltere’nin bu isteğini kabul etmediği için, İngiltere ile Almanya arasında da savaş başlamış ve Avusturya – Sırbistan savaşı böylece bir Avrupa savaşı hâline gelmişti.”

³⁵ Fahir Armaoğlu, , **a.g.e**, s.105

³⁶ Oral Sander, , **a.g.es**.360-361“Böylece yıpratma savaşının ilk dönemi bitti. Savaşın ilk yılında savaşlardan hiç biri amacına ulaşamadı...1914 yılı biterken bütün açıklığı ile görülememesine rağmen zaman itilaf devletlerinin lehine işlemeye başlamıştı.”

Deniz savaşlarında ise Almanya İngiltere ile girdiği çarpışmalarda ilkinde (Coronel) Almanya kazanırken ikinci savaşı (Falkland) 6 gemisinin batması ile kaybetti.³⁷

1-Osmanlı Devlet'inin Savaşa Katılması

Osmanlı Devlet yöneticileri "...II. Meşrutiyetin ilânından sonra imparatorluğun uğradığı yitikleri ve geçirdiği sarsıntıları, devletin hiçbir bağlaşma grubuna girmemiş bulunmasına yoruyorlardı."³⁸ Bu nedenle Osmanlı Devlet'i çeşitli devletlerle ittifak kurma girişimlerinde bulunmuşlardır.

Bulgaristan'la ittifak için görüşmelere 1913 yılında Türk Bulgar barış görüşmeleri çerçevesinde başlamıştı. Bulgar Generali olan Safov İstanbul'daki bu barış görüşmeleri sırasında barış görüşmelerinin ardından iki ülke arasında tecavüzü engelleyen ve kendini müdafaa ilkelerini içeren bir ittifak antlaşması için görüşmelere başlanmıştı. Ancak bu antlaşma parafe edilmiş halde kaldı antlaşma imza edilmedi bundan sonraki görüşmeler ve girişimler de Bulgaristan tarafından bir oyalama taktiği olarak kaldı.³⁹

Yunanistan ile ittifak girişimi ise Almanya'nın Osmanlı Devlet'ine teklifi ile oldu. bu konuda ilk başta Osmanlı Devleti buna sıcak bakmadı ama Venizelos ile Sait Halim Paşa daha sonra Brüksel'de bir araya geldiler. İç işlerine karışılmaması şartı ile Adaların Osmanlı hakimiyetinde kalması öngörüldü. Ancak o sırada I. Dünya Savaşının başlaması üzerine bu görüşmede yarım ve sonuçsuz kalmıştır.⁴⁰ Ayrıca Yunanistan tüm adalara hakim olmak varken neden böyle bir antlaşma ile yetinecekti.savaşın gidişatı ve 1917'de savaşa katılması ve sonrasında Anadolu işgali ile bunları alabileceğini düşündü.

Osmanlı Devleti İngiltere, Fransa ve Rusya ile de görüşmelerde bulunarak ittifak tekliflerinde bulunmuştur.

Osmanlı Devleti, Almanya ile ittifaktan önce 1911 yılında daha Trablusgarp savaşı zamanında İngiltere ile ittifak için görüşür bunun için de Osmanlı Devleti Maliye Bakanı olan Cavit Bey, İngiltere Chorchill'e bir mektup gönderir. Bu mektupta Cavit Bey, "*itilaf devletlerinin birinin topraklarımıza tecavüzü, amme efkârını üçlü ittifak aleyhine kuvvetle çevirmiştir...*"⁴¹ diyerek Osmanlı devleti için meydana gelen tehlikeyi göz önüne koyduktan sonra ayrıca İngiltere'deki nüfuzunu kullanarak iki memleket arasında sürekli bir ittifak yapılıp yapılamayacağını yapılıncaksa da ne gibi koşullarda olabileceği sorularını sorduğu bir mektubu 29 Ekim 1911'de Yollar.

³⁷ Fahir Armaoğlu, a.g.e, s.106

³⁸ Coşkun Üçok, a.g.e, s.214

³⁹ M. Cemil Bilsel, **Lozan I. Cilt**, Sosyal Yayınları, İstanbul, Eylül 1998, s.136

⁴⁰ M. Cemil Bilsel, a.g.e, s.137/ A. Haluk Ülman, , a.g.es.461

⁴¹ M. Cemil Bilsel, a.g.e, s.138

Chorchill cevabında ise bu savaşta tarafsız kaldıklarını ve yeni bir ittifak içine girmek istemediklerini ifade eder.⁴²

İngiltere Osmanlı devleti tarafından kendilerinin yapması için sipariş verdiği Reşadiye ve Sultan Osman adlı iki gemiyi savaş zamanı yaklaştıkça kendisi için faydaları olabilir diyerek vermek konusunda geciktiriyordu. Reşadiye gemisi için Osmanlı Devletinin mali sıkıntılarını öne sürerek vermiyordu. Sultan Osman gemisi için Yunanistan'ın batıracağını söylüyordu.⁴³ ileride zaten Alman Türk birliği dolayısıyla bu gemilere el koyacaktır.

Osmanlı Devleti Fransa ile Balkan savaşı sırasında aldığı borçlar konusunda görüşmek üzere Maliye Bakanı Cavit Bey'i gönderir. Fransa ile burada da ittifak teklifinde bulunulur. Fransa ise diğer devletlerin Kapitülasyondan vazgeçmesi durumunda o da kapitülasyonlardan vazgeçeceğini söyler.

Fransa ile tekrar bir ittifak girişimi ise 1914 yılında Osmanlı Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın Türk Fransız Dostluk Cemiyeti- Fransız Dışişleri Bakanı ile görüşür. Kendisine İngiliz ve Fransız siyasetenin amacını İttifak devletlerini bir çember içine almak olduğunu ve doğuda bu çemberi kapatacak devletlerinde Osmanlı ve Bulgaristan olduğunu ifade ettikten sonra, kendilerini Adalar ve Rusya konusunda desteklemelerini ister. Dışişleri Bakanının cevabı ise ilk olarak bunu Rusya'ya danışması gerekliliği şeklindedir.⁴⁴

Talat Paşa Rusya ile de Mayıs 1914'te Kırım'da bulunan Rus Çarı'nı da ziyaret eder. Kendisine sunulan ittifak önerisini o da reddedecektir.

Yukarıda adı geçen devletler için artık Osmanlı Devleti paylaşılacak bir pastadır. O yüzden onunla a bir ittifaka girmek zaten gereksizdi. Onlar için Osmanlı devleti ölecek "*Hasta Adam*"dı bu nedenle Osmanlı Devleti ile ittifak onlar için bu saatten sonra ancak bir yük olabilirdi.

İttifak devletleri Rusya yanlarındayken onları kızdırarak başka bir ittifak içine sokmak ve onun geniş insan kaynaklarını kaybetmek istemiyorlardı.

Osmanlı devleti en son çare olarak Almanya ile ittifak arayışına girecektir ki Almanya'da başta Osmanlı Devletini bir müttefik olarak düşünemeyecektir. Çünkü Osmanlı Devletinin askeri durumu oldukça kötüdür. Bu nedenle olası bir savaş halinde Osmanlı Devlet'inin Rusya'ya karşı özellikle Kafkaslardan gelebilecek bir saldırısı karşısında yeterli olamayacağı kanaatindedir. Ancak Boğazlar ve İngiltere'nin Hindistan yolunu kapatmak

⁴² M. Cemil Bilsel, **a.g.e**, s.139

⁴³ Oral Sander, **a.g.e**, s.369

⁴⁴ M. Cemil Bilsel, **a.g.e**, s.139 / Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi, Cilt II,- Kısım IV**, s.553-554

konusunda Arap milleti ve Hindistan Müslümanlarının içinde Sultan'ın Halifelik nüfuzunu da kullanarak onları ayaklandırabileceğini düşünmekteydi. Böylece savaştan galip çıkarsa Osmanlı'nın Ortadoğu bölgesinde İngiltere ve Fransa egemenliğine son verebilirdi. Ayrıca Süveyş kanalının kapatıp İngilizleri o bölgede oyalamakta Almanlar için önemli olabilirdi. Bu sebeple Savaş durumu Avrupa'da kendini iyice gösterdiği sırada bir Osmanlı Alman ittifakı önemli olabilirdi.⁴⁵

Almanya bir yandan Osmanlı devleti ordusunu güçlendirmek adına Liman Von Sanders'i gönderirken bir yandan da 1914 yılında Bağdat Demiryolları için İngiltere ve Fransa ile bir antlaşma imzalamıştı.⁴⁶

Almanya ya yapılan ittifak önerisi 2 Ağustos 1914 yılındaki bir antlaşma ile kâğıda dökülmüş oluyordu. Bu antlaşmaya göre;

“Madde 1 – İki âkit taraf Avusturya Macaristan ile Sırbistan arasında mevcut ihtilâfa sıkı bir bitaraflığa riayeti taahhüt ederler.

2-Rusya faal askeri tedbirlerle müdahale ve bununla Almanya için Avusturyaya karşı Kazüs Federisi ihdas eylediği takdirde bu Kazüs Federis Osmanlı Devleti için de meriyete girecektir.

3-Harp halinde Almanya, askeri heyetini Türkiyenin emrine bırakacaktır. Türkiye de bu askeri heyete, Harbiye Nazırı ile bu askeri heyet Reisi arasında resen tekrarrü ettiği veçhile, ordunun umumi sevk ve idaresi üzerinde fazla bir nüfuz temin eyleyecektir.

4-Almanya, Osmanlı topraklarını, tehdit altında bulunduğu takdirde, indel'iktiza silahla müdafaa etmeği taahhüt eder.”⁴⁷

2 Ağustos tarihli bu antlaşmada Osmanlı Devletini yalnızca Rus saldırısına karşı koruma maddesi vardı. İngiltere, Fransa ve İtalya konularında ise bir madde yoktu. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Almanya'ya bu konuda baskı yaptı. 11 Ocak 1915'te Almanya İngiltere ve Fransa için daha sonra İtalya'da bu antlaşmaya eklendi.⁴⁸ Bundan sonra Almanya'nın tüm amacı Osmanlı devletini bir an önce savaşa sokmak isteği üzerine kurulu çalışmaları olacaktır.

Osmanlı Devleti ise I. Dünya savaşına katılma isteği çekinceli olsa da bu savaşta eğer Almanya kazanırsa ki Osmanlı Devleti yönetiminde olan İttihat

⁴⁵Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1995 4. Baskı, s. 90- 91, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, s.77

⁴⁶Oral Sander, **a.g.e**, s.366

⁴⁷M. Cemil Bilsel, **a.g.e**, s.154/

⁴⁸Ahmet Şükrü Esmer, **a.g.e**, s.465

ve Terakki Partisi yöneticilerinden Enver Paşa böyle düşünüyordu. Almanya'ya çok güveniyor. Onun İngiltere'den dahi güçlü olduğunu düşünüyordu. Osmanlı Devleti eğer bu savaşı Almanlar kazanırlarsa kendi devletlerinin yıkılmaktan kurtulacağı düşüncesindedirler.

Osmanlı Devleti, bu savaştan itilafçılar yenik çıkarsa rahat bir nefes alacaktı. Doğudaki hakimiyeti Osmanlıya göre sona ermek üzereydi. Ancak çoktan elini kolunu İngiltere ve Fransa'ya kaptırmıştı. Ruslar Kafkaslarda yenilirse burada Türk hakimiyeti yeniden güçlenebilirdi. Doğuda Cihat ilanına güvenip İngiliz, Fransızların ve Rusların burada Müslüman Araplarca desteklenmeyecekleri umudu vardır. Ayrıca Rumeli konusunda da manevi bir tepkileri var. Balkan savaşlarında bu yeri kaybetmeleri, Sırbistan, Arnavutluk, Yunanistan ve Bulgaristan gibi devletlerin kurulması ile bir zamanlar sahip oldukları toprak birliğini kaybetmeleri, buradaki Türklerin yaşadığı zulümler onlar için hala büyük bir sorundu.⁴⁹ Çünkü Osmanlı Devleti bir Rumeli devleti idi. İlk kuruluş yıllarından itibaren Rumeli tarafından Devlet büyümüşü. Bu nedenle Osmanlı Devleti bir Rumeli Devleti diyebiliriz.

Almanya özellikle Schlieffen planı başarısız olup Marne de yenilince Osmanlı Devlet'inin bu savaşa katılmasını istemeye başlar. Bu sebeple Osmanlı Devletine askeri malzeme, silah ve uzmanların gönderilmesi işlemlerini hızlandıracaktır.⁵⁰ Osmanlı devleti de tam bu sebeplerle bu savaşa girmekte tereddütler yaşayacaktır. Almanya'ya güvenip güvenmeme konusunda emin değildir. Bu nedenle savaş başladığında da tarafsız olduğunu ilan eder. 2 Ağustos'taki antlaşmanın ardından Osmanlı Devleti yine Rusya ve İngiltere ile görüşür ancak olumlu bir yanıt alamaz.

İngiltere ve Fransa'da Osmanlı Devlet'inin Almanya ile yaptığı antlaşmayı daha bilmediği için Osmanlı Devlet'inin tarafsızlığını Boğazlarda bir engel istemediği için destekler. 22 Ağustos'ta Cemal Paşa yine İngiltere ile görüşür ve İngilizler Osmanlı devletinin sava katılmamasını istediklerini gerekirse bunun için toprak bütünlüğü senedi de verebileceklerini ekler.⁵¹

İtilaf devletleri için Osmanlı Devletinin savaşta tarafsız olmasının önemleri ise; Türkiye savaşa girerse yeni bir cephe ve bu cephede savaşacak 2 ve 3 milyon asker ve Çanakkale Boğazı kapanırsa Rusya'ya silah ve cephane yardımı yapılmazdı. Ve savaş iki sen uzardı ki öyle oldu Çanakkale Boğazı kapanınca Bolşevikler Rusya'da ihtilal yaptı Ruslar savaştan çekilmek zorunda kaldı. Ayrıca ileriki dönemde İngiltere'de başlayacak olan 1929 ekonomik

⁴⁹ M. Cemil Bilsel, **a.g.e**, s.126-127, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, s.78

⁵⁰ Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı yayımları/1194, Kültür Eserleri dizisi/150, Ankara 1990, s.242

⁵¹ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, s.76 aktaran, **Halil Mentеше'nin Anıları** Giriş ve yayına hazırlayan İsmail Arar, İstanbul, 1986,s.198

buhranı da etki edecektir. Ayrıca İngiltere'nin sömürgelerinden getirerek savaştırdığı halklar da artık Avrupa'ya olan güvenini de kaybedecektir.⁵²

Almanya Osmanlı Devleti ile 2 Ağustos'taki antlaşmasının ardından hemen Alman Akdeniz Filosu komutanı olan Wilhelm Souchon'a bir talimatla 4 Ağustosta "Goeben" ve "Breslau" gemilerini İstanbul Boğazına götürmesi emrini verir. Amaç Osmanlı Devletini savaşa dahil etmede oldu bitti sağlamaktır. Osmanlı Devleti yöneticilerinden bir kısmı hala savaşa katılıp katılmama konusunda tereddütleri vardır. Bunlardan bir kaçı Sadrazam Halid Paşa, Maliye Bakanı Cavit Beydir. Bu konuda Mustafa Kemal'de Sofya'da Ateşe millerlik görevinde iken Salih Bozok'a yazdığı bir mektupta;

"Başımızı bir tarafa mı yoksa bir çok tarafa mı vuracağız, malım değildir. Koskoca bir orduyu uzun müddet hareketsiz, elde âtil bir vaziyette bulundurmak çok müşkül" diye değerlendirmişti. Bununla da kalmamış, 'Almanların bu harpte zafer kazanacaklarına kat'iyen emin olmadığını' da eklemişti."⁵³

Enver Paşa ise bu gemileri 10 Ağustos günü Boğaza sokacaktır. Bu savaşların varlığı İtilaf devletlerini rahatsız eder. Osmanlı Devleti bunun üzerine bu iki gemiyi satın alır ve onlara "Yavuz" ve "Midilli" adlarını koyar.

Osmanlı Devleti artık savaşa giderek ısınmaya başlar ilk olarak İttihat Terakki hükümeti 8 Eylülde tek taraflı olarak Kapitülasyonları kaldırılması kararını alır ve bu kararı 9 Eylülde ilan eder. Buna ilk olarak da Almanya ve Avusturya karşı çıkması da ilginçtir. Daha sonra da zaten Enver Paşa Alman Genelkurmay Başkanı'na gizli savaş planını yollar. Buna göre; Osmanlı Donanması Rus gemilerine saldıracaktır. Bundan sonra da savaş ilanından sonra Sultan Cihat ilan edecektir.⁵⁴

29 Ekim 1914'te Osmanlı donanması, Komutan Wilhelm Souchon emrinde Sivastopol, Odesa, Kefe ve Novorosisk'e liman ve şehirleri topa tutar. Ancak bu baskın denilen hareket pek başarılı olamayacaktır. Rusya'nın tersane ve gemileri beklenilenin aksine büyük hasarlara sebebiyet vermeyecekti, ancak siyasi açıdan hemen Rusya, İngiltere ve Fransa protestoları oldu. Osmanlı Hükümeti ise bu hareketin sebebi olarak Rusların Karadeniz'deki Türk gemilerine saldırılarının karşılığı olarak ifade edilerek suç Rusya'ya atıldı. Bu hareket Osmanlı Meclisinde Said Halim Paşa ve Maliye Bakanı Cavit Bey gibi birkaç kişinin istifası ile sonuçlandı. Çünkü çoğu Devlet yöneticisinin bundan

⁵²Bkz. Ayrıntılar için, Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devlet'inin Dış Siyaseti**, s.8-9

⁵³ Şerafettin Turan, **Mustafa Kemal Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik**, Bilgi Yayınevi, Birinci Basım Şubat 2001, s.128, aktaran, Cemil Salih Bozok, **Hep Atatürk'ün Yanında**, İstanbul, 1985, s.174 vd.

⁵⁴ Ergün Aybars, **a.g.e**, s.96

harbi olmamıştı.⁵⁵ Böylece Osmanlı Devleti savaşa girer. Bundan sonra da 11 Kası 1914'te de sultan Halifelik sıfatıyla “*Cihad-ı Ekber*” ilan eder.

Osmanlı Devleti, I. Dünya savaşında 1915 ile 1918 yılları arasında Süveyş Kanalında, (Kanal Cephesi), Kafkas Cephesinde, Irak Cephesinde, Hicaz Cephesinde, Dobruca ve Galiçya cephelerinde İngiliz ve Ruslara karşı savaştı. Ancak Çanakkale Cephesi dışında bir başarı kazanamadılar. Çanakkale Cephesinde de denizden 18 Mart 1915 yılında saldırıya geçen İngiliz ve Fransızlar önemli gemilerini Çanakkale Boğazının derinliklerine gönderdiler. Denizdeki başarısızlıktan sonra karadan hücumu geçemeye karar veren İtilaf devletleri, Gelibolu yarımadasına gönderdikleri Anzak ve Yeni Zelanda'lı birliklerini Winston Churchill planının başarısızlığı en çok ta Anafartalar'daki Mustafa Kemal'in başarılı, azimli ve inatçı savunması ile kıyıda yukarıya çıkmalarını engelledi. 1915 yılı Martında başlayan Çanakkale deniz ve kara mücadelesi 1915 yılı sonlarında Osmanlı Devleti zaferi daha doğrusu Mustafa Kemal'in zaferi ile sonuçlandı. Böylece İngiliz ve Fransızlar savaşı bitirmek umuduyla girdikleri bu cepheden başarısızlık ile geri çekildiler.

1915 yılını da İtilaf ve İttifak devletlerinin denizde ve karada birbirlerine üstünlük sağlayamadıkları muharebeler ve kazanılan küçük zaferlerin olduğu ancak ölü sayısındaki artışla kapattıklarını ifade edebiliriz. Bu dönemde İngiltere Fransa ile birlikte Mayıs ve Eylül arasında Almanya ve Avusturya'ya karşı başarı ile sonuçlandı ancak iki tarafın kaybı⁵⁶ çok büyük oldu.

Bu dönemde Avrupa'da Batı cephesinde deniz savaşlarında Almanya kullandığı denizaltılar nedeniyle Ağustos ve Mayıs aylarında içinde Amerikan vatandaşlarının da bulunduğu iki İngiliz yolcu gemilerini de batırdı. Bu nedenle Amerika ile kısa süreli bir gerginlik yaşadı.

Avusturya ise Almaya ile Galiçya bölgesinden Rusya'yı temizledi. Rusya'da İtilaf devletlerinden yeni bir cephe açılması konusunda baskılarını arttırmaya başladı.

1915 yılında savaşa yeni devletlerin de katıldığını görmekteyiz. Bunlar İtalya ve Bulgaristan'dır.

İtalya 22 Nisan 1915 yılında İtilaf Devletleri ile Londra'da yaptığı bir antlaşma ile savaşa katılma kararı almıştır. İtalya bu antlaşma ile; “*İtalya Tiroller'in bir kısmını, Triste ile İstirya, Arnavutluk'ta Valona ile Saseno adasını, Dalmaçya adalarından bir kısmını ve On İki Ada'yı alıyordu. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğunun toprakları bölüşüldüğünde Antalya bölgesini İtalya*

⁵⁵ Akdes Nimet Kurat, **a.g.e**, s.245

⁵⁶ Oral Sander, **a.g.e**, s.363 – İngiltere 60.000, Fransa 190.000 ve Almanya 210.000 - Fahir Armaoğlu, **a.g.e**, s.120- Müttefikler toplam 250.000 Almanlar 140.000 demekte.

alacak, Alman sömürgeleri paylaşıldığında İtalya'nın Trablusgarp ve Eritre sömürgeleri genişletilecekti."⁵⁷

İtalya 20 Mayıs 1915'te Avusturya'ya savaş ilan ederek savaşa katılmış oldu. ancak İtilaf devletleri için sadece Avusturya'ya yeni bir cephe açtırabilmiş savaşta önemli bir varlık gösterememiş, zaten Bulgaristan'ın savaşa katılımı ile denge yeniden sağlanacaktır.⁵⁸

Bulgaristan ise bu savaşa 3 Eylül günü Osmanlı devleti ile yaptığı ve karşılığında Meriç Nehri sınır olarak Dimetoka'yı alarak, 6 Eylül günü Almanya ve Avusturya, ile de bütün Makedonya'yı Sırbistan'ın elinden almak koşulu ile savaşa katılma antlaşmaları yaptı. Bulgaristan 12 Ekim 1915 yılında Sırbistan'a savaş ilan ederek katıldı.

1916 yılına gelindiğinde I. Dünya Savaşına katılan devletlerden biri de Romanya oldu. 17 ağustos 1916'da İtilaf Devletleri ile imzalanan antlaşma ile Romanya "*Transilvanya, Bukovina ve Banat'ı Romanya alacaktı. Bunun için de İtilaf devletleri Romanya'ya destek vereceklerdi.*"⁵⁹ Ancak Romanya'nın savaşa katılması da İtilaf devletleri için bir kazanç olamayacaktır. Romanya bu savaşta Bulgaristan'ın güney kesimden saldırısı ve Almanya eline geçen buğday ve petrol depoları geçince savaş biraz müddet daha uzadı. Romanya'yı kurtaran Rusya'nın Bolşevik ihtilali oldu.⁶⁰

Almanya 1916 yılındaki Verdun muharebesi ile Fransa Paris'e girme çabası da başarısız olmuş iki taraf ta 300.000 askerden fazlasını kaybetmiştir.⁶¹

2-Osmanlı Devletini Paylaşım Antlaşmaları

a-Boğazların Rusya'ya Verilmesi:

İngiltere ve Fransa Rusya'nın baskıları sonucu 1915 yılında bir Osmanlı Devletlerinin Boğazlarını ele geçirme adına bir antlaşma yaptı.

Rusya Osmanlı Devlet'inin elindeki Boğazları alabilmek için asırlardır uğraşırken İngiltere ve Fransa'da Rusya'dan bu boğazları korumak için zamanında Osmanlı Devleti ile işbirliği yapmışlardı. Ancak daha sonra Osmanlı Devletinin elinden nasıl olsa çıkacağını düşündükleri bu boğazları Ruslardan korumak işini tek başlarına üstlenmişlerdi. I. Dünya Savaşı ile işler değişti. Rusya 1914 sonlarından itibaren Boğazlar konusunda İki devleti sıkıştırılmaya başladı. İngiltere ise, Boğazlar Rusya eline savaş esnasında geçer

⁵⁷ Fahir Armaoğlu, **a.g.e**, s.118

⁵⁸ **A.g.e** s.118/ Oral Sander, **a.g.e**, s.379

⁵⁹ Fahir Armaoğlu, **a.g.e**, s.124

⁶⁰ Oral Sander, **a.g.e**, s.379/ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, s.99

⁶¹ Oral Sander, **a.g.e**, s.378

de Almaya yanında saf değiştirir endişesi ile Almanların yenilmesi koşulu ile bu sorunun çözümlenebileceğini vurguladı. Almanya'da Boğazlar önerisi ile Rusya'ya teklifte bulunarak, onula barış yapma girişimi de olur. Rusya ise Çanakkale savaşları sırasında İngiliz ve Fransızların başarılı olup Boğazları ele geçirirlerse ve hakimiyet kazanıp Yunanistan'ı buraya yerleştirmesinden endişe etmişti. Bu nedenle Rusya 4 Mart 1915 de iki devlete birer nota gönderdi. 12 Mart günü İngiltere, 10 Nisan'da da Fransa bu notaya olumlu notalar gönderdi. Bu notalarda Fransa Rus dostluğu ile ilgili cümleler kurarken, İngiltere barış görüşmelerinde bu Boğazlar meselesinde Rusları destekleyebileceği ifadeleri yer almaktadır. ve Rus tekliflerini kabul etti.⁶²

Antlaşmaya göre; “İstanbul şehri, Boğaziçi'nin, Marmara Denizi'nin ve Çanakkale Boğazı'nın batı kıyıları ve Midye-Enez hattına kadar Güney Trakya Rusya'ya verilmelidir. Ayrıca Boğaziçi ve Sakarya nehri arasında ve İzmit Körfezi üzerinde saptanacak bir nokta arasında kalan topraklar, Marmara Denizi'ndeki adalar, İmroz (Gökçeada) ve Tenedos (Bozcaada) adaları da İmparatorluğun sınırları içine sokulmalıdır.”⁶³

Rusya bu antlaşmaları yapmıştı ama gelecekteki Bolşevik İhtilali her şeyi değiştirecekti.

b-Sykes - Picot Antlaşması:

İngiltere ve Fransa arasında Osmanlı Devlet'inin Orta doğudaki topraklarını paylaşmak üzerine gerçekteştirilir.

İngiltere Ortadoğu ile ilgili planları 1914 yılında Mekke şerifi Hüseyin ile yaptığı antlaşma ile başlar. İngiltere adına Mısır İngiliz Yüksek Komiseri olan McMahon ile şerif Hüseyin Arap Krallığı için bir antlaşma yaparlar. Amaç Osmanlı Devletindeki Arapları Osmanlı devletine karşı ayaklandırmaktır. şerif Hüseyin İngiltere'den Hicaz'ın bağımsızlığı ve Hilafet makamının Osmanlı Devleti himayesinden alınmasını talep eder. İngiltere bundan sonra şerif Hüseyin ile olan ilişkilerine bir süre ara verir. Bu arada şerif Hüseyin Osmanlı Devletine Hicaz'daki emirlikte babadan oğla geçen bir yönetimin kabul edilmesi teklifinde bulunur ki Osmanlı devleti buna karşı çıkar. Osmanlı Devletinin I. Dünya Savaşına katılması ile birlikte İngiltere yine şerif Hüseyin ile görüşür ve bundan sonra Arap Yarımadası içinde Lübnan hariç bir Arap Krallığına izin

⁶² Fahir Armaoğlu, **a.g.e**, s.115/Feridun Cemal Erkin, Türk Sovyet İlişkileri ve Boğazlar meselesi, Başnur Matbaası, Ankara 1968, s.49/ Rıfat Üçarol, **a.g.e**, s.492 “ Çünkü, daha 1914 Ağustos'unda, İngiliz devlet adamlarıyla Venizelos arasında, Yunanistan'ın savaşa girmesi için görüşmeler yapılmış ve bu arada Boğazlar söz konusu edilmişti. Bu da Rusya'da İngiltere'ye karşı güvensizlik uyandırmıştı.”

⁶³ Rıfat Üçarol, **a.g.e**, s.492 Cemal Tükin, **Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi**, İstanbul 1947, s.364-365, Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, c.III, K.II., Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. Dizi – Sa. 14^{b1}, Ankara 1983, s.112

verecektir. Ya da Şerif Hüseyin'in şimdilik böyle düşünmesini ister. Amaç Osmanlı Devletinde Arapları kışkırtıp savaşta Osmanlı devletini oyalamak. İngiltere için garantisini sağlamak için daha sonra Necd Emiri İbn Suud ile bir anlaşma yapar on da Basra körfezi güney kesimlerini verir.⁶⁴

Şerif Hüseyin İngiltere'den kar ettiğini düşünürken İngiltere ve Fransa Arap Yarım adasında kendi nüfuz bölgelerini oluşturmak için 16 Mayıs 1916 yılında Sykes -Picot antlaşmasını imzalarlar. (bu antlaşma için görüşmelerde bulunan devlet adamları İngiltere adına Mark Sykes Fransa adına George Picot'tur.) Bu antlaşmaya göre; Adana, Mersin, Kilikya, Suriye, Lübnan, Akka'dan sonraki kıyı bölgeleri, İngiltere: Irak, Bağdat, Akka yani Fırat ve Dicle deltasını alacaktı bununla birlikte iki nüfuz bölgesi olarak belirlenen kuzey ve güney bölgelerinde Arap devletleri kurulmasına izin verilecekti. - Ki Şerif Hüseyin'in bunlardan haberi yoktu. Kendisi 1916 yılında Osmanlı devletine savaş ilan ederek İngiltere'ye yardımcı olacaktı. -⁶⁵

Şerif Hüseyin İngiltere'nin bu ikili oyunlarından Rusya'daki Bolşevik İhtilali sonrası I. Dünya Savaşından çekilmesinden sonra gizli antlaşmaları ortaya çıkarması ile öğrenecekti.

c-Saint Jean De Maurienne Antlaşması :

İtalya'nın İngiliz, Rus ve Fransız antlaşmasından (nisan 1916) kendisi haberdar edilmemişti. Bu bir rahatsızlık aratıyordu. İkinci olarak İngiliz Fransız Ortadoğu planlarına dahil edilme arzusu ve son olarak ta Rus İhtilalinin yarattığı endişe İtalya'nın İngiltere ile Fransa arasında yeni bir antlaşmayı da gündeme getirdi. Fransa ve İngiltere Rusya ile yapılan antlaşma İtalya tarafından kabul edildiği takdirde bu yeni antlaşmaya razı oldular. İtalya bu antlaşma ile Anadolu'dan istediği Antalya, İzmir, Konya ve Mersin bölgelerini alıyordu.⁶⁶ Paris antlaşmasındaki oyuna kadar.

1917 yılına gelindiğinde savaşa geçte de olsa katılan diğer bir devlet de Yunanistan oldu. Yunanistan'da Kral Konstantin ile Venizelos arasındaki mücadelede Venizelos'un İngiliz ve Fransız desteği ile Kral'ı tahttan çekilmeye ikna ettiler. Kral yerine oğlu Aleksandır geçti. Venizelos Hükümeti, I. Dünya

⁶⁴ Fahir Armaoğlu, **a.g.e**, s.125 / Oral Sander, **a.g.e**, s.379/ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, s.382 / **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, s.95 Mekke Şerifi Hüseyin ile İngiltere arasındaki ilişkiler ve Şerif Hüseyin Meselesi Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, c.III,K.II., s.236 - 350

⁶⁵ Fahir Armaoğlu, **a.g.e**, s.126, / Ahmet Şükrü Esmer, **a.g.e**, s.497

⁶⁶ Fahir Armaoğlu, **a.g.e**, s.135

savaşına katılma kararı aldı ve 26 Haziran 1917’de Yunanistan savaşa katıldı.⁶⁷

3-Rusya’nın Savaştan Çekilmesi

1917 yılında Rusya Bolşevik İhtilali ile I. Dünya Savaşından çekilmek zorunda kaldı. Rusya 1870’lerden itibaren bir tarafta okumuş aydın bir tarafta 1890’larda Marksizm Rusya’yı etkilemesi ile birlikte işçi sınıfının toplumda istedikleri yeri edinmemeleri toplumda aydınları hareket geçirmeyi başaracakları bir kitleyi de beraberinde getirdi. Rusya sosyal ve ekonomik dengesizlikler, Çar’ın Fransız İhtilali karşılığı, kentsel problemler, Rusya’nın Japon yenilgisi aynı yıl Çar ile halk ayaklanmasını beraberinde getirdi. Çar ayaklanmayı astırdı ancak bir Duma yani meclisle gerginlikleri bitirmek istedi olmadı Rusya’da Mart 1917’deki grev halk ayaklanmasına o da Çar’ın 16 martta tahttan ayrılması ile son buldu bundan sonra kurulan geçici hükümet de Rusya’ya huzur getiremedi. Bolşevik Menşevik çatışmaları yaşandı.⁶⁸

Rusya savaşa katılırken bu iç karışıklıkların bir son olabileceği umuduyla katılmıştı ancak beklediği olamayacaktı. İç karışıklıklar içindeki Rusya giderek artan sancılarını savaş içinde hissetti ve savaşta yaşadığı ve artan güçlükleri İngiltere ve Fransa’dan yardım isteyerek belli de etmişti. Çanakkale Savaşlarının nedenlerinden biri de Rusya’ya yardımdı. Ancak bu yardım gerçekleşmediği gibi Rusya’da iç karışıklıkları son noktaya getirdi. Bu da Bolşevik yönetiminin Kasım 1917 yılında Rusya’da hakim olması ile sonuçlandı. Rusya 1918 yılında savaştığı devletlerle barış antlaşmaları imzaladı.

Rusya, 3 Mart Brest – Litovsk antlaşmasını imzaladı. Bu antlaşma ile *“...Rusya; Polonya, Baltık Devletleri, Finlandiya Ukrayna , Beyaz Rusya topraklarının bir bölümünü yitirdi. Romanya ile yaptığı Bükreş antlaşması ile de Baserebya’yı bu ülkeye verdi. Böylece Rusya’nın elinden 3 milyon km²’lik toprak ve 62 milyon insan çıktı.”*⁶⁹

4-Amerika’nın I. Dünya Savaşına Katılması

1917 yılında Rusya savaştan çekildi Almanya için bir cephe kapanmıştı ancak İngiltere ve Fransa karşısında bir üstünlük elde edemiyordu. Fransa ve İngiltere’nin sömürge avantajı onu ekonomik açıdan yoruyordu. Bunun için tek çare olarak deniz savaşlarına girdi. İngiltere ile bu denizde çarpışırken Amerika ile sık sık karşılaşmaya başladı. Deniz savaşlarında sadece savaş gemileri değil, yolcu ve ticaret gemileri de batırılıyordu. Bu gemilerde Amerikan vatandaşlarının

⁶⁷ Bkz. Yunanistan’ın savaşa katılmasının ayrıntıları Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, c.III,K.II., s. 550 -571

⁶⁸ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, s.105-106 / Oral Sander, a.g.e, s.388-389

⁶⁹ Oral Sander, a.g.e, s.391 - 392

da ölmesi Almanya Amerikan gerginliğini arttırdı. Amerika ticari açıdan yakın olduğu İngiltere ile de zorluklar yaşamaya başladı. Savaş sırasında Pamuk gibi ürünler konusunda İngiltere'nin zorluklar çıkarması Amerika çiftçisini çileden çıkardı. Karşı önlem olarak silah ve cephane yardımı kesilmesini istediler. Wilson zor bir durumla karşı karşıya kaldı.⁷⁰

Amerika 2 Aralık 1823 yılında Amerikan Başkanı James Monroe'nun Meclise gönderdiği bir mesajla Amerikan dış politikasını ilkelerini belirledi. Buna göre Monroe doktrini ile Amerika Avrupa işlerine karışmayacaktı Avrupa'da Amerika'nın işlerine bu da bir şarta bağlıydı. Amerika kıtasına herhangi bir Avrupalı devletin tecavüzü olursa o zaman Amerika bunu bir savaş sebebi sayacaktı. Bu kesin çıkış Avrupa'yı Amerikan meselelerinden uzak tuttu.⁷¹ Ancak Almanya yukarıda belirtilen nedenlerle Amerika ile karşı karşıya gelmeye başlaması hem İngiltere ile ekonomik sorunlar yaşanması sınırları zorlamaya başlamıştı.

Almanya en son olarak Meksika ile işbirliğine girmek için faaliyetlere girmeye başladı. Amerika ile Meksika arasındaki olumsuz ilişkileri daha da körüklemeye başladı. Alman Dışişleri bakanı Arthur Zimmerman Ocak 1917'de Meksika elçiliğine şifreli bir telgraf gönderir. Meksika Alman işbirliği konusunda bu telgrafi yakalayan İngiltere hemen Şifreyi çözer ve Amerika'ya iletir. Almanya Meksika ile birlikte Japonya'ya da İtilaf kuvvetleri yanından İttifak yanına almaya çalışır. Bu da Amerikan Monroe Doktrinine karşı olduğu için Amerika Almanya'ya 6 Nisan 1917'de savaş ilan eder.⁷² Ancak Amerika bu savaşa İtilaf devletlerinden başka niyetlerle katılır. Bu niyetlerini de Amerikan Başkanı Wilson'un 14 noktası ile ortaya koyacaktır.

C-WILSON PRENSİPLERİ VE I. DÜNYA SAVAŞININ SONU

Amerika, Woodrow Wilson 8 Ocak 1918'de Amerikan Meclisinde 14 Noktayı açıkladı. Buna göre;

“1)Barış antlaşmaları açık olarak herkesce bilinmek üzere yapılmalı, bundan sonra devletler arasında hiç bir biçimde özel anlaşmalar yapılmamalı ve herkesin gözü önünde işleyen açık bir diplomasi olmalıdır.

⁷⁰ / Oral Sander, a.g.e, s.385 / Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, c.III,K.4 Türk Tarih Kurumu Yayınları VIII. Dizi- Sa.14, Ankara 1983,s.548

⁷¹ Fahir Armaoğlu, a.g.e, s. 70 -71 / Monroe Doktrininin ayrıntıları için bkz. Cemal Bilsel, **Devletler Hukuku, Birinci Kitap, Devletler**, İstanbul Üniversitesi Yayınları No :150 Hukuk Fakültesi No : 32, İstanbul 1941, s.155-173

⁷² Oral Sander, a.g.e, s.385

2) Karasuları dışında, hem barış, hem savaş sırasında kesin gidiş geliş özgürlüğü olmalıdır; ulular arası anlaşmalara saygıyı sağlamak için uluslar arası bir işleme denizlerin tüm olarak veya kısmen kapatılması ayrıdır.

3) Barışa razı olan ve onu sürdürmek için işbirliği yapan ulusların arasında elden geldiği kez ekonomik engellerin kaldırılması ve tecim bakımından eşitlik sağlanması.

4) Silâhlanmanın iç güveni sağlayacak ölçüdeki kısılması için karşılıklı inancın alınması.

5) Sömürgelerle ilgili savların geniş ve kesin olarak yansız bir anlayışla özgürlük içinde tartışılarak bir sonuca bağlanması, bu iş çözümlenirken sömürge halkının çıkarlarıyla, ilgili devletlerin haklı istekleri aynı ölçüde ele alınacaktır.

6) Rus ülkesinin tümünün boşaltılması, Rusya'ya hiçbir engele uğramadan, kesin bir bağımsızlık içinde kendi siyasal gelişmesiyle ulusal düzenini kurması için bütün ulusların işbirliği yapmaları ve onun kendi seçilmiş olacağı düzen ve müesseselerle özgür uluslar kurumuna girişinin için sevgi ile hazırlanması, ona bundan da fazla olarak muhtaç olacağı ve isteyebileceği her türlü yardımın yapılması...

7) Belçika'nın boşaltılması ve onarılması. O bütün öbür uluslar kadar bağımsız olmalıdır...

8) Fransız toprakları boşaltılmalı ve Alsas - Loren ona geri verilmelidir...

9) İtalya dışındaki İtalyanların ona katılmalarını sağlayacak biçimde sınır düzeltmeleri yapılmalıdır.

10) Uluslar arasındaki mevki korumak istediğimiz Avusturya – Macaristan'daki uluslara özgür gelişmeleri için en büyük imkân sağlanmalıdır.

11) Romanya, Sırbistan ve Karadağ boşaltılmalı ve onarılmalıdır. Sırbistan'a özerk bir deniz çıkışı sağlanmalıdır...

12) Şimdiki Osmanlı İmparatorluğunun Türk kısımlarına karşılıksız bir egemenlik sağlanmalıdır; ancak bu sırada Türk boyunduruğu altında bulunan öbür uluslara kesin bir yaşama güveni, özgür ve engelsiz tam gelişme imkânı inancalanmalıdır. Çanakkale Boğazı uluslararası inancalar altında bütün ulusların gemilerine açık olmalıdır.

13) Bağımsız bir Polonya devleti kurulmalıdır...

14)Büyük ve küçük bütün devletlere eşit olarak siyasal bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini koruyacak inancalar sağlamak için kesin anlaşmalara dayanılarak uluslar arası bir Birlik kurulmalıdır.”⁷³ Özellikle bu son madde Milletler Cemiyetinin habercisi gibidir. Ki I. Dünya savaşının engellenememesinde bir uluslar arası bir cemiyetin yoksunluğunun etkisinde dolayı bu maddeye ihtiyaç duyulmuştur.

1918 yılında İtilaf ve İttifak devletleri oldukça yorgun düşmüşlerdi. İki taraf birbirine bu 4 sene içinde bir üstünlük sağlayamadı. Bu durum iki taraf devletlerinde ekonomik ve toplumsal sorunları da beraberinde getirdi. İki taraf devlet halkları bu savaştan dolayı büyük bir bıkkınlık içindeydiler. Ekonomik olarak, savaş için bir çok maddi harcamalar devlet hazinelere yük, halkın ekonomik yaşantısına büyük bir darbe getirdi. İşsizlik ortaya çıktı. Enflasyon ve borçlanma cabası... Fabrikalar ve evler yıkıldı. Bununla birlikte bir çok genç nüfus hayatını kaybetti. Bu ölenler içinde Avrupa'nın beyin gücü de ölüyordu. Toplumlarda oluşan kaos ileriki zamanda nasyonalist ve faşist güçlerin devletlerde egemen olmasına neden olacaktı.

1918 yılında İttifak devletleri itilafтан daha çok kan kaybetmeye başladılar. Amerika'nın savaşa girmesiyle İtilaf devletleri biraz daha dayandılar. Ancak İttifak devletleri artık, dayanamayacak duruma geldiler. Bunun sonucunda 1918 yılında Romanya başta olmak üzere sırayla Bulgaristan, Osmanlı Devleti, Avusturya – Macaristan ve Almanya teslim olarak mütarekeler imzaladılar. Bu devletlerden Avusturya Macaristan İmparatorluğu içindeki Çek, Macarlar ve Sırp- Hırvat ve Slovenler (Yugoslavya) ayaklanarak kendi devletlerini kurdular. Böylece bir İmparatorluk daha tarihe karıştı.

Osmanlı Devleti bu savaşı 30 Ekim 1918 yılında Mondros Mütarekesini, İstanbul'a demirleyen Agamemnon Zırhlısında, İngiltere adına Amiral Carltröph, Türk Heyeti'nin başında da Bahriye Nazırı Rauf Bey (Orbay) imzalayarak, sonlandırmış oldu. 25 maddeden oluşan bu Ateşkesin önemli maddeleri şu şekildedir;

“1. Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının açılması ve Karadeniz'e geçişin sağlanması; Çanakkale ve Karadeniz Boğazları kalelerinin Müttefiklerce işgal edilmesi.

2. Sınırların denetlenmesi ve iç güvenliğin sağlanması için gerekli olan askerî birlikler dışında, Türk Ordusunun gecikmeksizin terhis edilmesi (Birliklerin insan gücü ve konusu, daha sonra, Müttefiklerce, Türk Hükümetine danışılarak, saptanacaktır).(madde 5)

⁷³ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.III,K.4 s.625-627

3. Türk karasularında ya da Türkiye'nin işgalindeki sularda bulunan tüm savaş gemilerinin teslim edilmesi; Türk karasularında kolluk ya da benzeri amaçlar için gerekli görülebilecek belirli küçük gemiler dışında, anılan gemilerin gösterilecek Türk limanında ya da limanlarında gözetimine alınması.

4. Müttefiklerin, kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum ortaya çıkarsa, herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkı bulunması. (madde 7)

5. Toros tünel sisteminin Müttefiklerce işgali. (madde 10)

6. Kuzey - batı İran'daki Türk Birliklerinin gecikmeksizin savaş öncesi sınırların gerisine çekilmeleri için daha önce verilmiş bulunan buyruk yerine getirilecektir.

Kafkasların [Trans - Caucasia, Maverai Kafkas] bir bölgesinin Türk Birliklerince boşaltılması daha önce buyrulmuş bulunmaktadır; bu bölgenin geri kalan bölümünün boşaltılmasına, oradaki durum Müttefiklerce incelendikten sonra, gerek görülürse, girişilecektir. (madde 11)

7. Türk makamlarının haberleşmeleri dışında, tüm telsiz telgraf ve kablo istasyonlarının Müttefiklerce denetim altına alınması. (madde 12)

8. Kafkasya demiryollarının şu sırada Türk denetimi altında bulunan bölümlerini de kapsamak üzere, tüm demiryollarında, halkın gereksinimleri gereği gibi göz önünde tutulmak koşuluyla, Müttefik makamlarının bunları tümüyle diledikleri gibi kullanabilmeleri amacıyla, Müttefik Denetleme görevlilerinin yerleştirilmesi.

Bu hüküm Batum'un Müttefiklerce işgalini de kapsar. Türkiye, Bakü'nün Müttefiklerce işgaline hiçbir biçimde karşı çıkmayacaktır. (madde 15)

9. Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'da tüm garnizonların en yakın Müttefik komutanına teslim olmaları ve, 5. Maddede Öngörülen düzenin korunması için gerekenler dışında, tüm Birliklerin Kilikya'dan çekilmesi. (madde 16)

10. Trablus ve Bingazi'deki tüm Türk Subaylarının en yakın İtalyan garnizonuna teslim olmaları. Bunlar teslim olma buyruğuna uymazlarsa, Türkiye, bu Subaylara ikmal gönderilmesini ve kendileriyle haberleşmenin kesilmesini sağlamayı yükümlenir. (madde 17)

11. Mısırata'yı da kapsamak üzere, Trablus ve Bingazi'de işgal edilen tüm limanların en yakın Müttefik garnizonuna teslimi. (madde 18)

12. Altı Ermeni ilinde [Vilâyatı sitte] karışıklık çıkarsa, Müttefikler bu illerin herhangi bir bölümünü işgal etme hakkını ellerinde tutarlar. (madde 24)⁷⁴

Mondros Ateşkes antlaşması İtilaf devletlerinin I. Dünya Savaşındaki imzaladıkları gizli antlaşma maddelerinin hukuki açıdan açığa vurdukları bir vesika ve rahatça ülkeyi işgal edebilmenin bir mazerete silsilesidir. İtilaf devletleri bu ateşkes antlaşması ile Anadolu topraklarında sadece kendileri değil, Ermeni ve Rumların da rahatça harekete geçmelerini sağlamıştır. Bundan sonra da hemen mütareke hükümlerini hiçe sayarak Anadolu'yu işgale başlamışlardır.

D-SAVAŞ SONRASI DÖNEM

1-Paris Barış Konferansı

Paris Barış konferansı, I. Dünya savaşında “*Merkezi Devletlerle savaşmış ve onlara savaş ilân etmiş devletler...*”le yapılan antlaşmaların koşullarını belirlemek için toplanılmış olan bir konferanstı. (Bu devletler 32 tane idi) konferans çalışmalarına 18 Ocak 1919 günü başladı.

Paris Barış Konferansına katılan çeşitli devletlerin yetmiş kadar delege vardı. Bu delegeler, devlet adamları ve askeri mensuplardan oluşmaktaydı. Ancak bu konferansa 5 Büyük devlet damgasını vuracaktı. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson, İngiltere Başbakanı Lloyd George, Fransa Başbakanı George Clemenceau, İtalyan Başbakanı Vittorio Emanuele Orlando ve Japonya...bu devlet başkanlarına “*Beş Büyükler*” ya da “*Onlar Konseyi*” denilmekteydi. Çünkü oluşturdıkları Konsey başbakan ve dışişlerinden oluştuğu için bu adı almıştı. Ancak İtalya ve Japonya bu konferansta İngiltere ve Fransa kadar etkili olamayacaklardı. Amerika’da en çok ilgilendiği konu olan Milletler Cemiyeti Misakı hazırladıktan sonra Amerikan halkına bu cemiyetin varlığını kabul ettirmek adına ülkesine dönecekti.⁷⁵

Paris Barış Konferansında etkili olacak olan bu beş büyük devletlerden Amerika Milletler Cemiyetinin kurulmasına daha çok önem vermekteydi. İngiltere ve Fransa için ise Almanya’nın askeri gücünü, donanmasını elinden almak ve onun bir daha Avrupa için sıkıntı olmasını engellemekti. İki devlette Almanya’nın bir daha kendileri için bela olmasını istemiyorlardı. Fransa Almanya’ya kaybettiği Alsace - Loren’i tekrar almak istiyordu. İngiltere Alman deniz kuvvetlerine son vermek niyetindeydi. İtalya ise Avusturya’nın bir kısmını topraklarına katmak isterken Japonya Avrupa ile ilgilenmiyor o da Çin topraklarından eline geçirebileceklerini istiyordu. Amerika, bu Konferansta, Wilson ilkeleri doğrultusunda hareket edilmesi taraftarıydı. Ancak İngiltere ve Fransa

⁷⁴ İsmail Soysal, *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920 – 1945)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI Dizi –sa. 38², 3. Baskı, Ankara 2000, s.12-14

⁷⁵ Ahmet Şükrü Esmer, *a.g.e*, s.523 / Fahir Armaoğlu, *a.g.e*, s. 145

başta olmak üzere devletler gizli antlaşmaları doğrultusunda hareket etmek istiyorlardı. Bu gizli antlaşmaları bir müddet Amerika'dan sakladılar. Wilson ilkelerinde devletlerle yapılacak antlaşmalarda önemli olan noktalardan biri de açık diplomasi, devletlerin kendilerini yönetmeleri gibi “idealist” isteklerdi. Ancak Paris Konferansta en çok ta bu gizli antlaşmaları uygulama meselesinde devletler birbirleriyle çatışacaklar.⁷⁶ İtalya bu konuda İngiltere ve Fransa ile karşı karşıya gelecekti. İngiltere bu konferansta Anadolu'daki yererin bir kısmını Yunanistan'a kaybedecek ve İngiltere ile Fransa ile olan ilişkilerinde gelecekte Türkiye yararına görülecek çatışmalar olacaktı.

İngiltere ve Fransa kendi isteklerini rahatça yerine getirebilmek için Amerika'nın Milletler Cemiyeti Şubat 1919'da statüsünü yerine getirmişlerdi. Wilson ülkesine döndükten sonra istedikleri gibi hareket etme imkanı bulurlar. “...Almanya ve Avusturya - Macaristan İmparatorluğu ile birlikte Rus Çarlığı ve Osmanlı devletinin yıkılmaları, Avrupa'da büyük bir güç boşluğu yaratmıştır...

Ayrıca, Avrupa'nın büyük devletleri iki önemli sorunla daha karşı karşıya kaldılar. (i) Almanya ile öyle bir antlaşma yapmalıydılar ki, Avrupa'nın ortasında kurulacak olan güç dengesi Almanya'nın yeniden saldırgan ve militarist bir devlet olarak sivrilmesini önlesin. (ii) Orta ve Doğu Avrupa'nın sınırlarını öyle çizmeliydiler ki, burada kurulacak devletlerin esasına göre çizilecek olan sınırları bir daha bozulmasın...Birinci sorunu çözmek yolunda kurulacak olan 'küçük' bir Almanya ile, Orta Avrupa'nın öteki devletleri içinde mutlaka Alman azınlıkları bırakılacaktı...bir Orta ve doğu Avrupa çizilecekse, Almanya'nın, düzenlemeyi yapanların istemedikleri kadar büyük olması gerekiyordu.”⁷⁷

a-Versailles Antlaşması (28 Haziran 1919):

Paris Barış konferansında zorlu görüşmeler sonunda ilk olarak Almanya ile yapılacak olan Versailles antlaşması hazırlandı. Bu antlaşma 440 maddeden meydana gelmekteydi. Bu antlaşmayı Mayıs 1919'da Alman heyetine verildi. Alman delegelerinden “Brockdorff – Rantzau, ‘Bizden savaş sebep olmanın yegâne suçlusu bizim olduğumuzun kabulü isteniyor. Kendi ağzımdan böyle bir itiraftı yaparsam, yalan söylemiş olurum’ diyerek ve Wilson ilkelerinden medet umarak, barışın bir çok itiraz etti.”⁷⁸ Almanlar bu antlaşmayı imzalamamak için 6 hafta direndiler çıkış yolu aradılar ancak başarılı olamadılar ve antlaşmayı Versailles Sarayı'nın aynalı Salonunda 28 Haziran 1919 günü imza ettiler. Antlaşmanın ilk 26 maddesi Milletler Cemiyeti Misakından oluşmaktaydı.

⁷⁶ Ahmet Şükrü Esmer, a.g.e, s.522 / Fahir Armaoğlu, a.g.e, s. 146 / Oral Sander, a.g.e, s.400

⁷⁷ Oral Sander, a.g.e, s.401-402

⁷⁸ Fahir Armaoğlu, a.g.e, s.146 aktaran; C.E. Black and E. C. Helmreich, **Twentieth Century Europe, New York, Alfred A. Knop, 1952, p. 110**

Antlaşmaya göre; Almanya Alsace - Loren'i ve Saar bölgelerini Fransa'ya geri veriyordu bununla birlikte, Belçika'ya Eupen, Malmédy ve Moresnet, Polonya'ya Pozhan ve Batı Rusya'ya veriliyordu. Dantzing de şehir oluyor ve Milletler Cemiyeti garantisi altına veriliyordu. Almanya Sömürgelerinden de vazgeçiyordu. Bu sömürgeler, İngiltere, Fransa, Japonya ve Belçika arasında pay edilecekti. Almanya mecburi askerlik kaldırılıyor ve kuvvetleri 100.000 asker ile sınırlandırılıyordu. Tamirat borcu bahanesiyle savaş tazminatı atına da sokulan Almanya 33 milyar dolara mahkum edildi. Almanya ayrıca Lehistan, Çekoslovakya ve Lehistan'ın bağımsız devlet olduklarını ve Avusturya ile birleşmeyi de kabul etmektedir.⁷⁹

b-Saint Germain Antlaşması (10 Eylül 1919):

Avusturya ile yapılan bu antlaşma 381 maddeden oluşan bu antlaşma St. Germain en Laye'de imzalandı. (İlk 26 madde Millerler Cemiyeti Misakından oluşur.) Bu antlaşma ile Avusturya Milletler cemiyetinin uygun gördüğü bir zamanda Almanya ile birleşecekti. Avusturya bu antlaşma ile "...Macaristan, Çekoslovakya ve Yugoslavya'nın bağımsızlığını tanıyor, Galiçya'yı Polonya'ya Hırvatistan'ı Yugoslavyaya, Tirol ile Trieste'yi İtalyaya ve Bukovina'yı Romanya'ya bırakıyordu. Mecburi askerlik kaldırılıyor ve Avusturya ordusu 30.000 kişiye indiriliyordu. Ayrıca tamirat borcu ödeyecekti. Zengin tarım ve endüstri bölgeleri olan Bohemya ve Trolleri kaybeden Avusturya ekonomik bakımdan güç duruma düşüyordu."⁸⁰

c-Neulliy Antlaşması (27 Kasım 1919)

Bu antlaşma Bulgaristan ile yapıldı. Antlaşma 296 maddeden oluşuyordu. (İlk 26 madde Millerler Cemiyeti Misakından oluşur.) Bu antlaşmada Bulgaristan Yunanistan, (Gümölcüne ve Dedeoğaç) Romanya'ya (güney Dobruca) toprak verdi. Tamirat borcu ödemeye razı oldu. bu borç miktarı da 2 milyar 250 milyon altın franktır. ordusunda küçülmeye gidecekti, ordusu 25.000 askerden oluşacaktı ve mecburi askerlik kalkacaktı.⁸¹

d-Triannon Antlaşması (4 Haziran 1920):

Bu antlaşma Macaristan ile imzalandı. İlk 26 madde Millerler Cemiyeti Misakından oluşur. 364 maddeden oluşan bu antlaşma Triannon'da imzalandı. Bu antlaşma gereği diğer devletler gibi bu ülkede mecburi askerlik kalkıyor, ordu mevcudu 35.000'ine indiriliyordu. Bu devletin topraklarından Transilvanya

⁷⁹ Fahir Armaoğlu, **a.g.e**, s.146-147/ Rıfat Üçarol, **a.g.e**, s.510-511

⁸⁰ Fahir Armaoğlu, **a.g.e**, s.147-148

⁸¹ **A.g.e** s. 148

Romanya'ya, Presburg Polonya'ya Bosna Hersek'te Yugoslavya'ya terk ediliyordu.⁸²

e.Sevr Antlaşması (10 Ağustos 1920):

Paris Barış Konferansında İngiltere, Fransa ve İtalya arasında Osmanlı Devletinin paylaşılması konusunda anlaşmazlıklar çıktı. Osmanlı Devletinin paylaşılması aralarında imzaladıkları gizli antlaşmalarla belirlenmesine karşın Rusya'nın savaştan çekilmesi, Amerika'nın savaşa katılması, gibi sebepler bir anlaşmazlıklara neden oldu. İtalya, Fransa ve İngiltere üçgenindeki sorunlar sonuna gitmeyi zorlaştırdı. İngiltere ile Fransa ikili antlaşmalarla aralarındaki sorunları çözdükten sonra Osmanlı devletine sunulacak Barış Antlaşmasının esaslarını San Remo Antlaşması ile belirlediler.⁸³ Buna göre;

“1-Padişah İstanbulda kalacaktı.

2-Rumeli ve Boğazlar mıntikasını İtilâf devletleri müştereken işgal edeceklerdi.

3-ermenî devleti kurulacak ve bu devletin denize mahreci olacaktı.

4-Osmanlı İmparatorluğu şunları terk edecekti : Suriye, Filistin, Irak, Arabistan ve Adalar.”⁸⁴

11 Mayıs 1920'de Osmanlı devletine San Remo Konferansı esaslarına uygun barış antlaşması metinleri gönderilir. Osmanlı Devleti Temmuz 1920'ye kadar İtilaf devletleri ile anlaşmaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Osmanlı devletinin parçalanması ve bağımsızlığının son bulması anlamına gelen bu koşulların kabul edilemeyeceği ifade edildiyse de İtilaf devletleri için zaten sona ermiş ve parçalanması amacı güttükleri bu maddeleri dayatmaya devam etmişlerdir. 22 Temmuz günü Sultan Vahdettin başkanlığında toplanan Osmanlı meclisi, asker ve bürokratik bütün üyeleri ile bir araya geldi. Barış antlaşmasının imzalanmasına karar verildi. Sadrazam Damat Ferid Paşa daha sonra bu kararı kamuoyuna ilan etti.⁸⁵

Osmanlı Devleti ile İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve bu devletlerin müttefiklerinin heyetinin başkanı Fransız Millerand ile Osmanlı Devletini temsilen Hadi Paşa ile Dr. Rıza Tevfik Bey ve Bern Elçisi Reşad Halis Bey arasında 10 Ağustos 1920'de Sevr barış antlaşması imzalandı. 433 maddeden oluşan antlaşmanın ilk 26 maddesi Milletler Cemiyeti misakından oluşmaktaydı. İşte bu Misakın 22. Maddesi ile I. Dünya Savaşından sonra, önceleri

⁸² A.g.e s.148 /

⁸³ Rıfat Üçarol, a.g.e, s.512

⁸⁴ Ahmet Şükrü Esmer, a.g.e, , s.537

⁸⁵ Rıfat Üçarol, a.g.e, s.515

imparatorluklar tarafından yönetilen halklar bu noktadan sonra artık kendilerini yönetecek kuvvetlerden mahrum ve modern dünyanın zorlukları içinde kaldıkları için onlar için en uygun durumun; “Bu halkaların refahları ve gelişmeleri mukaddes bir medeniyet vazifesidir ve bu vazifenin ifası için işbu Misaka teminat konulması lâzımdır.”⁸⁶ Denilerek bu yolun en iyi şeklini de, gelişmiş modern bir devletin himayesi yani Manda yönetimi olarak ortaya koymaktadır. Bu manda yönetimi konusunda da bu maddenin 4. Fıkrası Osmanlı devleti içindeki halkaları konu alarak, Osmanlı devleti tarafından yönetilen hakların da kendilerini idare etme güçlerini elde edecekleri güne kadar onları manda yönetimi altında tutmaktı.⁸⁷

Anadolu’yu sömürge yeri haline getirmek için İtilaf devletleri tarafından Osmanlı Hükümetine imzalatırılan Antlaşma maddelerine göre;

“1) Osmanlı Devleti’nin sınırları şöyle çiziliyordu:

a) Trakya sınırı: Büyükçekmece – Çatalca – Istranca çizgisinin başından geçerek, Marmara Denizi’nden Karadeniz’e ulaşan hat. Bu hattın batısı Yunanistan’a bırakılıyordu.

b) Batı ve Güney sınırı: Marmara Denizi üzerinde, Karadeniz Boğazının girişinden başlayarak İskenderun Körfezi dolaylarında Karataş Burnuna kadar uzanan çizgi.

c) Suriye sınırı: Karataş Burnundan başlayarak Bahçe, Ayıntap Birecik, Urfa ve Mardin’in kuzeyinden geçip Habur Su ile Dicle’nin kesiştiği yerle, Dicle dirseği arasında ve Dicle üzerinde seçilecek bir noktaya kadar uzanan çizgi.

d) Irak sınırı: Suriye sınırının bittiği noktadan doğuya doğru Musul ilinin kuzeyinden geçip İran sınırına kadar ulaşan çizgi.

e) Doğu ve Kuzey Doğu sınırı: Türkiye ile İran, Türkiye ile Rusya arasındaki eski sınırlar (Madde 27).

2) İstanbul, Osmanlı Devleti’nin başkenti olarak kalacak ve padişah ile Osmanlı Hükümeti bu kentte oturabilecekti.

Bununla birlikte, Türkiye, işbu Andlaşma hükümlerine uymazsa, Müttefik Devletler, belirtilen hükmü değiştireceklerdi (Madde 36).

3) Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve İstanbul Boğazı, barış ve savaş zamanında, bayrak ayırımı yapmaksızın, bütün ticaret ve savaş gemilerinin gidiş-gelişine (ulaşımına) açık olacaktır (Madde 37).

⁸⁶ **Milletler Cemiyeti Misakı**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dış münasebetler Enstitüsü Yayınları; No: 2, Ankara 1952, s.28-29

⁸⁷ **A.g.e** s.29

4) Geçiş serbestliği tanınan Boğazlar, kurulacak olan uluslararası “Boğazlar Komisyonu” tarafından yönetilecekti (Madde 38).

Komisyonun yetki alanı, Çanakkale Boğazı'nın Marmara Denizi'nin ve İstanbul Boğazı'nın her iki kıyısını içine alan ve Boğaz'ların girişlerinden üç mil açıklara kadar uzanan alandan oluşacak, Boğazlar bölgesini kapsayacaktı (Madde 39, 178).

Boğazlar bölgesi ile Limni, Gökçeada, Semadirek, Bozcaada ve Midilli adaları Boğazların serbestliğini güvence altına almak üzere silahsızlandırılacaktı (Madde 178-180).

5) Boğazlar komisyonu- bir gün Komisyon'a katılmak isterse- Amerika Birleşik Devletlerinin, İngiltere'nin, Fransa'nın, İtalya'nın, Japonya'nın, Yunanistan'ın, Romanya'nın bir gün Millerler Cemiyetine üye olursa - Rusya'nın, Bulgaristan'ın ve Türkiye'nin gösterecekleri temsilcilerden oluşacaktı (Madde 40).

Komisyonun özel bayrağı, özel bir bütçesi ve kendine özgü bir örgütü olacaktı (Madde 42).

6) İzmir kenti ve çevresindeki topraklar Osmanlı egemenliği altında kalacaktı. Bununla birlikte, Türkiye, bu topraklar üzerindeki egemenlik haklarının kullanımını Yunanistan'a devredecekti.

Egemenliğin simgesi olmak üzere, Osmanlı bayrağı, kentin dışındaki bir kaleye sürekli olarak çekilecekti (Madde 69).

7) Ege bölgesinin büyük bir kısmı, Ege adaları (Oniki Ada hariç), Doğu Trakya'nın bütünü Yunanistan'a verilecekti (Madde 84-87).

8) Doğu Anadolu'da denize çıkışı olacak şekilde bağımsız bir Ermenistan Devleti ile onun güneyinde özerk Kürdistan kurulacaktı (Madde 88-93,62-64).

9) Suriye, Irak ve Filistin bağımsız Devletler olacaklar, ancak kendi başlarına yaşacak duruma gelinceye kadar manda yönetimi altına konulacaklardı (Madde 94-97). Hicaz bağımsız bir devlet olacaktı (Madde 98-100).

10) Osmanlı Devleti, Mısır, Sudan ve Kıbrıs'ın İngiltere'ye bağlandığını, Fas ve Tunus üzerindeki Fransız koruyuculuğunu kabul edecekti (Madde 101- 120).

11) Osmanlı Devleti, Libya ve Oniki Ada üzerindeki bütün haklarından İtalya yararına vazgeçecekti (Madde 121-122).

12) Osmanlı Devleti, Avrupa'nın yeni siyasi haritasını ve yapılan anlaşmaları tanıyacak ve Brest-Litovsk Anlaşması'nın kaldırıldığını kabul edecekti (Madde 132-139).

13) Osmanlı Ordusu terhis edilecekti. Ancak, iç güvenliği sağlamakla görevli olarak 50.000 kişilik bir kuvvet bulunabilecekti. Ordunun kara, deniz ve hava kuvvetlerine ait silahları, cephaneleri ile araç ve gereçleri Müttefiklere teslim edecekti (Madde 152-207).

14) Müttefik Devletler bir Maliye Komisyonu kuracaklar ve bu Komisyon, Düyunu Umumiye İdaresi ile birlikte Osmanlı Devleti'nin maliyesini kontrol edip yönetecekti (Madde 231-260).

15) Kapitülasyonlar rejimi, 1 Ağustos 1914'ten önce olduğu gibi, Müttefik Devletler yararına yeniden yürürlüğe konulacak ve genişletilecekti (Madde 261-268).⁸⁸

Sevr antlaşmasında yukarıda Milletler Cemiyetinin uygulamalarına izin verdiği görülmekte. Bunun dışında yine yukarıdaki maddeler içinde 64. Maddede bir Kürt devletinin kurulmasına izin verilmekte. Bunun için Kürt halkının Türk yönetimden ayrılıp kendi devletlerini kurmaya yetkin olduklarını ispat ettiklerine Milletler cemiyeti Meclisi kara verirse Türkiye de buna razı olacaktır.⁸⁹ Denilmektedir. Böylece Türk yönetimi kendi rızası ile bir bağımsız bir Kürt devleti yönetimi altında İngiliz mandasına evet diyecektir.

İzmir'in idaresinin Yunanistan'a verildiği 69. Madde ile birlikte 72. Madde ile İzmir'de kurulacak mahalli parlamentonun da kurulması aşamasında proje yapımı Milletler cemiyeti ile onaylanıp 83. Madde de bu mahalli parlamentoların Yunanistan'a katılım için Milletler Cemiyetinden talep edebilecekleri de yer almaktadır.⁹⁰

Osmanlı devleti ayrıca 142. Madde gereği I. Dünya savaşında zarara uğrayan azınlıkların zararlarını karşılamak üzere onların ailelerinin ve akrabalarının şikayetlerini dinlemek, zararlarını belirlemek ve de bunları karşılamak için emir vermek hususunda Milletler cemiyeti tarafından belirlenecek bir komisyonun kendi işlerini kolaylaştırması bakımından dikkate almak zorunluluğunu da beyan etmektedir. 144. Madde ile ülkelerinden edilen azınlıkların menkul ve gayri menkul malları kimlerin elinde ise geri alınıp azınlıklara verilip bu konuda önceki mal sahiplerine her hangi bir tazminat

⁸⁸ Rifat Üçarol, **a.g.e.**, s.516-517/ Sevr'in maddelerinin ayrıntıları için bkz. M. Cemil Bilsel, **a.g.e.**, s.306 -329

⁸⁹ M. Cemil Bilsel, **Lozan I. Cilt**, s. 313

⁹⁰ **A.g.e** s. 314 / Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, s.53 / Seha L. Meray, **"Devletler Hukukunda Milliyetler Prensipleri"** Cilt :3 Sayı.3, Ankara Üniversitesi Siyasa Bilgiler Fakültesi Dergisi, Ankara 1948, s.66 - 68

verilmeyeceği ifade edilerek bu konuda Türkiye'nin istediği yerlerde Milletler Cemiyeti komisyonu da kurulabilecektir.⁹¹

149. ve 151 maddeler arasında Azınlıkların din ve okul kurumlarının özerkliğini de kabul ederek daha önce azınlıkların bu haklarını elinden alan kanun, hükümleri de geçersiz kılmakta ve İtilaf devletlerinin bu konudaki uygulama koşullarını da Milletler Cemiyetine danıştıktan sonra karar vereceklerini ifade eder. 230 ve 260 maddeler ile Osmanlı Devletinin savaş öncesi ve sonrası Müttefiklere olan borçlarının ödenmesi için Osmanlı Devletinin ekonomik yapısına el koyup onun adına karar verecek olan bir Komisyon kurulacağı ile ilgili maddeler yer almaktadır. Osmanlı devletinin borçları tamamlandıktan sonra Milletler Cemiyeti Osmanlı Devletine yeniden mali alanda yardım edip edemeyeceğine karar verecektir denilmekte. Bununla birlikte 430. madde ile Türkiye'de ortaya çıkan her emsele Milletler Cemiyetine götürülecek, 432. Madde de ise servin uygulanması konusunda Milletler Cemiyetine tazminatta verilecekti.⁹²

Bütün bu maddeler ve bu maddelerdeki Milletler cemiyeti uygulamaları Osmanlı Devletinin tamamen İtilaf devletlerinin Mandası altında kendilerine uygun görülen şartlarda yaşayamama durumlarını ortaya koymaktadır ki, ileri de Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin de Milletler Cemiyetine uzak kalmasında, güvenmemesindeki en büyük etkenlerden biri de bu Sevr Antlaşması olacaktır. Milletler Cemiyeti onlar için kendi bağımsızlıkları ve yönetim iradelerine darbe indirebilir düşüncesi ile hep temkinli davranmalarına neden olacaktır. Ki bu konuda yanılmadıklarını Musul, Etabli ve Boğazlar meselsinde verdikleri yoğun mücadelede sık sık görecektir.

Sevr antlaşması asla yürürlüğe girmemiştir. Ölü doğa antlaşmalar tarihine gömülmüştür. Mustafa Kemal önderliğinde başlayan Milli mücadele ile bunu başaramamışlardır. Yıllardan beri Avrupa'dan atmak istedikleri Türkleri Sevr antlaşması ile yaşam alanlarından, sosyal, ekonomik, askeri bakımdan zayıf düşürme çabaları Anadolu halkı tarafından kabul görmeyecektir. Anadolu halkı üzerinde söz söyleme yetkisini yitiren Saltanat ve onun takipçilerinin Sevr'i imzalamaları Anadolu hareketini söndürmek yerine daha da alevlendirmiştir. Mustafa Kemal önderliğindeki Ankara'daki BMM, bu antlaşmayı kabul etmediğini ilan eder.

Sevr'in imza edilmesinden sonra aynı gün İngiltere, Fransa ve İtalya arasında "Üçlü Taraflı Antlaşma" denilen bir antlaşmaya daha imzalar atıldı. Bu antlaşma ise, Sevr antlaşması ile İngiltere'nin Orta Doğu'da Fransa ve İtalya

⁹¹ M. Cemil Bilsel, **a.g.e.**, s. 316 Komisyonları emir yetkileri de 4 fıkra halinde belirtilir. **A.g.e.** s. 317

⁹² **A.g.e.** s. 318 - 321/ Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, s.54 ve 57-58

arasında da memnuniyetsizlik yaratan fazla toprak alımını konusundaki rahatsızlığı gidermekti. Bu amaçla imzalanan antlaşmada;

“...yukarıda belirtilen yerlerle birlikte, İngiltere Musul dahil Irak ve Filistin'e yerleşiyordu. Buna karşılık Fransız bölgesi Çukurova, Güneydoğu Anadolu'nun bir kısmı ile Suriye'yi, İtalya bölgesi de İzmir hariç, Antalya ve Konya ile Edremit'e kadar olan yerleri içine alıyordu. Bundan başka Ereğli kömür havzası da İtalyanlara veriliyordu. Böylece İtilaf Devletleri, daha önce aralarında yaptıkları anlaşmalara göre, Mondros Mütarekesi'nden sonra Anadolu'da gerçekleştirdikleri işgal durumunu, bir defa daha karşılıklı olarak tanyorlardı.

Bunların sonucu olarak, Orta ve Kuzey Anadolu'nun bir kısımdan ibaret bırakılmak istenen Türkiye'nin Ege Denizi ile Akdeniz'e hiçbir kıyısı kalmıyordu. Marmara Denizi ile Boğazlar da, "Uluslararası Komisyon"un elinde bulunduğundan, Türkiye'nin denize çıkışı sadece Karadeniz'e kalıyordu.”⁹³

E-MİLLETLER CEMİYETİNİN KURULMASI

Milletler Cemiyeti'nin kuruluş amacı I. Dünya Savaşının bütün yarattığı insanlık adına yarattığı bütün acı ve yıkıntılara engel olmak için *“..yeni savaşları önlemek, uyuşmazlıkları barışçı yollardan çözmek, hukuk kurallarına saygılı olmak ve uluslararası işbirliğini geliştirmek, böylece barış ve güvenliği korumak amacı ile, evrensel bir örgüt ol...”⁹⁴* maktı. bu sebeple de amacına uygun olarak *“Cemiyetin başlıca görevleri, milletlerarası işbirliğini geliştirmek ve milletlerarası barış ve güvenliği korumaktı.”⁹⁵*

Milletler Cemiyeti Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson'un önderliğinde Paris Barış Konferansında 18 Ocak 1919 yılında çalışmalara başlanması ile ele alınmış ve Misak olarak son şeklini 28 Nisan 1919'da almıştı. Yürürlüğe ise Almanya ile yapılan Versailles Antlaşması ile gerçekleşecekti. Çünkü Milletler Cemiyeti Misakı bu antlaşmanın bir parçası maiyetindeydi. Misakın yürürlüğe girmesi Versailles Antlaşmasının yürürlüğe girmesi ile doğru oranlıydı (10 ocak 1920'de Versailles antlaşması yürürlüğe girdi).⁹⁶

⁹³ Rifat Üçarol, **a.g.e.**, s.518

⁹⁴ İsmail Soysal, **a.g.e.**, s. 403

⁹⁵ Aslan Gündüz, **Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler – Örnek Kararlar**, Beta Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2000, s.68

⁹⁶ Mehmet Gönübol, **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma Milletlerarası Siyasi Teşekküllerin Tarihi Gelişimi ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı**, s.69

Milletler Cemiyeti kurulmadan önce I. Dünya savaşı sırasında barışın sürekliliğini sağlamak için siyasi bir teşkilatın ve sistemin kurulması çeşitli devletlerde bir takı resmi olmayan birbirinden kopuk çalışmalar sürdürüldüğü görülmüştür. Ancak bu çalışmalara her devlet aynı oranda tolerans göstermemektedir. Almanya ve onun askeri baskısı altındaki Hollanda ve İskandinavya ülkelerinde bu çeşit faaliyetler engellenmiş, İngiltere ve Amerika bu konuda ise başı çeken devletler olmuşlardır.⁹⁷ “İngiltere’de Başbakan Asquith ve Dışişleri Bakanı Grey, 1915 yılında kurulan *The British League of Nations Society*’nin çalışmalarını...desteklemiştir. Aynı yıl Amerika Birleşik devletlerinde Cumhurbaşkanı William H. Taft’ın başkanlığında, tanınmış bir çok Amerikan vatandaşlarının katılımıyla *The League to Enforce Peace* isimli teşkilât kurulmuştur.”⁹⁸ Bu kuruluşu Woodrow Wilson’da desteklemiştir.

Amerikan Başbakanı Wilson I. Dünya savaşı sırasında ve sonrasında Devletlerarası barışın sürekliliğini sağlayacak bir birliği oluşturulması çabalarına devam ederken bu konudaki ilk somut adımlarından birini “*Wilson 14 Noktası*” ile Amerikan Meclisinde 8 Ocak 1918 yılında atar.

Milletler Cemiyeti’nin temellerini atan bu 14 Nokta da Milletler Cemiyetinin kurulmasındaki öncü dört maddeyi de kapsar. Bunlar; Açık diplomasi, denizlerde serbestlik, silahsızlanma ve ticarete engellerin kaldırılmasıdır.⁹⁹

I.Dünya Savaşı içinde yeni kurulacak teşkilat için bir çok tasarılar ortaya konur. Fransa ve İngiltere de Wilson’un bu fikrini benimseyerek kendileri de birer komisyon kurarlar. Fransız ve İngilizlerin bu ayrı ayrı kurdukları komisyon çalışmalarını bitirdikten sonra raporlarını ABD’ye gönderirler. Bu raporlar ABD’de bir tasarı halinde özellikle İngiliz ağırlıklı olarak ortaya da konulur.¹⁰⁰

1-Milletler Cemiyeti Misakı’nın Kabulü

18 Ocak 1919’da 32 devlet ve sömürgelerinin bir araya gelerek I. Dünya savaşının yenik devletleri için antlaşmaların görüşülmesi için toplanılan Paris konferansında Milletler Cemiyeti’nin Misakı kabul edilerek, Antlaşma maddelerinin ilk 26 maddesini oluşturacaktı.

Konferansta etkili olan devletler Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya’nın temsilcilerinden oluşan “Onlar Meclisi” idi. “*İşlerin büyük bir*

⁹⁷ A.g.e., s.66

⁹⁸ A.g.e s.66

⁹⁹ A.g.e s.67

¹⁰⁰ A.g.e s.67-68

çoğunluğu, La Haye Konferansları örneğine uyularak, komite ve komisyonlarda görüşülmüştür...Paris’de ülke değişiklikleri, tazminat, savaş suçluları, milletlerarası çalışma teşkilâtının kurulması, milletlerarası nehirlerde seyrüsefer v.s. gibi çeşitli konuların görüşülmesi için ellisekiz komisyon, komite ve alt komite teşkil edilmiş ve bu organlar 1646 toplantı yapmışlardır...

Barış Konferansınının 25 Ocakta yaptığı ikinci genel kurul toplantısında, Yüksek Meclisin teklifi üzerine bir Milletler Cemiyeti kurulması ve bunun Barış Andlaşmasının bir parçası olması kararlaştırılmış ve teşkilâtın anayasasını hazırlamak üzere Yüksek Meclis üyelerinin ikişer, beş küçük devletin de birer temsilcisi ile katıldıkları bir komisyon kurulmuştur. Wilson’un başkanlık ettiği bu komisyonda şu temsilciler bulunuyordu: Amerika Birleşik Devletlerinden Wilson ve House, Commonwealth’den Sir Cecil Hurst...ve Jan Christian Smust (Güney Afrika Başbakanı), Fransadan Léon Bourgeois ve Fredinand Lardnaude,... İtalyadan Orlando (Başkan) ve Vittirio Csialoja,...Japonya’dan Baron Makino (Dışişleri Bakanı) ve Viscont Chida (Londra Elçisi), Belçikadan Paul Hymans (Dışişleri Bakanı), brezilyadan Epitacio Pessaa, Çinden Wellington Koo, Portekizden Batalha Reis ve Sırbistandan Vesnic...küçük devletlerin temsilcileri...Venizelos (Yunanistan Başbakanı), Dmowski (Polonya Milli Komisyonu Başkanı), Kramar (Çekoslaovakyya Başbakanı) ve Diamandey (Romanyalı Diplomat).”¹⁰¹ Komisyon çalışmalarında İngiltere, Fransa ve ABD ağırlıklı kararlar alınır, ve bu kararlar doğrultusunda hazırlanan Milletler Cemiyeti Misakı, 25 Ocak 1919’da Müttefiklerin hazır bulunduğu toplantıda kabul edilirken, Genel Kurul tarafından kabul edilir. 28 Nisan 1919’da kabul edilir, Verasilles antlaşmasının imzalandığı 10 Ocak 1920’de de yürürlüğe girer.

Amerika’nın öncüsü olarak kurulan bu cemiyete Amerika kendi Senatosunda olumsuz oyları ile giremez. Woodrow Wilson’un bağlı olduğu Demokrat Parti 1918 seçimlerinde Amerikan Senatosunda yeterli sayıda olamayınca Wilson’un bu misakı kendi meclisinde kabul ettirmesi de zorlaşacaktı. Senatör Henry Cabot Lodge ve William E. Borach’ın başını çektiği grup, bu konuda Wilson’a muhalefet ederek Misak’taki bazı maddeleri Amerika’nın egemenlik haklarını engellediği gerekçesi ile bu antlaşmayı bazı “İttihazi kararlar” karşılığında kabul edilebileceğini ifade ederler. Ve bu konudaki çalışmaları başarılı olur. Bu da Demokratları bu Misaktan tümüyle vazgeçirmeye neden olur ve Misak ABD Senatosundan geçmez.¹⁰²

Misakın ABD Senatosundan geçememesi Milletler Cemiyetinin daha başlangıçta bir fire ile yola çıkması ile sonuçlanır. Amerika Milletler Cemiyeti’nin çalışmalarına katılsa da üyeliğinin bulunmaması büyük bir eksiklik

¹⁰¹ A.g.e s.68-69

¹⁰² A.g.e a.g.e, s.70

ve güvensizliğe de neden olacaktı. İngiliz ve Fransız ağırlıklı bir Cemiyet ileri dönemlerde çeşitli devletlerin uyuşmazlık ve anlaşmazlıklarında etkisi olup Cemiyetin tarafsızlığını engelleyecekti.

a-Milletler Cemiyeti Misakının Özellikleri ve Amacı:

“Milletler Cemiyeti, esasa itibariyle, Birinci Cihan Savaşından galip çıkan devletleri bir teşkilâtı idi. Bununla beraber, Misak barış antlaşmalarında ayrı bir vesikaydı; bu vesikaya barış antlaşmalarını imzalamayan devletlerin taraf olması mümkün olduğu gibi, bu antlaşmaları imzalayan devletlerin taraf olmaması da mümkündü.

Milletler cemiyeti eski devlet isteminde köklü bir değişiklik meydana getirmemiştir. Cemiyet aynı sorumlulukları kabul eden ve belli amaçlara ulaşmak isteyen devletleri serbest iradeleri ile meydana getirdikleri ortak bir mekanizma idi. Teşkilât üye devletlerin iradesi dışında bu devletleri bağlayacak kurallar koymak ve bu devletlere sorumluluk yüklemek yetkisine sahip değildi. Geleneksel devlet sisteminin ana ilkesi olan “egemenlik” Milletler Cemiyetinin de temel ilkesini teşkil ediyordu..

Teşkilâtın kuruluş amaçlarının başında savaşı önleme çabası geliyordu. Savaşın önlenemesi için Misaka saldırganlara karşı ortak zorlama tedbirleri alınmasını sağlayacak hükümler konulmuş, fakat bu hükümler gerektiği şekilde uygulanamamıştır.

Yeni Teşkilâtın özelliklerinden biri de evrensel olması idi. Eski düşman devletlerin cemiyete kabul edilmesinden sonra, sınırlanmış üyelik sistemi sona ermiş, zamanla dünya devletlerinin çoğu Teşkilâta üye olarak kabul edilmişlerdir...

Milletler cemiyetinin önemli bir vechesi de bütün milletlerarası camianın hizmetine açık bulunması idi.”¹⁰³ Bununla birlikte Cemiyetin bir takım kusurları da vardı. Bunlar; “Misakda bir çok boşluklar bulunduğu gibi, birçok hükümler de muğlak bir şekilde kaleme alınmışlardır. Bunun sebebi, her milletlerarası belge gibi Misakın da, çelişme halindeki çeşitli görüşlerin ve çıkarların bağdaştırılması ve karşılıklı tavizler verilmesi suretiyle meydana getirilmiş olmasıdır. Bazı hususların genel hükümler şeklinde ifade edilmesinin diğer bir sebebi de, Konferansta sarıh ve etraflı hükümler üzerinde fikir birliğine varılamaması ve teşkilâta gerekli elâstikiyeti vermek çabası idi.”¹⁰⁴

Milletler Cemiyetinin kısaca muhteviyatında ilk olarak başlangıçta;

¹⁰³ A.g.e s.71-72

¹⁰⁴ A.g.e s.72

“Bağitlar Yüksek taraflar, uluslararası işbirliğini geliştirmek ve bu uluslara barış ve güvenlik sağlamak üzere,

Savaşa girişmemek için yükümler üstlenmek;

Adalet ve onun üzerine kurulan uluslar arası ilişkileri açıklıkla sürdürmek;

Bundan böyle, Hükümetlerin gerçek tutumlarının temeli olarak tanınan devletler Hukuku kurallarına sıkı sıkıya bağlı kalmak;

Örgütlenmiş ulusların birbirleriyle olan ilişkilerinde adaleti üstün kılmak ve antlaşmalardan doğan tüm yükümlere özenle uymak;

Gerektiğini göz önünde tutarak Milletler Cemiyetini kuran işbu Yasayı kabul etmişlerdir.”¹⁰⁵

Misakın diğer maddelerinin kısaca “*Üyelik ve Teşkilâtın yapısı (1-7 nci maddeler); barışın devamını sağlamak (8-17 nci maddeler); antlaşmalar (18-20 nci maddeler); bölge teşekkülleri (21 inci madde); milletlerarası işbirliği ve milletlerarası idare (22-25 inci maddeler); Misak hükümlerinin değiştirilmesi (26 ncı madde).*”¹⁰⁶

b-Milletler Cemiyetine Üyelik ve Çıkma :

Milletler Cemiyetine üyelik ile ilgili olarak Misakın 1. Maddesi gereğince bir, asli üyeler ikinci de sonradan kabul edilen üyeler olarak oluşuyordu. Asli üyeler Versailles antlaşmasına imza atan ve Misak'ta ekte adları geçen devletler ile davet edilen devletler. Bunun dışında kalan devletler Türkiye gibi Genel Kurul'un 2/3 çoğunluğu ile Cemiyetin üyesi olmaya hak kazanmaktadırlar.¹⁰⁷

Milletler cemiyetinde üyeliğe ise 1. Madde 3. Paragraf iki yıl önceden haber vererek; madde 26 ikinci fıkra; Milletler Cemiyeti yayası içindeki değişiklikleri kabul etmemekte serbesttir ki kabul etmezse Cemiyetten çıkar;

¹⁰⁵ İsmail Soysal, **a.g.e**, s.412

¹⁰⁶ Mehmet Gönlübol, **a.g.e**, s.73

¹⁰⁷ Aslan Gündüz, **a.g.e**, s.68 / Mehmet Gönlübol, **a.g.e**, s.73 Cemiyete davet edilen ülkelerin Misakın kabulünden iki ay evvel başvurmaları şartı yer almaktadır. Ayrıca “...Misakın 1 inci maddesinin 2 nci fıkrası...gereğince ‘**kendisini serbestçe idare eden bir Devlet, Dominyon veya Sömürge**, milletlerarası taahhütlerini samimiyetle ifa edeceğine dair fiili teminat vermek ve kendi kara, deniz ve hava kuvvetleriyle silâhları hakkında Cemiyetin koyduğu nizamları kabul etmek şartıyla, Genle Kurulca üçte iki çoğunlukla kararlaştırılırsa, Cemiyet Üyesi olabilir.” yukarıda ifade ettiğimiz gibi üçte iki çoğunlukla sadece tam bağımsız devletler değil sömürgelerde bu teşkilata girebiliyorlar. s.74

madde 16. 4. Fıkra, Yasadaki yükümlülükleri yerine getirmemekten dolayı çıkarılma...¹⁰⁸

c-Milletler Cemiyetinin Önemli Organları:

Genel kurul;

“Milletler Cemiyetinin Genel kurulu bir nevi diplomatik konferans mahiyetinde idi; Kurul önceden tespit edilmiş usûl kurallarına göre çalıştığı için parlamento bir organa da benziyordu. Genel Kurulda Teşkilâtın üyesi olan bütün devletler temsil edilmek hakkına sahipti. Her devlet kurulda en çok üç temsilci bulundurabiliyordu. (madde 3, fıkra 4). Böyle bir kuralın konulmasının sebebi, Genel Kurula kalabalık temsilci grupları gönderemeyecek durumda olan küçük devletleri, kalabalık temsilci heyeti ile katılabilecek devletlerin psikolojik baskısına karşı korumak idi...Genel Kurul toplantılarına bir çok devletlerin temsilcisi heyetleri başkanı olarak Başbakanları ve Dışişleri Bakanları da katılmışlardır...

Genel Kurulun , her yıl Eylül ayında olağan toplantılar yapması esası kabul edilir...

Kurulun Başkanı ve altı başkan yardımcısı vardır. Başkanlar gene olarak Mecliste temsil edilmeyen küçük devletlerin temsilcileri arasından seçilmiştir. Buna karşılık, büyük devletlerin temsilcileri heyetleri başkanları daima ya başkan yardımcılığına, ya da Daimi Komitelerden birinin başkanlığına getirmişlerdir...

...Genel Kurul Daimi Komiteleri şunlardı : (1) Hukuk ve Anayasa İşleri Komitesi; (2) Teknik Teşekküller Komitesi; (3) Silâhların Azaltılması Komitesi; (4) Bütçe ve Malî İşler Komitesi; (5) Genel ve İnsanî İşler Komitesi; (6) Siyasî Komite. Bunlara ilâveten 1938 de bir Sosyal İşler Komitesi ...kurulmuştur...

...Daimi Komitelerden başka Genel Kurul'un üç usul komitesi vardı: Yetki Belgeleri Komitesi,...Aday Tayini Komitesi ve Gündem Komitesi.

...

Bütün Siyasi organlarda olduğu gibi Milletler cemiyeti Genel Kurulunda da, devletler, coğrafi durumlarına ya da siyasî ve iktisadî çıkarlarına göre bloklar ve gruplar meydana getirmişlerdi. Gruplar arasında en kuvvetlisi ve en iyi birlikte hareket edeni İngiltere ve Dominyonları idi.

¹⁰⁸ İsmail Soysal, a.g.e, s.411-418 ve 422

Fransa ve Küçük Entente devletleri...başlangıçta kuvvetli bir kurmuşlar, fakat bu grup zamanla etkisini kaybetmiştir."¹⁰⁹

Meclis;

*"Meclis, 'Müttefik ve ortak Başlıca Devletlerin Temsilcileri ile cemiyetin diğer dört Üyesinin Temsilcilerinden' kurulacaktı. Başlıca Müttefik ve ortak devletler şunlardı: Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya. Bu devletler Mecliste devamlı olarak temsil edileceklerdi. Aynı fıkroda, diğer dört üyenin 'Genel Kurul tarafından serbestçe ve kendi arzusuna göre tespit edeceği zamanlarda' tayin edileceği ve bu üyelerin ilk tayinine kadar Belçika, Brezilya, İspanya ve Yunanistan temsilcilerinin Meclisin üyesi olacakları belirtiliyordu. Böylece, Genel Kurulda devletlerin eşitliği ilkesine uyulurken, Mecliste büyük devletlerin gerek sayı, gerek statü bakımından üstünlüğü kabul edilmiş oluyordu...Amerika Birleşik devletleri Teşkilâta üye olarak girmeyince, Mecliste büyük devletlerin sayısı, küçük devletlerin sayısına eşit olmuştu."*¹¹⁰

Milletler Cemiyeti Meclis 1922 yılı itibariyle üye sayısında sürekli bir değişiklik meydana gelecektir. Meclis aynı zamanda daimi olmayan seçimleri konusunda coğrafi bölge, etnik grup, dini gelenek ve uygarlıkları ve servet kaynakları gibi kriterler göz önüne alınır. *"Mecliste temsil edilen her cemiyet üyesinin bir oyu ve bir temsilcisi vardı. (madde 4, fıkra 6)...Veto tehdidi altında bazen Meclisin çalışmaları gecikmekle beraber, meselelerin çoğunda oybirliğinin sağlanması mümkün olmuştur."*¹¹¹

Meclisin toplanma sıklığı ise; *"Konsey, durumun gerektirdiği zamanlarda ve hiç değilse yılda bir kez, Cemiyet Merkezinde ya da saptanacak başka bir yerde toplanır."*¹¹² Madde 4 fıkra 3

Milletler Cemiyeti Meclisine Genel Kurul yetki verirken esaslarla ilgili geniş yetkiler vermişlerdir. Böylece devletlerarası uyuşmazlıkları giderme görevi Mecliste olacaktı. Bununla birlikte Meclis toplantıları resmiyeti daha azdı.¹¹³

Sekreterlik;

¹⁰⁹ Mehmet Gönlübol, **a.g.e**, s.79-82 aktaran bkz. Margaret E. Burton, the Assembly of the League of Nations (Chicago : University of Chicago Press, 1941),s. / Daniel S. Cheever ve H. Field Haviland, Jr., Organizing for Peace : International Organization in World affairs (London : Stevens and Sons, 1954,s.77-78

¹¹⁰ **A.g.e**, s.83 - 84

¹¹¹ **A.g.e**, s.85 aktaran; C. A. Riches, **The Unanimity Rule and the League of Nations** (Baltimore: John Hopkins Press, 1933)s. 134 -135

¹¹² Aslan Gündüz, **a.g.e**, s.71

¹¹³ Mehmet Gönlübol, **a.g.e**, s.86

Bu kurum, Milletlerarası kuruluşlarda “...devamlı ve gerçekten milletlerarası...”bir özelliği vardır. Bu kurumun yetkileri ile ilgili olarak Cemiyet Misakının 6. Maddesinde 4. Fıkra “Cemiyet ile üye devletler arasında irtibat sağlamak; Sekreterliğin çeşitli bölümlerini idare etmek; ve Cemiyeti temsil etmek.

...Gene Sekreterden başka sayıları ki ile altı arasında değişen Genel Sekretere Yardımcıları...bulunuyordu.¹¹⁴

2-Milletler Cemiyeti ve Silahsızlanma

Silah insanın ortaya çıkması ile birlikte onun ilk önce kişisel koruma aracı ve yemek bulmak için kullandığı bir araçtı. Zamanla koşulların ve yaşam standartlarının ekonomik faaliyetlerinin de değişmesi ile birlikte silah savunma ve de saldırı için kullanılıyordu. Silah, artık tarafların birbirlerine saldırmalarında yani savaşlarda önemli bir etken oldu. Özellikle silahların niteliği ve etki alanları savaşların etki alanlarını ve zarar boyutlarını hem kişisel hem de toplumsal boyutta etkilemeye başladı.

Silahların yapısındaki değişim ve buna bağlı olarak savaşların etki alanlarının genişlemesi ve değişmesi ile birlikte 19. Yüzyılda savaşlar daha tahrip gücü gelişmiş ve özellikle de devlet hazinesi bakımından zarar sebebiyet veren bir hala bürünmüştü. Bunu engellemek için maddi alanda bir takım indirimlere gidilmesi gerekliliği ve buna bağlı olarak ta silahlarda da bir indirime gidilmesi gerekliliği baş gösterdi. Bunun için La Haye Konferansları yapıldıysa da başarı elde edilemedi. Ancak I. Dünya Savaşı ile birlikte savaş teknolojisindeki gelişmenin sadece cephe savaşlarından çıkıp topyekün bir savaş şekline büründüğü, sadece askerlik mesleğini edinen kişileri değil, bütün toplumun sosyal, ekonomik, kültürel, siyasi alanlarda etkileyecek yıkımsal boyutlara sürüklediği görüldü. Bunun içinde başta Wilson İlkeleri başta olmak üzere Milletler Cemiyeti vasıtasıyla devletler arasındaki uyuşmazlıkları, sorunları barışçı yollarla çözüme kavuşturmak amacıyla yeni yollar aranmaya başlandı.¹¹⁵

Milletler Cemiyeti Misakında, Silahsızlanma ve devletlerin ne şekilde sorunlarını barışçı yollarını çözeceği ve bu konudaki Milletler Cemiyetinin görevleri ve yaptırımları 8. ile 17. maddelerde yer verilmektedir. Milletler Cemiyetinin 8. Maddesi “Cemiyetin üyeleri, barışın korunması bakımından, ulusal silâhlanmanın ulusal güvenlik ve hiçbir toplu hareket için uluslar arası

¹¹⁴ A.g.e, s.91 / İsmail Soysal, a.g.e, s.414/ Aslan Gündüz, a.g.e, s.71 72

¹¹⁵ Mehmet Gönlübol, a.g.e, s.108 -109 / Aptülahat Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. Dizi – Sa. 56, Ankara 1991, s.138 -139 / Mehmet Gönlübol, **Uluslararası Politika İlkeler – Kavramlar – Kurumlar**, S. Yayınları -16, Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı, Ankara, s. 432 1988 ve 1907 yıllarında gerçekleştirilen La Haye konferanslarında silahsızlanma ile ilgili olarak alınan kararlar bir sonuca bağlanamamıştır.

yükümlerin yerine getirilmesiyle bağdaşan en aşağı düzeye indirilmesi gerektiğini kabul eder.”¹¹⁶

Milletler Cemiyeti bundan sonra 1920 yıllarından itibaren silahsızlanma konusunu tekrar ele alır. Bu konuda ilk olarak milletlerin milli savuma bütçelerindeki kısıtlama ilgili olarak devletler ortak bir noktaya varırlar. Ancak silahlanma sınırlandırması konusunda aynı başarıyı gerçekleştirmenin zorlu olacağını farkına varır. Bunun için Milletler Cemiyeti Birinci Genel Kurulunun 8. Madde çerçevesinde çalışmalara başladığı görülür. Bu çalışmalarda milletler Cemiyetine üye devletlerin 8. Maddedeki silahsızlanma önerisi karşılığında “güvenlik” sağlanması konusunda açıklık getirilmesi talepleri vardı. Bu nedenle ilk olarak saldırı ve saldırganın tariflerinin yapılması oldukça önemliydi.¹¹⁷ Bu tartışmalar sonunda 3. Genel Kurul “14’üncü Karar” denilen bir karar metni hazırlar. Bu a göre;

“1- Genel bir silahsızlanma antlaşması yapılması gereklidir.

2-Bir takım devletler silâhsızlanmayı güvenlik teminatına bağlamaktadır.

3-Böyle bir teminat ancak özel yardımlaşma antlaşmalarıyla sağlanabilir.”¹¹⁸ Denilerek silahsızlanmanın sağlanmasının güvene ve bu güvenin sağlanmasının da bir takım yardım antlaşmalarına bağlı olduğunu ortaya koyuyor ancak kesin bir çözüm değil önerilerde bulunmaktadır.

“14. Karar”a bağlı Karşılıklı Dayanışma Antlaşmaları için de Milletler Cemiyetinde çalışmalar yapıldıysa da başarı elde edilemedi. 1924 yılında yine Milletler Cemiyeti Genel Kurulunun çabalarıyla Beneş ve Politis’in raportörlüğünde Cenevre Protokolü ile şekillenecek olan raporda; silahsızlanma konusunda en büyük endişeyi yine “güven” unsurunu oluşturduğunu ifade ederek, barış yoluyla sorunların çözümlenmesi için devletlerin etkili olduğunu bu konuda iyi niyetlerini ortaya koymak yükümlülükleri olduğunu ve bunu da ancak verilen kararlara uymakla gösterebileceklerini yoksa sistemin çökeceği uyarısında bulunur. Cemiyet 5. Kurulu bu konuda tahkim prosedürünü zorunlu görmekteydi. “Tahkim prosedürü şu üç ihtimale dayanıyordu :

a- Taraflardan birinin isteği ile mecburi tahkim,

b- Akvam Cemiyeti Meclisi’nin ittifakla vereceği karar,

c- Meclisin iki tarafa yükleyeceği mecburi tahkim.

¹¹⁶ İsmail Soysal, **a.g.e**, s.414

¹¹⁷ Aptülâhat Akşin, **a.g.e**, s.139 -140

¹¹⁸ **A.g.e** s.140

Böylece hiçbir anlaşmazlık (tahkim) prosedürünün geçmemelik edemeyecekti. (b) fıkrasındaki oybirliğine anlaşmazlık halinde olan tarafların oyları dahil değildi. Şayet Meclis oybirliğine varamazsa o halde (c) fıkrası uygulanıyor ve anlaşmazlık, tarafların müdahaleleri olmaksızın, resen meclis tarafından mecburi tahkim prosedürüne havale ediliyordu. Eğer hakem kararı aleyhinde çıkan taraf iyi niyetle bunu icra etmezse bu takdirde misakın 13'üncü maddesine uyularak bu taraf aleyhinde iktisadi ve mali saksiyonlar uygulanacak idi. Karar lehinde çıkan taraf, meclisin müsaadesiyle, kuvvet kullanmaya yetkili olacak idi. Eğer karara karşı gelen taraf silâhla mukabeleye kalkırsa o halde saldırcı sayılarak aleyhinde misakın 16'ncı maddesi uygulanabilecekti.”¹¹⁹

Cenevre Protokolü tarafların Mecliste herhangi bir sonuca varamamaları esası ile araya girerek tarafların isteği dışında zorunlu olarak anlaşmazlığın hakeme ya da mahkemeye götürülmesi kararını verecektir. Hakem kararı son merci olmakla birlikte iki tarafta hakeme gitmek istemezse Meclis kararı son karar olacaktı. Mecliste tarafları n oyları dikkate alınmadan oybirliği ile karar verilirse taraflar karar uyacak eğer oybirliği çıkmaz ise tekrar hakeme danışılacaktı.¹²⁰ Ancak Cenevre Protokolü İngiltere imzalamadı. Buna sebep olarak ta zorunlu tahkim ve zorlayıcı tedbirleri öne sürdü. Bu konuda ABD'nin de protokol dışında kalmasını da sakıncalı gördüğünü ekler.¹²¹

Silahsızlanma ile ilgili olarak denizlerde silahsızlanma ile ilgili 1922 ve 1930 yılında iki antlaşma gerçekleştirilir.

a-Washington ve Londra Deniz Silahsızlanması Konferansı ve Antlaşmaları :

Bu antlaşma Japonya ile Amerika'nın Uzakdoğu'daki çıkarlarının çatışması ve rekabetin sonucu ortaya çıkacaktır. Yapılan konferansa bu iki devletle birlikte konu ile ilgili devletlerde katılacaktır. Bu devletler arasında 6 Şubat 1922'de üç antlaşmaya imza atılır. Bu antlaşmalardan ilki “Dörtlü Antlaşma” da denilen Amerika, İngiltere, Fransa ve Japonya arasında yapılır. Bu antlaşmada devletler Pasifikteki toprak alanlarında birbirlerine saygılı olmayı taahhüt derler. İkinci antlaşma “Dokuz Devlet Antlaşması” dır. Bu antlaşmaya Amerika, İngiltere, Japonya, Fransa, Belçika, Çin, İtalya, Hollanda ve Portekiz imza atmakta bu antlaşma da, taraflar Çin'in toprak bütünlüğüne yani bağımsızlığına saygılı olup Çin topraklarında ticari ve ekonomik alanlardaki “fırsat eşitliği” ilkesi ile hareket edeceklerdi. Üçüncü antlaşma ise “Deniz Silahlanmasına Ait Antlaşma” Amerika, İngiltere, Japonya, Fransa ve İtalya arasında gerçekleştirildi

¹¹⁹ A.g.e s.145

¹²⁰ Aslan Gündüz, a.g.e, s.42 aktaran; M. R. Belik, **Devletlerin Harp Selahiyetinin Tahdidi ve Nilletlerarası İhtilafın Sulh Yolu ile Halli Usulleri**, 1956;s.23

¹²¹ Aptülahat Akşin, a.g.e, , s.145

ki bu antlaşmada capital ships denilen büyük savaş gemilerinin tonajları ile ilgili sınırlamalara ilişkin bir antlaşma idi.¹²²

22 Nisan 1930 yılında Londra’da ABD, İngiltere ve Japonya arasında imzalanır. Bu antlaşma ile bu üç devlet arasındaki küçük tonajlı gemilerin sınırlandırılması ile ilgili kararlar alınmıştır. Bu antlaşmalarla deniz alanındaki silahsızlanma konusu bir sonuca vardırılmıştır.¹²³

b-Locarno Antlaşmaları :

Fransa’nın Alman korkusuna dayalı olan bu antlaşmalarda Fransa İngiltere’nin Cenevre Antlaşmasını onaylamaması ile kendisini güvende hissetmeyecektir. Almanya’nın sınır ihlali ile yapıp kendisini tehdit etmek korkmaktadır. Kısaca Versailles düzeninin yeniden bozulmasını istememektedir. Almanya Fransa ile Belçika sınırlarını tanıırken Fransa müttefiki olan Polonya sınırlarını konusundaki belirsizliği ve güvence vermeyişi endişesini arttıracaktır. Bu dönemde Almanya tamirat borcu olarak ifade edilen savaş tazminatı borçları ile uğraşmaktadır. Fransa ile olan ilişkilerinde de daha olumlu yaklaşma çabası vardır. Bunun Almanya için Fransa’ya bir nota göndererek karşılıklı güven paktı için davette bulundu (Şubat 1925) Fransa’nın olumlu yanıtı üzerine 15 Ekim 1925’te bir araya gelen taraflar, 1 Aralık 1925’te antlaşma imzalarlar. Bu antlaşmaya göre;

1) Almanya, batı sınırlarının, yani Fransa ve Belçika sınırlarının kesin ve sürekli olduğunu kabul ediyordu. Bu konuda bir anlaşmazlık çıkarsa kuvvete başvurulmayacak, sorun Milletler Cemiyeti’ne götürülecekti. İngiltere ve İtalya da bu statünün kefil olacaklardı.

2) Bütün anlaşmazlıklar barış yoluyla çözümlenecekti.

3) Bu antlaşma; Almanya, Milletler Cemiyeti’ne üye olur olmaz yürürlüğe girecekti.”¹²⁴

¹²² Fahir Armaoğlu, **a.g.e**, s.221aktaran (dipnot 108); Jaques Pirenne, **Les Grands courants de l’Histoire universelle**, Tome VI. Neuvhâtel, Editions de la Baconnière, 1955, p.239 (dipnot 109) dokuz devlet antlaşmasının metni: **Conférence de Washington**, pp. 165 -170; **Conference on the Limitation of Armament**, pp. 1621 – 1629 İngilizce ve Fransızca metin); **Supplement to the American Journal of International Law**, Vol. 16, 1922, pp. 64-69; **United States Relations with China**, Washington, Government Printing Office, 1949, Department of State Publication, No.3573,pp. 438-442.(dipnot 110) Raymond Gullien, *l’Océan Pacifique et la Politique extérieure des U. S. A.*” in **Les Fondements de la Politique extérieure des Etats-Unis**, Paris, A. Colin, 1949, p.140 / Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918 - 1994**, İmge Kitabevi, 14. Baskı: Kasım 2005, İstanbul, s. 37 - 38

¹²³ Oral Sander, **a.g.e**, s. 38

¹²⁴ Rıfat Üçarol, **a.g.e**, s.525 -526

Fransa bu antlaşma ile yine istediğini elde edemedi. Polonya konusunda Almanya yine bir belirsizlik işçinde kalıp güvence vermedi. Fransa Polonya ve Çekoslovakya'ya ikili antlaşmalarla destek sözü verebildi.

*“Bununla beraber Almanya, Locarno Andlaşması ile yeniden uluslararası işbirliğine girmiş oldu. Alsace-Lorraine'den kesin olarak vazgeçtiğini dolaylı olarak kabul etti. Andlaşmalardan hemen sonra da, 1926'da, Milletler Cemiyeti'ne üye oldu ve böylece yeniden Avrupa büyük devletleri arasına eşit koşullarla girmiş bulundu. ”*¹²⁵ bu yeni barış dönemi özellikle İngiltere'nin Fransız - Alman ve İtalya yakınlaşması ve Fransa'nın Avrupa'da hakim bir duruma geçmeye başlaması ile hoşnutsuzluk yaratacağı. Bu nedenle de Almanya'ya yakınlaşarak sınırlar konusunda dayanışma içinde olacaklardı.¹²⁶

c-Briand – Kellog Paktı :

Briand – Kellog Paktı (Paris Paktı), Fransa'nın Amerika'nın I. Dünya Savaşına katılmasının 10 .yıl dönümü amacıyla Aristide Briand'ın 6 Nisan 1927 yılında basına verdiği demeçle temelleri atılır. Fransa'nın bu beyanatta *“...Amerika ile Fransa'nın, aralarındaki münasebetlerinde savaşı kanun dışı eden karşılıklı taahhütte bulunmalarını teklif etti. Fransa'nın amacı sadece jest yapmaktan ibaretti. Çünkü Fransa ile Amerika arasında, bir savaşa kadar gidebilecek bir menfaat çatışması yoktu...”*¹²⁷ bu teklif Monroe Doktrinine dönerek Avrupa siyasetinde pasif bir olma niyetinde olan Amerika tarafından çok ilgi ile karşılanmadı. Ancak ABD Başkanı Kellog, 1927 yılı sonunda verdiği cevapta bu *“savaşın bir milli politika aleti olarak kullanılmaktan vazgeçme”*¹²⁸ şartı ve diğer büyük devletlerin katılımı ile imzalanacağı duyurusunda bulunacaktır. Bu çağrıya Almanya ve Japonya olumlu yanıtlar verirken İngiltere ve Fransa bazı şartlarla kabul edeceklerdi.

Amerika bu paktın önemli noktası harbi ancak meşru müdafaa durumunda kabul etmesindeydi. ABD Başkanı Kellog, bu meşru müdafaa konusuna değinerek, bu hakkın her devletin doğal hakkı olduğunu ve bunu istediği zamanda da gerçekleştirebileceğini söylerken bu tabirin Misak metni içinde yer almamasını ister. Buna karşılık olarak, savaş yapmak niyetinde olan devletlerin bu misakın yükümlülüklerinden faydalanmayacağını saldırıya uğrayan

¹²⁵ A.g.e s.526

¹²⁶ A.g.e s.526

¹²⁷ Fahir Armaoğlu, a.g.e, s.221-222

¹²⁸ A.g.e., s.222

devletin bu haklardan faydalanabileceği hükmünün getirilmesi talebinde bulunur. Bu şekilde Amerika, İngiltere ve Fransa bu antlaşmaya en başta belli şartlarla yaklaşım imzalamış olacaklardı. Çünkü bu meşru müdafaa konusunda “*Her devletin ne gibi hallerde (meşru müdafaa) hakkı olduğu takdir etmesi egemenlik hakkının bir neticesi olduğuna göre, İngiliz ve Amerika ihtirazi kayıtlarının (meşru müdafaa) prensibine dayandırıldığı belli idi.*”¹²⁹ Ancak bu meşru müdafaa'nın ne koşullarda geçerli olduğu, hangi koşulların meşru müdafaa olduğu belli değildir. Ki bu da devletlerin siyasi yapılarında değişiklik gösterir. bu paktın önemli eksikliklerindedir.

Briand – Kellog Paktı, 28 Ağustos 1928 günü, ABD, İngiltere, Fransa, Japonya, Almanya, İtalya, Belçika, Polonya ve Çekoslovakya, arasında imzalanır. Bu antlaşmaya ABD'nin daha Sovyetleri tanımadığı için ilk planda davet edilmedi. Sovyetlerde bu nedenle bu paktın kendisini çevirme amacı güttüğünü düşünmüştü. Ancak daha sonra Fransa da Sovyetleri bu antlaşmaya davet etti ve Sovyetlerden olumlu cevap aldı. Bu antlaşmanın yürürlüğe girmesi işlemi bütün devletlerin onaylaması ile mümkün olacağı için işlemler uzun sürmekte idi. Bu dönem içinde Sovyetler ayrıca Doğu Avrupa komşuları arasında 9 Şubat 1919 yılında Estonya, Letonya, Polonya, Romanya arasında Litvinoff Protokolü imzalanır.¹³⁰

Briand – Kellog Paktının Giriş bölümü bu paktın amaçlarını belirlemektedir. Buna göre;

“Ulular arasında bugünkü barışçı ve dostça ilişkilerin sonsuza dek sürmesi için savaşın ulusal siyasete araç yapılmasından açıkça vazgeçilmesi zamanının geldiğine inanarak;

Karşılıklı ilişkilerinde her türlü değişikliklerin ancak barışçı yollardan aranıp düzen ve barış içinde gerçekleştirilmesi zorunluluğa ve ulusal çıkarlarını artırma çaresini savaşa başvurmakta arayacak her hangi bir Devletin işbu Andlaşmadan yararlanmaktan yoksun bırakılması gereğine dayanarak;

...dünyanın uygar uluslarını, ulusal siyasetlerinin bir aracı olarak, savaştan vazgeçmek yolunda birleştirmek özlemiyle...

...

Madde 1. Bağıtlı yüksek taraflar, kendi ulusları adına, uluslar arası uyuşmazlıkları çözmek için savaşa başvuracağı kınarlar ve karşılıklı ilişkilerinde savaşın ulusal siyaset aracı olmasından vazgeçtiklerini açıkça bildirirler.

¹²⁹ Aptülahat Akşin, a.g.e, s.177-178

¹³⁰ Fahir Armaoğlu, a.g.e, s.223 / İsmail Soysal, a.g.e, s.367

Madde 2. Bağıtlı Yüksek Taraflar niteliği ve kökeni ne olursa olsun, aralarında çıkabilecek tüm uyuşmazlıkların ve anlaşmazlıkların çözümünü çarelerini yalnızca barışçı yoldan aramak gerektiğini kabul ederler.

Madde 3. İşbu Andlaşma giriş kesiminde yazılı Yüksek Taraflarca, her birinin kendi Anayasası uyarınca, onaylanacak ve, onay belgelerinin tümünün Vaşington'da sunulması üzerine aralarında geçerli olacaktır.

İşbu Andlaşma, yukarıdaki Paragrafta öngörüldüğü üzere, yürürlüğe konulduktan sonra, dünyadaki öteki Devletlerin katılmasına, gerekli, süre boyunca açık tutulacaktır... ”¹³¹

Türkiye bu üçüncü madde gereğince 31 Ekim 1928 günü Washington'a karar metnini gönderir. TBMM'de bu antlaşmayı 19 Ocak 19191 günü onaylar. Bu antlaşma Türkiye ve Sovyet Rusya gibi Milletler Cemiyetine girmeyen devletlerin silahsızlanma konusundaki kararlılığını ve uluslar arası konuları ilgilendiren meselelere kulak tıkamadıklarını göstermesi bakımından önemlidir.

Ayrıca bu antlaşma Locarno Antlaşmalarını evrensel bir boyuta taşımakla beraber, savaşa başvurmayı engelleyen bir yasak madde bulunamayan Milletler Cemiyeti Misakındaki bir boşluğu doldurmaya da yardımcı olmaktadır.¹³²

3-Silahsızlanma Konferansı :

Silahsızlanma çabaları içinde Milletler Misakının 8. Maddesi gereğince bir de bir silahsızlanma konferansı yapılması öngörülmekteydi. Bu konuda yapılan çalışmalar sonucunda 2 Şubat 1932 yılında Cenevre'de İngiltere Dışişleri Bakanı Mr. Henderson başkanlığında açılır.

Silahsızlanma konferansında Türkiye'yi temsil edecek ve konferansta Türk tezini ortaya koyacak komisyon üyeleri; *“Tevfik Rüştü Aras'ın Başkanlığında olan komisyona, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik Bıyıklıoğlu, Genel Kurmay'dan Yarbay Fahri (General Fahri Belen), Yarbay Nuri (General Nuri Berköz), Hariciyeden de akvam cemiyeti illeriyle meşgul olan dairenin umum Müdürü Abdülahat Akşin memur edilmiştir.”¹³³*

Tevfik Rüştü Bey'in konferansta ileri süreceği teze öneriler;

“1-Biz henüz gelişme hareketimizin başlangıcında olduğumuzdan bugünkü kuvvet statükosunu tespitte menfaatimiz yoktur.

2-Kuvvetlerden müsavi miktarda azaltmayı kabul etmek de doğru değildir. Çünkü büyük ve küçük ordulardan, ayırt etmeden, meselâ yüzde on

¹³¹ İsmail Soysal, **a.g.e**, s.371

¹³² **A.g.e**, s.366

¹³³ Aptülahat Akşin, **a.g.e**, , s.146

nispetinde indirim yapılırsa kuvvetli ve zayıf devletlerin önceki durularında bir değişiklik yapılmış olmuyor. Bizim millî menfaatimize uygun olan esas statükonun küçük ordular lehine düzeltilmesidir.

3-Askerlik hizmetinin yerine getirilmesi şeklini her devlet kendisi tayin eder.

4-Her türlü askerî ittifakların kalkması lâzımdır.

5-Teslihatın indirilmesi ve sınırlandırılması kontrole tabi olmalıdır.

6-Teslihatın sınırlandırılması işinde en olumlu bir tedbir olarak harp sanayinin kontrol altına alınmasına taraftarız.

7-Silahsızlanma anlaşması barış zamanındaki kuvvetlere mahsus olduğundan, seferî bir tedbir olan talim görmüş ihtiyatların istihdamı meselesi anlaşma dışında bırakılmalıdır.”¹³⁴

Tezde Güvenlik konusu hakkında tezimizle ilgili olarak ise;

“1-Genel Anlaşma ile güvenliğin sağlanmasının reddetmek suretiyle Akvam Cemiyet’inin eline silâh verilememektedir.

2-Bölge güvenliği esasî müdafaa edilmek suretiyle güvenlik esasının mevcudiyeti inkâr edilmemektedir.

3-Silâhsızlanmayı güvenliğe tabi tutmuyoruz.”¹³⁵ Şeklinde ifade edilmektedir.

2 Şubat 1932 yılında Cenevre’de açılan konferansa M. Henderson’un başkanlığında 1.700.000.000 nüfusun temsilcileri, (61 ülkenin temsilcilerinin) ve 500 gazeteci ile toplandı.¹³⁶

Konferansa başkanlık eden Mr. Henderson Teslihat Konferansının amaçlarını şu şekilde bayan eder;

“1-Bütün millî silâhların sınırlandırılması ve hissedilir bir derecede indirilmesi için yapılacak programda müşterek bir anlaşmaya varılması gereklidir.

2-Hiç bir silâh gelecek anlaşmanın dışında bırakılmamalıdır.

3-Bu amaca ilerleyebilmek için yakın zamanlarda buna benzer konferanslar toplanmalıdır.”¹³⁷

¹³⁴ A.g.e. , s.148

¹³⁵ A.g.e. s.149

¹³⁶ Hizmet, 4 Şubat 1932, s.2 / Anadolu, 4 Şubat 1932, s. 1

Konferansta etkili olacak olan devletler İngiltere ve Fransa idi. teslihat konferansında oluşturulacak büroda bulunacak 14 ülke Fransa, İtalya, İngiltere, Amerika, Almanya, İsveç, Japonya, İspanya, Arjantin, Belçika, Rusya, Çekoslovakya, Avusturya temsilcileri seçilir. Bu büroya Milletler Cemiyetine o dönemde üye olmayan Türkiye ve Amerika alınmamıştır.¹³⁸

Konferansta ilk sözü alan İngiliz delege Sir John Simon, silahların sınırlandırılması ve indirimi ile ilgili olarak, ilk silahlanma hususunda hiç bir devletin aşmaya cesaret edemeyeceği bir sınırlama getirmek iki, savaşta kullanılması yasak olan araçların Milletlerarası bir antlaşma ile kesin olarak kaldırılmasıdır.¹³⁹

Konferanstaki çeşitli devletlerin tezlerine bakılacak olursak Fransızların bu konudaki tezlerinde silâhsızlanma 5 bölüm ve 4 şarttan ibarettir. 4 Şart; güvenlik, ortak verilen sözler, coğrafi şartların ve özel şartların göz önünde bulundurulmasıdır. Bununla birlikte, 5 bölümün kısaca açılımında Bunlardan ilk ikisi sivil pilotlar, bombardıman uçakları ve birtakım deniz araçlarını Milletler Cemiyeti emrine verilmesi, üçüncü bölümde uluslar arası kuvvetleri oluşumunu göz önünde bulunduran, dördüncüsü sivil halkın himayesini hedefleyen beşincisi de barış teşkilatı için meydana getirilecek olan şartları izah eden tekliflerdir.¹⁴⁰

“Almanya : Almanya ihzarı projeyi yetersiz bulmakta ve bütün devletlerin Versay antlaşmasıyla Almanya’ya yüklenmiş olan teslihat esaslarını kabul etmemelerini gerekli görmekte ve teslihat meselesinde hukuk bakımından eşitlik istemekte idi.

İtalya : İtalya saffiharp gemileriyle denizaltıların birlikte kaldırılmasını, her çeşit ağır topların ve tankların yasaklanmasını, bombardıman uçaklarının kaldırılmasını ve her alanda kimya ve mikrop harbinin yasaklanmasını ve sivil ahalinin korunmasını ileri sürüyordu.

Sovyet Rusya : Bu memleket delegesi 4 yıl içinde gerçekleştirilecek toptan bir silâhsızlanma aynı zamanda tedrici ve nispi bir tatbik usulü tavsiye, etmekte, tankların ağır topların ve 10 bin tondan fazla hacimli gemilerin 12 pustan fazla deniz toplarının uçak gemilerinin askeri uçakların ve bombardıman uçaklarının mikrop ve kimya harbinin yasak edilmesini uygun bulmakta idi.”¹⁴¹

¹³⁷ Aptülâhat Akşin, **a.g.e.**, s.152

¹³⁸ / **Anadolu**, 7 Şubat 1932, s. 1

¹³⁹ Aptülâhat Akşin, **a.g.e.**, s.152

¹⁴⁰ **A..g.e.** s.152 / **Anadolu**, 7 Şubat 1932, s.4 / Cemil Bilsel, **Devletler Hukuku Birinci Kitap Devletler**, s.188

¹⁴¹ Aptülâhat Akşin, **a.g.e.** s.153 İtalyan teklifi ;**Anadolu**, 15 Nisan 1932 s.1

Türk Tezi : Tevfik Rüştü Bey, teslihatta yaptığı konuşmasında devletler arası saldırıların nedeni olarak milletler arası eşitsizlikten ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Ve her devletin eşit silahlanmaya gitmesi gerektiğini belirtmektedir. Ve bu eşitliğin her devletin kendini savunma hakkını gerçekleştirebilecek ölçüde olması gerektiğini ortaya koymaktadır. “*Türkiye geçen sene zarfında harp bütçesini üçte bir nisbetinde tenkis etmiştir. Türkiye ve komşuları arasında aktedilen dostluk muahedeleri öyle münasebetler tesis edilmiştir ki zamanla hudutların siyasal ehemmiyeti muhakkak azalacaktır.*

Konferansta musavat esası kabul edildikten sonra askeri ittifakların ehemmiyeti kalmıyacaktır. Noktai nazarımıza göre cevaz verilecek yegane ittifak bütün milletlerin harp aleyhine ittifaktır.”¹⁴²

Tevfik Rüştü Bey sadece silahların bir kısmının sınırlandırılması ile işin bitmediğini ve yeterli olamayacağını bu konferansa daha çok işin düştüğünü ifade etmektedir. Yoksa konferansın başarısızlığa çözümsüzlüğe mahkum olacağını da vurgulamıştır. Tevfik Rüştü Bey, Türkiye’nin en çok istediği şeyin de dünyadaki bütün milletlerin kardeşçe geçinmesinden başka bir şey olmadığını da ilave eder.¹⁴³

24 Şubatta Genel görüşmelere son verilmesinin ardından Bu konferansta Türk ve Rus tezleri oya sunulmuş ancak bu tezler, 3 karşı oyla kabul edilmemişlerdir. Konferans 19 Mart ile 11 Nisan 1932 arasında ara verir.

11 Nisan’dan itibaren Silahsızlanma konferansının ikinci bölümünde Türkiye’yi temsilen konuşan Tevfik Rüştü Aras burada; Türkiye’nin tarafsızlık ve barış yanlısını politikasını hatırlattıktan sonra gerek bu sebeplerden gerek Türkiye’nin coğrafi konumundan dolayı Türkiye’yi uluslar arası sulh ve itilaf birliği içine koyduğunu ifade eder. Herkesçe bilinen ve yayımlanan hiçbir antlaşmanın dışında bulunan hiçbir gizli antlaşmanın içinde Türkiye’nin yer almadığını belirtir. Tevfik Bey daha sonra son günlerde Türkiye’nin bütçesini yapılandırılması konusunda gerekli görülen bazı indirimleri yani kısıtlamaların

¹⁴² *Yeni Asır*, 17 Şubat 1932, s.1

¹⁴³ *Yeni Asır*, 17 Şubat 1932, s.1 Türkiye’nin konferansta sunduğu tezin ana hatlarını verilmekte; “1-On sene zarfında tedrici surette sulh zamanında bütün devletlerin orduları aynı kuvvete indirilmelidir. 2-Bombardıman tayyaresi, ağır top, tank, zırhlı otomobil, ağır toplu zırhların kullanılması menedilmelidir. 3-Muhlik gaz imaline mahsus levazım kâmilten tahrip edilmelidir. 4-Bütün cihanda harp levazımının imali kontrol olunmalıdır.” *Yeni Asır*, 15 Nisan 1932 s.1 konferansın genel komisyonunda konuşan Tevfik Bey, silahların azaltılmasında eşit davranılması hakkında beyan ettiği nutkunda eşitliğe dayanan bir siyasetin ancak Briand-Kellog misakının ruhuna uyularak gerçekleştirilebileceğini ileri sürer ve devletlerin samimiyetle benimsedikleri bir tarafsızlık ve barış siyaseti ile hareket ederek maddi ve manevi anlamda bir silahsızlanmayı gerçekleştirebileceklerini ifade etmiş. Türkiye’nin de bir uzlaşma ve barış siyaseti içinde hareket ettiğini ortaya koymuştur.

bir kısmının Milli Müdafaa gelirlerinden yapıldığını ifade eder. Türk milletinin bir seçimi olup ayrıca uygulanması konusunda da çekinmediği silahsızlanma konusunda herkesin de aynı kabulü göstermesini istediğini de ifade eder. Tevfik rüştü Bey “Eğer maksadımı iyi izah ettiysem ve eğer Cemiyeti akvamın mefkuresi düşündüğüm gibi ise sizlere temin edebilirim ki Türkiye cumhuriyeti bu asil davaya iltihakta hiçbir mâni görmeyecektir.”¹⁴⁴ Diyerek Milletler cemiyetine girmeye niyetli olduklarını da silahsızlanma konferansı sırasında dile getirecektir.

11 Nisan’da başlayan konferansın ikinci bölümünde Amerika’nın verdiği projede; savaş kuvvetlerinin üçte bir oranında düşürülmesini temel alarak, “Hücum arabalarının, ağır topların ve bombardıman tayyarelerinin ilgasını, şimik (kimyasal) ve bakteriyolojik harbin memnuniyetini ileri sürüyordu. Kuvvetler, müdafaa ve polis kuvvetleri olarak ayrılacak idi. Deniz kuvvetlerinin de dörtte biri tenzil edilecek idi.”¹⁴⁵

Fransız projesine İngiltere ve Amerika özellikle Milletler cemiyetini silahlandırmadan kaçındıkları için katılmayacaklardı. Fransa bundan sonra Locarno antlaşmalarını dünya üzerinde çeşitli bölgelerce imzalanmasını önerdi. İngiltere ise bütün saldırgan silahların ortadan kaldırılması önerisinde bulunacaktı. Ancak burada da İngiltere, Amerika ve Fransa arasında saldırgan silahların tanımlanması konusu uyuşmazlığı baş gösterecektir. Almanya ise bu konferansta görüşmeler sırasında “eşitlik” konusunda dayatmalarına devam etmektedir. Bu dayatmaları başarılı olamayınca Eylülde konferanstan çekilir. Fransa Almanya korkusu nedeniyle eşitlikçi düşünceye karşı idi. ancak bütün milletler içine alan ortak bir güvenlik sistemi kurulması karşılığında Almanya’ya eşitlik için izin vereceğini bildirir ve Almanya yeniden Silahsızlanma konferansında yerini alır. Konferans 1933 ocağına kadar ara verir. Bu dönemde ise Almanya artık Hitler idaresindeki görüşlerini Silahsızlanma konferansı içinde savunacaktır. Yine eşitlik ilkesi üzerinde duran Almanya’nın bu isteklerini tatmin edecek proje İngiltere’den gelir. Bu planda her devlet için tek tip silah ve her devlete belirli sayıda asker anlayışını içeriyordu ki bu da birçok devletten olumsuz yanıt aldı. İngiltere ve

¹⁴⁴ Anadolu, 15 Nisan 1932, s.1 / Murat Hatipoğlu, “Türkiye'nin Milletler Cemiyeti Üyeliği Öncesinde Cenevre'de Toplanan Reri Teslibat Umumi Konferansına Davet Edilişi, Yapılan Hazırlıklar ve Cemiyet'e Katılmasını Hızlandıran Gelişmeler”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Cilt: 15 / Sayı: 1/ Ankara, s. 81 11 Nisan 1932 yılından sonraki konferansın ikinci bölümünden sonra özellikle “Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk'ün ileri görüşlülüğü ve zamanlama ustalığı sayesinde, bu konferansı yerinde değerlendirerek, Milletler Cemiyeti'ne üye olabileceği yolunda önemli bir mesaj vermiş ve esasen silahsızlanma meselesini görüşmek üzere bir araya gelen 61 devletten temsilcilerin önünde, Milletler Cemiyeti'nin ideallerine ve ruhuna uygun olarak işbirliği yapmaya hazır olduğunu vurgulamıştır. Bu şekilde, Cemiyet üyeliğine davet edilen Türkiye 1930'lu yıllarda yaşanan uluslararası krizli dönemde 'yalnız kalma' endişesinden uzak durabilmiştir.”

¹⁴⁵ Cemil Bilsel, a.g.e. s. 188

Fransa yeni çözüm yolları ararken Almanya 14 Ekim 1933'te Silahsızlanma konferansından 21 Ekimde de Milletler Cemiyetinden çekildi.¹⁴⁶

Bu şekilde Silahsızlanma konferansı da başarı elde edemedi dağılacaktı. Almanya zaten 1934'te mecburi askerliği getirerek barış adına yapılan çabalara bir darbe daha vuracaktır.

II. BÖLÜM

TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE MİLLETLER CEMİYETİ İLİŞKİLERİ

A-MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ

I.Dünya Savaşından yenik çıkan Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesinin imzalanması¹⁴⁷ ile birlikte bunu onaylamış oldu. Bu durum Osmanlı Devleti'nin sonunun başlangıcıyken Yeni Türkiye Devletine giden yolun başlangıcı olmuştu. Çünkü bundan sonra tarih sahnesine Mustafa Kemal ve onunla birlikte Milli Mücadele döneminde yol alacak olan arkadaşları çıkacaktır.

Mustafa Kemal Mondros Mütarekesi imzalandığında Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığında idi. Mondros Mütarekesi gereği buradaki ordunun İngilizlere teslim olması gerekliliği vardı. Bundan sonra Mustafa Kemal ile Erkanı Harbiye Nezareti ile telgraf trafiği başlayacaktır ki Mustafa Kemal, İskenderun, Hatay ve Suriye sınırlarındaki yerlerin Türk yurdu olduğunu ve buraların elde tutulması gerekliliği vurgulanmakta ve buradaki bir kısım grubu Türk topraklarına çekebilmek içinde 3 Kasım tarihli telgraf çekerek ordu terhisi

¹⁴⁶ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s.225-226

¹⁴⁷Hamza Eroğlu, **Türk İnkılâp Tarihi**, Savaş Yayınları, Yeniden Düzenlenmiş Genişletilmiş Yeni Baskı, Ekim 1990, Ankara, s.911 Kasım 1918 tarihi ile birlikte İngilizler Musul ile birlikte İskenderun, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını işgal edeceklerdir.

hakkında belirsiz olduğunu ileri sürdüğü noktalara açıklık getirilmesini ister. Bu arada ileride Milli Mücadelede kullanılacak ordunun bir kısmını da Anadolu topraklarına geçirmek için uğraşır.¹⁴⁸ En sonunda 10 Kasım 1918'de Adana'dan İstanbul'a gelir ve 13 Kasım ile 16 Mayıs 1919 tarihleri arasında İstanbul'da bir takım çalışmalar içine girecektir.

Mustafa Kemal İstanbul'da Mondros Mütarekesi imzalanmasına rağmen devlet riyasetinde bir takım girişimlerde bulunmaktadır. Yeni bir Hükümet kadrosu ile kendisinin de Harbiye Nazırlığını istiyordu. Mustafa Kemal, İtilaf devletleri ile görüşerek parçalara ayrılmamış bir Osmanlının daha faydalı olabileceğine inandırmak ister. Bu konudaki devletin üst yöneticileri katında konuştuğu kişiler ve de Sultan Vahdettin'den de 4 defa görüşmüştü, istediği desteği göremeyecektir. İstanbul'da bulunan İtalya Yüksek Komiseri Carlo Sforza ile görüşmüştür ki yine bir sonuç alamamıştır. Etrafında ancak ileride Milli Mücadele kadrosunda da görebileceğimiz birkaç kişi bulunacaktır. Kendisi için İstanbul'da tehlikeli olmaya başlamıştı. Beşiktaş Akaretlerdeki evi İtalyanlarca basılmaya başlamıştı.¹⁴⁹

Mustafa Kemal artık İstanbul'da Osmanlı Hükümeti ve Sultan ile bir şey yapılamayacağını anlamıştı. Anadolu'ya geçme vaktinin geldiğini anlar ancak hala Osmanlı ordusunun resmi bir üyesi olarak elini kolunu sallayarak Anadolu'ya geçemez.

Bunu için en uygun fırsat eline Samsun ve çevresindeki İtilaf devletlerince sözde Türk'lerin Rumlara yaptıkları insanlık dışı hareketlerin durdurulması için yetkili birilerini göndermektir. Bunun için İstanbul'dan gönderilerek işleri karıştırılması da engellenmek istene Mustafa Kemal görevlendirilecektir ki birazda bu durum Mustafa Kemal ve arkadaşlarının da düzeni ile Sultan ve sadrazam Damat Ferid Paşa'nın da emriyle gönderilir. Mustafa Kemal Anadolu'ya geçişinde isteklerini rahatça yerine getirebilmek için de III. Ordu Müfettişliği görevi ile gönderilecek bu yetkiyi bizzat Damat Ferid Padişah'tan alacaktır. Bu yetki ile Mustafa Kemal Kazım Karabekir komutasındaki 15. Kolordu ve 3. Kolordu (komutanı Albay Refet Bey) bununla birlikte Ankara'daki 20. Kolordu ve Diyarbakır, Bitlis, Elazığ, Kastamonu, Kolordularla da temas halinde olabilecekti. ile birlikte Trabzon, Erzurum, Sivas, Van, Erzincan ve doğal olarak Sivas yetki alanları içindeydi.¹⁵⁰ yetkilerini alan Mustafa Kemal 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan hareket eder.(15 Mayıs günü de İzmir

¹⁴⁸ A..g.e., s.90 / **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006, s.14-23

¹⁴⁹ Şerafettin Turan, a.g.e. s. 173, Sforza ile görüşmeler için a.g.e. bkz. s. 178 -183 / Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal 1881 – 1919**, Cilt I, Remzi Kitabevi, 28. Basım, Ağustos 2008, s. 321 -322

¹⁵⁰ Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e. s. 361 -368 / **Atatürk Söylev, (Nutuk) I**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Sekizinci Baskı, Ankara - 1981, s.6-7

Yunan işgali ile sarsılacaktır.) 19 Mayıs 1919 günü Samsun'a inecektir. Mustafa Kemal bundan sonra işe Anadolu'da işgallere karşı kurulan Milli Mücadele Kuruluşlarını bit çatı altına toplamakla işe başlayacaktır. (Trakya Paşaeli, Vilayeti Şarkıye Müdafaa-i Hukuku Milliye, Trabzon ve Havalisi ademi Merkeziyet Cemiyeti)

Mustafa Kemal, artık Osmanlı Hükümeti ve Saltanattan hükümetini kesmişti. Bu milleti ancak yine kendisi kurtarabilirdi ve Anadolu toprağını da kurtardıktan sonra da saltanat yönetimi ile geleceğe yürünemezdi. Mustafa Kemal verdiği kararını Nutuk'ta şu şekilde açıklamaktadır:

“Temel ilke, Türk ulusunun onurlu ve saygın bir ulus olarak yaşamasıdır. Bu, ancak tam bağımsız olmakla sağlanabilir.

...

*Öyleyse ya bağımsızlık, ya ölüm.”*¹⁵¹ Der ve bu slogan ile Anadolu halkının da desteğini alarak yola çıkar.

Mustafa Kemal ilk iş Samsun'daki asıl durumu yani Rumların Türklere olan zulümlerinden bahsederek Osmanlı Hükümetini bilgilendirecek ve arkasından Havza ile başlayan Milli mücadele yolculuğu Amasya Genelgesi (22 Haziran 1919) ile Türk milletinin kendi bağımsızlığını kendisi kazanacaktır diyerek Anadolu ihtilalini başlatır. Arkasından bütün Milli Mücadele Cemiyetlerini bir çatı etrafında toplamaya ve Milli mücadele yolunda hukuksal ve silahlı olarak neler yapılacağını belirlemek adına sırasıyla Erzurum (23 Temmuz - 7 Ağustos 1919) ve Sivas (4 -11 Eylül 1919) Kongreleri gerçekleştirilir. Bu kongrelerle yeni bir devletin temelleri atılmaktadır. Ulusal kararlar alınmakta. Temsil Heyeti kurulmakta bu temsil heyeti doğu Anadolu'yu değil Tüm Türkiye'yi temsil etmektedir. Ulusun kendi geleceğini kendisinin belirlemesi kararları alınır. Buna bağlı olarak ta Manda ve Himaye reddedilir. Anadolu işgali ile çeşitli bölgelerde ortaya çıkan Kuvva-i Milliye'lere destek verilme kararları çıkar. Mustafa Kemal'in bu yoldaki kararlığı ve dirayeti bu önemli kararların alınmasındaki en büyük etkidir. Bu yolda elbette İtilaf devletleri özellikle İngiltere'nin ve Osmanlı devleti Hükümeti, Damat Ferid ve Sultan Vahdettin'in karşı çıkışları ve bu konuda Anadolu halkını ve Kongreye katılanları etkilemekte için çabaları söz konusu. Mustafa Kemal bu nedenle askerlik mesleğinden istifa ederek, sivil olarak “Sine-i Millet” yolunda mücadelesine Milli Mücadele Kadrosu ve Anadolu halkı ile devam edecektir.

Milli Mücadele döneminde hukuksal ve silahlı mücadelesinde artık Mustafa Kemal sivil ama bir “Lider” sıfatıyla yoluna kendisi ile birlikte olan kadroyla yola devam etmektedir. Bu uzun yolu belli başlı noktaları ise, Osmanlı

¹⁵¹ Atatürk Söylev, (Nutuk) I, s. 10

Hükümetinin başına Ali Rıza Hükümeti geçince onlarla Amasya Görüşmeleri yapıldı. (20 – 22 Ekim 1919) bu görüşmelerden çıkan sonuçla 12 Ocak 1920 yılında Mustafa Kemal'in itirazlarına rağmen İstanbul'da toplanmıştır. Osmanlı Mebusan Meclisinden 28 Ocakta Misak-ı Milli kararları çıkmıştır. Misakı Milli¹⁵² ile gelecekteki bağımsız Türkiye sınırları maddeler halinde ortaya konmuştur. Ancak bu durum İtilaf devletlerince hoş karşılanmamış ve 16 Mart günü İstanbul resmen işgal edilecek bir çok milletvekili tutuklanacak ve Malta Adasına sürgüne gönderilecektir. İstanbul'un resmen işgali Mustafa Kemal'in haklılığı ortaya çıkmıştı. Bu ona olan güveni de arttırmıştı.

Osmanlı Mebusan Meclisi kapandı, onun yeniden Anadolu'da Millet egemenliğine dayalı 23 Nisan 1920'de TBMM açıldı. 10 Ağustos 1920'de Osmanlı Hükümeti Sevr antlaşmasını imzalayınca TBMM ile Osmanlı Hükümeti arasındaki iletişimde tamamen kopmuş oldu. Türk Milleti canı pahasına mücadele ederken, Sultan'ın ve Hükümetin bu teslimiyet, sömürge belgesini imzalaması TBMM ve Milli Mücadelenin ruhuna aykırı kabul edilerek ilişkiler koparıldı.

Türkiye Meclis olarak dış politikada ilk olarak Sovyetlerle görüşmelere girdiler onlardan hem maddi anlamda hem de manevi anlamda Milli Mücadele adına destek gördüler. Bu ortalıktaki en büyük ortak görüş iki milletinde Emperyalist düşüncedeki Batılı devletlere karşı verdikleri mücadeleydi. Rusya'nın destek sebeplerinin en önemlilerindendir. Sovyetlerle 24 Ağustos'ta iki taraf arasında parafe edilen antlaşma bazı sorunlar nedeniyle imzalanamadı. Doğu'da Ermenilere karşı Eylül 1920'de hareket başlatıldı. Bu hareketin sonucu Türkiye el Ermenistan arasında imzalan Gümrü Barış Antlaşmasıdır. (3 Aralık 1920) Bu TBMM'nin ve Türk ordusunun ilk hukuksal ve silah anlamındaki başarısıdır.¹⁵³

Türkiye Hükümeti, silahlı alanda 6 Ocak 1921'de Batı cephesinde I. İnönü Muharebesini ilk düzenli ordusunun başarısını kazacaktır. Bu başarı İtilaf devletleri ile Londra'da 27 Şubat 12 Mart 1921 tarihli konferansa davet ile sonuçlanacak ancak bir sonuç elde edilemeyecektir. İtilaf devletleri hala Türk Milli Mücadelesinin ciddiyetinden uzak Sevr'i dayatma peşindedirler.

TBMM dış politikada yukarıdaki sadece sorunlarla boğuşmamakta önemli başarılar kazanmaya da devam etmektedir. 1 Mart 1921'de Afganistan ile Moskova'da dostluk antlaşması imzalanmıştır. Ardından 16 Mart 1921'de Rusya ile Moskova antlaşması imzalanır. Bu antlaşma ile büyük devletlerden biri Türkiye'yi ve Misak-ı Milli sınırlarını tanıdı. Bu antlaşmanın 5. Maddesi ile

¹⁵² Misak-ı Milli'nin metni için bkz. İsmail Soysal, **a.g.e.**, s.15-16

¹⁵³ Hüseyin Pazarcı, **Uluslar arası Hukuk Dersleri** I. Kitap, Turan Kitabevi, 5. Baskı, Ankara - Eylül 1995, s.86

birlikte Rusya İstanbul ve Boğazlar üzerindeki haklarından da vazgeçiyordu. 13 Ekim 1921'de de Rus topraklarına dahil edilen ermeni ve Gürcülerle yeniden Kars antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile de Moskova antlaşmasındaki maddeleri bu iki millet kabul ediyordu.¹⁵⁴ Bundan sonra da Rusların Milli Mücadeledeki desteklerine rağmen Sakarya savaşı sonuna kadar Enver Paşayı yedek plan olarak tutmaktadır.¹⁵⁵

Türk Hükümetinin diğer bir silahlı başarısı yine 23 mart 1 Nisan 1921'de yapılan II. İnönü zaferidir. Bu zaferin ardından 10 – 24 Temmuz 1921'de Yunanlılara karşı yapılan muharebe Türk ordularının Sakarya Doğusuna çekilmesi ile sonuçlanmış bundan sonra Mustafa Kemal uzun bir aradan sonra Başkumandanlık sıfatı ile TBMM'nin yetkilerini 3 aylığına almış ve bunun en büyük sonucunu Sakarya Muharebesi ile almıştı. Artık silah ve prestij bakımından güç yitiren Yunan Kuvvetlerine artık taarruz zamanı gelmişti.

II. İnönü muharebesinden sonra özellikle İtalya yavaş yavaş Anadolu'dan çekilmeye başladı. Bu çekilme 5 Temmuz 1921'de bitti. Fransızlar ise 1921 ortalarında Türk Hükümeti ile görüşmeler başladılar. Yunanlılara ve Ermenilere bu Anadolu işgalinde en çok desteği verenler artık geri çekilmeye başladılar. Fransa özellikle Kilikya'da Türk direncinin yoğun olması ve Fransa'nın burada para ve asker kaybetmesi Fransa kamuoyunda da burada ne işimiz var sorularını gündeme getirmeye başlamıştır. Ayrıca Avrupa'da Ren bölgesinde Almanlara karşı İngilizlerle karşı karşıya gelmeye başladılar. Fransa halkından da yoğun baskı vardır.¹⁵⁶ 20 Ekim 1921'de bir antlaşma hazırlanır ancak bu antlaşma Fransızlarla Türkiye'nin Sakarya savaşını kazanmasına kadar devam askıda kalacaktır. 21 Ekim 1921'de Ankara antlaşması imzalanacaktır. Bu antlaşmada en önemli maddeler Misak-ı Milliye tanımaktadırlar (madde 6) ayrıca ileride Hatay sorunu ile de gündeme gelecek olan ve İskenderun sancağı ile ilgili bir madde de yer almaktadır. Buna göre 7. Madde de İskenderun için özel bir yönetim şekli

¹⁵⁴ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.** s.313 / **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Cilt I**, Atam Yayınları, Ankara 2002, s.226 / Moskova antlaşmasının, Afganistan dostluk antlaşması ve Kars antlaşmasının maddeleri için bkz. İsmail Soysal, **a.g.e.** s. 24-47

¹⁵⁵ Aptülâhat Akşin, **a.g.e.**, s.50-51 Bu arada daha önce bahsettiğimiz Rus'ların Türk Hükümetinin yanında Enver Paşa ile de görüşüğünü belirtmiştik. Bunun nedeni de Ruslar için Osmanlı devleti döneminde Birinci Dünya Savaşının sonuna kadar ittifak ve Terakki cemiyeti yönetimdeydi. Ve Doğu İslam Milletleri nezdinde nüfus sahibiydiler. Enver Paşa ve arkadaşları yardımıyla istiklallerine kavuşacakları vaadiyle Orta Asya ve Hindistan'da İngiliz emperyalizmi ile mücadelede bir güç ve Rus rejimini güçlendirmede önemliydi. Ayrıca Enver paşanın Türk ordusuna yardım maksadıyla Anadolu'ya gönderecekleri Azerbaycan piyadeleri ve Kafkas süvarilerinin başına geçerek ardından da Türk Komünist Partisinin teşkilatını da Anadolu'ya sokarak Ankara Hükümeti ile Enver Paşa taraftarları arasında çıkması mümkün ve muhtemel olan ihtilaflardan faydalanarak Anadolu'da bir şuralar hükümeti kurmak ve böylece Milli mukavemeti İngiliz emperyalizmine ve bütün Batı'ya karşı kendi kozu gibi kullanmak.

¹⁵⁶ Mehmet Gönübol, Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997, s. 31 / Yahya Akyüz, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, 1919- 1922** , Genişletilmiş 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu yayınları , Ankara 1988, s. 207-215

belirlenecek ve buradaki çoğunluğu oluşturan Türk halkı için kültürel alanda gelişimlerini sağlayacak haklar tanınacaktır.¹⁵⁷

1-Mudanya Mütarekesi

Fransa ile yapılan antlaşmadan sonra İngiltere yalnız kalacaktır. Büyük Taarruzdan sonra da (26 Ağustos - 30 Ağustos 1922) Yunanlılar artık kaçmaya başlamışlardı. Bu kaçış İzmir'e 9 Eylül 1922'de girinceye kadar devam eder. Bundan sonra Türk orduları artık Boğazlar ve Trakya bölgesine de adım atınca İngiltere telaşlanır. Bu bölgeler tarafsız bölge olur. Buraya Türk kuvvetleri gelmesi olasılığı İngilizleri endişelendirmişti. Bunun için İtalya ve Fransa ile görüşen İngiltere desteklenmemişti. İngiltere daha sonra Dominyonlarından Avustralya ve Yeni Zelanda'dan destek gördü ancak artık İtilaf devletleri yeni bir savaşı da göze alamıyorlardı.¹⁵⁸

Fransa Olağanüstü Komiseri olan General Pellé İzmir'de Mustafa Kemal ile görüşmeye gelmiştir. Genaral Pellé, Tarafsız bölge olarak addettikleri yere Türk Ordularının girmesinin uygun olmayacağı beyanında bulunmuştur ki Mustafa Kemal ise böyle bir tanımın kendilerince geçerli olmadığını ve Trakya'yı kurtarmadıkça da Türk ordusunu durdurmanın mümkün olamayacağı uyarısında bulunmaktadır.¹⁵⁹

Bu görüşmeler sırasında Müttefiklerden 23 Eylül günü bir Mütareke için toplantı yapılması adına Nota verirler. Bu nota ile ilgili Mustafa Kemal Nutuk'ta "...savaşın durdurulması ve konferans ve barışla ilgili..." iki önemli nokta olduğunu ifade ettikten sonra bu notada ayrıca, Venedik ya da başka bir yerde toplanacak olan konferansta İngiltere, Fransa, Japonya, Yunanistan, İtalya, Romanya, Sırp- Hırvat ve Sloven devletlerinin de davet edileceği belirtilmekte. Notada Türkiye'nin Boğazlar ve azınlıklar ve de "*Milletler Cemiyetine*" katılmamızla ilgili tabirlerde yer almakta. Mustafa Kemal bu notaya cevabını 29 Eylülde verdiğini ifade etmektedir. Bu notayı kaleme alan kişide İsmet İnönü'nüdür.¹⁶⁰ bu notada barış görüşmelerine olumlu baktığımızı ifade ettikten sonra Konferans 3 Ekim 1922'de başlamıştır.

¹⁵⁷ İsmail Soysal, **a.g.e.** s.50-51 / Yahya Akyüz, **a.g.e.** s.216 Fransa Basınında Türkiye ile imzalanan Ankara antlaşması iyi karşılanır. Bunların nedenleri arasında Doğuda yer alan ordunun asker miktarı azalacak ve askeri masrafta azalacaktır. Bununla birlikte Doğudaki İslam ülkelerinde prestiji yeniden sağlam ve İngiltere bağımlı olamadan karar verme becerisi...

¹⁵⁸ Mehmet Gönübol, Cem Sar, **a.g.e.** s.41

¹⁵⁹ Atatürk, **Söylev (Nutuk)**, Cilt II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.496

¹⁶⁰ Atatürk, **Söylev (Nutuk)**, Cilt II, s.496 / İsmet İnönü, **Hatıralar**, 2. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, s. 22-23 bu mütarekenin ayrıntıları için bkz. a.g.e, s. 22-23

Konferansa katılan Türk Heyeti, İsmet İnönü Başkanlığında, Batı Cephesi Kurmay Başkanı Asım Gündüz, Yarbay Tefik Bıyıklıoğlu, Binbaşı Seyfi Düzgören ve Kızılay ikinci Başkanı Hamit Bey, ile iki tane katip yer almaktadır. Mudanya Konferansında İtilaf Devletleri için İngiltere adına General Harrington, Fransa adına General Charpy, İtalya adına Monbell temsil etmekte ancak en önemli muhatabımız olan Yunanistan adına ise görüşmelerde kimse yoktu. Yunan temsilcilerin General Mazarakis ile Albay Sariyanis Mudanya’da gemide beklemişlerdir.¹⁶¹

İsmet İnönü 3 Ekimde başlayan görüşmelerde özellikle 3 gün boyunca sadece Trakya ile ilgili konuşulduğunu ve Müttefik devletleri ile uzlaşmanın güçlüğünü ancak Türk Hükümeti olarak ta kararlı olduklarını ifade etmiş ve Mustafa Kemal’den Mütareke koşullarına ilişkin aldığı talimata da yer vermiştir. Bu talimatta kısaca; Karaağaç’ın Edirne şehri içinde olduğunu, bu nedenle Yunanlıların Edirne şehrini boşaltmak durumunda olduklarını, Trakya’nın tahliyesi konusunda uzun zaman talebini kabul etmemekte. Yunan ordusunun Anadolu ve Trakya’dan esir aldığı silahsız halkı derhal geri vermelidir. Trakya’dan sadece Yunan değil Fransızların da ayrılmasını isterler. İngiltere’nin de Boğazlardaki askerlerini çekmesini talep eder.¹⁶²

General Harrington bu talepler karşısında Hükümetine danışmak istediğini belirtir. Ancak Müttefiklerin bu danışma merasimleri uzun sürecektir. İsmet İnönü de bu durumun uzaması nedeniyle Ordulara 1. Ve 2. Ordulara Kocaeli ve Çanakkale bölgesine ilerlemesi emrini verir. Bu duruma Fransızlardan hemen tepki gelecektir.¹⁶³ Sonuçta bu gergin gelişmelere ve tartışmalar Türkiye lehine sonuçlanmış ve 11 Ekim günü Mudanya Ateşkes antlaşması imzalanmıştı. Ancak Yunanlıları Müttefiklerin ikna turları yüzünden antlaşma 14 Ekimde yürürlüğe girebildi. Bu antlaşmanın maddelerinde

Antlaşma yürürlüğe girer girmez Türk ve Yunan kuvvetleri silah bırakacaklardı (madde 1). Barış antlaşmasına kadar Karaağaç ile birlikte Meriç’in sağ tarafı Müttefik birlikleri altında olacaktı. (madde 3). Yunan Kuvvetleri Doğu Trakya’dan askeri ve yitecek teçhizatları ve stokları ile 15 gün içinde boşaltacaklardı. (Madde 5). Jandarmaları ile birlikte Yunan sivil memurları da bu

¹⁶¹ Şerafettin Turan, **Türk Devrim tarihi Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyetine, 2. Kitap**, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ekim -1998, Ankara, s.273 / İsmet İnönü, **a.g.e.** s. 22-23 bu mütarekenin ayrıntıları için bkz. **a.g. e.**, s. 27 İsmet İnönü Yunanlıların Konferansa katılmadıklarını görünce nerede olduklarını sorar. Müttefikler gelmediler deyince İsmet İnönü, “...Yunanlılar kabul etmeye mecbur olacaklardır, dedim. İtiraz etmediler.” diyerek durumun tahlilini yapar.

¹⁶² İsmet İnönü, **a.g.e.** s. 22-23 bu mütarekenin ayrıntıları için bkz. **a.g. e.**, s. 32-33

¹⁶³ **A.g.e.** s. 22-23 bu mütarekenin ayrıntıları için bkz. **a.g. e.**, s.33-34 / bu konferansta Fransız delege Frank Bullion özellikle İsmet İnönü’nün Müttefik devletlerine yenilen taraf durumu ile hareket ettiklerine dair şikayetleri olduğunu ifade edecekti. İsmet İnönü bu durumu Müttefiklerin I. Dünya savaşından sonra onların konferanslarda karşılaşmadıkları bir durum olduğu için yadırgadıkları tespitinde bulunur.

bölgeyi Müttefik sivil memurlara onlar da aynı gün içinde Türk memurlarına otuz gün içinde terk edeceklerdi. (madde 6). Bu Türk sivil memurların olduğu yere güvenliği sağlamak adına sekiz bin kişiyi geçemeyecek Türk jandarması yerleşecekti (madde 7). Müttefik devletlerin askeri kuvvetlerinin çekilmesi Yunan kuvvetlerinin çekilişinden 30 gün içinde sona ermeliydi (madde 10).¹⁶⁴

2-Lozan Konferansı

İsviçre'nin Lozan kentinde bir barış konferansının düzenlenmesi için Müttefik devletlerinden 27 Ekim tarihli bir nota gelmiştir. Yalnız Müttefikler sadece Türk Hükümetini değil, Osmanlı hükümetini de bu barış konferansına davet etmekteydiler. Burada amaç, ikilik yaratarak ortadan yararlanıp istediklerini Sevr'i kabul ettirmektir. Mustafa Kemal buna engel olabilmek için Saltanatın kaldırılması zamanının geldiğine hükmetti. 1 Kasım 1932 yılında Saltanat Kaldırılmış böylece Lozan'da asıl mesel üzerinde odaklanabilecekti.

Türkiye'yi Lozan'da temsil edecek heyetteki kişilerin ve de en önemlisi Lozan'da Türkiye'nin bağımsızlık haklarını savunacak kişinin Osmanlı devleti Hükümet adamlarının günü kurtarma ve "Hasta Adam" zihniyetinden ayrı hareket etmesi gerekmektedir.¹⁶⁵ Lozan'da Batılı Devletlerin kendilerini galibiyet havası içinde hissederek, Türk Misak-ı Milli haklarını ezmelerine izin vermeyecek bir kimse olmalıydı. Lozan'a gidecek heyetin belirlenmesinde özellikle bu heyetin başında ve görüşmeleri yürütecek kişi olarak ta Mustafa Kemal İsmet İnönü'yü uygun görmüştü. Mudanya Mütarekesindeki başarısından dolayı ve Milli Mücadelenin silahlı cephesinde bulunarak yaşanan acıları en iyi gören kişilerden biriydi.

Lozan'a heyeti ile birlikte hareket eden İsmet İnönü, 21 Kasım günü Lozan Konferansının açılış oturumu da olaylı olacaktır. Konferansın açılış oturumu Monbenon gazinosunda yapılacaktır. Açılış oturumunun ilk olarak açılış konuşmasını Başkan Mösyö Haab yapacaktı. Arkasından Lord Curzon bir konuşma yapacaktı. İsmet İnönü, bunun üzerine kendisinin de bir konuşma yapmak istediğini belirtir. Bu Konuda İsmet İnönü hatıralarında mösyö Poncare'in ile görüştüğünü "Ne yapacaksın, diye sordu. Ben de konuşacağım dedim. Niçin, ne lüzumu var dedi. Ben ısrar ettim. Böyle şey olmaz, bir taraf konuşacak biz konuşmayacağız, buna razı değilim, biz burada eşitlik üzerinde duruyoruz, behemahal konuşacağım diye direndim."¹⁶⁶ Diyerek kararlılığını ortaya koymuştur. Bundan sonra İsmet İnönü'nün metnini gören Poncaré ise itirazlarına başladığını ve daha işin başında şikayetlere başladıklarını ifade eden şikayetlerde bulunacaktır. Ancak İsmet İnönü ise metnin içeriğinden

¹⁶⁴ İsmail Soysal, a.g.e., s. 71-73, aktaran TBMM. Zabıt Ceridesi, C. 23, s.350, Ali Türkgeldi, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Ankara, 1948, s. 185-188

¹⁶⁵ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, a.g.e., s.43

¹⁶⁶ İsmet İnönü, a.g.e., s.59-60

vazgeçmediğini ifade eder.¹⁶⁷ İsmet İnönü gerçekten Oturum başkanı Haab ve Lord Curzon'dan¹⁶⁸ sonra söz alacaktır.

İsmet İnönü bu konuşmasında şu sözlere yer verecektir. ;

“Sayın Başkan,

Dört Yılı aşan bir süre önce, Başkan Wilson'un ilkelerine ve bunlara inanç duygusuna dayanarak yapılmış bir silah bırakışımı [mütareke], Osmanlı İmparatorluğunun da katılmış bulunduğu çarpışmaları resmen durdurmuştu.

Barışın nimetlerinden her zaman yoksun kalan Türk ulusu, o tarihten bu yana, hak ve adalet elde etmek için ara vermeden yaptığı barış girişimlerinin yetersizliğini ve hiçbir şeye yaramadığını görerek ve artık hiç bir kurtuluş umudu kalmadığını anlayarak, varlığını korumağı ve maddi ve manevi kendi kaynaklarıyla bağımsızlığını kazanmayı başarmıştır. Türk ulusu, bu yolda, pek çok acılara katlanmış, sayısız fedakârlıklara rıza göstermiştir.

Özgür uluslar, bütün bunlara, içten bir yakınlık ve anlayış duygusuyla tanık olmuşlardır. Kadın ve çocuk, her yaşta her durumdaki Türkler, bu savunma savaşına katılmışlardır. 1918'den bu yana, Türk ulusunun karşılaştığı sonu gelmez saldırıları ve acıları burada hatırlamaktan kendimi almıyorum...

Halâ bu dakikada bile, bir milyondan çok mâsum Türkün, Küçük Asya ovalarında ve yaylalarında, evsiz ve ekmeksiz, başıboş dolaştıklarını da hatırlatmak isterim. Türk ulusu, insan gücünü aşan bu fedakârlıklara katlamakla, uygar insanlık içinde, köklü bir yaşam gücüne sahip uluslara özgü olan varlık ve bağımsızlık haklarıyla, barış, huzur ve çalışkanlık unsuru olarak, büyük bir yer kazanmıştır. Türkiye Büyük Mille Meclisinin kesin amacı, bu yeri korumak ve güçlendirmektir...”¹⁶⁹ diyerek Lozan'da Müttefiklerin ilerinin kolay olmayacağını ortaya koymaktadır.

Konferansa katılan ülkelerin katılış amaçlarına baktığımızda ise, Lozan'da asıl mücadele İngiltere ile Türkiye arasında olacaktı. İngiltere ile ekonomik ve sınır sorunlarımız vardı. Fransa bu konferansa kapitülasyon ve borçlar gibi ekonomik çıkarları için bulunurken, İtalya Adalar, Kapitülasyon ve kabotaj için, Sovyetler aramızda sorun yoktu onlar bize Boğazla konusunda yardım için bulunuyorlardı..¹⁷⁰

¹⁶⁷ A.g.e. s.60

¹⁶⁸ İsviçre Konfederasyon başkanı, Haab ve Lord Curzon'un konuşmaları için bkz. Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar - Belgeler**, Takım I - Cilt I -Kitap I, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları No: 291, 1969, Ankara, s.1-3

¹⁶⁹ Seha L. Meray, a.g.e. s.3-4

¹⁷⁰ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, a.g.e. s. 45 / İsmail Soysal, a.g.e. s.77

Konferansta üç komisyon oluşturuldu. Bu komisyonlar ve görevleri; I. Komisyon, sınır, uyrukluk, boğazlar ve azınlık sorunları, II. Komisyon; yargı yetkisi ve ayrıcalık, III. Komisyon ise, Maliye, İktisat, demiryolları ve sağlık sorunları...¹⁷¹

Lozan konferansının ilk bölümü İngilizlerle olan mücadelelerle geçmiştir. Bu dönemde İngilizler hem İstanbul'da boğazları hem de Musul da bulunarak Türkiye'nin sınırlarını tehdit etmekte ve bir baskı yaratmak istemekteydi. Fransa ise, borçlar ve kapitülasyonlar yüzünden anlaşmazlıklar yaşanmaktaydı. Ancak Alman sorunu onları daha ılımlı bir vaziyet tutunmaktaydı. İtalya On İki Adayı aldıktan sonra zaten daha çekimsiz davranacaktır. Sovyetler Boğazlar konusunda Karadeniz'e sahili olmayan devletlere kapalı olması içi Türk kuvvetlerinin boğazlarda söz sahibi olması gerekiyordu. 1922 sonlarına doğru Konferans çıkmaza giriyordu. Müttefik devletleri hiç bir koşulda memnun edilemiyor ve Lord Curzon müttefik diğer devletler konuşmadan cevap vermiyor, Türk Hükümetinin bir çok itirazlardan sonra bütün istekleri kabul etmek zorunda kalacağına inanıyordu. Müttefiklere göre Türk milletinin tam bağımsızlık fikri onlara imkansız geliyordu.¹⁷² İsmet İnönü de bu konferansın giderek çıkmaza girdiğinin farkındaydı ve bu konuda Ankara'ya bir telgraf yollayarak bunu bildirdi. 20 Aralık 1922 tarihli telgrafta Boğazlar komisyonu ile ilgili kararları gönderdikten sonra *"Eğer niyetleri bu ise ısrâr edeceklerinden Konferansın inkiâ' ihtimâli vardır. Konferansın inkiâtâ buhranlarına karşı İstanbul'da ve orduda dâimâ hâzır bulunmak lâzımdır."*¹⁷³ Demektedir.

Lozan Konferansının ilk döneminde Yunanistan ile 30 Ocak 1923 günü Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol imzalanır.¹⁷⁴

Lozan konferansında 31 Ocak 1923 yılında Lord Curzon İsmet İnönü'ye bir barış antlaşması taslağı sunmakta ve kısa sürede imzalanması için baskı yapmaktadır. Bu baskılarını her geçen gün artırmaktadır. İsmet İnönü ise her zamanki gibi bunları Ankara'ya danışacak ve maddeleri tetkik için sekiz gün ister. Ancak baskıların sonu gelmemektedir. İsmet İnönü bu taslakta Türk tam bağımsızlığını engelleyici bir çok madde ile karşılaşmıştır. Bunlardan çoğu Türkiye'yi kapitülasyonlar ve Mali konularda endişeleri vardı. Ancak Lord Curzon sürekli bir telaş içinde baskıya devam ediyor işi her zamanki gibi bir oldu bittiye getirmek istiyordu.4 Şubat'ta Türk heyeti, Boğazlar, Musul ve azınlıklar konusunda atlaşma dışına bırakılmasını kabul ederken adli ve mali konularda ise direniyordu. Bunun üzerine İngiliz heyet 5 Şubat'ta Lozan'dan

¹⁷¹ İsmail Soysal, a.g.e. s.79 / Seha L. Meray, a.g.e. s.13 / Hüseyin Pazarcı, a.g.e. s.89

¹⁷² Mehmet Gönlübol, Cem Sar, a.g.e. s.46 / **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, s.377

¹⁷³ Bilal Şimşir, **Lozan Telgrafları I (1922-1923)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. Dizi- Sa. 57, Ankara 1990, s.254

¹⁷⁴ Antlaşma maddeleri için bkz. İsmail Soysal, a.g.e. s. 185 -191

ayrıldı. Bundan sonra da İsmet İnönü'yü ikna etmek mümkün olmadı ve Konferans ertelendi.¹⁷⁵

Konferansın ikinci dönemine kadar Lozan konusunda İsmet İnönü'ye TBMM'de muhalefetten ve iktidardan destek gelir İsmet İnönü, 20 Şubat ve 27 Şubat arasında Meclise Lozan'daki görüşmelerden bahsetmiştir. Bundan sonra İsmet İnönü'ye karşı muhalefetler başlamış ve Lozan'da verilen tavizler konusunda şikayetler olmuştur. 6 mart günü de Mustafa Kemal ile Ali Şükrü Bey arasında şiddetli tartışmalar yaşanır.¹⁷⁶ Ki bundan sonra da zaten I. TBMM ile fazla ilerlenemeyeceği anlaşılmıştı. 16 Nisan 1923 'de TBMM yeni seçimlere gitti. 23 Nisan 1923'de yeni Meclis açıldı aynı gün Lozan Konferansının II. Dönemi de başlamış oldu. bu konferansta farklı olarak Lord Curzon yerine İngiltere'yi Mr. Rumbold almıştır. Fransa adına General Pellé, İtalya adına Montagna temsil ediyorlardı.

II. Dönem Lozan Konferansında Müttefikler yine Kapitülasyonlar üzerinde durdular. Ayrıca Kabotaj sorunu da vardı. Yunanistan'dan istenen savaş tazminatı yerine de Karaağaç alınmıştı.

Lozan'da antlaşmaya en sonunda 24 Temmuz 1923 'de imzalanarak bir sonuca varıldı. Bu antlaşma TBMM tarafından 23 Ağustos 1923'de onayladı.

İsmet İnönü'nün bu başarısından dolayı Mustafa Kemal aynı gün kendisine bir telgraf yollar ve Lozan Başarısı için tebrik eder.

“Ulusun ve Hükümetin yüksek kişiliğinize vermiş olduğu yeni görevi başarı ile sonuçlandırdınız. Yurda sıra sıra yararlı işlerle dolu olan ömrünüzü bu kez de tarihsel bir başarıyla yücelttiniz. Uzun savaşmalardan sonra yurdumuzun barışa ve bağımsızlığa kavuştuğu bu günde parlak başarılarınız dolayısıyla sizi, sayın arkadaşlarımız Rıza Nur ve Hasan Beyleri ve çalışmalarınızda size yardım eden bütün Delegation Kurulu üyelerini i.ten duygularla kutlarım.”¹⁷⁷

¹⁷⁵Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, s.377-378 / Salahi R. Sonyel, **Gizli Belgelerle Lozan Konferansı'nın Perde Arkası**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s.13- 135 / antlaşma metni tasarı, sözleşme ve ekleriyle birlikte ayrıntıları için bkz. Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar - Belgeler**, Takım I, Cilt I Kitap 2, I. Komisyonun Tutanakları ile ilgili raporlar (Ülke ve Askerlik Sorunları) , Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları No: 291, 1969, Ankara, s.53-132

¹⁷⁶Ahmet Demirel, **“TBMM'de Lozan Görüşmeleri”**, Toplumsal Tarih, C.19, Sayı, 115, Tarih Vakfı Yayınları, Temmuz 2003, s.79-80

¹⁷⁷Atatürk, **Söylev (Nutuk)**, Cilt II, s. 576 / Bilal Şimşir, Lozan Telgrafları II (Şubat – Ağustos 1923), Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI Dizi – Sa. 57^a Ankara 1994, s.607

Lozan'a antlaşması Antlaşma maddeleri (143 madde), Ekler, Türkiye ile Batılı bazı devletler arasında verilen Mektuplar ve Sözleşmeler vardır.¹⁷⁸

Sınırlar;

Rusya ile 1921 Moskova antlaşması geçerli olacak Fransa ile de 20 Ekim 1921 Ön Ankara antlaşması ile belirlenmiş ve antlaşma metnindeki 3. Madde ile atıfta bulunulur.

Yunanistan ile adalar ve sınır konusunda Karaağaç Türkiye'ye alıyor. Türk Yunan sınırı 3 Kasım 1926 antlaşması ile düzenlenir. Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının güvenliği için Tavşan, İmroz ve Bozcaada ,Türkiye'ye bırakılıyor. İtalya'ya Oniki Ada ve Meis adaları bırakılıyordu.

İngiltere ile Musul konusunda antlaşmanın 3. Maddesi gereğince bu sorun iki tarafça 9 ay içinde çözülecek anlaşma yapılamazsa Milletler Cemiyeti Meclisine götürülecekti.

Borçlar;

Lozan'da bölüşülüp ödenmesine ilişkin maddeler yer almakta ancak 1929 ekonomik buhranla beraber ödemelerdeki zorluklar nedeniyle 1933'e kadar bu konuda Türkiye ile Borçlar komisyonu ile görüşmelere yapılacaktır.¹⁷⁹

Boğazlar;

Bu konuda 24 Temmuz 1923'te Bir Boğazlar Sözleşmesi imzalayarak Türkiye'nin 1. Madde ile Boğazlarda havada ve karada savaş ve barış dönemlerinde serbest geçiş sağlanmakta,ve 2. Madde ile bunu ek maddelerle düzenlemekte. Bu maddelerde Boğazlar Milletler Cemiyetinin belirlediği Boğazlar Komisyon yönetiminde ve Boğazlar ve çevresi silahsızlandırılmış bir şekilde yönetilecektir.¹⁸⁰

Azınlık;

30 Ocak 1923 günü imzalan Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokolle İstanbul'daki Rumlar ve batı Trakya Türkleri hariç Anadolu'daki Rumlar ve Yunanistan'daki Müslüman Türkler mübadele edilecektir. Türkiye bu antlaşma esnasında Rum – Ortodoks Patriğini de

¹⁷⁸Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar - Belgeler**, Takım 2 Cilt 1 Kitap 2, Konferansın İkinci Dönemine İlişkin Tutanaklar ve belgeler, (23 Nisan – 24 temmuz 1923), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayımları No: 291, 1969, Ankara, s. 252-267

¹⁷⁹ İsmail Soysal, **a.g.e.**, s.80-83borçlar; M. Cemil Bilsel, **Lozan**, İkinci Cilt, Sosyal yayımları, Eylül 1998, İstanbul, s 596-601

¹⁸⁰ İsmail Soysal, **a.g.e.** s.149 / M. Cemil Bilsel, **a.g.e.** s.644-645

çıkarmak ister ancak başarılı olamadı. Daha sonra Etabli konusunda bir takım sorunlar çıkması nedeniyle 1926'da tekrar bu konu gündeme gelecektir.¹⁸¹

Lozan Konferansının bu kadar uzamasındaki en önemli etkenler;

Türk Hükümeti tam bağımsız bir devlet olma savaşı veriyordu, bu nedenle karalı, sınırları belliydi ve kesindi. Eski Osmanlı Hükümeti'nin Batılı devletlerce yapılandırılan Hasta adam psikolojisinden çok farklıydı. Karşılarındaki devletler her ne kadar yenilmedik siz bizimle savaşmadınız deseler de yenilmişlerdir. Bu nedenle Türkiye savaş meydanlarında kazandığı bağımsızlık mücadelesini masada kaybetmeye niyetli değildi. Bu Türk Milletine bir borçtu ayrıca. Türk Milleti bu bağımsızlık mücadelesinde az kan dökmeyi, elinde olmayanı yaratıp onunla mücadele etti. Bunarlı yaparken masada kaybetmiş için savaşmadı. Müttefikler ise Sevr antlaşmasının değiştirilmiş tarzına Türk Hükümetinin ev halkının razı olacağını düşündü. Yine Türk hükümeti karşı çıkışlarda bulunup istediklerini kabul ettirebileceklerini sanmışlardı. Ancak yanıldıklarını İsmet İnönü'nün kesin tavırlarında gördüler. Onlar için bu boşuna bir inatçılık ve macera idi. Bu nedenle de İsmet İnönü ve arkasındaki Ankara Hükümeti'nin bu yılmaz tavrına şaşırıyorlardı. Bildik yöntemlerin Türk hükümeti üzerinde sonuç vermeyeceğini anlamaları uzun sürdü. Konferansı terk ederek bir sonuç elde edeceklerini sandılar ancak bu tehditler boşa çıkınca Türk Milletinin Misak-ı Millisinin büyük bir kısmı kabul edildi.

Lozan antlaşması Türk Hükümetinin ev Türk halkının uzun süren savaş zamanlarından sonra hak ettiği özgürlüğün en büyük belgesi olarak tarih sahnesindeki yerini alacaktı.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Lozan antlaşması ile ilgili olarak 26 Temmuz 1927 yılında Hukuk Talebe Cemiyeti Heyetine bir konuşma yapar.

*“Lozan Muahedesi imzası gününü milli bayram ittihazında isabet vardır. Lozan Sulhu Türk tarihinde bir dönüm noktasıdır. Türk Milleti için siyasal bir zafer teşkil eden bu muahedenin Osmanlı tarihinde emsali yoktur. Milletimiz bununla bilhakkın iftihar edebilir ve Türk Milletinin yüksek bir eseri olan bu muahedenin yüksek kıymetini takdir etmesi lâzım gelen gençliğin bunu mazide akdedilmiş muahedelerden mukayese etmesi icabeder.”*¹⁸²

Nutukta ise;

“Sayın Baylar, Lozan Barış Antlaşmasındaki hükümleri, öbür barış önerileriyle daha çok karşılaştırmanın yersiz olduğu düşüncesindeyim. Bu

¹⁸¹ İsmail Soysal, a.g.e. s.149 / M. Cemil Bilsel, a.g.e. s.84

¹⁸² **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 5. Baskı, Ankara 1997, s. 266

antlaşma, Türk ulusuna karşı yüzyıllardan beri hazırlanmış ve Sevr Antlaşması ile tamamladığı sanılmış, büyük bir öldürünün yıkılışını bildirir bir belgedir. Osmanlı tarihinde benzeri görülmemiş bir siyasal utku yapıtıdır!”¹⁸³

Lozan Barış Antlaşmasının hayat geçmesinde en büyük mücadeleyi veren kişi de İsmet İnönü ise şunları dile getirir;

“Arkadaşlar! Lozan Konferansı, milletimizin Avrupa ortasında davet olduğu büyük bir imtihandır...Türkiye, Lozanda bugün cihanı idare eden heyetlerin, mücerrep, ilim ve irfan ile mütemayiz, vazifelerini ifa için ciddi bir suretle yetişmiş ve çalışmış mümessilleri ile karşı karşıya geldi...Heyeti murahhasamız ki ben onun mingayri liyakatin riyaseti ile mübahiydim, Hükümetimiz ve Meclisimiz tarafından itina ile intihap olunmuştu...”

Arkadaşlar! Bir vazifei esasiyeyi ifa etmek için şunu da söylemek isterim... Bu kadar ağır mes’uliyetleri bimehaba almak için ve bunların içinde en büyük müşkilât karşısında dahi hedefe karşı yürümek için malik olduğum menbaı kuvvet, bilhassa Büyük Mille Meclisi Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşadır.”¹⁸⁴

B-LOZAN ANTLAŞMASINDAN SONRAKİ MESELELER VE MİLLETLER CEMİYETİ İLİŞKİLERİ

1-Musul Meselesi

Musul Meselesi Lozan’dan önce Mondros Mütarekesinin 7. Maddesi gereğince *“Müttefiklerin, kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum ortaya çıkarsa, herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkı bulunması.”* adı altında 15 Kasım 1918 yılında işgali başlayacaktır. İngiltere için Musul’un önemi buradaki petrol kaynaklarına sahip olan isteğidir. Osmanlı Devleti zamanında II. Abdülhamit, Ermeni aslı bir tüccarın oğlu olan Kalust Gülbekyan’a Musul ve çevresindeki bölgelerdeki Petrol rezervlerini araştırmasını iste ve İngilizlerin açtıkları kuyuları da kapattırır. Bu da haliyle İngilizlerde ilerisi için burayı ele geçirme hırsını daha da alevlendirecektir. Petrol rezervlerinin Musul’da yoğun olması Almanların Bağdat demiryolları ile bu bölgeyi nüfuzu altına almak istemesi ve ABD ve Rusya’nın petrol için İngiltere’ye bağlı olması ve Hindistan yolu için buranın güvenliğinin şart olması İngiltere için önem listesinde ilk sıralarda yer almaktadır.¹⁸⁵

¹⁸³ Atatürk, *Söylev (Nutuk)*, Cilt II, s.561

¹⁸⁴ M. Cemil Bilsel, *Lozan, Birinci Cilt*, s.533-534

¹⁸⁵ Emine Kısıklı, *“Yeni Gelişmelerin Işığında Geçmişten Günümüze Musul Meselesi”* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S.24, Kasım 1999-2003, s.489-490 / II. Abdülhamit anekdotu aktaran; *II. Abdülhamit’in Hatıra Defteri*, Sadeleştiren İ. Bozdağ, Kervan Yayınları, İstanbul 1975, s.80

İngiltere'nin bu isteği Musul ne pahasına olursa olsun ele geçirme yolunda emin adımlarla ilerlemesine de vesile olacaktır. Bu nedenle İngiltere Musul konusunda her zaman hassas olacaktır. Sevr antlaşmasında da 64. Maddede bir Kürt devletinin kurulmasına izin verilmekte. Bunun için Kürt halkının Türk yönetimden ayrılıp kendi devletlerini kurmaya yetkin olduklarını ispat ettiklerine Milletler Cemiyeti Meclisi kara verirse Türkiye de buna razı olacaktır. Denilmektedir. İşte Musul da burada Kürdistan Devletine bırakılmaktadır.¹⁸⁶

Milli Mücadele döneminde Mudanya Mütarekesi imzalandığında Musul kurtarılamamış bu nedenle bu mesele de Lozan Barış Konferansına bırakılmıştı.

Lozan Konferansında İsmet Paşa, Musul konusunda buranın geleceğini bölge halkı tarafından belirlenmesi gerekliliğini belirtirken İngilizler bu teklife dikkate bile almamışlardır. Musul İngiliz işgali altındayken onun Türklere terk edilmesi düşünülemezdi.¹⁸⁷

Lozan'da Musul üzerinde Türk tezinde coğrafi, askeri, etnik stratejik açıdan yani akla dayalı bir savunma söz konusudur. Burada Türk Heyeti Musul'da Türk Kürt ayrımı yapılmaksızın Türkleri çoğunlukta olduğunu, Musul'un işgalini de Wilson ilkeleri açısından da hatalı olduğunu ve burada plebisit uygulamasını desteklemiş, Musul'un coğrafi açıdan Anadolu'ya ait bir parça olduğunu ve Akdeniz'e olan bağlantısına dikkat çekmiştir. İngiltere ise, etnik bakımından Kürt Türk ayrımına giderek Kürt nüfusu daha fazla olduğunu ileri sürerek burada bir seçimin de olmayacağını burada halkın cahil olduğu gibi ilginç cevaplarda bulunur. Türkiye'nin buradaki petrole ihtiyacı olduğunu söylemesi üzerine de İngiltere Musul'daki Petrolün İngiltere siyasetini oluşturmadığını ifade eder.¹⁸⁸

Lozan'da bu konu bir sonuca vardiirilemayınca işin halli için Lozan sonrası görüşmelere başlanması kararı alınır. Lozan antlaşmasında buna göre 3. Maddenin ikinci fıkrası gereğince, "Türkiye ile Irak arasındaki sınır dokuz ay içinde Türkiye ile Büyük Britanya arasında dostça belirlenecektir.

Belirlenen süre içinde iki hükümet arasında anlaşma olmazsa, uyuşmazlık Milletler Cemiyeti Konseyine sunulacaktır."¹⁸⁹ Denilmiştir.

İngiltere ile Türkiye Musul konusunda Lozan'dan sonra 19 Mayıs 1924 yılında İstanbul Konferansında bir araya gelmişlerdir. İki tarafta tezlerini ortaya koymuştur. Konferansta Türkiye'yi temsil eden TBMM başkanı ve İstanbul

¹⁸⁶ M. Cemil Bilsel, **a.g.e.** s. 313

¹⁸⁷ Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devlet'inin Dış Siyaseti**, s.164

¹⁸⁸ Emine Kısıklı, **a.g.m.** s.493-494, Petrol ile ilgili Lozan görüşmeleri için bkz. **a.g.m.** s.495-509

¹⁸⁹ İsmail Soysal, **a.g.e.** s.96

Milletvekili olan Fethi Okyar, İngiltere'yi de Sir Percy Cox temsil etmekteydi. Fethi Okyar, Lozan'daki söylemlere benzer olarak, Musul'da Türk - Kürt milletinin halkın 3'de 2'sini oluşturduğunu ifade ederek coğrafi olarak ta İngiltere'nin iddiasının aksine Musul'un Anadolu topraklarına daha yakın olduğunu coğrafi, iktisadi ve ırkı sebeplerle buranın Türk yönetiminde altında olması gerekliliğini savunmuştur.¹⁹⁰ Burada da İngilizlerle anlaşmak mümkün olmadı Türk Heyetinin savunmaları dikkate dahi alınmadı. Bunun üzerine ortak bir kararla 5 Haziran 1924 günü konunun Milletler Cemiyeti Meclisine taşınması uygun görüldü.

20 Eylül 1924 günü toplanan Milletler Cemiyeti 30. İçtımasında İngiltere adına konuşan Lord Palmoor ile Türk Heyetini temsil eden Fethi Okyar'ın Musul meselsine çok ayrı yerlerden baktıkları aşıkardı. Türkiye burada da plebisiti savunmuş İngiltere ise buna karşı çıkmıştı. İngiltere için bu mesele basit bir sınır sorunu Türkiye için ise Musul'un geleceği idi. Milletler Cemiyeti 31 Ekimde Musul'daki halkın ne istediğinin anlaşılması için bir komisyon kurulmasına karar verir. Bu komisyonda Macaristan eski Başbakanı olan Kont Paul Teleki, İsveç Bükreş Elçisi De Wirsen ile Belçika ordu emeklisi Albay Paulisten yer almaktadır. Bu karar öncesi Türkiye ile İngiltere Musul'da sınırda karşı karşıya gelirler. Bunun üzerine 29 Ekim günü Milletler Cemiyeti iki taraf için geçici sınır hattı belirler.¹⁹¹

Türkiye'de bu arada 15 Şubattan itibaren Şeyh Sait ayaklanması çıktı. Türkiye Musul Meselsi ile uğraştığı bir sırada çıkan bu ayaklanma 15 nisan'a kadar sürmüş ele geçirilen asile Diyarbakır İstiklal mahkemesinde yargılanarak idam cezası ile cezalandırılmışlardır.

Milletler Cemiyetince oluşturulan tahkik komisyonu kararını 1925 Eylülünde açıklar buna göre; Musul Irak'ın bir parçası olmakla birlikte Irak 25 yıl için İngiliz mandasında olacak Türk Irak sınırında Brüksel antlaşmasının öngördüğü şekilde olacaktı.¹⁹² Tefvik Rüştü bey bu karara itirazla Milletler cemiyetinin kendisini belirlenen misak sınırları içinde karar verebileceğini belirtmekte ve Lozan antlaşmasının 24, 48 ve 107. Maddelerinde de bu durumun açıkça ortaya konduğunu belirtmektedir. Bundan sonra Tefvik Rüştü Aras Millerler Cemiyeti Milletlerarası Adalet Divanında mütalaa isteyerek, bu alınan kararın Lozan antlaşmasındaki 3. Maddenin 2. Fıkrası gereğince mi verildiği

¹⁹⁰ Nihat Erim, *"Milletlerarası Adalet Divanı ve Türkiye II – Musul Meselesi"*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 2-4, Ankara 1946, s.331

¹⁹¹ Mehmet Gönübol, Cem Sar, a.g.e. s.69/ *İnönü'nün Söylev ve Demeçleri, I, T.B. M. Meclisinde ve C. H. P. Kurultaylarında (1919 -1946)*, Türk Devrim Tarihi enstitüsü Yayınları : 2, İstanbul 1946, s.145-146

¹⁹² Mehmet Gönübol, Cem Sar, a.g.e. s.69 aktaran; F. P. Walters, *A History of the League of Nations*, v., I, (London: Oxford University Press, 1952),s. 307-308, C. J. Edmonds, *Kurds, Turks and Arabs*, (London: Oxford University Press, 1957), s.431

Milletler Meclisinde alınan bu kararın hakem mi yoksa bir tavsiye kararı mı olduğunu kararın oy birliği ile mi yoksa çoğunlukla mı alındığı sorularını sorar.¹⁹³ Soruların cevabı Milletler Cemiyeti Divanından 2 kasım günü gelir buna göre; Lozan antlaşmasını 3. Maddesinin 2. Fıkrası bağlayıcı bir yükümlülük taşımakta bu nedenle de Milletler Cemiyeti bu konuda bağlayıcı karar alabilir. Cemiyette bu konu oy birliği ile alınmalıdır. Misakın 5. Maddesi 1. Fıkrası kararların oy birliği ile alınması ilkesinden bahsetmektedir denilmekte. Uyuşmazlık konusunda ise, Misakın 15. Maddesindeki 6. Ve 7. Fıkralar uyuşmazlık durumlarında oybirliği ile ele alınmakta ve bu konuda ilgili devletlerin oyları sayılmamakta ve Cemiyet meclisinin Türk – Irak sınırı hakkında vereceği karar bağlayıcı niteliktedir.¹⁹⁴

Divanın bu cevabı bir danışma olduğu için Milletler Cemiyeti meclisi bu karara bağlayıcı değildi. Bağlayıcı olması için Meclisin bu doğrultuda karar vermesi gerekliydi. Meclis ise Divanın kararını onaylamıştır. Kısacası Musul'u Milletler Cemiyeti Irak'a bıraktı. Bu karar Türkiye için sürpriz olmadı çünkü İngiltere politikası ağırlıklı bir cemiyetten daha değişik bir sonuç çıkması beklenemezdi. Türkiye'de zaten Milletler Cemiyetine üye değildi.¹⁹⁵ Bir etkisinin olması da zordu. İngiltere buradaki petrol avantajını sağlamak adına da burayı her koşulda ele geçirmeyi kafasına koymuştu. Türkiye Şeyh Said isyanı ile birlikte ordu gücü bakımından zayıf bir duruma düşmüştü. Bu dönem içinde Türkiye kendi iç politikasında sakin bir dönem yaşamış gerekliydi. İnkılâp faaliyetleri, ekonomik ve sosyal yapısını düzene koymak adına bu önemliydi. Ayrıca Lozan'dan sonraya kalan tek sorun da Musul değildi.

Türkiye İngiltere ile olan bu Musul sorununa 5 Haziran 1926 antlaşması ile kesin bir sonuç verdi. Bu antlaşma uyarınca Milletler Cemiyetinin 29 Ekim 1924 tarihli oturumu sonunda verilen karar göre biçimlendirilmişti. Bu ancak bazı küçük değişiklikleri de beraberinde getirmekteydi. Bu antlaşmada, Türkiye 25 yıl boyunca buradaki petrol gelirlerinden %10 oranında gelir alacaktı. Türkiye daha sonra 50.000 dolar karşılığı aynı yıl bu yüzde onluk hakkından vazgeçecekti.¹⁹⁶

2-Türk ve Rum Halklarının Mübadelesi

Mübadele meselesi Lozan'da gündeme geldiğinde bu konuda iki taraf için öneride bulunan kişi Norveçli Dr. Fridtjof Nansen'dir. Onun bu konudaki

¹⁹³ Nihat Erim, **a.g.m.** s.334 / Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **a.g.e.** s.70

¹⁹⁴ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **a.g.e.** s.71 / Nihat Erim, **a.g.m.**, s.342-343

¹⁹⁵ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **a.g.e.** s.72 / İsmet İnönü, **Hatıralar**, 2. Kitap, s. 22-23 bu mütarekenin ayrıntıları için bkz. **a.g.e.**, s.233

¹⁹⁶ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **a.g.e.** s.73-74 antlaşma metni için bkz. İsmail Soysal, **a.g.e.**, s.317-325 aktaran **Düster**, III. Tertip, C. 7, s. 2733 (1512), ayrıca bak.; 64 LONTS, 379. Reg. No. 1510

fikri, isteğe bağlı olarak Anadolu'daki Ortodoks halk ile Yunanistan'daki Müslüman halkın karşılıklı değişimine dayanmaktadır. Türk tarafı bu konuda Batı Trakya'daki Türk halkın azınlık değil çoğunluğu meydana getirdiği için göç ettirilmemesi gerektiğini vurgularken, İstanbul'daki Rumların değişim dışı tutulmasına da sıcak bakmadıklarını vurgulamış Yunanistan ise, Yunan topraklarındaki nüfus yoğunluğu nedeniyle Anadolu'ya bir kısım ahalinin göç ettirilmesi gerektiğini vurguluyorlardı.¹⁹⁷ Nansen 2 Aralık 1922 günü Lozan konferansı toplantısında ise iki ülke taraflarında zaten bir çok insanın göç ettiğini ve de Yakın Doğuda ekonominin kötü olduğu bir dönemde topraklarını bırakıp giden bu insanlar nedeniyle daha da kötüye gittiğini belirterek, mübadele işinin de bir an önce halledilmesi gerektiğinin altını çizer.¹⁹⁸

Lozan'daki uzun görüşmelere ve tartışmaların sonucunda 30 Ocak 1923 günü imzalan Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokolle bir çözüm getirilmiş bu çözümde İstanbul'daki Rumlar ve Batı Trakya Türkleri dışında 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren Türkiye'deki Ortodoks ahali ile Yunanistan'da bulunan Müslüman halk mübadele edilecekti. Bu iki halktan da Türk ve Yunan izinleri olmadan Türkiye'ye ya da Yunanistan'a geçemeyecekti.¹⁹⁹

30 Ocak tarihli bu antlaşmada mübadele işlerinin gerçekleştirilmesi konusunda yaşanacak sorunları gidermek ve mübadele işlerini yapmak adına da bir "Karma Komisyon" meydana getirilecekti. Bu komisyonda 4 Türk, 4 Yunan ve 3 de I. Dünya savaşına girmemiş Devlet halkına mensup kişiler Milletler Cemiyeti tarafından seçilecekti.²⁰⁰ Ekim 1923'de göreve başlayan Komisyonda 1 yıl içinde mübadele başarı ile yapıldı ancak, bir yıl sonra bir takım uyuşmazlıklar ortaya çıktı. Bu uyuşmazlığın sebebi de 30 Ocak 1923 tarihli antlaşmanın ikinci maddesinde İstanbul Rumları ve de Batı Trakya Rumlarının mübadele dışında bırakan hüküm içerisinde, "1912 Yasası ile sınırlandırıldığı biçimde İstanbul Belediye [Şehremaneti] sınırları içinde 30 Ekim 1918 gününde önce yerleşmiş [etabli] bulunan tüm Rumlar, İstanbul'da oturan Rumlar sayılacaktır.

1913 Bükreş Andlaşmasının saptamış olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgeye yerleşmiş tüm Müslümanlar 1. İnci Maddede öngörülen

¹⁹⁷ Kemal Arı, "Lozan Barış Görüşmeleri ve Nüfus Mübadelesi", Toplumsal Tarih, C.19, sayı 115, Tarih Vakfı Yayınları, Temmuz 2003 s.86-87 aktaran; Seçil Akgün, "Birkaç Amerikan Kaynağından Türk – Yunan Mübadelesi Sorunu", Üçüncü Askeri tarih Semineri : Türk Yunan İlişkileri, Ankara : Gen. Kur. Yay. 1986, s.248-249, 258

¹⁹⁸ Seha L. Meray, Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar - Belgeler, Takım I - Cilt I -Kitap I, s. 117-118

¹⁹⁹ İsmail Soysal, a.g.e. s.185.

²⁰⁰ Nihat Erim, "Milletlerarası Adalet Divanı ve Türkiye", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı I, Ankara 1944, s.62

mübadelelerin kapsamına girer sayılacaktır.”²⁰¹ Denilmektedir. Bu maddedeki etabli yani yerleşmiş bulunan (sakin bulunmuş) kelimesi karma Komisyondaki Türk ve Yunan delegeler tarafından farklı yorumlanmıştır. Türklere göre; İstanbul’da oturan Rumların tespiti Türk kanunları çerçevesinde değerlendirilmesi gerekirken, Yunan delegeler, Türk ya da Yunan kanunlarına ilişkin her hangi bir içerik olmadığını belirterek etabli kelimesini kanunlardan bağımsız sadece “antlaşmanın metnine ve ruhuna uygun” olarak değerlendirilmesi gerekliliğini vurgulamışlardır.²⁰²

Karma Komisyonun bir sonuca varamaması üzerine Milletler Cemiyeti konuyu Milletlerarası Daimi Adalet Divanına gönderdi. Bu Divanda Taraflar kendi tezlerini ortaya koyduktan sonra Daimi Adalet Divanın kararı ise şu yönde olmuştur:

“1- Yerleşmiş olan Etablis tabiri, daimilik vasfını haiz bir oturma ile tebellür eden fiili bir vaziyeti göz önünde tutmaktadır.

2- 2 nci maddede İstanbulun Rum ahalisi tabiri ile tayin edilen şahısların, Anlaşma mucibince yerleşmiş olanlar addolunmaları ve mübadeleden istisna edilmeleri için, İstanbul şehrinin 1912 kanunu ile tesbit edilmiş olan belediye hudutları içinde bulunmaları; oraya, her nereden olursa olsun, 30 ilkteşrin 1918 tarihinden mukaddem bir tarihte gelmiş olmaları ve bu tarihten önce orada daimi olarak oturmak niyetinde bulunmaları mecburidir.”²⁰³ Diyerek Yunan tarafını haklı kılan bir cevap vermiş oluyordu. Bundan sonra Yunanistan Batı Trakya Türkleri mallarına el koymuş, Türkiye’de İstanbul Rumlarının mallarına el koymuştu. Bu gerginliğin Patriklik sorununun hallinden sonra 1 Aralık 1926 tarihli anlaşma ile bir müddet halledilecektir. Bu anlaşma gereğince Yunanistan’da bulunan Türk mülkleri Karma Komisyon tarafından belirlenen miktarla Yunanistan tarafından satın alınacak, Türkiye ise 1912 senesinden evvel Türkiye’yi terk eden Rumların ki buna İstanbul’daki Rumlar da dahil emlaklerini geri verecekti.²⁰⁴

Mübadele yani zorunlu göç ekonomik zor ancak psikolojik tarafı daha da zor. Bu göç hareketinde 1.700.000 insan göç etmiş, bunlardan 1.200.000’ini Yunanistan’da Anadolu’ya gelen Türk halkı; 500.000’ini de Anadolu’dan Yunanistan’a göç eden Rum Ortodoks halkı olmuştur. Bunun nedeni de 30 Ocak 1923 anlaşmasının 18 Ekim 1912 tarihli protokol olacaktır.²⁰⁵

²⁰¹ İsmail Soysal, **a.g.e.** s.185

²⁰² Mehmet Gönlübol, **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma Milletlerarası Siyasi Teşekküllerin Tarihi, Gelişimi ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı**, s.136 / Nihat Erim, **a.g.m.**, s. 63

²⁰³ Nihat Erim, **a.g.m.**, s.70

²⁰⁴ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **a.g.e.**, s.60-61

²⁰⁵ Kemal Arı, **a.g.m.**, s.89

Müslüman halk kendi toprağı olarak gördüğü Yunan topraklarında kendi hayatını kurmuştu. Anadolu'da yaşayan Rum halk da aynı şekilde ancak savaşın yarattığı ortam her iki milletlerin birbirlerine olan bakışında da değişikliklere neden olmuştu. Bu nedenle de Mübadele istenirse de istenilmese de zaten bir zorunluluktu.

3-1923 ve 1930 Arası Türk Dış Politikası ve Bazı İkili Antlaşmalar

Türkiye Cumhuriyeti Lozan antlaşmasından 1930 yıllarına kadar geçen sürede çeşitli devletlerle Lozan sonrası sorunlarını çözmenin yanında dış politikada devletler arası dostluk ve tarafsızlık antlaşmalarına da imza atmıştır. Bu Türkiye'nin hem iç hem de dış politikasında izlediği barış unsuruna dayanmaktadır. Yeni kurulan bir devlet olarak Türkiye için kendisi adına en önemli konu hem iç hem dış politikada istikrardır. Bu istikrar yolu devletin ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi, askeri, eğitim, sağlık gibi bir çok alanda gerçekleştireceği devrimlerin geleceği ve başarısı için çok önemlidir. Mustafa Kemal ve kadrosunun birincil hedefi de Türkiye Cumhuriyetini gelecek nesillere ve uygarlığa taşıyabilmektir. Bu da Türk devletini her alanda uygar devletler seviyesine hatta daha ilerisine götürmektir. Bunu başarmanın başlıca yolu da devletin iç ve dış huzurunu sağlamaktır. Mustafa Kemal de bu akılcı, gerçekçi yolla hareket ederek, komşusu olan olmayan bütün devletlerle Türkiye Devlet ve Milletinin çıkarlarını en iyi şekilde korumak onun başlıca hedefi olacaktır. Bu amaçla çeşitli devletlerle ikili antlaşmalar yaparak geleceğini güvenceye almak istemiştir.

İkili antlaşmalarla ayrıca Türkiye bütün devletlerle arasında bir denge siyaseti kurarak kendi birlik ve bütünlüğünü de ortak çıkarlar içinde savunma imkanı bulmuştur. Savaşın sadece savunma amacı gütmesi gerekliliğine inanarak diğer devletlerle olan uyuşmazlıklarını ve sorunlarını hep barışçı yollarla arama gayretinde bulunacaktır. Bu yol, uzun, emek isteyen ve de en kazsız yoldur.

1925 yıllarında Locarno antlaşmaları ile İngiltere ve Almanya birliği, Sovyetleri endişelendirmişti Türkiye'de bu dönemde Musul konusunda desteğe ihtiyacı olduğundan en yakın müttefiki Sovyet Rusya olacaktır. Bu iki devlet aralarında 17 Aralık 1925 yılında Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması imzalamışlardır. Bu antlaşma gereği iki ülke, birbirlerine tecavüz hareketinde bulunmamaya dair teminat vermekle beraber diğer devletlerle kendilerine yöneltilecek bir siyasi İttifaka girmeyecek ve diğer devletlerin düşmanca hareketlerine katılmayıp destek vermeyeceklerdi. Bundan sonra Sovyetlerle 11 mart 1927'de Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması imzalanır. 17 Aralık 1929'da da 1925 yılındaki tarafsızlık ve saldırmazlık antlaşması uzatılacaktır.²⁰⁶

²⁰⁶ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **a.g.e.** s.75-79

Türk İtalyan münasebetlerinde Lozan'dan sonra yapılan ikili antlaşmalar içinde 30 Mayıs 1928 yılında Roma'da Tarafsızlık, Adlî Tesviye adlaşması imzalanır. Bu antlaşma ile iki ülke birbirlerine karşı siyasi ve iktisadi antlaşmalara girmeyecek, bir devlet başka bir devletin tecavüzüne uğrarsa sorun halledilene kadar tarafsız olacak, iki devlet arasında halledilemeyen uyuşmalıklar ise, uzlaşma yoluyla halledilecek antlaşmanın uygulanması noktasındaki sorunlarda LaHaye Adalet Divanına sevk edilecekti.²⁰⁷

Türkiye ile Afganistan arasında 1925 yılında 1 Mart 1921 yılında imzalanan antlaşmaya benzeyen bir Dostluk ve İşbirliği antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşmada iki devlet arasında ebedi dostluk esası benimsenir.²⁰⁸

Türkiye ile İran arasındaki ilişkiler Musul meselesi dolayısıyla bu dönemdeki karışıklıklardan faydalanmak isteyen Türk İran sınırındaki aşiretlerin baskınları nedeniyle karşılıklı protestolar verildi. Ancak sınır uyuşmalığı ile ilgili sorun 22 Nisan 1926 tarihli bir Güvenlik ve Dostluk antlaşması imzaladılar. Antlaşmanın birinci maddesi ile iki taraf arasında barış sonsuza kadar sürecekti. 2. Maddede tarafsızlık 3. Madde ile de saldırmazlık ilkeleri koyulmaktaydı. 6. Maddede sınırlarda aşiretlerin suç teşkil eden hareketlerine gerekli tedbirlerin alınması hükmü getirilmekteydi.²⁰⁹

Türkiye Amerika ile I. Dünya savaşının sonunda Mondros Mütarekesinin sonrasında 12 ağustos 1919'da Amiral Bristol'u göndermesi ile ikili ilişkiler başlayacaktı. Lozan Konferansı sırasında Amerika, Milletler Cemiyeti ile ilgili olarak Konferansa sadece "gözlemci" olarak katılacağını belirtecektir. ABD burada Türkiye ile ayrı bir antlaşma yapmayı isteyecektir. 6 ağustos 1923 yılında imzalanan bu antlaşmada (İmzacı taraflar, Türk tarafından; Dışişleri bakanı İsmet İnönü Dr. Rıza Nur ve Hasan Saka, Amerika tarafından İsviçre ABD Büyük Elçisi Joseph Grey'dir.) 20 Nisan 1917'den itibaren iki halka arasında kesile ilişkileri yeniden kurmak ve geliştirmek için yapılmıştı. Bu antlaşma ayrıca Lozan barış yapısına uygun antlaşmasındaki ticaret ev oturma ve siyasi alanlar düzenlemişti. Ancak bu antlaşma Amerikan Meclisinden Türkiye'nin Lozan'daki Ermeni meselesi ve Kapitülasyonları reddetmesi üzerine 18 Ocak 1927'de onaylanmaz.²¹⁰

²⁰⁷ A.g.e. s.81

²⁰⁸ A.g.e. s.89

²⁰⁹ A.g.e. s.89, / İsmail Soysal, a.g.e. s.282, antlaşma metni aktaran **Düster**, Tertip III, C. 7, S.1849 (925) ayrıca **106 LONS** 247

²¹⁰ İsmail Soysal, a.g.e. s.328. / Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 89 dipnot 1 aktaran J. C. Grew, Turbulent Era, Vol. I, Boston, Houghton Mifflin Co., 1952, p.587. Türk delegasyonu ile antlaşma müzakereleri için bkz.: pp. 586 – 605, ayrıca bkz. Papers Relating to the Foreign Relations of United States, 1923, Vol. II, Washington, D.C., U. S. Government printing Office, 1938, pp. 1040-1152.

ABD Dışişleri bakanı Frank B. Kellog ise ABD Meclisinde antlaşmanın geçmemesi üzerine hemen Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol'a Ankara'ya giderek İsmet İnönü ve Tevfik Rüştü Aras ile görüşmesini antlaşmanın ABD Meclisinden geçmemesinin kesinlikle bir dostluk ilişkilerine girilmek istenmemesi için yapılmadığının belirtilmesini ister. Bunun üzerine Türkiye'ye gelen Bristol ilk olarak Tevfik Bey ile daha sonra İsmet Bey ile görüşecektir. Ve Türkiye hükümetine iyi ilişkiler konusunda da bir muhtıra verecektir. İsmet İnönü Bristol'a aralarında iyi ilişkilerin ilk adımı olarak bir "Dostluk antlaşması" imzalanması önerisinde bulunacaktır. Bu öneri ve tartışmaların sonunda 17 Şubat 1927'de ABD ile Türkiye arasında imzalanacaktır. Bu antlaşmanın genel içeriğinde ilk olarak Tevfik Rüştü bey ile Amiral Bristol birbirlerine verdikleri mektuplarla aradaki siyasal ve konsolosluk ilişkilerini, Devletler Hukuku çerçevesinde yeniden düzenlemişlerdir. Ticaret ve Konsolosların oturma ve görevleri de yine aynı devletler hukuki çerçevesinde düzenlenmiştir. Suçluların iadesi ile ilgili antlaşma ise ilk önce Hükümetlerce onaylanacaktır.²¹¹

Amerika ile 1929 yılında tekrar bir ticaret antlaşması olan Ticaret ve denizcilik antlaşması imzalanır.

III. BÖLÜM

1930 VE 1932 TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE İZMİR

BASINI

1930'lu yıllar Türk dış politikası ve Dünya, Avrupa dış politikası için kritik bir dönemin başlangıcını temsil etmektedir. Bu dönem Avrupa'daki revizyonist ve anti-revizyonist grupların meydana getirdiği gruplaşmalara sahne olmaktadır. Şöyle ki;

1929 Dünya İktisadi Buhranı bu gruplaşmaların etkin hale geçmesinin en önemli sebeplerindendir. Bu buhranın etkisi 1930 ve 1938 arası Dünya siyasi hayatına da yön verecektir. Şevket Süreyya Aydemir bu ekonomik buhranın temellerinin atıldığı dönem olarak ta 1917 yılındaki Sovyet Rusya'daki Sosyalist İhtilal işaret etmekte ve sanayi gücüne sahip devletlerin dünyada % 80 oranında egemenlik kurarak sahip oldukları sömürge imparatorluklarındaki iktisadi birlikteki parçalanmayla başlamasıyla meydana geldiğini vurgulamaktadır. Böylece dünyanın da ikiye bölündüğünü ifade ederek bir tarafta sosyalist yapı diğer tarafta sömürge ve yarı sömürge yapısını koruyarak

²¹¹ İsmail Soysal, a.g.e. s.329 antlaşma metni için bkz. a.g. e. S.331 -336/ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s. 110

kapitalist yapılarını devam ettirmek isteyen devletlerin meydana getirdiğini ifade eder.²¹²

İktisadi Buhrandan duyulan bu ilk ayak sesleri Birinci Dünya savaşı sırasında şiddetlenmiş ve daha kritik bir safhaya girmiştir. “...*Birinci Dünya Harbini takip eden devrede, dünya bir mal açığı içindeydi, yani kapitalist sistemli ülkelerde, harp sonunun uyandırdığı bir mal mübadelesi ve ekonomik kalkınma ihtiyacı vardı. Ama milletlerin alım gücü yoktu...Nihayet bu buhran, 29 Ekim 1929 Salı günü, New York borsasında, bir iktisadi atom bombası şiddetiyle patlak verdi.*”²¹³

1929 ekonomik buhranın etkisi kısa süre içerisinde elbette Londra Borsası ve diğer Avrupa borsa ve sermaye piyasalarını etkileyecekti ve öyle de oldu. Bu iktisadi buhranın etkileri de ilk olarak sanayi alanlarının daralması ile başladı işsizliğin artması, ve fiyatların düşmesi ve millerler arası ticaretinde daralması ve azalması şeklinde 1933 yılı ortalarına kadar devam etti. Bu sıkıntı ülkeleri ekonomide “*otarşi*” adı verilen denilen bir savunma durumuna da geçirdi.²¹⁴

Otarşi politikası milletleri iktisadi alanda bir içeriye dönüşüne sebebiyet verdi. Bu buhranın etkisi devletleri dış ticaret ilişkilerine de yansımış ve iktisadi ve siyasi alanda devletlerde “*milliyetçilik*” anlayışı kuvvetlenmiştir. “*Büyük devletlerin, özellikle Almanya ve İtalya’nın, iktisadi otarşi politikası bütün milletlerin gümrük duvarlarını yükseltmelerine ve bunun bir sonucu olarak dünya ticaret hacminin daralmasına sebep olmuştur. İktisaden kendi kendine yetme çabasına girmiş bulunan devletlerin bu davranışı, büyük devletlerin hammadde kaynakları ve mamül maddeler için yeni pazarlar aramaya gayreti ile çatışmıştır.*”²¹⁵ Bu da devlet politikaları içinde aşırı bir devletçi, milliyetçilik anlayışını da beraberinde getirmiş, demokrasi geri plana atılmış ve bazı devletlerde bu özellikle Almanya ve İtalya gibi ülkelerde Faşist bir akımla sömürge alanları konusunda geç kalmış oldukları bir hararetle yeniden revizyonist bir politika gütmeye götürür. İtalya ve Almanya bu isteklerini sadece İktisadi Buhranla ortaya çıkmadı. Bu düşünce özellikle Almanya’nın Birinci Dünya savaşından sonra yenik çıkarak imzalamak zorunda kaldığı Versailles antlaşması ile zorunlu olarak katıldığı statükoyu değiştirme amacı önemlidir.

²¹²Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal, 1922 - 1938, Cilt III**, Remzi Kitabevi, 23. Basım, İstanbul Şubat 2008, s. 345

²¹³Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.** s.345,346

²¹⁴**A.g.e.** s.347

²¹⁵**Olaylarla Türk Dış Politikası Cilt I ve Cilt II**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 558, Altıncı Baskı, Ankara 1987, s. 92

İtalya ise Birinci Dünya Savaşından galip çıkmıştı ancak elde ettiği kazançlar onun için yetersizdi ve ekonomisi de günden güne kötüye gitmekteydi. *“Bu devletler, önceleri milletler arası alanda işbirliğini gerçekleştirmek için kurulan müessesler vasıtasıyla amaçlarına ulaşmaya çalışmışlar ve müesseselerin çalışmalarına fiilen katılmışlardır. Bu iki devlet amaçları için bir vasıta olarak kullanabilecekleri umuduyla Milletler Cemiyetine üye olmuşlardır. Fakat, esasen Versailles düzenini devam ettirmek için kurulmuş bulunan Milletler Cemiyeti vasıtasıyla bu devletlerin isteklerini elde edemeyecekleri tabii idi. Bu devletler Versailles antlaşması ile kaybettiklerini geri istiyorlardı.”*²¹⁶ Bu revizyonist grubun karşısında elbette elde ettiklerini korumak isteyecek ve revizyonist düzenin karşısında olacak bir grup ta yer alacaktı ki bu grubun başında İngiltere ve Fransa vardı. Sovyetler birliği ise bu iki kutuplaşma arasında kendisine şimdilik tarafsız bir alan seçti.

1930 yıllardaki bu gruplaşma faaliyetleri içinde Türkiye ise; dış politika faaliyetlerinde Lozan’dan itibaren devam ettirdiği dışta ve içte barış anlayışı ile hareket etmekteydi. O da Almanya ve İtalya gibi revizyonist bir anlayış içinde hareket edebilirdi. Çünkü Türkiye’de özellikle Birinci Dünya savaşı içinde sömürge pastası içinde paylaşılmak istenen en lezzetli kısmı oluşturmaktaydı. Türk milleti Birinci Dünya savaşında savaştıktan sonra Milli Mücadele savaşını hem fiili hem de hukuki alanlarda vermiş ve başarı kaydetmiştir. Bunu da Lozan antlaşması ile taçlandırmıştır. Bu antlaşma *“...yeni Türkiye Devleti ile Birinci Dünya Savaşının galip devletleri arasında eşit şartlara göre yapılan bir andlaşma idi. Birinci Dünya Savaşında yenilgiye uğrayan devletler arasında yalnız Türkiye böyle bir andlaşma yapmaya muvaffak olmuştur.”*²¹⁷

Türkiye’nin kurucusu Mustafa Kemal’in ve onunla birlikte “devrim” hareketi ile ilerleyen Ankara Hükümetinin en başından itibaren amaçları bu değildi. Türkiye artık genişleme amacı gütmeyen Misakı Milli sınırları içinde, kendi imkânları dahilinde, uygarlığın izinden hareketle ilme fenne dayalı, laik, Cumhuriyetçi, sosyal bir hukuk devleti olarak özellikle de barışçı bir politika ile dünya siyasi ve iktisadi alanında hayatına devam etmek istemektedir. Türkiye’nin dış politikası Osmanlı İmparatorluğu’nun toplumsal yapısından olduğu kadar politik açıdan da farklıdır. Türk Milletini Dış Politika hedefi Atatürk’ün de söylemiyle *“Yurtta Sulh Cihanda Sulh”* idi.

²¹⁶ A.g.e., s.93

²¹⁷ Olaylarla Türk Dış Politikası Cilt I, 1919 – 1939 Dönemi , Mehmet Gönlübol, Cem Sar, 1939 – 1945 Dönemi, Ahmet Şükrü Öner, Oral Sander, 1945 – 1965 Dönemi, Mehmet Gönlübol, A. Haluk Ülmen, A. Suat Bilge, Duygu Sezer, 1965 – 1973 Dönemi, Mehmet Gönlübol, Ömer Küküoğlu, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 509, Beşinci Baskı ,Ankara 1982, s. 61

Türkiye’de özellikle ülkede devrimleri gerçekleştirme adına istikrara sağlayabilmek için de hem içte hem de dışarıda barışa ihtiyacı vardı. Bunun için de Lozan’dan beri de çeşitli ülkelerle hem Lozan’dan kalan sorunlarının bir kısmını halletmiş hem de halletmeye çabalamakta bunu da devletler arası “*ortak menfaatler*”, “*açık politika*”, “*tam bağımsızlık*” ve “*eşitlik*” ilkeleri dahilinde “*saygı*”ya dayalı olarak gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Ancak bu arada Türkiye de elbette İktisadi buhrandan etkilenmişti. Çünkü Milli Mücadele ve Lozan’dan sonra devletin yönü uygarlığın yönü olmuş Batı’ya yüzünü dönmüştü bu dönüšte o da elbette İktisadi buhran’ın kötü dalgalarından etkilenmiştir. Türkiye sanayisi henüz oluşmamış, fakir bir tarım ülkesidir ve Batı’nın ülke için gerekli yatırımlarına ve dış ticareti gerçekleştirecek sermayeye de ihtiyacı var. Bunları gerçekleştirmek için de barış ortamından olabildiğince faydalanmak ve barışa katkıda bulunmak gerektiğinin de bilincinde sahiptir. Türk ekonomisi ancak siyasi hayattaki iç ve dış dengeye bağlıdır.

Mustafa Kemal özellikle bu “*Yurtta Sulh Cihanda Sulh*” ilkesine bağlı olarak, Türk dış politikasındaki faaliyetlerini hem fiili sahada göstermiş hem de çeşitli yerlerde özellikle üstüne basarak söylemeye devam etmiştir. Bunlardan biri de 1 Kasım 1930 tarihli Üçüncü Dönem Dördüncü Toplantı yılını açarken Mustafa Kemal Türk Dış Politikasındaki Türk Hükümetinin hedefleri ile ilgili olarak;

“Muhterem Efendiler; haricî siyasetimizde sulh ve iyi münasebet gayesi samimiyetle takip olunmaktadır.

*Ümid ederim ki, beynelmilel münasebetlerde dostluklara ve vefakâr olan ve hiç bir milletin aleyhinde bulunmayan açık ve salim meslek ve zihniyetimizin gittikçe daha iyi anlaşılacaktır.”*²¹⁸

1 Kasım 1931’de TBMM’nin Dördüncü Dönem Birinci Toplantı Yılıni açarken beyan ettiğii nutkunda da Mustafa Kemal Türk Dış politikasının amacına değinerek;

“Muhterem Millet Vekilleri!

Hariciye siyasetimizin müsalemetperver ve müstakim mahiyeti, geçen sene içinde bir daha tebarüz etmiştir. Yakın komşularımızla münasebetlerimizin samimiyeti artmıştır. Beynelmilel alemde, her devletle iyi münasebette bulunmakta, müsbet semereler elde etmekteyiz.

²¹⁸ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt I, Atatürk Araştırma Merkezi yayınları, Ankara 1997, s.383

Türkiye'nin emniyetini gaye tutan hiç bir milletin aleyhinde olmıyan bir sulh istikameti bizim daima düsturumuz olacaktır."²¹⁹

Türkiye'nin Lozan'dan sonraki Dünya siyasetindeki önemi azalmak yerine tam tersine artmıştır. Batılı devletler için özellikle de statükocu demokrasi devletler için çok daha önemliydi. Türkiye'nin milletler arası politikadaki ağırlığının artmaya başlaması Avrupa'da bir birlik kurması için Fransız Dışişleri bakanı Aristide Briand'ın teşvikiyle girişilen çalışmalarla da kendisini göstermiştir. Gerçekten, Briand'ın Avrupa Birliği projesinde Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin dışarıda bırakılması bir çok Avrupa devletleri tarafından tasvip edilmemiştir. Diğer devletler Türkiye'nin de gerçekleştirilmek istenen bu Avrupa birliği projesinde yer almasını istemiş ve desteklemiştir. Bu desteklerini de ileriki bölümlerde değineceğimiz Cemiyeti Akvama kabulleri ile de gerçekleştirmişlerdir. Türkiye zaten daha önceki dönemde hem Briand – Kellogg sözleşmesine imza atarak hem de silahsızlanma konferanslarına katılarak, Dünya barışını desteklediğini ispat etmiştir.

Türkiye 1930 ve 1932 dönemlerinde -ki bu barış ortamı kendisi için olduğu kadar ilişkide olduğu komşu olan ya da olmayan devletler için de geçerli olarak- ortak menfaatlere ve yine dünya barışı amaçlı çeşitli dostlu, hakemlik, uzlaşma, ticaret antlaşmaları gerçekleştirmiş ya da önceki dönemlerde imza ettiği anlaşmalarını da uzatmıştır.

A-TÜRK- YUNAN İLİŞKİLERİ

Türk Yunan ilişkileri 1923'te Lausanne antlaşmasının imzalanmasından sonra özellikle "Mübadele" ve "Etabli" meselelerinde dalgalı bir seyir izlemekle beraber 1929 yılı sonlarında gittikçe daha da gergin bir hal almıştır. Hatta bu durum iki devletin deniz kuvvetlerini güçlendirme çabaları içine de sürükler. 1926 yılında imza edilen Türk Yunan antlaşması ve elçi değişimlerine rağmen ilişkiler hala 1930 yılına kadar dostane olmaktan oldukça uzak kalacaktır. "Bunun başlıca sebebi 1926 Antlaşması'nın, mübadeleden doğan bütün meseleleri halledememiş olmasıdır. Bundan sonra, Türkiye ile Yunanistan arasındaki münasebetlerin yavaş yavaş gelişmesi iki unsurun etkisi ile mümkün olabilmiştir: İtalya'nın Akdeniz bölgesinde Türkiye ve Yunanistan'ı içine alan bir dostluk ve ittifak sistemi kurmak çabası; Mustafa Kemal ve Venizelos gibi iki büyük devlet adamının bu münasebetin gelişmesinde göstermiş oldukları gayretler."²²⁰

²¹⁹ A.g.e. s.388

²²⁰ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919 – 1938)**, s.62

Mübadele ve etabli konusundaki Türk Yunan devletleri arasındaki anlaşmazlıklarda yine de ilişkilerin dostça ilerlemesi ile ilgili katkıda sağlamak ve herhangi bir olumsuzluğa izin vermemek adına dönemin Türk Dışişleri Bakanı olan Tevfik Rüştü Aras'ın 1928 ve 1929 yıllarındaki BMM'deki bir kaç konuşmasına değinmek gerekir. Bunlardan biri 22 Nisan 1928 günü yaptığı konuşmada; *“Yunanistan’la münasebetlerimizin dostça olup ahali mübadelesinden çıkan meseleleri kesin olarak çözümlenmesi için şimdi aramızda kayda değer bir dostluk ve yakınlık havası içinde görüşmeler olmaktadır.”*²²¹ 1929 yılında yine BMM'deki irat ettiği nutkunda ise şunları dile getirmektedir:

*“Birçok gayretlere rağmen henüz bitirilememiş olan Türk - Yunan ahali mübadelesi işleri iki hükümetin karşılıklı arzu ve çalışmaları ile son günlerde yeni bir akım yoluna girmiş bulunuyor. Cumhuriyet Hükümetimizin iki hükümet münasebetlerini bir an önce arzu edilen yola girmesi ve bu suretle gelişmesi emeli ile bu işi muvafık bulunuyor.”*²²²

Türk Yunan ilişkilerinde Lausanne'den sonra aslında “mübadele ve etabli” meselesi dışında başka çözümlenemeyecek bir sorun da yoktu. Dönemin Başbakanı olan İsmet İnönü'de Türk Yunan ilişkilerinin dostluk çerçevesi içinde doğması ve gelişmesi başta olmak üzere, mübadele ve etabli konusunda Venizelos ile daha Lausanne döneminde anlaştıklarını ifade ederek; 1923'ten beri bu konu ile ilgilenen “Muhtelit komisyonun” çalıştığını ancak bir türlü bir sona varamadıklarını belirttikten sonra, bu konudaki asıl güçlüğün temlerine değinerek şunları söylemektedir;

“Ancak işin tabiatında güçlük vardı. Yani, anlaşmayı engelleyen husus, mübadele meselesinin tabiatından geliyordu.

Mübadele meselesinin güçlüğü büyük nüfus kitlelerinin yerlerinden oynatılmasındandır. Büyük bir nüfus kitlesi Türkiye'nin her tarafında Yunanistan'a ve yine büyük bir Yunanistan'ın her tarafından Türkiye'ye karşılıklı olarak mübadele edilmiştir. Yunanistan'a gidenler esasen daha evvel gitmişlerdir. Bunun mübadeleyi kolaylaştıran tarafı ve güçleştiren olmuştur. Kolaylaştıran tarafı muharebenin bitmesi ile beraber Türkiye'den Yunanistan'a hicret meselesinin, daha mütareke olmadan fiilen ve emrivaki halinde gerçekleştirilmesidir. Fakat mübadelenin şahsi haklara, emlake ve tatbik bölgelerine taalluk eden meseleleri olduğu gibi duruyor. Müeyyidesi de Yunanlıların elinde. İşin güç tarafı da bu. Yunanlıların elinde askeri bir müeyyide, bir muharebe tehdidi ve tazyiki vasıtası yoktur. Ama Yunanistan'dan Türkiye'ye gelecek, mübadeleye tabi Türklere taalluk eden bütün halklar

²²¹ Aptülahat Akşin, a.g.e. s.252

²²² A.g.e. s.253

Yunanlıların elinde tabii bir müeyyide vaziyetinde bulunuyordu."²²³ Der ve özellikle Venizelos'un da bu konunun halledilmesi ve barışı gerçekleştirmek adına kendisi ile aynı fikirde olduğunun da altını çizmektedir. Bununla birlikte İsmet İnönü durumun ne kadar karışık olduğunu vurgulamak adına ki özellikle mübadele işinin bu kadar uzamasının nedeni olan İstanbul'daki Rumlarla da ilgili olarak; *"İstanbul'da Rumlar var. Dışarıdan gelmişler, burada oturuyorlar. Bunlar nasıl ayıklanacak? Mübadele mukavelesinin hangi hükümleri onları İstanbul'da oturdukları haleden mübadeleye tabi tutulacak veya tutulmayacak?... Önemli olan, İstanbul Rumları idi. Nitekim mübadele meselesi, bu yüzden çıkan ihtilaflar sebebiyle 1930'a kadar sürmüştür."*²²⁴ Der ve bu konuya bir örnek olarak ta o dönemde de büyük bir mesele olan Patrik meselesine de değinmiştir. İstanbul Rum Patriği olarak göreve getirilen kişi olan Konstantin Araboğlu'nun da bu mübadeleye tabi olduğunu belirtir ev bu konuda iki devlet arasında Lahey Adalet Divanına kadar giden sorunu ifade ederek dönemin muhtelit komisyonunun da Türkiye iddiasını kabul ettiğini ifade ederek o dönem için ne bir kişi için bile neden bu kadar uğraştıklarını ise *"...patrikin vaziyeti üzerinde istisnai bir muamele yapmanın, gelecek zamanlar için nasıl bir örnek olarak kalacağını tahmin etmeye imkân yoktu."*²²⁵ Diyerek gerek Osmanlı devleti zamanında gerekse yeni Türkiye Devleti'nin kuruluş aşamasında ve Lozan dönemlerindeki siyasi sıkıntılar ve her zaman göz önünde bulundurulmuş Türk siyasi yaşamının olmazsa olmazı olan Misak-ı Milli politikası gereğince hep tedbirli ve geleceğe yönelik adımlar atılması gerekliliği burada vurgulanmaktadır. Patriklik meselesi Patrik Araboğlu Konstantin'in 19 Mayıs 1925'te görevinden ayrılarak yerilen Vasil Georgiadi'in geçmesi ile son bulacaktır.²²⁶

1930 yılının başlarından itibaren iki devlet arasındaki ilişkiler daha ılımlı bir yöne doğru ilerledi. İki tarafın birbirine karşı dostluk duygularını ve barışı destekleyen güven içeren konuşmalarını hem basında hem de meclislerinde dile getirmişlerdir. ancak yine de iki tarafın da temkinli tutumlar söz konusu. Özellikle Yunanistan Başbakanı Venizelos Yunan Meclisinde 12 Şubat günü yaptığı bir konuşmasında *"Binaenaleyh Türkiyenin Yunanistanına karşı taarruz maksadı olmadığına ve harp düşüncesi beslemediğine dair olan sarsılmaz kanaatime rağmen, bir lahza böyle bir şeyin olabileceğine farzedeyim."*²²⁷ Der ve böyle bir durumda gerçekleştirilebilecek bir deniz

²²³ **İsmet İnönü Hatıralar**, 2. Kitap, s.234-235

²²⁴ **A.g.e.**,s236

²²⁵ **A.g.es.**237 / Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devlet'inin Dış Siyaseti**, s. 161

²²⁶ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **a.g.e.** s.61 aktaran; C. A. Macartney, Survey,...1925,v. II,s.267-271

²²⁷ **Yeni Asır**, 14 Şubat 1930, s. 1 ayrıca Venizelos yine bu konu ile ilgili olarak ta; **16 Şubat 1930 tarihli Anadolu gazetesinde "Yunanlılar" adlı haberde** Sayfa 2'de Yunan Mebusan meclisinde Türkiye'nin Yavuz'u tamir ettirip yeni denizaltıları sipariş etmesi ve iki de deniz torpidosu sipariş etmesi görüşme konusu olur. M. Venizelos, Türkiye'nin bu siparişlerinin

savaşında Cemiyeti akvamın Türkiye’yi men edeceğin vurgusunu yapar. Ve Yunan filosunun hafifliğinden bahis, yapısı ve kuvveti hakkında da bilgi vererek oluşacak savaş senaryoları hakkında da bir konuşma yapar. Bu korkunun sebebi de 1929 yılında neredeyse iki ülkenin savaşın eşiğine gelmesi ile ilgisi oldukça büyüktür.

Venizelos Türkiye ile ilgili olarak Türkiye’nin Yunanistan’a hiç bir zaman savaş açmayı aklından geçirmediğini kayda ve temin etmiştir. Venizelos’tan sonra Kafandiri de Yunanistan’ın “*sulh arzusuna en uygun bir politika olan bir siyaseti...*” daha uygun bulduklarının da altını çizmiştir.²²⁸

Siirt milletvekili Mahmut Bey Venizelos’un nutku hakkında ve Türkiye’nin barıştan yana olan siyaseti hakkında Hakimiyeti Milliye gazetesinde yer alan makalesinde şunları söyler;

*“Kanaatimizce Ankara ve Atina arasında daimi suretle bulanık olan havanın yaşanmasına sebep bugüne kadar halledilmeyen mübadele işlerinden kalan küçük ihtilaflardır. Venizelos vaziyeti çok iyi görmüş ve Türkiye’nin gaye ve maksatlarını çok iyi anlamıştır. Biz eminiz ki eğer Yunan başvekili söylendiği gibi Ankaraya gelir, aramızda bir kaç gün bulunur, ve ayrı ayrı bir çoklarını tanıdığı Devlet adamlarımızla görüşürse bu kanaati bir kat daha kuvvet bulacaktır. O vakit, Giritli başvekil daha büyük bir samimiyet ve salâhiyetle Türk dostluğu hakkında vatandaşlarına teminat verecektir.”*²²⁹ Demekte ve Yunanistan Başbakanının ve Yunan milletvekilleri ve halkının da korkuşlarından arınabileceğinin de garantisini vermekte.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki bu mübadele ve etabli meselesinin son bulduğu 10 haziran 1930 tarihine kadar arada bir takım uzlaşma taraftarı olmayan Yunan matbuatından da b bir örnek olarak Fos gazetesini şunları ifade eder;

“Türk – Yunan müzakeratı son safhaya girdi mi, bilmiyoruz. Türkler bunu temin ederken Atinada buna ait haberler mevsimsiz sayılıyor. Zaten her vakit, riyazi (hesapla, matematikle ilgili) bir katiyetle böyle olmuştur: Ankara nikbin (iyimser) göründükçe, Atinada büyük bir keder belirir, ve Yunanistandan kati tesviye haberi verilince bu sefer Türkler kaşlarını çatar ve meselenin hiç

doğru çıkması halinde de Yunanistanın da geri durmayacağını belirterek, ancak dostane ilişkilerin sahip oluna kuvvetleri bile azaltabileceğini ifade eder. Denizcilik Bakanı 1923 yılından itibaren Yunanistan’ın uçaklarındaki yapılan değişikliklerden bahseder ve Türkiye’nin Yunanistan iki kat fazla sayıda uçağı olduğunu ekler. Ancak Yunan uçaklarının Türk uçaklarından aşağıda olmadığını vurgulayarak, Yunanistan’ın adalar denizinde üstün olmaya da ihtiyacı olmadığını altını çizer.

²²⁸ **Hizmet**, 23 Şubat 1930, s.2

²²⁹ **Yeni Asır**, 17 Şubat 1930, s.1

bir zaman bu kadar karışık olmadığını bildirirler. Bu suretle aylar seneler geçmekte ve itilaf hasıl olunmamaktadır.

Türk gazeteleri bugünlerde pek nikbin görülmekte ve bizim için tatminkâr olmıyan sureti hallerden bahsetmektedirler... Türk gazeteleri daha ileri giderek, bütün meseleler hakkında halledildikten başka itilâfnameyi imza için M. Venizelos da yakında Ankaraya gideceğini söylüyorlar. Fakat Türklerin M. Venizelosu, Mustafa Kemal paşanın karşısına getirmekte bu kadar isticâl etmelerine mukabil Atınada ihtiraz (çekinme) gösteriliyor... Bir müddet evvel Ankaradan gelen bir haberde, Yunan başvekilinin Yunan ordusu tarafından vaktile Megali idea peşinde katabilen bütün yerlerden geçeceğibildirildi. Yani Sakaryayı ve feci hatıralı Polatlı tepelerinin kâin olduğu ovayı geçecekmiş. On binlerce “kahramanın” ruhlarının uçtuğu bütün bu kâbus haberlerinden geçmesi lâzımmış ki, zelil bir hasım meviinde bir itilâf imza edebilsin.

Fakat aylar geçtiği halde M. Venizelos böyle bir seyahat yapmağa hiçbir temayül göstermedi. Şimdi Türkler, nikbinlikleriyle kendi noktai nazarlarını tahmil (yükleme) etmek isteniyor ve bizi şaşkırtacak bir patırdı koparıyorlar.

Fakat biz de Türklerin kaçamaklı cümleler, ve hiç bir taahhüde sebep olmıyan boş vaatler mektebinde okuduk.”²³⁰ Diyerek bu antlaşmanın gecikmesinde Türklerin sebep olduğunu ve kendi isteklerinin gerçekleştirmek adına da bir takım oyunlara başvurmak istediklerini belirterek Türk devlet ricali ve basınına yüklenmektedirler.

Türk Yunan antlaşmasına yalnızca basın değil “Muhacir Rumlar”da karşı çıkar. Atına’da muhacir Rumlar, Türk Yunan itilâfnamesindeki “mübadil emlakinin tasfiyesi” konusunda Yunanistan tarafından kabul edilen kararları bir miting düzenleyerek protesto etmişlerdir. Bu mitingde protestocu mübadiller beyanatlarında; Türk Yunan itilâfnamesinin kendilerinin aleyhinde olduğunu belirtirler. Hükümet yetkilileri bu protestoyu dikkate almayacaklarını eklerler.²³¹

Türk Yunan antlaşmasının bu hazırlık görüşmeleri devresindeki belirttiğimiz bir takım olumsuz girişimlere rağmen yine de Venizelos ve Türk dışişleri bakanı Tefvik Rüştü Aras’ın olumlu sözleri oldukça önemlidir.

Yunan başvekili M. Venizelos Akşam gazetesi muhabirine verdiği demeçte;

“-Türkiye ile harbettik, mağlup olduk. Mübadele mes’elesini de kabul ettik. Binaenaleyh niçin dost olmalıyım. Bu dostluk beynelmilel kıymetimizi yükseltecektir.

²³⁰ Yeni Asır, 12 Şubat 1930 s.1-3

²³¹ Anadolu, 25 Şubat 1930, s.2

*Akdeniz misakı yapılırsa bu misakta Türkiye ve Yunanistan da bulunmalıdır. Dostluk zamanı gelmiştir. Ricalî hükümetimiz de bu fikirdedir.*²³²

M. Venizelos Türk Yunan itilafı ile ilgili olarak;

*“Türkiye ile ihtilafımız mübadele emlakine ait olup hiç bir siyasi hadisata ait değildir. Harbin neticesinden sonra Anadoludan gelen bütün Rumları sinemize çektik. Anadolu üzerinde hiç bir siyasi emel beslemiyoruz. Muhacirleri de nafîa ve iktisat işlerinde istihdam edeceğiz. Halkımızın kuvvet bulmasını istiyoruz.”*²³³

Yunan Proia gazetesi Tefvik Rüştü Bey’in Paris gazetesine verdiği baynata balı olarak neşrettiği makalesinde şunları ifade eder.

“_Pratik ehemmiyeti ve müsbet neticeleri itibarile Türk–Yunan dostluk misakı cidden yakın şark tarihinde çok mühim bir merhale teşkil edecektir. Zira bu misak eyi temayülâtın (eğilimler) platonik bir nümayişinden (gösteri, gösteriş) ibaret olmayacaktır. O çok ağır, çok karışık meselelerin neticei halli olacaktır. Bu sebepledir ki Ankarada aylardan beri devam eden müzakerat hâlâ neticelenmemiştir. Ehemmiyetsiz misaklar kolayca tanzim olunabilir. Fakat iki memleketin hayatında mühim izler bırakacak bir misak ancak uzun tetkikatın mahsulü olabilir.”²³⁴ denilir.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki “mübadele ve etabli” meselesi 10 Haziran 1930 yılında iki tarafın imzaladığı anlaşma ile çözüme kavuştu. Bu antlaşmanın imzalanması tabii ki kolay olmadı. Bu konudaki 1923’ten beri başlayan ve 1926’da devam eden ve 1929 yılında iki devleti deniz kuvvetlerini üçlendirmeye yönelik bir savaş sınırına da getirse de iki tarafın özellikle devlet ricalinin, basının da olumlu tutumları iki devleti yeni bir barış dönemine soktu.

Türk Yunan Antlaşmasının imzalanmasında katkıda buluna bir diğer ülke de İtalya olmuştur.

İtalya’nın bu işe dahiliyeti ise Türk Yunan antlaşması hazırlıkları sırasında Yunan Dış işleri bakanı olan Mihalakopulos ile Cenevre’deki görüşmesi sırasında Milano’ya uğraması ve orada Mussolini ile konuşması ile olur. Mussolini Mihalakopulos ile görüşükten sonra Tefvik Rüştü Bey’i kabul etmiş ve “Niçin İtalya’yı tecrit etmek istiyorsunuz?” şeklinde bir soru sorara. Tefvik Rüştü Bey’in bu konuda böyle bir şey olmadığını ifade ettikten sonra, “*O halde Yunanistan hükümetine tarafsızlık mukavelesi yapmayı niçin teklif etiniz?*” diye sorunca da Tefvik rüştü bey olayları tüm gerçekliği ile anlattığını ifade eder. Mussolini bu cevap üzerine Yunan dışişleri bakanının Türk

²³² Anadolu, 26 Mart 1930 s. 2

²³³ Anadolu, 5 Mayıs 1930, s.2

²³⁴ Anadolu, 15 Mayıs 1930, s.1

teklifinden bahsettiğini ancak Türk teklifine neden olan Yunan teklifinden bahsetmediğini anlatmıştı. Mussolini ertesi gün üçünün bir araya gelerek bu tarafsızlık anlaşmasını görüşebileceklerini belirtir. Ancak ertesi gün Mihalakopulos'un işleri dolayısıyla Milano'dan ayrılması gerekince Mussoli'ni Tevfik Bey'e haklı olduklarını anladiğini belirtir. Tevfik rüştü bey Türk İtalyan ilişkilerini “ *Atina üzerinden geçmesi gerekliliğini*” anlayamadığını ifade etmesi üzerine Mussolini kendisini anladiğini ifade eder ve “ *Metni aynı olmak üzere üç ayrı mukavele yaparız.*”²³⁵ Der.

İtalya'nın bu konudaki çabalarının nedenini ise İsmet İnönü şu şekilde ifade eder; İtalya'nın gerçekleştirmek istediği politika gereği Türkiye ile Yunanistan'ın dostluğuna da ihtiyacı vardı. “ *Bu devirde, yani 1930'larda, İtalya, Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan ile ayrı bir blok yapmak ve kendisi bu bloka sahip çıkarak onunla Avrupa içinde siyaset yapmak niyetindeydi. Yani İngiltere ve Fransa'ya karşı.*”²³⁶ İtalya'da bu şekilde Balkanlar'da kendisine bir grup oluşturmak amacını taşıyordu. Yunanistan'da kendisi için tehlike olarak addettiği İtalyanlara karşı da Türkiye ile olan İşbirliğini sağlamak adına bu meselenin haline ihtiyacı söz konusudur.²³⁷

Türkiye ile Yunanistan ve İtalya'nın çabaları ile 10 Haziran 1930 tarihinde Türkiye ile Yunanistan İtilafı imzalandı. Bu itilafnamenin bir kaç maddesi şu şekildedir;

1-Her iki taraf mübadillerin tarafeyn memleketlerde bıraktıkları menkul ve gayrı menkul mallar Türkiye ve Yunanistan hükümetlerine intikal edecektir.

2-Elyevm (bugünkü; henüz) bankalarda mevcut her türlü emanetler üzerine iki taraf devletlerince konmuş haciz imza tarihinden beş gün sonra kaldırılacak ve bu emanetler sahiplerine iade edilecektir.

3-9 numaralı beyannameden müstefit olan (istifade eden) müslümanlara ait menkul, gayrı menkul mallar Yunan hükümetinin yedi tasarrufuna geçecek şu kadar ki, eshabına iade edilmiş bulunan ve bugün filen bunların tahtı tasarruf ve istifadelerinde bulunan gayrı menkul mallar müstesna tutulacaktır.

4-Türkiye tabiiyetindeki müslümanlara ait olup Yunanistanda kalan emlâk Yunan hükümetinin yedi tasarrufuna geçecektir. Şu kadar ki eshabına (sahipler) iade edilmiş bulunan ve bugün filen bunların tahtı tasarrufunda bulunan gayrı menkul mallar müstesna tutulacaktır.

²³⁵ Tevfik Rüştü Aras, **Atatürk'ün Dış Politikası**, Kaynak Yayınları, Birinci Basım Ocak 2003, İstanbul, s. 141-142

²³⁶ **İsmet İnönü a.g.e.** s.238

²³⁷ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, , s. 420

5-Yunan hükûmetinin tasarrufuna geçen bu kabil gayri menkul emvalin dahilinde eşya sahibine terk olunacaktır.

6-Yunan tebasına ait ve mübadeleden istisna edilen mıntikasının dışında kâin (mevcut olana) gayri menkul mallar Türkiye hükûmetinin yedi tasarrufuna geçecektir. Kezalik Lozan muahedesinin meriyete (yürürlük) girdiği tarihten sonra vaziyetle tasfiye edilmiş Yunan emvaline (mülkler) Türkiye hükûmetinin malı olacaktır.

7-Yunan tebasının İstanbul mıntikası dahilinde kâin gayri menkul emval üzerindeki tasarruf hakkı işbu mukavelename ahkâmile haleldar (bozulma) olmayacaktır.

8-Türkiye cumhuriyeti hükûmeti tahtı tabiiyetinde bulunan ve elyevm (henüz) İstanbulda olan bilcümle Rum Ortodoks tebasının İstanbula geldikleri tarih ve doğdukları yer ne olursa olsun etabli hakkını yarıyacaktır. Bu aynı etabli hakkını Türkiye cumhuriyet makamı tarafından verilmiş pasaport İstanbul'u terk etmiş olan gayri mübadil eşhas (şahıslar) hakkında da tanyacaktır. Aile reisi bu suretle etabli tanınmış olan zevce erkek ve kız ağır evlât ve kocaya varmamış reşit kızlar İstanbuldaki aile reisine iltihak etmek hakkını haizdirler. Kezalik reşit oğlu aynı veçhile etabli tanınmış olan dul analar oğullarının yanına gelmeğe mecburdurlar.

9-Evlenme, emvali gayri menkul alıp satma serbest seyrisefer etmek hakkında yukarıda zikrolunan eşhasa karşı konulmuş takyidat (kısıntılar) kaldırılacaktır.

10-Gayri mübadil olup evvelce İstanbulu terk ettiği halde işbu mukavelenin yirmi sekizinci maddesi mucibince avdet (geri gelme) hakkından mahrum bırakılan Türk tabiiyetindeki Rumların Türkiyeye kâin menkul ve gayri menkul malları İstanbulda hali bulunan ve yahut işbu mukavele mucibince avdet hakları tanınmış bulunan Rum etabilile ait ve İstanbul mıntikası kâin menkul gayri menkul mallar Türkiye hükûmetinin yedi tasarrufuna geçecektir. Bu eşhabın İstanbul mıntikası dahilindeki emvali bu hükümden müstesnadır. Ve bu mallar üzerinde haciz ve "Skostrolar" derhal kaldırılacaktır.

11-Elveyim Garbi Trakyada hazır bulunan Yunan tabiiyetindeki müslümanların tarih ve mahalli tevellütleri (doğum) her ne olursa olsun etabli hakları Yunan hükûmetince tanınacak ve bunlar Türkiyedeki etablilerin müstefit (faydalanan) olacakları hakkılarından aynen istifade ettirilecektir.

12-Yunanistanda kâin ve garbi Trakya mıntikasında terk ile avdet hakkından mahrum edilen Yunan tabiiyetindeki gayri mübadil Müslümanların menkul ve gayri menkul malları (B) Garbi Trakya mıntikası haricinde kâin olup

garbi Trakyada elyevm hazır veyahut avdet hakkında istifade eden eşhasa ait menkul ve gayri menkul malları (C) Garbi Trakyada kâin olup haziran 927 tarihinde muhtelit komisyon Yunan heyeti murahhası tarafından verilen yazılı mallar (D) İşbu mukaveleye merbut listede yazılı ve mesahi sayhiyesinin (yüz ölçümü) mecmuu (toplam) 7 bin istirimese baliğ (varn) olan arazi Yunan hükûmetinin yedi tasarrufuna geçecektir. Yukarıdaki kayıtlar haricinde Garbi Trakya muntikasında elyevm hazır Müslüman etabliler ile avdet hakkından müstefit olacak eşhasın Garbi Trakya muntikasında kâin malları üzerindeki tasarruf hakkı hiçbir suretle haleldar olmayacak ve bu mallar üzerinde haciz ve “skestrolar” derhal kaldırılacaktır.

13-Tarafeyn hükûmetler yakında mevzuu bahs edilen gayri menkul eşhasında her hangi birine ait emvalin iradı ya mukabili dolayısıyla her türlü iddiadan feragat edeceklerdir.

14- Muhtelit komisyon 28 numaralı kararın üçüncü maddesi mucibince tesviyesi lâzım gelen bedeli icar vesair tazminat mesailini tarafeyn hükûmetlerinden her birisi kendi tebaası ile doğrudan doğruya halledecektir.

15-Yuna hükûmeti bu mukavelenin meriyete (yürürlük) girdiği tarihten itibaren bir ay zarfında muhtelit komisyonlarına 428 bin İngiliz lirası tahsis edecektir. Bu meblağdan muhtelit komisyona 150 bin İngiliz lirasını İstanbul muntikası haricindeki mallarına mukabil İstanbul Rum etablilerine ve avdet hakkında istifade edeceklerine tazminat olarak verilecektir.

Bu 150 bin lirasında malları iş bu mukavele mucibince Yunan hükûmetine intikal eden Yunan tabiiyetinde bulunan Müslüman etablilerine kezalik tazminat olarak tevzi edilecektir. Bu tevzi mes'elesi muhtelit komisyonca ifa olunacaktır.

16-Mütabaki (artan) 125,000 İngiliz lirası muhtelit komisyon tarafından üç taksitte Türkiye cumhuriyeti hükûmetine tesviye olunacaktır. Yunan hükûmeti garbi Terakyadaki Müslüman etablilerine ait olup iadesi mümteni (olamaz, çekinilen) olan malların sahiplerine bedel harcı tazmin ettiği muhtelit komisyon emrine ayrıca on beş bin İngiliz lirası tahsis edilecektir.

17-Avdet hakkında mahrum olanlar Türkiye cumhuriyeti makâmatından pasaport almaksızın İstanbulu terk etmiş ve elyevm hariçte bulunan gayri mübadil Türk tabiiyetindeki Rumlar ile Yunan cumhuriyeti makâmatından pasaport almaksızın Garbi Trakyayı ter etmiş ve elyevm hariçte bulunan gayri mübadiller ilâ (ve Anadolu gazetesinde var) Yunan tabiiyetindeki Müslümanlardır. Bu zevattan Müslümanlara Türk tabiiyeti ve Rumlara Yunan tabiiyetini tanımağa her hükûmet kabul edecektir. Bu suretle yeni tabiiyet iktisap etmiş olan zevat eski memleketlerindeki medeni haklarından mahrum

edilmeyecektir. Ve iş bu mukavelenin tatbiki her iki hükûmetle muhtelit tevdi oluacaktır. İşbu mukavelenin tefsir ve tatbiki hususunda muhtelit komisyonda hadis olabilecek her türlü ihtilafatta bitaraf azanın hakemliği umumi bir surette kabul edilmiştir."²³⁸

Türk Yunan İtilafnamesi, iki ülkenin Lausanne antlaşması döneminden beri devam eden en önemli, karışık ve de iki ülkeyi savaşa sürükleyebilecek bir meselenin çözümlenmesini sağlar. İtilafnamenin imzalanmasından sonra artık sıra Millet Meclislerindeki onaylara gelindiğinde iki tarafın meclislerinde yine bir takım itirazlar vardır ki; TBMM'de özellikle bu antlaşmada Türkiye'nin çok taviz verdiği yönündedir. Bu konuda TBMM'de yaptığı bir konuşmada İsmet İnönü bu itirazlara artık bu işin uzatılmaması gerektiğini belirterek;

"Bununla beraber her cumhuriyet hükûmetinde vatandaşların hakkını korumak vazifesi beynelmilel münasebat ihtiyaçlarından daha evvel ve birinci derecede müessirdir.

Arkadaşlarım emin olabilirler ki iki memleket arasında iyi münasebat tesisi için senelerdeneberi ciddi bir arzu ile mütehasis olduğumuza sureti kat'iyede eminim ki karşımızda bulunan komşu memleket ricali de aynı arzu ile mütehasis buldukları halde bu mes'elenin yedi sene sürmesinin başlıca sebebi vatandaşların haksızlığa maruz kalmamaları fikrinin birinci derecede tesir etmesidir...bu komisyonun bize vermiş olduğu netice şudur.

Şimdiye kadar toplanan malumatla hangi tarafın alacaklı olduğunu tayine imkân bulunmamasıdır. Bundan sonra daha iyi malûmat toplamak için birçok masraf birçok emek birçok zaman lâzımdır...

*Deme ki, bu mes'elede yedi senedir yerli, bitaraf bütün vesait istimal edilmiş ve elde edilen netice sarih bir netice olmanın imkânsızlığı olmuştur...Bir defa mevzubahs mes'eleler otuz senelik mes'elelerdir. Koskoca İmparatorluk zamanından otuz senedenberi kalan malları biz, kurtarmak için burada uğraşyoruz. Memnun olmak lâzımdır ki, İmparatorluğun geçmiş mesailinden kalmış olan malları biz yedi sene uğraşarak herhangi bir sureti tasfiyeye raptetmiş isek bunun kendilerini tatmin edecek bir sermaye ev netice telâkki etmenin ameli cephesi vardır."*²³⁹

Venizlos ise kendi meclislerindeki itirazlara ise;

"Münekkıt efendiler takdiri kıymet neticesinin Anadolu'da tahrip ettiğiniz emlâkin kıymetini tanzim (düzeltme) etmesi mecburiyetini bize tahmil

²³⁸ **Yeni Asır**, 11 Haziran 1930 s.1-3

²³⁹ **Anadolu**, 19 Haziran 1930, s.2

edeceği cihetle Yunanistanı borçlu çıkarması ihtimal bulunduğu unutulmamalıdır."²⁴⁰ Bugün ise takasla artık bir alacak verecek davasının ortadan kalktığını ifade etmekte. Ve özellikle Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan bu itilafnameye verilecek oyların Türkiye ile olan barış işbirliği yapmak istekliliğinin bir delili olacağını da vurgular.

Bu İtilafnamenin imzalanmasından sonra İsmet İnönü, Yunan Başvekili Venizelos'a gönderdiği bir mektupla kendisini Türkiye'ye davet eder. Bu davete Venizelos olumlu cevabını da 27- 31 Ekim 1930 tarihlerinde Ankara'ya gelerek göstermiştir. Bu dönem için de Türkiye ile Yunanistan arasında yine çok önemli bir antlaşma ve bir protokole de imza atıldığı görülür.

30 Ekim 1930 tarihinde iki taraf arasında "*Dostluk bitaraflık uzlaşma ve hakem muahedesi ile deniz teslihatında rekabet etmemeği kabul eden protokol*" imzalanır. Aynı gün ayrıca iki taraf arasında "*Türk Yunan İkamet, Ticaret ve seyrüsafain Mukavelesi*"de imza edilir. Bu iki antlaşmanın özellikle bu antlaşmalar 1931 yılında İsmet İnönü ve Tevfik Rüştü Aras'ın Yunanistan ziyaretlerinde teati edilmişti. 1931'de iki ülke arasında herhangi bir antlaşma imza edilmiş yapılan ziyaretlere iade-i ziyaretler yapılır. Bu ziyaretlerle iki ülke arasındaki Akdeniz, ve Balkan birliğine dayalı ortak menfaatlere ve barışa dayalı birlik mesajları verilerek, iki ülkenin geçmişten geleceğe dayalı barış mesajları dönemin koşulları içinde oldukça önemlidir.

İki ülke arasındaki iyi ilişkilere dair Mustafa Kemal Atatürk'te 1 Kasım 1930 yılındaki TBMM'nin 3. Dönem 4. Toplantı yılını açarken yaptığı konuşmasında Venizelos'un Türkiye ziyaretinden de bahsederek;

*"Türkiye ile Yunanistan'ın yüksek menfaatleri birbirine zıt olmaktan tamamen çıkmıştır. Bu iki memleketin samimî bir dostlukta kendileri için emniyet ve kuvvet görmelerinde isabet vardır."*²⁴¹ Diyerek günün Dünya koşulları ve milli çıkarları doğrultusunda içinde barışın ne kadar büyük bir ihtiyaç olduğunun altını çizmektedir.

B-TÜRK – RUS İLİŞKİLERİ

Türkiye ile Rusya ile ilişkiler 1930 yılı başları hatta 1929'da Rusya'nın 1925 "Türkiye Sovyetler Birliği dostluk ve Tarafsızlık (saldırmazlık) Antlaşması"na bir ek protokolle farklı bir yönde ancak barış çerçevesi içinde devam edecektir. 17 Aralık 1925 günü imzalan bu antlaşmanın 3. Maddesi "Üç yıl için imzalanan bu Andlaşma bu sürenin sona ermesinden altı ay evvel bir

²⁴⁰ *Yeni Asır*, 27 Haziran 1930, s.2

²⁴¹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt I, s.383

tarafça feshedilmediği takdirde bir yıl uzatılmış sayılacaktır.”²⁴² Denilmekteydi. Ve bu madde gereği bu antlaşma 1928 yılında otomatik olarak uzatılmıştı. Ancak 1929 yılında otomatik uzatma yoluna gidilmedi. Bunun yerine 17 Aralık 1929 günü Türkiye ile Rusya arasında imzalan bir uzatma protokolü yürürlüğe girdi. Bu protokolün 2. maddesine göre;

“Taraflardan her biri, kendisi ile öteki tarafın kara ve denizden doğrudan doğruya komşusu olan başka devletler arasında, yayımlanmış vesikalar dışında hiç bir taahhüd bulunmadığını açıklar.

*Taraflardan her biri, öteki tarafa bildirmeksizin, onun kara yahut denizden doğrudan doğruya komşusu olan devletlerle siyasi anlaşmalar yapmayı amaçlayan görüşmelere girişmemeyi ve bu gibi anlaşmaları ancak sözkonusu tarafın onaması ile yapmayı üstlenir. Şüphesiz, bu devletlerle tabii ilişkilerin kurulması yahut sürdürülmesi maksadına yönelik olan ve yayımlanacak bulunan vesikalar yukarıdaki taahhüdün ışındadır.”*²⁴³ Denilmekte. Ve bu komşu devletlerle diğerinin haberi olmadan ve diğer devletin onayından geçmeden komşu olan devletlerle siyasi antlaşmalar yapamayacaklardı. Bu protokolün imzalanması için de Rus Hariciye Komiseri Karahan 12 Aralık 1929’da Türkiye’ye ziyarette bulunacaktır. 16 Aralıkta da Mustafa Kemal Atatürk tarafından kendileri kabul edilmişlerdir.

1925 yılında yapılan antlaşmaya bu ek protokolün kim tarafından teklif edildiğinin tespit edilemediğini belirtmekle birlikte Rusya tarafından bu teklifin yapıldığının kuvvetle muhtemel olduğunu da eklemekle birlikte bunun nedenlerini de şu şekilde izah etmektedir;

“Birinci sebep, 12 Ekim 1929 tarihinde Amiral Frediric Field komutasındaki İngiltere Akdeniz filosunun, ziyaret amacıyla İstanbul’a gelişi, filo komutanının 14 ekimde Ankara’da Atatürk tarafından kabul edilmişidir. Bu ziyaret dolayısıyla İngiltere lehinde kuvvetli bir hava ortaya çıkmıştı. İngiltere, Rusya ile 24 Mayıs 1927’de kestiği siyasî ilişkilerini 3 Ekim 1929’da yeniden kurmuş ise de, MacDonald Hükümeti, Rusya’ya karşı eski yakınlığı göstermemekte idi...

İkinci sebep, Türkiye – Romanya ilişkilerinde gittikçe, aratan samimiyet, ve özellikle 6 – 10 Ekim 1929 tarihlerinde Atina’da toplanan Evrensel barış Kongresinde, Yunanistan’ın eski başkanlarından Papanastasiou’nun, bir Balkan birliği kurulması fikrini ortaya atışı ve bu fikrin uygun karşılmasıdır. Besarabya’nın işgalini kabul etmemiş olan Rusya, Balkanlarda Romanya’nın da dahil olacağı bir birlik kurulmasından şüphesiz memnuniyet duymayacaktır.

²⁴² Mehmet Gönlübol, Cem Sar, a.g.e. s.75

²⁴³ Kamuran Gürün, **Türk – Sovyet İlişkileri (1920 – 1953)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. Dizi – Sa.67 , Ankara 1991, s.124

...

1929 protokolünün imzalanması ile Türkiye, gerek İngiltere, gerek Romanya ile bir siyasî anlaşma yapmadan önce, Rusya'nın muvafakatini alma taahhüdünü yüklenmiş oluyordu."²⁴⁴

Türkiye ayrıca artık 1929 ve 1930 yılları başlarında özellikle Dünyanın değişen politikası içinde Statükocu devletlerle olan ilişkilerinde gelişmeler yaşamakta ve tek seçenek olarak Sovyetleri görmemektedir. Bununla birlikte "*Musul sorunu ve İngiltere ile anlaşmazlığını 1926 da çözümlene yanında, şimdi de İngiltere'nin dostluk gösterilerine muhatap olan, Akdenizde hegemonya peşindeki İtalya ile 1928 de dostluk ve tarafsızlık antlaşması imzalayan ve Milletler Cemiyetine girmesi için ciddi teşvikler gören ülkemizin, dış politika alanında kazanmaya başladığı huzursuzluğa sevk ettiği...*" için de bu antlaşmanın Rusya için önemi vardır.

Türkiye Batı ile olan ilişkilerindeki gösterdiği özeni ve gelişmeleri aynı şekilde Sovyetlerle olan ilişkilerinde devam ettirmekteydi. Ancak Rusya'nın özellikle İngiltere'ye karşı olan bu açık tepkisi onu Türkiye adına da bir belirsiz korkuya sürüklemektedir. Bu tepkisinin açık bir göstergesini de İsmet İnönü 1932 yılında Rusya'ya yaptığı gezide Stalin'den açıkça gördüğünü de ifade etmektedir. İsmet İnönü, Stalin'in İngiltere'ye çok kızdığını ifade ettikten sonra onun şu sözüne yer vermektedir.

*"İngiltere neden dünya hakimiyeti iddiasındadır? Nesine güvenerek dünya üzerinde hâkimiyet iddia ediyor?"*²⁴⁵

Türkiye'nin Batı ile olan Balkan Birliği ve Cemiyeti Akvam'a olan yakınlığı – ki bu konudaki Silahsızlanma Konferansına katılımı ve Rusya'nın da kendisinin imzaladığı 1928 Briand - Kellog paktı da dahil- onun kendini sıkı bir tedbir içine alma isteği ile hareketine neden olmakta.

Türkiye ile Rusya 7 Mart 1931 günü Ankara'da yine 1925 antlaşmasına ek olarak bir protokol daha imzalanmıştır. Bu protokolde, "*Taraflar birbirine önceden bildirmeden, Karadeniz ve ona bitişik denilerde (Marmara, Ege ve Akdeniz sözkonusudur) yeni savaş gemisine sahip olamayacağına anlaşmıştır. Bu yüküm de Türkiye'nin dış politikasında Sovyetler Birliğinin bağımlılığını doğruladığı gibi, daha çok başka denizlerde de donanması bulunan Sovyetlerin yararına bir nitelik taşımaktadır.*"²⁴⁶ Bu protokol 22 Temmuz 1931 yılında yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte bu 1929

²⁴⁴ Kamuran Gürün, a.g.e. s.125 aktaran; Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti kronolojisi, s. 495- Mihail Guboğlu, Belleten Sayı 188, s.104- İsmail Soysal, Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan, s.142 adlı eserlerinden dipnotlar var.

²⁴⁵ İsmet İnönü a.g.e.,s.249

²⁴⁶ İsmail Soysal, a.g.e. s.274

Uzatma Protokolü ve Denizcilikle ilgili bu protokolde Sovyet Hariciye Komiseri olan Litvinof'un Türkiye'yi ziyaret ettiği dönemde, 31 mart 1931'de imzalan bir protokolle 5 yıllığına 1935 yılına kadar uzatılmıştır. Bu ziyaret sırasında Litvinof Türk Basınına verdiği demeçte Türk Sovyet dostluğuna değinerek;

Türk hükümetinin dostane, samimi ve nazik davranışlarına teşekkür etmiş ve semerelerini memnun ettiği bu seyahatten sadece iki tarafın Ankara'da imzaladığı protokolün amaç olmadığını *"Bu seyahatin kıymetli neticesi istiklâl mücadelelerinin ve yeni Türkiye yaratıcılarının en şanlı kafilseile yaptığım şahsi temaslar ve çok geniş noktai nazar teatilerdir.*

Yeni Türkiye'yi bugünkü haline getiren Büyük şefiniz Mustafa Kemal Hazretlerini müstesna ve mübeccesi şahsiyetinin unutulmaz ve silinmez hatırasını muhafaza ediyorum...

*İsmet Paşa memleketinizin yeniden ihya yolunda kudretli bir yaratıcısıdır.*²⁴⁷ Der ve daha sonra Tevfik Rüştü Bey ve diğer hükümet adamları ile yaptığı görüşmeler sonucu edindiği düşünceyi ve görüşlerindeki isabete atıfta bulunarak yaptığı görüşmelerdeki *"Yeni Türk devletinin zihniyetini"* de öğrendiğini tanıyıp kişisel düşüncelerini de derinleştirme fırsatı olduğunu da vurgular. Seyahati sırasında Sovyetler ile Türkiye arasındaki çözülmöz dostluklarının kudretini teyit ettiğini belirtir.

Atatürk'te 1 Kasım 1931 yılında TBMM'nin Litvinof'un ziyaretine istinaden;

*"Büyük dostumuz Sovyet Rusya'nın muhterem Hariciye Komiserini Ankara'da kabul etmekle memnun olduk. İki memleketin tecrübe geçirmiş dostça münasebetlerini aynı kuvvet ve samimiyetle idame etmek tarafeyninin büyük menfaat ve halis arzularının icabatından olduğu bu vesile ile izhar ve tebarüz ettirilmiştir.*²⁴⁸ Demiş ve Türk Sovyet dostluğunun yaşadıkları tecrübelerle dostça gelişerek devam ettiği vurgusunu yapmıştır.

*"Atatürk'ün vefatına kadar, her yıl açılış nutuklarında Cumhurbaşkanı nutkunu okurken, dış meselelerde, önce Sovyet dostluğunun bahsolunması bir gelenek halini almıştı. Atatürk bu geleneği içtenlikle bağlandı.*²⁴⁹ Sovyetlerle ilişkilerimizin Yeni Türkiye Devleti ile olan bağı diğer devletlerle olan ilişkilerinden farklıdır. Sovyetler Türkiye Devleti'nin Milli Mücadele dönemindeki savaşmadığı bununla birlikte ekonomi, siyasi ve manevi anlamda her en kadar farklı bakış açılarına ve siyasi rejimlere sahip olsa da yardımlarını gördüğü tek ülke olması önemlidir. Ayrıca Milli Mücadele

²⁴⁷ Anadolu, 3 Kasım 1931, s.2

²⁴⁸ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I, s.389

²⁴⁹ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam Mustafa Kemal, 1922 - 1938, Cilt III, s. 393

döneminde Misak'ı Milli'yi Moskova antlaşması (16 Mart 1921) ile tanıyarak Türkiye Cumhuriyet'ini de tanıyan ilk Avrupa Devlet'idir.

Sovyetlerle olan ilişkilerimizde “1927 – 1930 arasında Sovyet bilginlerinin, siyasi Türk ziraatı üzerinde, değerli ve bilimsel incelemeleri, 1930'dan sonra Prof. Orlof Başkanlığındaki teknik heyetin, Türkiye sanayinin kurulması için hazırladıkları ve birinci 5 yıllık planına esas olan raporlar çok faydalıydı. Hatta bu planın başarılması için Sovyetlerin Kayseri ve Nazilli fabrikalarını yok pahasına kurlmaları...” önemlidir. İleride anlatılacağı üzerine Sovyetlerden 1932 yılında 8 milyonluk bir kredi almamız bile söz konusu olacaktır. Dönemin Türk Dış İşleri bakanı olan Tefik Rüşü Aras'ta Sovyetler ile olan ilişkilerin karşılıklı olduğunu ifade ederek; TBMM'nin ilk dost elçisinin Rusya'dan geldiğini ifade ettikten sonra, Sovyet Rusya'ya da samimi dostluk bağları ile bağlanan ilk devletin de Yeni Türkiye Devleti olduğunun altını çizer. Özellikle Tefik Rüşü Aras; “*Türkiye – Sovyet Rusya'sı dostluğu, iki cihan muharebesi arasında geçen ivicaçlı (inişli çıkışlı), karışık, birbir türlü milletler arası münasebetlerin imtihanlarından daima daha kuvvetlenmiş çikti.*”...

Zaman zaman aramızda münakaşalar olmadı değil... Bir millet içinde, bir aile içinde bile böyle münakaşalar eksik olmaz. Ancak beraber olmak, beraber yürümek, her iki taraf için de esas kabul edilmiş olduğu cihetle ortaya çıkan münakaşalar daha iyi anlaşmaya ve birbirimizi daha çok takdir etmeye yaradı.”²⁵⁰ Diyerek Mustafa Kemal'in sözlerini desteklemekteydi. Ayrıca Türkiye ile Sovyetler arasındaki ilişkilerin farklılığını da ortaya koyması bakımından önemlidir.

18 Mart 1931'de de Türkiye ile Rusya arasında “*Türkiye Sovyet Ticaret Muahednamesi*” imzalandı. Antlaşmayı imza edenler; Türk tarafından Türk Büyük elçisi, Hüseyin Ragıp Bey ile Sovyet tarafından Hariciye Komiser muavini Karahan'dır. Bu antlaşma daha önce 18 mart 1928'de imzalanan 19 ekim 1930 da geçerliliğini yitiren Türk Sovyet ticaret antlaşması yerine imzalandı. Bu antlaşma ile “... *iki akit taraf vatandaşlarının yekdiğer arazisinde ikameti meselesini hukukî şahsiyetler ve Türkiyedeki Sovyet ticaret mümessilliği ve şubeleri rejimlerini bir memleket arazisinden diğeri emtia icraç ve ithali Transit ve seyrisefain meselelerini hal ve tesviye eylemektedir....*

İki taraf yekdiğeri ticaretine karşı bütün devletlere teşmil (yayma, içine aldırma) edilmediği takdirde memnuniyet ve tahdidata müracaat etmemeyi teahhüt etmektedir. Sovyet Rusya menşeleri Türkiye olan emtianın Batumdan Transit hususunda Türkiyenin malik olduğu hakkı teyit etmek bundan başka Şark vilayetlerinden gelen menşeleri Sovyet Rusya ile ticaret itilâfnamelerine malik memleketler olan emtianın transit hakkını Türkiyeye vermektedir.

²⁵⁰ Tefik Rüşü Aras, **a.g.e.** s..33

Muahede Türkiye ile Sovyet Rusya arasında Seyrisefain inkişafını temin eylemektedir. Muahede bir sene müddetle akdedilmiş olup bir senenin hitamında iki taraftan biri feshetmezse kendiliğinden imtidat (uzun sürme) edecektir. Fesih halinde feshedildiği günden itibaren daha 6 ay mer'iyette kalacaktır. Muahede tasdik olunacaktır. Muahedenin tasdikini mübeyyen (meydana çıkarılmış) vesaik Ankarada teati edilecektir..."²⁵¹

1932 yılında İsmet Paşa'nın ve Tevfik Rüştü Aras'ın Sovyet Rusya ziyareti de oldukça önemlidir. Bu ziyarette İsmet Paşa, Stalin, Molotof'la ve de Litvinof ile de görüşmüş Rusya'nın ekonomik alandaki kalkınma çabalarına da bizzat şahit olmuştur. İsmet Paşa bu ziyaretinde Rusya'nın ısrarı ile gerçekleştirmiş olduğunu da vurgulamaktadır. Rusya'nın bu ısrarında Türk İtalyan yakınlaşması önemlidir. Bu seyahatte İsmet Paşa yine Rusya'yı Türkiye'nin Batı ile olan ilişkilerinde rahatlatma amacı içinde olduğu görülmektedir. Özellikle de Balkan ittifakı, Cemiyeti akvam meselleri konusunda Rusya'nın tereddütlerini sildiği ifade eder.²⁵²

Rusya ziyareti sırasında 8 Mayıs'ta Türkiye ile Rusya arasında geniş iktisadi bir işbirliğine dayanan bir itilafname akdedildi. Bu itilafnameye göre Rusya;

" Türkiye'nin sanayileşmesi için makine kredisi vermeği kabul eder. Kesin bilgilere dayanarak Rusların bize verecekleri 8 milyon dolarlık makinelerle mensucat fabrikası tesis olunacaktır...

*Ruslar kendi fabrikalarında imal edilen on traktör ile beş tankı ve daha sair bazı makineleri heyetimize hediye etmişlerdir."*²⁵³ Türk uzmanlar bir on gün daha Rusya'da kalarak sanayi şubelerindeki incelemelerine devam etmişlerdir.

Tevfik Rüştü Bey bu Sovyet Türk itilafnamesi ile ilgili olarak,

*"Sovyet Rusyadan temin ettiğimiz sekiz milyon dolarlık sanayi kredisini icabında daha fazla miktarda da temin edebileceğiz. Moskova'yı ziyaretimizde Türkiye ve Sovyetler arasında gizli hiçbir itilaf aktedilmemiştir. Yeni Türkiye açık bir siyasete maliktir. Türkiye ile Sovyetler arasında gizli muahedeler yoktur. Bunu sureti kat'iyede kaydedebilirsiniz."*²⁵⁴

İsmet Paşa Moskova'da özellikle Rusya'nın 5 yıllık sanayileşme planının içinde yer alarak yapılan ve çalışan yatak, araba - ki bu arabalar Stalin adı ile üretilmekte- günde 55 ve 60 tane kamyon üreten fabrikaların işleyişi hakkında

²⁵¹ **Yeni Asır**, 18 Mart 1931, s.1 ve 3

²⁵² Bkz. Ayrıntılar için, **İsmet İnönü a.g.e.**,s.251.

²⁵³ **Yeni Asır**, 8 Mayıs 1932, s.1

²⁵⁴ **Yeni Asır**, 8 Mayıs 1932, s.1

bilgiler edinmiş hatta bu fabrika yakınlarındaki mahalle şehrini ve bu şehirdeki işçiler için sinema tiyatro ve okulların olduğunu görmüş, çocuklar için bakım evleri, işçi kulüpleri, dispanserleri gezmiş ve bilgiler edinmiş. Rusya'nın sanayi alanında sadece üretim değil işçilerine de tanıdığı sosyal haklar konusunda da fikir sahibi olur.²⁵⁵

Rusya seyahati Türk basınında da yankı bulur. Özellikle Türk Sanayisinin gelişmesi bakımından örnek alınabilecek bir ülke olarak ta görülen Rusya ve Rus seyahatine ilişkin olarak; İsmail Hakkı Rusya'nın son 5 sene içindeki hızlı sanayileşme alanındaki gelişimini vurgulayarak bu gelişmeyi nasıl kaydettiklerini ve nasıl bu konuda başarı yollarını görmenin ve anlamının önemini ve gerekliliğinin altını çizmektedir. İsmail Hakkı aynı şekilde Türkiye'nin de sanayileşme isteğinde olduğunu ve bu isteğinden dolayı harekete geçmeden evvel sanayileşen ülkeleri ki bu ülkelerin rejimi ne olursa olsun, durumlarını, hareketlerini, uyguladıkları ve takip ettikleri yolları anlamının bu yolda ilerlemek için ilk yol olacaktır demektedir. İşte bu nedenle uzman kişilerin İsmet Paşa ile birlikte seyahate katıldıklarını ekler.²⁵⁶

İsmail hakkı bu seyahat sırasındaki incelemelerin özellikle Türkiye'nin de "...komünizmin esaslarını kabul ve tatbiki ile alâkadar olabileceğini bir dakika hayale getirmek bile manasız olur."²⁵⁷ Diyerek bu konudaki kuşkulara da bir son verme isteği göze çarpmaktadır. Ayrıca "Komşumuzun dahili siyasetini takbih (çirkin görme, beğenmeme) edecek değiliz. her milletin kendi hudutları dahilinde dilediği rejime, dilediği idare şekline sahip olması en tabii bir hakkıdır.

Yalnız hatırlatmak isteriz ki Bolşevizm Türkiye'ye asla uygun düşmeyen bir rejimdir. ²⁵⁸ der ve özellikle de Türkiye'nin bir sanayi alanına sahip olamadığından dolayı duyduğu bir "ıstırapı" olduğunu da vurgular. Bunun nedeni olarak ta "*parasızlık ve bilgisizlik*" olarak ifade eder. Bu konuda da Rus seyahatinin önemini vurgular.

Rus seyahati Türkiye komünizme mi kayıyor söylentileri de beraberinde getirir. Bu konuda İsmet Paşa'nın Rusya'ya yaptığı ziyarette İsmet Paşa'nın Rus ve İtalya ziyaretleri ile Bolşevik ya da Faşist yöne doğru Türkiye'nin yöneldiğine dair endişeler mevzubahis. Bu söylentilere Mahmut Esat bey ki aynı zamanda Milliyet gazetesi başyazarı şunu söyler:

"...Türkiye Ne Bolşevik, Ne De Faşist Olmayacaktır."²⁵⁹

²⁵⁵ **Yeni Asır**, 1 Mayıs 1932, s.1

²⁵⁶ **Yeni Asır**, 25 Nisan 1932, s.1

²⁵⁷ **Yeni Asır**, 25 Nisan 1932, s.1

²⁵⁸ **Yeni Asır**, 25 Nisan 1932, s.1

²⁵⁹ **Anadolu**, 12 Mayıs 1932,s.1

Rusya seyahati Türkiye için ekonomik, siyasi, ve rejimin lideri Stalin'i tanımak bakımından faydalı gören İsmet İnönü, Türk politikasında da Ruslara karşı, Rusların da bize karşı olduğu gibi tedbirli olmak gerekliliğini vurgulayan ifadeler de bulunur. Özellikle Rus politikası açısından da bir değerlendirme yaparak ilerideki Türk Rus ilişkilerinde Rusya'nın batı sınırlarına yönelik bir politikası olduğunu belirterek, dikkatinin Almanya ve Batı Avrupa üzerinde olduğunu ifade ederek, Türkiye ile yeni anlaşmazlıklar içinde olmak istemediğini ancak batı sınırlarından önce Türkiye bir tehdit olursa oraya da ilk olarak yöneleceğinin altını çizmeyi de ihmal etmeyen İsmet İnönü, böyle bir sorun olmazsa barı sınırlarındaki güvenliği devam edene kadar aramızda da bir sorun olmayacağını belirtir. Bu sebeple de 25 sene boyunca bir sorun yaşamayacağı tahmininde buluna İsmet İnönü bu tespitinde yanıldığını az ileride ifade edecek ve gelecek zamanda Hitler'in Almanya'nın başına gelmesiyle değiştiğini vurgular.²⁶⁰

Rus tehlikesini belki de en iyi gören kişi de Mustafa Kemal Atatürk olmuş ve 1932 yılında Cumhuriyet Gazetesinde çıkan bir yazıda şunları söyler.

“Zira, Avrupa sorunu İngiltere, Fransa ve Almanya arasındaki anlaşmazlıklar sorunu olmaktan, artık çıkmıştır. Bugün Avrupa'nın doğusunda, bütün uygarlığı ve hatta bütün insanlığı korkutan yeni bir kuvvet belirmiştir. Bütün maddi ve manevi imkanlarını bütünüyle, dünya ihtilali amacı uğruna seferber eden bu korkunç kuvvet, üstelik Avrupalılar ve Amerikalılarca henüz bilinmeyen yepyeni siyasal yöntemler uygulamakta ve rakiplerinin en küçük hatalarından bile mükemmele yararlanmasını bilmektedir. Avrupa'da olacak bir savaşın başlıca galibi ne İngiltere, ne Fransa, ne de Almanya'dır, sadece Bolşevizimdir. Rusya'nın yakın komşusu ve bu memleketle en çok savaşmış bir millet olarak, biz Türkler, orada seyreden olayları yakından izliyor ve tehlikeyi bütün çıplaklığıyla görüyoruz.”²⁶¹

C-TÜRK – İTALYAN İLİŞKİLERİ

Türk İtalyan ilişkileri 1928'de yapılan “*Tarafsızlık, uzlaşma ve Adli Tasfiye Antlaşması*” imzalanır. Bu antlaşmanın diğer bir şekli de İtalya ile Yunanistan arasında imzalanır. Daha sonra Türkiye 30 Haziran 1930 yılında Türkiye ile imzalanan 1928 antlaşmasına benzer bir antlaşmayı yine Yunanistan ile yapacaktır. 1930 yıllarında Türk İtalyan ilişkilerinde, İtalya “*sömürgecilik ve yayılma amaçlarını şiddetlendirdi ve Türkiye2de yeniden güvensizliğe sebep*

²⁶⁰ İsmet İnönü a.g.e.,s.252

²⁶¹ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Üçüncü Basım, Ankara 2007, s.449-450- bu yazı Cumhuriyet gazetesinin 8. XI. 1951 tarihli yayımından alınır. Haber 1932 yılına aittir.

oldu;... ”²⁶² ve bu dönemde İtalya ile Türkiye önemli antlaşmalar imzalamadılar. Ancak aradaki dostluk ilişkileri Türk Dış Politikasının “barış” temelli yönünde elbetti devam ettirildi. Ancak bu ilişkilerde temkinlilik söz konusu olmuştur. Bu temkinliliğin nedeni de İtalyan Devletinin başındaki kişi olan mussolini ve ve devlet rejimi olan “Faşist” yaklaşımıdır. Mustafa Kemal mussolini hakkında “...iyi bir hükümet adamı, fakat fena bir devlet adamı olarak görüyordu.”²⁶³ Ki bu konuda yanılmadığı konusunda zaman kendisini haklı çıkaracaktır.

Türk İtalyan ilişkileri özellikle 1930’larda ziyaretlere dayalı olur. Bu ziyaretler iki ülkenin dostluk ilişkilerini geliştirmeye yönelik önemli çabalarlardır. Özellikle 1931 Ekiminde İsmet Paşa’nın İtalya ziyareti İtalyan basınında memnuniyetle karşılar Türkiye’nin barışçı dış politikası övülmektedir.

1932 yılında iki ülke arasında, Türk Dışişleri bakanı Tefik Rüşti Aras ile İtalya büyük elçisi olan Baron Pomse, Anadolu sahilleri ve Kastellerize adası arasında olan bazı ada ve adacıklarla ilgili hangi taraf aidiyetleri konusunda Türkiye ile İtalya arasındaki ihtilafın sonuçlandırarak bir antlaşmanın esaslarını görüştüler. Türk İtalyan deniz sınırlarını belirleyen bir itilafname 4 ocak günü Dışişleri bakanlığında imzalandı.²⁶⁴

Türk İtalyan ilişkilerindeki bu yaklaşım Fransız basınında yankı bulmuştur. Fransa’da Temps gazetesinin bir muhabiri Türkiye’nin İtalya ziyareti hakkında; İtalya’nın Doğu Asya’daki kuvvetli bir yer edinme çabasını bir tehlike addederek;

“Bu ziyaret yeknazarda büyük bir siyasi ehemmiyeti haiz görünmüyor. Çünkü bu uzun zamandan beri mevcut bir vaziyetin tabii inkişafıdır. Fakat ihlassa bir nokta vardırki fikren dikkati celbetmesi lâzımdır. Şarkta bir iktisadi hareketin başında bulunan İtalya Şarkî Asyada daha kuvvetli bir mevki elde etmek istiyor. Bunun tahakuku bu mintikanın iktisat ve siyaset nizamında büyük bir tesir icra edebilir.”²⁶⁵

Başka bir haberde de Türklerin Statükoya karşı bir blok arayışı içinde olduklarını belirtirler. Paris’ten Havas Ajansının bir haberine Göre Saint Brice İsmet Paşa ile Tefik Rüşti Bey’in İtalya gezisi hakkında Jurnal Gazetesinde şunları yazar;

“1923 de imza edilerek dün tecdit edilen dostluk muahedesi belki başka bir isimle tevsime lâyıktır. Almanlar, Ruslar, Türkler ve İtalyanlar terki teslihat konferansında hemen daima sıkı bir blok teşkil etmektedir. Bundan

²⁶² Fahir Armaoğlu, a.g.e. s. 329

²⁶³ Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e. s. 395

²⁶⁴ Anadolu, 6 Ocak 1932, s.2

²⁶⁵ Anadolu, 28 Mayıs 1932, s.3

*başka cemiyeti akvam mükemmel bir manevra sahası arz etmektedir. Çoktanberi Türkler ve İtalyanlar Almanlarla Rusları bu manevraya ilhak etmek arzusu ile yanıp tutuşuyorlar*²⁶⁶ Demekte.

İsmet Paşa'nın Rusya'dan sonra İtalya'yı da ziyareti Fransızları endişelendirmiştir. Fransız gazeteleri;

*“Türkiye Başvekilinin Yunanistan ve Rusya'dan sonra İtalya'yı ziyaret etmesi Fransa için çok dikkati şayan bir mes'eledir. Bu vaziyet gösteriyor ki, Türk, Rus, İtalya, Yunan ve Bulgar bloku teşekkül etmek üzeredir. Bu birleşme Fransa'nın aleyhindedir.”*²⁶⁷ İtalyanların Versay antlaşmasından rahatsız olarak bu antlaşmanın feshini de istedikleri belirtilmektedir. İsmet paşa'nın ziyareti ve İtalya'nın Versayı feshi isteği de Fransa'yı daha çok rahatsız eder.

İtalya ile Türkiye arasında 26 Mayıs günü iki ülke arasında yapılan dostluk, Uzlaşma ve Adli antlaşmanın 5 sene daha uzatılması için bir protokol imzalanır.

İsmet Paşa özellikle Türk İtalyan dostluk ve uzlaşma antlaşmasına değinerek, bu antlaşmanın uzatılması konusunda *“Bu alelâde bir rasimeden ibaret değildir. Bu protokolün imzası benim nazarımda Türkiye ile İtalyanın müteakabil menfaatlerini temamlanmış olduklarını ve kanaatle, sadakatle takip etmeleri kendileri için bir vazife olan bu samimi dostluk siyasetinin tabii olarak devam etmekte bulunduğu parlak bir delildir.*

*Dostluğumuzun Avrupanın cenubi şarkisindeki diğer devletler için en mes'ut bir misal teşkil etmiş olduğunu ve gerek memleketinizin ve memleketimin bu devletlere mümasil muahedeler akdetmiş olduğunu ve bu muahedeleri akitlerin müteakabil menfaatlarına aynı derecede hadim bulunduğunu ve cihanın bu kısmında dostlukların tarsini ve sulhun temdidini babında kıymetli birer zıman teşkil etmekte olduğunu sükût ile geçiştiremem.”*²⁶⁸ Diyerek bu antlaşmanın diğer devletler arası ilişkilerde de örnek teşkil edeceği umudunu taşıdığını vurgulamaktadır.

İsmet Paşa'da İtalyan basınına bir beyanat verir. Burada İsmet Paşa, iki devlette de dış siyaset hakkında açık kalpililikle konuşulduğu ve bu nedenle de İtalya ile aynı dilde konuşulduğu için de İtalya hakkında daha fazla güvenilir ve emin oluyoruz demektedir.²⁶⁹

İtalya gezisi sırasında İsmet Paşa için en önemli sonuç olarak değerlendirdiği şey ise İtalya'nın Türkiye hakkındaki *“açık ve dürüst siyasetini*

²⁶⁶ Anadolu, 28 Mayıs 1932, s.3

²⁶⁷ Anadolu, 30 Mayıs 1932, s.1

²⁶⁸ Yeni Asır, 29 Mayıs 1932, s. 4

²⁶⁹ Hizmet, 30 Mayıs 1932, s.4

müşahede etmek...” olduğunu vurgulamıştır. Bu ziyaret ile iki devlet arasındaki fikir birliğinin daha da kuvvetlendiğini ifade etmekte ev barışın göz ardı ederek ya ad onunla uyuşmayarak çalışmanın ve yaşamının mümkün olamayacağını da altını çizmektedir ve bu nedenle de bu anlaşma siyasetinin amacı barışı sağlamlaştırmak ve bütün milletlere aynı örneği sunmak olarak ifade etmiştir. İsmet Paşa bu İtalya seyahati ve daha sonra da yapılacak Rusya seyahatlerini de hiç kimse aleyhine gelişen bir hareket olarak addedilmemesi gerektiğinin de önemle altını çizmektedir. Ve Türkiye ile İtalya arasında gerçekleştirilen bu *“hakem ve uzlaşma muahedenin Türkiye’nin İtalyaya karşı olan siyasetinin yeni ve samimi bir delili olduğunu ısrarla kaydelemiştir.”*²⁷⁰

Mussolini ise bu antlaşmanın özellikle Akdeniz açısından öneminde değinerek,

“...Türk - İtalyan dostluk ve hakemlik muahedesini bazı tadilat ile beş sene daha temdit eden protokole imzamız koyduk. Bu muahedename bilhassa şarkî Akdenizde siyasi vaziyetin istikrarını temin edecek başlıca âmillerden biri olarak telâkki olunabilir...” der.

Türkiye ile İtalya arasındaki bu yakın dostluk ilişkisinde İtalyan basını olumlu yaklaşmıştır.

İtalyan gazetelerinden jurnal Ditalya

*“_1928 senesinde yapılan Milano mülakatından beri Türk – İtalya dürüsti esasına müstenit dostane ve ciddi bir iştiraki mesai safhasına girmiş ve kuvvetli bir ihya hareketine yol açmıştır. Her iki memleketin halkı ve matbuatı geniş muhabbet tezahüretiyle takip olunan bu ziyareti; Türk – İtalyan iştiraki mesai siyasetinin iki memleketin halk tabakası tarafından derin bir tarzda hissedilmiş olduğunu isbat etmektedir.”*²⁷¹

Gazete ayrıca İsmet Paşa’nın Moskova seyahetinin de İtalya için taşıdığı öneme değinerek; *“...Çünkü İtalyanın Karadeniz limanlarında ve Rusyada erzak ve iptidai maddeler itibariyle her gün artmakta bulunan hayati ticaret merkezlerine malik olduğu ve İtalyanın Türk sularının boğazlarının öte tarafında bulunan bu merkezlerle münasebettar bulunduğu unutulmaması lâzım geldiğini...bu ticari vaziyetin Türkiye – İtalya – Sovyetler arasındaki mesai iştirakinin tedrici inkişafına müsait olduğunu ilâve ediyor.”*²⁷²

²⁷⁰ Hizmet, 30 Mayıs 1932, s.4

²⁷¹ Hizmet, 2 Haziran 1932, s.1

²⁷² Hizmet, 2 Haziran 1932, s.1

İsmet İnönü'nün bu ziyaretinde İtalyanlar'dan Türkiye'ye 30 milyon liralık bir kredi verecekleri haberleri gazetelerde yer alır. Bu kredinin verilmiş koşulları da şu şekildedir;

“İtalya'nın bize vereceği kredi;

“1_Nakten on milyon lira verilecektir.

2_Mütebaki yirmi milyon liradan 10 milyon lirası; İtalya hükûmetine genel inşasından mütevellit borçlarımıza tahsis olunacaktır.

3_Geriye kalan on milyon lira iki hükûmet arasında müştereken yapılacak olan bâzı iktisadî teşebbüslere sarfolunacaktır.”²⁷³

İtalya'dan alacağımız ödünç paraya ilişkin görüşmelerde olumlu gelişmeler var. İki hükümet arasındaki istikraz (ödünç para alma) itilafnamesine göre; Türk hükümeti, İtalyan'lardan 30 milyon lira borç alıyor. Bu 30 milyonun 15 milyonunu bize nakit olarak verecekler. Diğer yarısını da İtalyanlara yaptırdığımız savaş gemileri nedeniyle İtalyanlara olan borcumuza karşılık olacak ve aldığımız borca karşılık ta yüzde 7 faiz uygulanacaktır. Bu borç 20 senelik obligasyonlarla tahsil edilecektir.²⁷⁴

D-TÜRK – FRANSIZ İLİŞKİLERİ

1-Osmanlı Borçları

Lozan Antlaşmasının imzalanmasından sonra Türkiye ile Fransa arasında ilişkilerin gelişmesini engelleyen en önemli meselelerden biri Osmanlı Borçları (Kuponlar Meselesi) olmuştur. Türkiye sadece Fransa'ya borçlu değildi. *“Fakat, Osmanlı İmparatorluğu'nun vermiş olduğu ayrıcalık haklarından, yani Kapitülasyonlardan en çok yararlanan devlet Fransa idi. Aynı zamanda Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'nun en çok borçlandığı devletti.”²⁷⁵* Lozan Antlaşmasında ise Osmanlı Borçları ile ilgili olarak, sadece Türkiye ile alacaklı devletlerin arasında meselenin halledilmesi karı alınmıştır.

Lozan Antlaşmasında hem Türkiye'nin 1912 ve 1913 tarihlerindeki Balkan savaşları ve I. Dünya savaşı sonrası Osmanlı İmparatorluğundan ayrılarak Asya toprakları üzerinde devlet kuranlar arasında bu borcun paylaşılması (madde 46) hem de Borçların tutarının belirlenmesi ve bu borçların ilgili devletlere paylaşımı konusunu halledecek olan bir Borçlar Meclisinin kurulması

²⁷³ **Hizmet**, 1 Haziran 1932, s.1

²⁷⁴ **Anadolu**, 8 Kasım 1932, s.1

²⁷⁵ Rıfat Üçarol, **a.g.e.** s. 567

(madde 47) öngörölür. Eğer borçlar konusunda da çıkacak her hangi bir itilaf için de milletler Cemiyeti tarafından atanacak bir mahkeme sorumlu olacaktır.²⁷⁶

Osmanlı Borçlar Meclisinde bu borçlarla yükümlü devletleri ve verecekleri borçları belirleyip 6 Kasım 1924 tarihinde kendilerine geri bildirimde bulunmuştur. bu bildirimden ardından İngiltere, Türkiye, Fransa ve Bulgaristan'ın bazı istek ve itirazları olunca Milletler Cemiyet'inin belirlediği bir mahkeme araya girerek 18 Nisan 1925 yılında bir karara vermiş ve Lozan Antlaşmasınının 49. Maddesine dayanarak, 1 Temmuz 1925 tarihinde Fransa Dışişleri bakanlığında toplanan komisyonca tespit edilen yüzdeler çerçevesinde devletlerin payına düşen borçlar belirlenmiştir.²⁷⁷

13 Haziran 1928 yılında Paris'te imzalan antlaşma uyarınca *“Türkiye, Osmanlı Devlet Borçlarından uzun vadeli borçlar ile ödenmemiş borç tahvilleri ve orta vadeli konsolide tahviller için toplam 107. 528.463 Lira tutan payı ödemeyi kabul etti. Bu borçlar 25 yıllık sürede ve beş dönemde altın para ile ya da kambiyo rayicine göre Sterlinle ödenecekti. Türkiye, ilk ödemeyi 1 Haziran 1929-31 Mayıs 1936 döneminde, diğerlerini de 1952 yılına kadar dört dönemde 2.000.000 ile 3.400.000 arasında değişen taksitlerle toplam 13.740.000 Altın TL. olarak yapacaktı.”*²⁷⁸

1929 Dünya Ekonomik Buhranı Türkiye'yi de etkileyince Türkiye Borçları konusunda güçlükler yaşayınca 1931'de ABD Başkanı olan Hoover'ın moratoryum ilanına dayanarak borç ödemeyi erteleme isteğinde bulunmuş bu da yeniden Türk Fransız ilişkilerini olumsuz bir noktaya getirmiştir.

Dönemin Times gazetesi Türkiye'nin borçlarını ödemek konusunda tatil kararı aldığına dair haberler çıkınca Osmanlı Borçları ile ilgili olarak, Duyunu umumiye Meclisi idaresi başkanı Mr. Wyatt tarafından Maliye Bakanı ola Şükrü Bey'e çektiği telgrafta; 1 Şubatta yayımlanan bu haberin Türk Hükümetince tekzip edildiğini ve ödemelerin belirtilen tarihlerde ödemeye devam edeceklerini ifade ettiklerini belirtiş ancak Times gazetesi muhabirinin ise söylediklerinde ısrarcı olarak, ve Türkiye'nin 1 senelik bir moratoryum talebinde bulunacağını ekleyerek bu haberlerden dolayı yaşanacak sıkıntıları gidermek adına kendilerinin

²⁷⁶ A.g.e. s. 567, bkz. Maddelerin Ayrıntılar için; (46 – 57)M. Cemil Bisel , Lozan, II.Cilt, s.596 - 597

²⁷⁷ Rıfat Üçarol, a.g.e. s. 568 ve Mahmut Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi – II 1931 – 1938, Tek Partili Cumhuriyet**, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1. Baskı, Şubat 2009 s. 117, Bu bilgiler bu eserde Hükümetin sunduğu kanun tasarısının görüşüldüğü Genel Borçlar hakkındaki görüşmede ifade edilmiştir.

²⁷⁸ Rıfat Üçarol, a.g.e., s. 568 aktaran **Nihad S.s.294-297** ve İsmail Hakkı **Yeni Osmanlı Borçları Tarihi**, Yeniay, İstanbul 1964, sayfalar. 146 ve 138-158

bu konuya açıklık getirmeleri talebinde bulunur.²⁷⁹ Saraçoğlu Şükrü Bey de bu telgrafa karşılık kendisi de bir telgraf göndererek;

“6 Şubat tarihli telgrafınızı aldım.

1-Cumhuriyet hükûmeti bu seneye ait taahhütlerini tamamile ifa etmiş olduğundan mevzubahis haberlerin ameli hiç bir kıymeti yoktur. Ve binaberin (bundan dolayı)bir tekzip lüzumsuz ve mahalsizdir. (yersizdir)

2-Diğer cihetten Osmanlı borçlarına ait son tediyeattan tahassül (netice olarak ortaya çıkan) eden buhranın mali vaziyetimizi ve hatta memleketin iktisadî vaziyetini çok ciddi bir surette sarsmış olduğu herhalde meçhulünüz değildir. Bu halin gelecek vade ile daha ziyade vahamet kesbetmesi mümkün olduğundan telgrafla vaki olan müracaatiniz vesilesile inkisâtı memleketin ve hamillerin menfaaterlini ziyadesile haleldar (bozma) edebilecek bir buhrana mani olmak üzere meclis tarafından hükûmete hususi bir sureti hal telkini derpiş edilmesi muvafık olacağını şimdiden beyan eylerim.

Saraçoğlu Şükrü”

Bu telgrafla Şükrü Bey haberleri yalanlamış ancak daha sonraki ödemelerin Türkiye'nin mali durumunda yarattığı sıkıntılara da değinerek, daha sonraki dönemler için sorun yaratmaması bakımından bu durumun göz önünde bulundurulması talebinde bulunur.

Tevfik Rüştü Bey Times gazetesine verdiği beyanatta omsalı borçları ile ilgili olarak, Türkiye'nin bu borçlara sadık kaldığını ve buna karşı bir siyaset takip etmediklerini belirtir. Savaş öncesi ve sonrasında Türkiye'nin Avrupa'ya olan borçlarını ödeme konusunda Avrupa ilen olan ilişkilerini dostça ve özellikle de ticari işlerine ö ciddi bir engel teşkil etmekte olduğunu vurgular. *“Türkiye hükûmeti bir çiftçi hükûmeti olduğundan düyunatın tediyesi, hububat, tütün ve buna mümasil mevadın ihracına vabestedir. Mamefih bir kaç sene kadar istihsalâtın kifayetsizliği o nisbette ihracatı azaltmıştır.”*²⁸⁰ Demiş ve özellikle Türkiye'nin sıkı bir iktisat politikası izlediğini ifade ederek, fazladan vergi mal politikasına da karşı olduğunu altını çizmiştir. Türkiye'nin kendi milli varlığını devamında değil ama borçları ödemede çaresizliğe uğradığını ifade etmekte. Bununla birlikte bu borç ödemelerinin iç gelişmelerini engellemeyeceğini ve de ödeme kuvvetinin sınırlarını tecavüz edemeyeceği bir şekilde olacaklarını tahmin ettiklerini de ekler.²⁸¹

²⁷⁹ Anadolu, *“Hamiller Telaşa Düştü”*, 12 Şubat 1930, s.1

²⁸⁰ Yeni Asır, *“Borçlar Meselesi”*, 27 Ağustos 1930, s.2

²⁸¹ Yeni Asır, *“Borçlar Meselesi”*, 27 Ağustos 1930, s.2 - Yeni Asır, *“Duyunu umumiye Meclisi”*, 27 Ağustos 1930,s.2,Alacaklı devletlerin delegelerinden olan Dekloziye harcamaların kontrolü şartı ile Türkiye Hükûmetine 6 milyon sterlinlik bir para verilmesi teklifinde

Mustafa Kemal Atatürk de Üçüncü Dönem dördüncü toplantı yılını açarken; Osmanlı borçları ile ilgili Türk tarafının samimi işbirliğine değinerek;

“Osmanlı borçlarının, memleketin hayat ve inkişafını tehditmeyen, adilâne ve amelî bir suret-i tesviyeye raptı için, Cumhuriyet Hükümetinin hüsnüniyetiyle mesai sarfetmesi tabiidir.” Demiştir.

10 Mart 1930’dan itibaren yeniden alacaklı devletlere görüşmelere yeniden başlanmış bu arada da Türkiye’nin bu moratoryum haberlerinin yarattığı gerginlikten dolayı da Alacaklılarla yapılan görüşmelerde paranın istikrarındaki olumlu gelişmelerdeki memnuniyet veren sonuçlarından sonra hükümetin şiddetli tedbirlerinden ve bu konudaki “moratoryum” konuşmalarından vazgeçeceği ifade edilmekte.²⁸²

Türkiye yaşadığı ekonomik buhran nedeniyle borçların ödenmesi konusunda 1928 yılında imzalanan anlaşmanın yeniden ele alınarak başka bir ödeme anlaşmasının hazırlanması gerekliliğinden yanadır. Bu konuda Türk Maliye bankalığı ile Duyunu Umumiye Meclisi arasında bir telgraf trafiği yaşanacaktır.

Duyunu Umumiye Meclisi Maliye Bakanlığına başvurarak hükümeti 1928 senesindeki mukavele hükümlerine tamamen uyma ve borçları ödeme esaslarını uygulamaya davet etmekte ayrıca borçların ödenmesindeki yaşana zorluklara rağmen başvurulacak yolunda yine 1928 yılı mukavelesinin 17. Maddesi yani “...tediyatın tamam icrası ile ecnebi akçesi tahvil heyetinin tevkifi salâhiyeti olduğunu” ifade eder. Maliye bakanlığından bu beyana gelen yanıt ise; ele alınan bu konunun bir kambiyo buhranından doğan durumun gerektirdiği tedbirlerin geçici değil, mali ve iktisadi durumun icap eden tedbirlerinin esas alınması gerektiği ifade edilerek zaten bu durumda gerek şubattan beri devam eden haberleşmelerde ve gerekse Ankara’da devam eden görüşmelerde ifade edildiği ve meclis delegeleri tarafından da bu şekilde kabul edildiği vurgulanarak, Ankara görüşmelerine devam için davette bulunulmaktadır.²⁸³

Borçlar Meclisi ise Türkiye’nin borçları ödemesi hususunda 17. Madde ve Türk mali durumunu inceleyen M. Rist’in raporuna dayanarak Türkiye’nin borçları ödeyebileceği ısrarına devam eder. Türkiye’de aynı raporda yer alan

bulunulmuştur. Ancak Hükümet bu talebi reddedecektir. **Anadolu, “Borçlarımız ve İstikraz”,** 6 Mayıs 1930,s.1 – Osmanlı Borçları için görüşmelerde bulunan alacaklı devletlerden borçları ödemek için yeniden borç verme inceliği ile çeşitli teklifler gelmektedir. Bunlardan biri, 40 milyonluk olan borç teklifi diğeri de Fransız Banker Baron Roçiller tarafından verilen yıllık yüzde altı buçuk oranında bir faizle verilecek 6 milyon İngiliz lirasıdır. Görünen odur ki, Türkiye ile Osmanlı Devleti arasındaki fark henüz kavranabilmiş değildir.

²⁸² **Hizmet, “Borçlar Meselesi”,** 16 Mart 1930, s.2

²⁸³ **Hizmet, “Borçlar Meselesi Ne Olacak”,** 30 Kasım 1930,s.2

Türkiye'nin mali sıkıntıda bulunduğuna dair görüşlerinde ısrarda bulunarak, Osmanlı Borçlarının ödenmesine ilişkin bazı izinlerin göz önünde bulundurulması ve dış borçların bir süre sonra yeni bir incelemeye tabi tutulması tavsiye ve Türkiye'yi yeni masraflara katlanmasını önlediğini ve o zamandan beri de durumun da maliyenin vergileri arttırmaya götüreceği şekilde güçleştiğini de ifade etmiş. Bununla birlikte Hükümetin ülkede yüklenecek en üst fedakarlığı yerine getirerek taahhütlerini yerine getirme konusundaki iyi niyetlerini uygulamada geri kalmayacağını ve Türkiye'nin borçlarını kabiliyet ve mali bağımsızlığını koruma kadrosu dahilinde borçlarını ödemeye kararlı olduğunu ifade eder.²⁸⁴ Bu görüşme ve telgraf trafiği 1931 ortalarına kadar durumu değiştirmeyecektir. Alacaklı Devletler 1928 tarihli anlaşmadan vazgeçme taraftarı olmadıklarını belirtirken Türkiye ise kendi mali bağımsızlığını ve gücünü korumak adına çaba sarf etmektedir.

1931 yılında ayıca Osmanlı Borçları konusunda 1928 yılında imzalan antlaşmada Türkiye aleyhine bir hesap hatası olduğu basında yer alır. Buna göre bu hata miktarının 7 milyon lira olduğu da ifade edilmektedir.²⁸⁵

1932 yılında ise Türkiye, Borçlar Meclisi ile yaptığı görüşmeler sonucunda borçlarını %40 oranına indirim yaptırmayı başarmıştır. 26 Ocak'ta Türkiye ile alacaklı devletler arasında başlayan görüşmelerde Şükrü Bey'in önerisi; 620.000 Türk lirası ve yeni tahvillerinde % 82lik bir faizle bağlaması şeklindedir. Uzun görüşmeler sonunda 700.000 altın yıllık taksitlerle Osmanlı Borçlarının ödenmesi kabul edilmekle beraber 14 Aralık 1932 yılında Prensip Uzlaşması'na imza atılmıştır.²⁸⁶ Bu uzlaşmaya göre; *"Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, İkramiyeli Rumeli Demiryolları Tahvilleri dışındaki bütün Osmanlı istikrazlarının yaşamakta olan tahvilleri üzerindeki Türkiye payını temsil ederek, 7.979.500 altın liralık yeni bir ana para ile 'Fenerler Avansları'ndaki Türkiye payının kesin tesviyesinde kullanılmak üzere 2000.000 altın liralık bir itibari anapara kabul edilmiştir... hükümet, ikramiyeli Rumeli Demiryolları tahvillerinin de genel anlaşmaya konulmasında direnmiş, yeniden başlayan görüşmeler sonunda bu istek de kabul edilmiş ve 1928 Sözleşmesi'nde 6.302.000 nominal liralık ana para ile kayıtlı bulunan bu borç ta, yıllık 30.686 altın liralık taksit esasından 398.743 altın liralık yeni bir borç nominali ile genel anlaşmaya katılmıştır ki, böylece Osmanlı Genel Borçları'ndan Türkiye'ye rastlayan borcun tamamı ile Fener Avansları'ndan Türkiye'ye ayrılan borç payının tamamına karşılık olmak üzere kabul ettiğimiz borcun toplamı 8.578.343 altın*

²⁸⁴ Hizmet, *"Borçlar Meselesi Ne Olacak"*, 30 Kasım 1930, s.2

²⁸⁵ Yeni Asır, *"Borçlar Meselsinde Hata"*, 24 Nisan 1931, s.4

²⁸⁶ Mahmut Goloğlu, a.g.e. s. 118

lira olmuştur.”²⁸⁷ Bu uzlaşma temel alınarak ta son nokta 22 Nisan 1933 tarihinde konularak kesin karara varılmıştır.

Türkiye ile Fransa arasında bu borçlar meselesi dışında bir de demir yolu sorunu baş göstermişti. Türkiye 1929’da çıkardığı bir kanun ile Adana – Mersin demiryollarını almak istediğini bildirmiştir. Bunun üzerine Fransa bir müddet sorun çıkardıysa da en sonunda Türkiye’nin isteğine kabul etti ve aynı yılın haziran ayında yapılan bir anlaşma ile Demiryolunu Türkiye teslim etmiştir.

2-Türkiye - Suriye Sınırının Çizilmesi

Fransa ile Türkiye arasında 1930’lar’da kesin bir sonuca bağlanan mesele de Suriye sınırının çizilmesi olacaktır. Bu mesel de 20 Ekim 1921 tarihli Türk Fransız antlaşmasına kadar uzanmaktadır. Bu antlaşma gereğince Türk Suriye sınırının çizilmesi için bu antlaşmanın hemen ardından bir komisyon kurulacaktı. (madde 8)²⁸⁸ Bu Karma komisyonun kurulması 30 Mayıs 1925 günü Halep’te yapılan bir Protokol ile gerçekleşebildi. Görüşmelere 1926 yılı içerisinde başlandı kısa bir süre sonra 18 Şubat 1926’da Dostluk ve İyi komşuluk antlaşması parafe edilmiştir. Ancak bu antlaşmanın imzası konusunda Fransa uzun bir müddet çekince gösterdiği görülecektir. Bunun nedeni de; “Fransa, İngiltere’nin Türkiye ile Musul sorunundaki uyuşmazlığında onunla uyum içinde görünmek üzere, Sözleşmenin imzasını bir kaç ay geciktirmiştir.”²⁸⁹ Fransa bu antlaşmayı Türkiye’nin İngiltere ile Musul konusundaki antlaşmasından 6 gün önce imza edecektir.

1926 Dostluk ve iyi komşuluk antlaşması 2. Maddesi 1921 antlaşmasının 8. Maddesi ve yapılan yeni antlaşmanın sözleşmeye ek olarak yazılan 1 sayılı protokol ile belirlenmiş sınırların işaretlenmesi sorunu için de bir komisyon kurulması kararı verilmiştir. Bu komisyonun kurulması da yaşana gecikmelerle 1929 yılını bulacaktır. 22 ve 29 Haziran 1929’da yapılan protokollerin ardından kesin antlaşma 3 Şubat 1930’da “*Türk – Fransız Dostluk, Uzlaşma ve Hakem Muahedesi*” adı ile imzalanır.²⁹⁰

Temps gazetesinin Türk Fransız arasında imzalan antlaşmaya istinaden yazılan bir makale yayımlanmıştır. Bu makaleye göre Türkiye ile Fransa

²⁸⁷ A.g.e. s. 118-119, / Tahsin Ünal, **Türk Siyasi Tarihi 1700 – 1958** Kongre Yayınları, Altıncı baskı, İstanbul 1998, Yayın no:129, s. 731, Türkiye Fransa ile gerginleşe ilişkilerini yumuşatmak adına da 1933’te bir “Dostluk antlaşması” imzalamıştır. Ayrıca bu antlaşmanın son iki maddesi de Hatay meselesini içermektedir. Ayrıntılar için bkz. A.g.e.

²⁸⁸ Ayrıntılar için bkz. İsmail Soysal a.g.e. s.50-60

²⁸⁹ A.g.e. s.289

²⁹⁰ A.g.e. , s.290 burada belirtilen tarih 3 Mayıs 1930 olarak verilmiştir. Ancak bu bilgi yanlıştır. Bu tarih Rıfat Üçarol, a.g.es. 566’da ve **Yeni Asır**’ın 4 Şubat 1930 tarihli “*Türkiye Fransa*” başlıklı haberinde antlaşma tarihi 3 Şubat 1930 olarak verilmektedir.

arsında var olan anlaşmazlıkları ki özellikle Suriye sınırı ile ilgili olanlara dair yapılan anlaşmazlıkların hali için imzalanan itilafnamelerin “*nemava tetviç*” diye ifade edilen bu son itilafnamenin önemini belirtmektedirler. Temps’e göre bu eni itilafname Türkiye ile Fransa arasında “...*yeni bir devrin başlangıcını* kaydetmektedir.”²⁹¹

1932 yılında yeniden Fransa ile Türkiye arasında Suriye ile ilgili olarak mevcut ve geçmişten kalan işlerin sonuçlanmasına vesile olacak olan Türklerle Suriyelerin emlaklarına ilişkin kesin bir protokol ve demir yolları sorunu hakkında geçici bir itilaf 27 Ekim günü Tefvik Rüştü Bey ile Fransa Büyük Elçisi Kont Dö Şambron arasında imza edilmiştir.²⁹²

E-TÜRK – İRAN İLİŞKİLERİ

Türk İran ilişkilerini Yeni Türkiye Devlet’inin ilk yıllarından 1932 ortalarına kadar sınır problemi meşgul etmiştir. İran ile ilişkileri Milli Mücadele döneminde İngiliz baskısı altında gelişme göstermiştir. Ancak İran TBMM hükümetini tanımış ve İshak Mofakhan adlı elçisini Türkiye’ye göndermiştir. Türkiye de İran’a elçi olarak Muhittin Paşa’yı göndermiştir. 1925’ye Rıza Pehlevi’nin başa geçmesi ile ilişkiler daha da gelişme fırsatı bulmuştur. Ancak Batılı devletlerin kışkırtması ile Türk İran sınırındaki kimi Kürt aşiretleri silahlandırılarak Türk İran ilişkilerine gölge düşürmeye başlamış ve bunun ilk etkilerini de İngiliz desteği ile patlak veren Şeyh Said isyanı ile kendisini göstermiştir. Ancak bu eşkıyalar düzenli Türk ordusu karşısında başarı gösteremeyince Ağrı Dağına sığınmışlardır.²⁹³ Daha sonra Ağrı’da İran sınırlarına geçen bu çeteler konusunda Türkiye İran’a bunlara destek vermemesi ve yardım etmemesi konusunda da baskıları olacaktır ki bu da iki ülke arasında sıkıntılara ve gerginliklere sebep olacaktır.²⁹⁴

Türkiye ile İran sınır ihtilafı konusunu sonuçlandırabilmek için 22 nisan 1926’da “Türkiye – İran Dostluk ve Güvenlik Andlaşması imzalanır.

Bu antlaşmanın maddelerinden önemli olan bir, beşinci ve altıncı maddeleri şunlardır;

“Andlaşmanın 1. Maddesinde, her dostluk andlaşmasında yer aldığı gibi, iki Taraf arasında “Barış ve sonsuz dostluk” olacağı belirtilmiştir.

²⁹¹ Yeni Asır, “Yeni Bir Devir” 4 Şubat 1930, s.2

²⁹² Anadolu, “Türk Fransız İtilafı”, 28 Ekim 1932, s.2/ Bu antlaşmanın TBMM tarafından tasdiki, 7 nisan 1934 bkz. *Düstur*, Üçüncü Tertip, Teşrinisani 1933-Teşrinievvel 1934, Kanun no. 2401, 15. Cilt, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, Ankara, 1934s.321328

²⁹³ Mehmet Saray, *Türk – İran İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006, s. 119

²⁹⁴ A.g.e. s. 119

...

5. Madde taraflara, kendi ülkelerinde öteki Tarafa karşı girişebilecek düşmanca eylemleri önlemek yükmini getirmektedir. Bu da Andlaşmanın “dostluk” niteliğinin bir gereğidir.

6. Madde ile Taraflar, sınır bölgelerinde aşiretlerin suç niteliğindeki eylemlerine karşı gerekli önlemleri almağı – bir dayanışma olarak – öngörmüşlerdir.”²⁹⁵

1926 tarihli bu dostluk antlaşması maalesef pek uzun ömürlü olamayacaktı. Çünkü sınırdaki Kürt aşiretleri isyanlarına devam ederek, 1927 yılında ayaklanmışlardır. Türkiye buraya kuvvetlerini göndermiştir ancak ayaklan aşiretler Irak, Suriye ve İran’dan destek alınca Türkiye bu sefer üç devlete birden sert uyarılarda bulunma gereği duyacaktır.ve İran’a Dostluk antlaşması hatırlatarak gereğini yapmasını ister.²⁹⁶

İran’ın bu aşiretlere destek vermesinin sebebi “Azeri Türklerin istiklâl istemesinden korkan İran yönetimi, isyancı Kürtleri destekleyerek, karşı göz dağı vermek yolunu seçmiştir.”²⁹⁷

Türkiye ile İran 1926 antlaşmasına 15 Haziran 1928 yılında ek bir protokol Tahran’da imza ederek bu antlaşmanın etki kuvvetini artırılmak istenir.

Bu protokolün ilk maddesi şöyledir;

“Madde 1. Bağlı taraflardan biri, üçüncü bir ya da bir kaç devletin düşmanca bir eylemi ile karşılaşır, öteki taraf duruma çare bulmak için elinden gelen çabayı gösterecektir. Eğer, bu çabaya karşın savaş bir oldu bitti olursa, Bağlı Taraflar, yüksek çıkarlarına uygun düşecek durumu aralarında, özenle ve anlayış içinde yeniden incelemği yükümlenir.”²⁹⁸ Diyerek Kürtleri desteklemek konusundan vazgeçirmek ister.

İsmet İnönü bu protokol ile ilgili olarak;

“İran komşumuzla imzaladığımız protokolle iki memleket münasebetlerinde esasen hüküm süren dostluğun ve iki arasında iktisadî inkişaf ve işbirliği arzularının samimiyetine delildir. İki memleketin temasları ve ulaştırma vasıtaları arttıkça iyi geçinme ve birbirine emniyet etme esaslarının

²⁹⁵ İsmail Soysal, a.g.e. 282, aktaran, Türkiye Büyük Millet Meclisince 22 Mayıs 1926 günü 845 sayılı yasa ile onaylanan Andlaşmasının Türkçe yasal metni için bak. Düstur, Ter. III. C.7, S. 1849 (925). Ayrıca 106 LONS 247

²⁹⁶ Mehmet Saray, a.g.e. s. 120

²⁹⁷ A.g.e., s. 120

²⁹⁸ İsmail Soysal, a.g.e. s.285

her iki taraf için hayırlı sermeleri daha iyi toplanacaktır."²⁹⁹ Diyerek ticari ilişkilerdeki gelişmelerin sınırların güvenliği konusunda da gelişmeleri sağlayacağı düşüncesini vurgular.

Türk İnan ilişkileri 1930 yılında yeniden gerginliklere sahne olacaktır. Yine mesele Kürt çeteleri ve onların Ağrı Dağı'ndaki isyanlarıdır.

1928'den itibaren rahatlayan Kürt isyancılar rahat ortamdan istifade bu seferde bir İstiklal cemiyeti kurarak sadece ülke içinde değil önce Halep'te daha sonra Beyrut'ta olmak üzere merkezler açarak faaliyetlerine başlar. Bu faaliyetlerinde anlaşmadıkları Ermeni cemiyeti Taşnak Sutyun ile de birlikte hareket ederler. Türkiye ardından toprak reformu yapacağını beyan eder. Buna karşı çıkan isyancılara karşı Türkiye askeri tedbirlere başvuracaktır. İlk olarak 9- 10 Haziran 1930'da asilerle karşı karşıya gelinir. İsyancılar kaçış yolunu İran'a sığınmakta bulurlar.³⁰⁰

İnan aşiretlerinden olan Halikanlılar ve Belikanlılar Ali Maho Türk İnan sınırına gelerek buradan asilere yardım etmektedirler.³⁰¹ Bu çetelerin erzak, cephane ve silah ihtiyacı konusunda İran'dan destek aldıkları konusunda da haberlerin artması üzerine de Türkiye'den İran'a bir nota gönderilir. Bu notada İran'ın bu eşkıyalara ve bu faaliyete yardıma bir an önce son vermesi kati bir şekilde bildirilir. Türk kuvvetleri de elbette Salih Paşa komutasında Temmuz ayı içinde bu isyancılara karşı harekete geçmiştir. Bu hareket içinde hava kuvvetlerinin isyancıların karargahlarına 3 saatlik bombardımanda bulunmaları da söz konusu olmakla birlikte, Türk ordularının bu ilerleyişi İran'ın bu konudaki iyi niyet göstermesi ve asilere yardım etmesi ile doğru orantılı olacağı vurgulanarak özellikle İran eğer yardımlara devam ederse Türkiye'nin İran sınırına gireceği kanaatinin yüksek olduğu ifade edilmektedir.³⁰²

Ağrı Dağı isyanının çıkışı ile birlikte bu isyana kimlerin destek verdiği soruları ve bunların çeşitli yanıtları da gündeme gelmeye başlar ki bunlardan biri de yine Bu "*...İsyanın tertip ve tahrikinde vaktiyle memleketten tardedilmiş olan yüz ellilik kafileye mensup hainlerin de parmağı vardır. Bunlardan mahut Kiraz Hamdi paşanın .Bağda da giderek Kıral Emir Faysal ve İngiliz karargâhıyla temasta bulunduğu anlaşılmıştır. Bundan başka maruf hain Çerkez Etemin de Irak hudutlarımızda dolaştığı ve Kürt aşiretlerini isyana teşvik ettiği söyleniyor.*" Şeklinde dir.

²⁹⁹ Aptülahat Akşin, **Atatürk'ün Dış Politik İlkeleri ve Diplomasisi**, Türk Tarih kurumu, Yayınları, XVI. Dizi – Sa.56, Ankara-1991, s.192-193

³⁰⁰ Mehmet Saray, **a.g.e.** s. 120 –aktaran A. Çay, **Her Yönüyle Kürt Dosyası**, Ankara 1993, s.404-408, Uğur Mumcu, **Kürt – İslam ayaklanması (1919 – 1925)**, İstanbul 1995,s.238

³⁰¹ **Hizmet**, "**Şark Hududunda**", 4 Temmuz 1930, s.2, **Hizmet**, "**Ağrı Dağı Eşkıyası**", 7 Temmuz 1930, s.2

³⁰² **Hizmet**, "**Ordumuz Hududu Geçecek Mi**", 8 Temmuz 1930, s.1

İran Türkiye'nin notasına uzun süre bir cevap verememiştir. Daha sonra İran maslahatgüzarı Mehmet Sait Han,

*“Biz Türkiye'nin dâhili asayişini ihlal edecek bu kabil hareketleri müdafaa ve teşvik etmeyiz, bilakis kınarız.”*³⁰³ Aynı şekilde İzmir'de bulunan İran Konsolusu'da Hizmet gazetesine verdiği demeçte ise;

“İran vaziyeti siyasi Türkiye devleti için fevkalâde müsait ve dostanedir. Türkiyenin dahilî ve haricî muvaffakiyetine biz samimî bir memnuniyet duyarız. Gazetelerde İran hükûmetnin şarktaki eşkıya ile alâkadar olduğu gösterilmektedir. Ben böyle bir şeye kat'iyen ihtimal veremem.

*Çünkü İran hükûmeti Türkiyede doğacak olan bir isyandan ne gibi bir menfaat bekleyebilir? Bu esasen siyaseti haricindedir. Oradan, buradan birleşerek toplanmış 8-10 eşkıyanın İran hükûmetinden müzaheret görmek ihtimali görmek pek uzaktır. İran hükûmeti eşkıyaya ne mühimmat vermiş, ne de onları himaye etmiştir. eğer bu eşkıyadan bazıları İran hududuna sıkışmışlarsa bittabi bu gibiler iade edilecektir.”*³⁰⁴ Demiştir.

İran hükûmeti Nota'ya cevabını 10 Ağustos günü vermiş burada huduttaki durumdan sorumlu olmadıklarını ve İran'da Türk dostluğunun hakim olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca *“İran müşterek hareket için Türk askerlerinin kendi topraklarına geçmesine müsaade etmeyeceğini, böyle bir hareket vuku bulursa hukuku düvel ahkâmına mugayir olacağını, böyle mamañih İran'a gönderilecek bir memurumuz delâleti ile umumî sahada teşriki mesaisinin görüşülebileceğini bildirmekte ve hudut tahsisini teklifimizi tamamile meskut geçmektedir.”*³⁰⁵ Ayrıca her iki tarafın kendi sınırları içerisinde çalışmasına katılabileceklerini vurgulayarak, dostluğu konusunda da teminat vermektedir.

Ağustos ayı içerisinde yeni bir harekate başlayacak olan Türkiye küçük ağrı'ya girmeye karar verir ki bu konuda İran'a bir nota daha gönderilir. Buna cevap olumlu olmuştur. Bundan sonra Türkiye'nin baskıları daha da sonuç vermeye devam etmiş ve İran Şahı Rıza Pehlevi, İran'a sığınan Kürtleri ve yardımcı Kürt gruplarının yakalanması konusunda orduya emir vermiştir. İran ordusu yürüttüğü hareketle çetecilerden 300 kadar eşkıya temizlenir.³⁰⁶ Bu hareket 7 ile 14 Eylül'de yapılan son bir hareketle son bulacaktır. Bundan sonra 23 Ocak 1932 yılında Türkiye ile İran arasında sınırları belirlemeye yönelik bir antlaşma Tahran'da imzalanmıştır.

³⁰³ Mehmet Saray, a.g.e. s. 121 –aktaran **Cumhuriyet**, 7 Temmuz 1930.

³⁰⁴ **Hizmet**, “*İran konsolosu*”,15 Temmuz 1930, s.3

³⁰⁵ **Yeni Asır**, “*Vaziyet Ciddiyet Kesbetmiştir*”, 11 Ağustos 1930, s.2

³⁰⁶ Mehmet Saray, a.g.e. s.120 –aktaran A. Mesut, **İngiliz Belgelerinde Kürdistan,(1918 – 1958)**,İstanbul 1992, s.238

23 Ocak 1932 yılı antlaşması gereğince Osmanlı devleti zamanından Yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne kalan sınırlar belirlenmiş oldu.³⁰⁷

5 Kasım'da da yine İran ile “*Dostluk Antlaşması ve Güvenlik, Tarafsızlık, [Saldırmazlık] ve Ekonomik İşbirliği Andlaşması*” imzalandı.

F-BALKAN KONFERANSLARI VE BALKAN PAKTI

Türk dış politikasında 1929 Dünya Ekonomik buhranı etkili olmuştur. Bu buhranın etkileri sadece ekonomik alanda değil siyasi alanda da kendini göstermiştir. Ekonomik buhranın siyasi alanda kendisini gösterdiği coğrafyalardan biri de Balkan Devletleri coğrafyası olmuştur. Dünyadaki ekonomik buhranın yanında bu bölgenin güvenliğini tehdit eden diğer bir unsur da İtalya ve Almanya gibi devletler ve onların Faşist rejimleri olmuştur. Ekonomik buhranın yarattığı ekonomik ve siyasi kriz ve bu devletlerin yayılcı (revizyonist) hedefleri Balkan devletlerine kadar ilerlemekteydi. Bu durum Türk Dış politikasını da etkiledi.

Türkiye’de 1929 öncesi döneme kadar ikili anlaşmalarla yürüttüğü dış politikasında artık ittifak dönemine adım atmaya başladı. Dünyadaki gelişmelerin özellikle de ekonomik bunalımın getirdiği siyasi bunalım, ülkeleri daha da silahlanma yarışına sokmakta ve bu konuda Locarno Antlaşması, Briand – Kellog, Litvinof Protokolü, Küçük Antant gibi statükocu ittifaklar bir Balkan birliğinin oluşmasında etkili olacaktır.³⁰⁸ Türkiye bu sözü edilen anlaşmalardan Kellog Paktına imza atmış, ancak bununla birlikte kendi güvenlik sınırlarını da genişletecek ittifak arayışları içine girecektir. Bu konudaki çabalarından biri de Balkan paktına doğru giden çabasıdır.

1929 Dünya ekonomik Buhranı “... ekonomileri tarıma dayalı olan Balkan ülkelerini sanayileşmiş ülkelere daha fazla etkiledi. Bunu sonucunda tarım ülkeleri ile sanayileşmiş ülkeler arasındaki ekonomik farklar daha da belirginleşti. Örneğin sanayileşmiş ülkeler krizden dolayı tarım ülkeleri ile ticareti kısıtlamış olduklarından Balkan ülkelerinin dış ticareti büyük açıklar vermeye başladı....Bu durum Türkiye'nin daha önce önerdiği Balkan Paketi fikrini bu sefer daha ciddi olarak ele almasını sağladı. Benzer ekonomik yapılarla

³⁰⁷ İsmail Soysal, a.g.e. s.428“Dostluk Antlaşması ve Güvenlik, Tarafsızlık, [Saldırmazlık] ve Ekonomik İşbirliği Andlaşması” bkz. Ayrıntılar için, adı geçen eser. S. 430-434, **Hizmet** 24 Ocak 1932, /Bu antlaşma 18 Haziran 1932 yılında tasdik olunur. Antlaşma metinleri Türkçe ve Fransızcadır. **Düstur**. Üçüncü Tertip, Teşrinisani 1931, Teşrinievvel 1932, Cilt 13, Başvekil Müdevvenat Matbaası, Ankara, 1934 s.673-685

³⁰⁸ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s. 337

sahip Balkan ülkelerinin amacı ekonomik ve politik sorunlarını birlikte ele almaya ve çözmeye çalışmaktı.”³⁰⁹

Türkiye “Yurtta Barış Dünyada Barış” ilkesinden hareketle Balkanlar konusunda çözüm arayışlarına girdi. “Türkiye genel Barışa önem verdiği kadar bölgesel barışa da büyük önem vermiştir. Çünkü bölgesel barış Türkiye’nin güvenliği açısından birinci derecede öneme sahiptir...Bir Balkan ülkesi olan Türkiye, Balkanlar’la tarihten yakın ilişkilere de sahiptir.”³¹⁰

Mustafa Kemal için de Balkanların hem geçmişe hem de geleceğe dayalı önemi vardı. Mustafa Kemal Atatürk bilindiği üzere aslen Makedonyalıdır. Çocukluk ve gençlik ve subaylık dönemlerinde Makedonya’nın Balkanların zorlu koşullarında karışık siyasi havasında yaşamıştır. Bu nedenle de Yeni Türkiye Cumhuriyet’inin kurulmasının ardında da bu bölge devletleri ile ilişkiler kurmak istemesi doğaldır. Amaç Türkiye’nin “emniyet sahasını Tuna’ya kadar götürmektir.”³¹¹ Türkiye Balkan birliği için daha çok 1930’lardan önce ikili anlaşmalar yaptığını ifade ettik. bu anlaşmalardan bazıları; Türkiye ile Bulgaristan arasında yapılan 18 Ekim 1925 tarihli “Dostluk Antlaşması”, Arnavutlukla 15 Aralık 1923’te yaptığı “Dostluk Antlaşması”, 28 Ekim 1925’te Yugoslavya ile imzalanan “Barış ve dostluk Antlaşması”, 1929’da Romanya ile yapılan “Oturma, Ticaret ve Deniz Ulaşımı Sözleşmesi”, 1926 Türk Yunan antlaşması, gibi... Bu antlaşmalar içinde ikili olup bir Balkan birliği konusunda ilk adımı atan antlaşma 10 Haziran 1930 tarihinde Türkiye ile Yunanistan arasında imzalan “Dostluk, Tarafsızlık, uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşması” olmuştur.

Balkan Birliği’nin nazari öncülüğünü merkezi Cenevre’de olan Milletlerarası Barış Bürosu yapmıştır. Bu büronun 6 – 10 Ekim 1929 tarihlerinde Atina’da tertiplelediği Evrensel Barış Kongresin’de Yunan Devlet adamı ve eski Başbakan’ı M. Papanatasiou bir Balkan birliğinin kurulmasını teklif etmiştir.”³¹² Bu teklif kabul edilmiş ve bu konudaki ilk konferans ta Atina’da Ekim 1930’da yapılır. Bu konferansa katılan ülkeler; Türkiye, Yunanistan, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya olmuştur.

Bu konferans sırasında özellikle Bulgar delege Sakassef, Bulgaristan’ı mağdur duruma düşüren Neuilly antlaşmasını hakkında eleştiride bulunmuş bu antlaşmanın Balkan hükümetleri arasında bir “ittihat” meydana getirilmesi

³⁰⁹ Dilek Barlas, “Türkiye’nin 1930’lardaki Balkan Politikası”, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 yıllık Süreç, Ankara 15 – 17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 362

³¹⁰ Hikmet Öksüz, “Atatürk Döneminde Balkan Politikası (1923 – 1938)”, Türkler, Cilt 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.625

³¹¹ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam Mustafa Kemal, 1922 - 1938, Cilt III, s. 389

³¹² Mehmet Gönlübol, Cem Sar, a.g.e., s.100

fikrine Bulgaristan “akıl erdirmemesine” sebep olduğu yorumunu yapmıştır. Bulgar delege bu antlaşmanın yeniden incelenmesi imkanını ve ihtimallerini göz önünde bulunduran maddelerini bu vesile hatırlatma gereği duyar.³¹³ Bulgaristan’ın konferanslar sırasında diğer Balkan ülkeleriyle olan sorunlarını ortaya attı. Birinci Dünya savaşında yenik düşen Bulgaristan’ın Türkiye dışındaki tüm balkan ülkelerinden toprak talepleri vardı.”³¹⁴

Bu konferanta çıkan kararlar;

“(1)Balkan devletleri arasında her yıl Dışişleri Bakanları seviyesinde bir toplantı yapmak;

(2) Bir Balkan Paktı hazırlamak; bu Pakt içinde savaşın yasaklanması, uyuşmazlıkların barış yolu ile çözülmesi ve bir tecavüz halinde karşılıklı yardımlarda bulunulması hakkında hükümler bulunacaktır;

(3) Daimî bir Teşkilât kurulacak; bu teşkilâtın amacı balkan milletleri arasında ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi alanlarda yaklaşmayı sağlayarak Balkan Birliği’nin kurulmasını kolaylaştırmaktır.”³¹⁵

Balkan Konferanslarından ikincisi de İstanbul’da Ekim 1931’de yapıldı. Bu konferansın başlamasından önce Son posta gazetesinde yakın zaman içinde toplanacak olan Balkan konferansında “Balkan” ifadesi kaldırılarak yerine “Balkan Yarım Adası hükûmetlerine Cenubî Şarki Avrupa Devletleri denilmesi”nin³¹⁶ teklif edileceği ifade edilir. (Güneydoğu Avrupa Devletleri)

Bu konferansta söz alan delegelerden, Arnavut delege heyeti başkanı Mehmet Bey Koniçe, Arnavut milleti olarak balkan milletleri arasında tam bir eşitlik adalete dayalı bir anlaşma oluşmasına ve bir “Balkan federasyonu” oluşturulmasına taraftar olduğunu ifade eder. Yugoslavya delegesi M. Velior Yoniç, iktisadi sorunların siyasi sorunlardan daha önemli olduğunu belirtmiş ve siyasi sorunlar son bulduğunda balkan birliğini meydana getirmeye doğru olan mesaide daha önemsiz sorunlardan daha önemli sorunlara doğru gidilmesinin daha uygun olacağını belirtmiştir.³¹⁷ Bulgar delegesi;

“İptidai emirde vazifemizin balkan milletleri arasında teması mümkün kılmak ve daha müsait bir dostluk havası vücuda getirmek olduğunu unutmamalıdır.”³¹⁸

³¹³ Hizmet gazetesi ,13 Ekim 1930, s.2

³¹⁴ Dilek Barlas, a.g.m. s. 363

³¹⁵ Mehmet Gönübol, Cem Sar, a.g.e. s.100, toynbee, Survey of Internional Affairs, 1920-1923, 1925,1928, 1930 daha sonra...1930, s.153-154

³¹⁶ Hizmet gazetesi, 18 Eylül 1931, s.3

³¹⁷ Hizmet gazetesi ,22 Ekim 1931, s.5

³¹⁸ Hizmet gazetesi ,22 Ekim 1931, s.5

Yuna delege M. Papanastassiou ise Balkan milletleri arasında hala birtakım anlaşmazlıklar olduğunu ancak bunların halledileceğini belirtir. Eğer ikinci Balkan konferansı “*Balkan misakını*” uyguma fikrini başaracak olursa balkan milletleri arasındaki ilişkilerin ileriki zamanlarda gelişimi konusunda önemli bir yer tutacağını belirtir. Balkan milletleri olarak kendilerini aralarında oluşturacakları bir birliğin kurtaracağını ifade ettikten sonra geleceklerinde bir birliğin oluşturulabileceğini vurgular. Romanya delegesi M. Stefan Bocio Popp de dün düşman olan milletlerin bugün bir birlik oluşturmak için bir araya geldiklerini belirterek balkan birliğinden yana olarak özellikle Türkiye’nin bu konudaki çabasına teşekkür etmekte.³¹⁹

Bu konferansta Bir Balkan birliği isteği söz konusu Balkan devletleri arasında iletişimin dostluğa dayalı olarak sağlanması ve kurulacak bir Balkan federasyonunda eşitlik ve adalet kavramlarına da dikkat edilmesi vurgulanmaktadır. Ayrıca Balkan devletlerini ekonomik sorunlarına çözüm sağlayacak işbirliği önerisi söz konusu oldu. bununla birlikte;

Bulgaristan’ın I. Dünya savaşı sonunda diğer Balkan devletleri içinde kalan vatandaşları adına yani azınlık sorunu dile getiren bir memorandum sunmuştur.³²⁰ Bunun dışında konferansta revizyonist ve anti-revizyonist tarafların tutumları Balkan Devletleri arasında görülmeye başlanınca Balkan Paketi hazırlama işi de gerçekleşmemiştir.

II. Balkan konferansında 21 Ekim günü toplanan siyasi komisyon “Balkan misakı projesini” incelemiş ve prensipte de kabul etmiştir. Bu konferanstan çıkan bir karar da İstanbul’un “*Birinci Balkan Ticaret Odasının Merkezi*” olarak tespit edilip Buna dair nizamnamenin de oy birliği ile kabul edilmesidir.³²¹

İsmet İnönü Balkan konferansı sırasında yaptığı bir konuşmada yetkilerini ellerine almış olan Balkan milletlerinin birbirleri ile olan “irtibat prensibinin” her gün biraz daha kesin bir gerekliliğe büründüğünü ve dünyanın günün koşulları içerisinde Balkan memleketlerinin birbirine yaklaşma be birbirine dayanarak hareket etmekle büyük çıkarları olduğunu vurgular. Bununla birlikte artık sadece milletlerin kendi çıkarları uğruna komşularına zarar verme devirlerinin de çoktan kapandığını belirtir. İsmet paşa “*Milletler arasında sulh ve müessir surette mesai iştiraki ise Türkiye cumhuriyeti siyasetinin devamlı bir surette takip ettiği gayeler bu mesai iştirakini temin içindir ki ilk işimiz Türkiye ile komşuları arasında mevcut muhtelif mahiyette mes’eleleri kat’i ve nihai surette tavsiye etmek olmuştur. Zemini bu suretle*

³¹⁹ **Hizmet gazetesi** ,22 Ekim 1931, s.5

³²⁰ Dilek Barlas, **a.g.m.** s. 363

³²¹ **Hizmet gazetesi** ,25 Ekim 1931

temizledikten sonra gerek Avrupadaki ve gerek Avrupa haricindeki bir takım hükümetlerle yaptığımız gibi komşularımızla şimdiki karşılıklı münasebetlerimizi tanzim etmekte olan dostluk bitaraflik ve hakem muahedelerini yaptık. Fikrimce bu siyasi sistemin umumileştirilmesi beynelmilel mesai iştiraki ve anlaşmalar için en sağlam teminat teşkil edecektir.”³²² Demiştir.

Mustafa Kemal Balkan devletlerinin temsilcilerine seslendiği 25 Ekim 1931 tarihli konuşmasında Türk ve Balkan devletlerinin yüzyıllarca aynı çatı altında yaşadığını vurgulayarak, günün balkan devletlerinin oluşmasında Osmanlı devletinin parçalanmasının bir sonucu olduğunu ifade ederek “...*tarihin elemli hatıraları varsa, onlara sahip olmakta bütün Balkanlılar müşterektir.*” Demiştir. Ve bu ortak tarih içinde Türklerin payına düşen hissenin de daha az acı verici olmadığını da vurgulamıştır. Mustafa Kemal bununla birlikte işte belki de bu sebeplerden Balkan devletleri temsilcilerine, geçmişte yaşanan sorunların “...*karışık his ve hesapların üstüne çıkararak derin kardeşlik esasları kuracak ve geniş birlik ufukları açacaksınız...*” diyerek artık günün gereği ve siyasi koşulları içinde barış adına birlikte hareket edilmesinin ve geçmişteki kin ve hesaplara son verilmesi gerekliliğinin de altını çizmektedir.³²³

Mustafa Kemal Balkan devletlerinin tarihine de atıfta bulunarak, günün şartları içinde sosyal ve siyasal hangi karakterlere bürünürlerse bürünsünler, Balkan devletlerinin geldikleri kaynak yer olarak Orta Asya’yı işaret etmektedir. Ve onların Avrupa ve Balkanlara gelişinin de Karadeniz’in kuzey ve güney yolları ile gerçekleştiğini belirterek farklı adlar taşımış ve farklı dinlere mensup olmalarına rağmen Türklerle aynı kanı taşıdıkları tezini savunur. Bu nedendir ki Türklerle Balkan devletlerinin kopmaz tarihsel bağlarla birbirlerine bağlı olduklarını belirterek, “*Bin türlü beşeri ihtirasla, dini ayrılıklarla, bazı tarihi hadiselerin bıraktığı dargın izlerle, geçmiş zamanlarda, gevşetilmiş, hatta unutulmuş olan hakiki bağların ihya olunması lüzumlu ve faydalı olduğu yeni insanî devre girdik.*” Der.

Mustafa Kemal bu konuşmasında bütün bu tarihi bağlar göz ardı edilse bile günün bir gerçeğini Balkan devletlerinin temsilcilerinin önüne koyar. Bu gerçek te “Balkan birliğinin temeli ve hedefi, karşılıklı siyasi müstakil mevcudiyete saygı ile dikkat ederek iktisadi sahada, kültür ve medeniyet vadisine teşriki mesai eylemek olunca, böyle bir eserin bütün medeni beşeriyet tarafından takdirle karşılanacağına şüphe yoktur.”³²⁴ Gerçeğidir. Bu oldukça önemli bir tespittir. Mustafa Kemal Türk Devleti’nin dış politikadaki “*Yurtta sulh, cihanda sulh*” prensibini bir gereği olarak bu cümleleri sarf ederken ayrıca dünyanın yeni bir savaşa gitmekte olduğunu farkında olarak onlara da

³²² **Hizmet gazetesi**, 22 Ekim 1931, s.1

³²³ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II**, s.305

³²⁴ **A.g.e.s.306**

bir öngörüde ve uyarma ihtiyacı ile de bu noktalara temas etmekte. Ve konuşmasının ileri bölümünde bu tespitini desteklemek ve de çözümü de ortaya koymak adına şu sözleri sarf etmektedir.

“İnsanları mes’ut edeceğim diye onları birbirine boğazlatmak gayri insanî ve son derece teessüfe şayan bir sistemdir.

İnsanları mes’ut edecek yegane vasıta, onları birbirlerine yaklaştırarak, onları birbirlerine sevdirecek, karşılıklı maddi ve mânevi ihtiyaçlarını temine yarayan hareket ve enerjidir.

*Cihan sulhü içinde beşeriyetin hakiki saadeti, ancak bu yüksek ideal yolcularının çoğalması ve muvaffak olmasıyla mümkündür.”*³²⁵ Demektedir.

Üçüncü Balkan Konferansı da 23 – 26 Ekim 1932 tarihleri arasında Bükreş’te gerçekleştirilir. Bu konferansa katılan Bulgaristan azınlık meselesini yine ortaya koyunca konferansın kesintiye uğraması söz konusu olmuştur.

Balkan konferansı sırasında Bulgarlar ilk olarak, Yunanistan’daki Bulgar ekalliyetler konusunun halledilmesi isteğinde bulundular. Bu sebeple de konferans dağılma tehlikesi ile karşı karşıya kalır. Hatta Bulgarlar siyasi komisyondan da çekilmişlerdir.³²⁶ Bulgaristan’ın bu davranışlarına tepki de Yunanistan gelir;

Üçüncü balkan konferansı genel heyet toplantısında M. Papanastasyo, Bulgar murahhas heyetinin sebep olduğu kesinti nedeniyle Bulgarları eleştirir. Bulgar heyetinin talepleri ve iddialarının konferansın mevcut yapısını tanımamaya eşdeğer olduğunu ifade eder. Bunun nedeni olarak ta Bulgarların iddialarında kararlaştırılacak itilafların yalnız konferans tarafından değil her devlet tarafından da kabulü sonucuna varacak ikili görüşmelerin yapılması konusunda ısrarları söz konusu olmuştur. Ancak bu konferansın amacı daha sonra da hükümetlere de bildirilecek pratik çözümlerin bulunması adına hükümetlerden ayrı tek başına çalışan bir kurumdur. Demekte.³²⁷

Bulgaristan’ın bu uzlaşmaz tavrı bir Balkan paktının kurulmasını da tehlikeye düşürmüştü. Konferansta görüşmelerdeki yaşanan kesintilere rağmen çoğu Balkan Devleti, bir Balkan Ententi kurulması fikrini benimsemişlerdir. Bu fikri en çok benimseyip destekleyen ülke de Türkiye olmuştur. Çünkü Türkiye artık ikili anlaşmaların ötesinde bir kuvvetli birliğe dayanma ihtiyacı

³²⁵ A.g.e s.306

³²⁶ Anadolu Gazetesi, 26 Ekim 1932, s.2

³²⁷ Anadolu Gazetesi, 28 Ekim 1932, s.3

duymaktaydı. Bu konuda en çok rahatsız olan devlet de Bulgaristan olacaktır.³²⁸

Ancak Konferansın iktisadi komisyonu çalışmalarına devam etmiştir. Türk heyeti Murahhası ve başkanı olan Hasan bey, bu komisyonun da başkanıdır. Bu komisyondaki görüşmelerde Balkan milletlerinin zirai faaliyetleri için onlara ait olacak merkezi Belgrat'ta olmak üzere bir Ziraat bankasının kurulması kararlaştırılır Bundan başka Balkan ticaret odası İstanbul'da kurulmuş, buna bağlı olarak ta Balkan ziraat odası Atina'da, Balkan Kooperatifi de Sofya'da olacaktır.³²⁹ Bu konferans sonunda bu iki kurumun dışında ayrıca “...Balkan denizcilik Bürosu, Balkan Turist Federasyonu, Balkan Hukukçuları Komisyonu, Balkan Tıp Federasyonu gibi teşekküller ortaya çıkmıştır.”³³⁰

Bükreş Konferans'ı da istenilen sonucu verememişti. “Ancak, Türkiye'nin üzerinde durduğu “Balkan Paktı” ile, ikili antlaşmaların ötesinde , bir güvenlik sistemi oluşturulması fikri geniş yankı uyandırmıştı.”³³¹

Türkiye Bulgaristan bu çıkışlarının tek başına olamayacağını iyi bilmekteydi. Bu işbirliğini engelleyen ülke İtalya idi. Balkanlarda daima genişleme amacı güden İtalya, I. Dünya Savaş'ından sonra Anadolu'yu işgal eden ilk devlet olmuş, Milli mücadele sırasında askerlerini çeken ilk devlette o olmuştu ancak Mussoli'ni iktidara geldikten sonra revizyonist emellerini belli etmekten de çekinmemişti.³³² Mussolini ayrıca İngiltere, Almanya ve Fransa ile işbirliği geçekleştirebilirse ekonomik krizi atlatabileceklerini savunan bir konuşma yaptı (Ekim 1932) bu da elbette Ankara'nın Mussolini konusundaki tedirginliğini ve çekincesindeki haklılığı ortaya koyması bakımından da önemlidir. Mussolini bu konuşmasının ardından teklifini 1933 yılında İngiltere Başkanı olan MacDonald'a götürdü.³³³ Bu da Balkanlar devletleri arasındaki işbirliğini daha da kuvvetlenmesini ve de bir takım antlaşmaları da beraberinde getirecektir.

1933 yılında Balkan devletlerini bir araya getiren bir diğer husus ta Almanya'nın revizyonist politikasında ilerleyecek olan Nazi Partisi'nin yani

³²⁸ Mehmet Gönübol, Cem Sar, **a.g.e.** s.101

³²⁹ **Anadolu Gazetesi**, 26 Ekim 1932, s.2

³³⁰ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.** s. 338

³³¹ Hikmet Öksüz, **a.g.m.** s.632

³³² Dilek Barlas, **a.g.m.** s. 363 “Ayrıca Mussolini iktidara gelir gelmez Yunanistan ile Korfu yüzünden, Sırp Hırvat ve Sloven Krallığı ile Fiume yüzünden çatışmaya girdi. Ankara bütün bu olaylardan dolayı bölge için tedirginlik duymaktaydı.”

³³³ Dilek Barlas, **a.g.m.** s. 363 “Atatürk'ün düşüncesine göre Bulgaristan Balkanlar'da ek başına büyük bir tehdit oluşturamazdı. Onun için kendisinden daha kuvvetli olan İtalya'nın desteğine ihtiyacı vardı. Roma 1930'larda Bulgaristan'daki aşırı milliyetçi gruplara desteğini arttırmıştı...1929 yılında liberal sistemin çöküntüye uğramasıyla, aralarında İtalya ve Bulgaristan'ın bulunduğu revizyonist devletler daha saldırgan politikalar izlemeye başlamışlardır.” S. 364

Hitlerin başa geçmesi, İtalya'nın Hem Bulgaristan hem de Macaristan'ı kendi yanına çekerek devam ettirdiği bir diğer revizyonist hareket... Balkan devletlerinden Yugoslavya, Çekoslovakya ve Romanya bu gidişe bir engel koyabilmek için “Küçük Antantı” 1933³³⁴,te devamlı bir hale ve teşkilata kavuştururlar.

Türkiye de Balkan antant'ı konusundaki kararlı tutumuna devam ederek bu konudaki ilk adımını da Yunanistan ile birlikte atacaktır. Bu antlaşmaya imza atmadan evvel “Türkiye ve Yunanistan, siyasal alanda da Balkanlarda bir işbirliği kurulmasına ve bu konuda bir paktın imzasına karar verip, 1933 Mayısında bu düşüncelerini Bulgaristan'a da bildirdiler. Lâkin Bulgaristan teklife yanaşmayınca...”³³⁵ Türkiye ile Yunanistan arasında (İçten Anlaşma Paketi) 14 Eylül 1933 yılında Ankara'da imzalanmıştır. Bu antlaşmanın başlıca üç maddesi şunlardır;

“Madde 1.Türkiye Yunanistan, ortak sınırlarının dokunulmazlığını karşılıklı olarak güvence altına alırlar.

Madde 2.Bağıtlı Yüksek Taraflar, uluslar arası nitelikte olup kendilerini ilgilendiren tüm sorunlarda önceden danışmada bulunmağı, anlaşma ve işbirliği politikalarının genel doğrultusuna ve karşılıklı ortak çıkarlarına uygun bulurlar.

Madde 3.Türkiye ve Yunanistan, temsil durumu sınırlı olan tüm uluslar arası toplantılarda, içlerinden birinin temsilcisinin her iki Tarafın ortak ve özel çıkarlarını savunmak ve görev yetkisine [mission] sahip olmasını göz önünde tutmağa hazır olup ortak temsil işinin ya her birine sıra ile ya da en çok ilgili ülkenin özel çıkarlarının sözkonusu olduğu belirli durumlarda, o taraf verilmesini sağlamak için birlikte çalışmağa yükümlenir.”³³⁶ Bu antlaşma iki devlet arasında 10 yıl için geçerli olacaktı.

³³⁴ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, s. 444, bkz. Ayrıntılar için, Hikmet Öksüz, **a.g.m.**, s.631, “Küçük Antant” 1921 yılında kurulmuştu. “Birinci Dünya savaşı sonrası bloklaşma hareketleri Tuna ve Balkanlar bölgesinde de kendini göstermiştir. bu bölgede Almanya'nın başını çektiği revizyonist grup içerisinde Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan yer alırken, bunlara karşı Fransa'nın önderliğinde Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya antirevizyonist bloku meydana getirmiştir. Balkanlar ve Tuna bölgesinde 1921 yılında Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya arasında “Küçük Antant” kurulunca Fransa bunu Almanya'ya karşı kullanmak istemiştir. Fransa, 25 Ocak 1924'te Çekoslovakya, 10 Haziran 1926'da Romanya ve 11 Kasım 1927'de Yugoslavya ile yaptığı ikili antlaşmalarla Küçük Antanta bağlandı. Fransa'nın nüfuz alına giren Küçük Antan'ta bağlı devletler, o tarihten itibaren tüm uluslar arası gelişmelerde, revizyonist hareketleri engellemek ve yeni uluslararası düzeni korumak amacı ile birlikte hareket etmeye başladılar.”

³³⁵ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.** s. 338

³³⁶ İsmail Soysal, **a.g.e.** s. 443-444, bu antlaşmanın birinci maddesinin açıklaması ise şudur; “Trakya'daki Türk – Yunan sınırı değişmez. Eğer başkası değiştirmeye kalkarsa, buna iki Taraf da karşı çıkacaktır. Böyle bir saldırı, Ege'ye inmek emelinden vazgeçmemiş olan Bulgaristan'dan gelebilirdi...Demek oluyor ki, bu Pakt ile daha çok Yunanistan, Bulgaristan'a karşı Türkiye'den bir güvence sağlamıştı.” Bu antlaşma 6 mart 1934'te tasdik edilir. **Düster.**

Bulgaristan Türkiye ile Yunanistan arasındaki bu antlaşmayı kendisi için bir tehdit olarak algılayacaktır ve de bu antlaşmadan memnun olmadığını da ifade edecektir. Bu antlaşmadaki 1. Madde kendini rahatsız ediyordu. Bu antlaşmadaki birinci maddede iki ülke arasında sınır değişmezliğini tanımakla beraber iki devleti bir ittifaka götürüyordu.³³⁷

İsmet İnönü ve Tefik Rüştü Aras, Bulgaristan'ın üzerindeki tedirginliği gidermek amacıyla 1933'te Sofya'ya bir ziyarette bulundularsa da Bulgaristan'ı rahat ettirebilecek bir sonuç elde edemediler.

Türkiye ile Yunanistan bu adımları diğer Balkan devletlerinden Romanya, Yugoslavya arasında antlaşmalar imzalanır. Türkiye ile Romanya arasında 17 Ekim 1933'te "*Dostluk, Saldırmazlık, Hakemlik ve Uzlaştırma Antlaşması*", imzalanır. Bu anlaşma "*...içtenlikle bir dostluk kuruyor. (Mad.1),birbirlerine karşı saldırıya geçmek yükümünü getiriyor (Mad. 2) ve aralarında çıkacak uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümünün yöntemlerini öngörüyordu. (Mad.3-21).*"³³⁸

27 Kasım 1933'te de Yugoslavya ile yapılan antlaşma da bir "Dostluk, Saldırmazlık, Hakemlik ve Uzlaştırma Antlaşması"³³⁹dır.

Balkan birliğini sağlama konusunda yeniden dördüncü Balkan konferansı 5 – 11 Kasım arasında Selânik'te gerçekleştirilir. Ancak bu konferansta da istenilen başarılar elde edilemeyecektir. "*...siyasi çevrelerde Balkan meselelerinin resmî olmayan konferanslar yoluyla halledilemeyeceği kanısı kuvvetlenmişti.*"³⁴⁰ Ancak oluşturulması istenen bir Balkan Paktına bütün devletlerin katılımının beklendiği ifade edilmiştir.

1934 yılına gelindiğinde oluşturulması istenen Balkan paktı için hangi büyük devletlerin ne düşündüğü ve bu konuda destek vereceklerini anlamak için 1934 ocak ayında Yunan Dışişleri bakanı olan M. Maimos bir Avrupa gezisine çıkar. Bu geziden çıkan sonuçta İngiltere ve Fransa destek verirken, İtalya

Üçüncü Tertip, Teşrinisani 1933, Teşrinievvel 1934, Kanun No: 2384, Cilt 15, Başvekil Müdevvenat Matbaası, Ankara, 1934 s.195-196

³³⁷ İsmail Soysal, **a.g.e.** s. 441, / Fahir Armaoğlu, **a.g.e.** s. 338, ayrıca Bulgaristan'ın Makedonya üzerinde vazgeçmek istemediği emelleri de vardı.

³³⁸ İsmail Soysal, **a.g.e.** s. 445, bkz. Antlaşma maddelerinin ayrıntılar için **a.g.e.**; bu antlaşma 10 yıl için geçerli olmakla birlikte, 5 yılda bir de otomatik olarak uzaması hükümleri yer almaktadır. Ancak "*İkinci Dünya savaşından sonraki siyasal koşullar, özellikle NATO ve Varşova Paktları onun varoluş nedenlerini geniş ölçüde kaldırmıştır.*" **A.g.e.**, s. 445/ Bu antlaşma 6 mart 1934'te tasdik edilir. **Düstur.** Üçüncü Tertip, Teşrinisani 1933, Teşrinievvel 1934, Cilt 15, s.189- 195

³³⁹ 6 Mart 1934'te bu antlaşma tasdik edilir. **Düstur.** Üçüncü Tertip, Teşrinisani 1933, Teşrinievvel 1934, Kanun No: 2383, Cilt 15, s.187-188

³⁴⁰ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **a.g.e.** s.101

soğuk karşılaşmıştır. Bununla birlikte Bulgar basınında Türkiye aleyhine yayınların da çıkması da bir başka sorun olur.³⁴¹

9 Şubat 1934 yılında Balkan paktı Bulgaristan'ın ve Macaristan'ın haricinde Türkiye, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya arasında Atina'da imzalanır. Bu antlaşma maddeleri şunlardır,

“Madde 1. Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya, kendilerinin tüm Balkan sınırlarının güvenliğini, karşılıklı olarak, güvence altına alırlar.

Madde 2. Yüksek Taraflar, bu Andlaşmada gösterilmiş olan çıkarlarını bozabilecek olasılıklar karşısında alınacak önlemler konusunda aralarında görüşmeler yapmağı [se concerter] yükümlenirler. Onlar, bu paktı imzalamış olan herhangi bir başka Balkan ülkesine karşı, birbirine neden haber vermeksizin, hiç bir siyasal eylemde bulunmamağı ve, öteki Bağitli Tarafların izni olmaksızın herhangi bir başka Balkan ülkesine karşı siyasal hiçbir yüküm üstlenemeyeceğı yükümlenirler.

Madde 3. Bu Anlaşma tüm bağitli devletlerce imzalanır imzalanmaz yürürlüğe girecek ve olanaklı en kısa zamanda onaylanacaktır. Anlaşma, katılma isteğı Bağitli Taraflarca olumlu biçimde incelenmek üzere, her balkan ülkesine açık bulunacak ve bu katılma imzacı öbür Devletlerin onamlarını bildirmeleri üzerine geçerli olacaktır.”³⁴²

Balkan Paktı, Türkiye'nin özellikle İtalya'nın 1929 ekonomik bunalımı ve bu bunalımın neden olduğı liberal ekonominin çöküşünü Balkanları kendi bloğuna katma amacıyla faydalanmak istediğini bildiğinden, bunu engellemek için çaba sarf ettiğı bir girişimdir. İtalya ise, Fransa'nın 1921'deki “*Küçük Antant*”ı da kırma amacı gütmekteydi.

İtalya revizyonist anlayış ile hareket ederek 12 Adayı da aldıktan sonra Türkiye aleyhine girişimlerde bulunması da (ege denizinden “Bizim Deniz” şeklindeki ifadeleri) Türkiye'yi Balkanlar'da kendine bir savunma hattı oluşturma isteğini de arttırmaktaydı. Bu da ancak Balkan'larda istikrarlı bir ve bir Balkan Antantı ile mümkün olabilirdi. Ancak bu birlikle Türkiye'nin amacı sadece balkan devletlerinin sınırlarının birbirlerine güvencesini sağlamak değil

³⁴¹ A.g.e. s.103

³⁴² İsmail Soysal, a.g.e. s. 462-463, bu antlaşmanın ek protokol ve ek sözleşmeler için bkz. Adı geçen eser.. ve **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl ve Balkan Paktı (1923 – 1934)**, T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara ocak 1974,- bu antlaşmada elbette 1929 Sovyetlerle yapılan antlaşma gereğı kendisine de bilgi verilen gizili bir deklarasyon vardır. “Paktla ilgili olarak SSCB'e karşı yöneltilecek herhangi bir eyleme katılmak yükümlülüğünü kabul etmeyeceğini bildirmiş...”tir. Ki bu bağit diğer Balkan devletlerince de imzalanır. İsmail Soysal, a.g.e. s. 448. / Balkan Antlaşması Misakı 6 mart 1934 yılında TBMM tarafından tasdik edilir. **Düstur**. Üçüncü Tertip, Teşrinisani 1933, Teşrinievvel 1934, Kanun No: 2381,Cilt 15, s. 185-186

aynı zamanda diğer devletlere karşı da bir kuvvetli birlik oluşturulması gerekliliğini de savunuyordu.³⁴³

Balkan Antantının kurulması Türkiye açısından ilk olarak, “...Avrupa’da teşekkül etmekte olan bloklar arasında denge unsuru olacak diğer yandan da bir saldırma fiili karşısında Balkan Devletlerinin teker teker ortadan kalkmasını engelleyecekti.”³⁴⁴ Balkan Paktının ne kadar önemli olduğu konusunda Atatürk’ün 1 Kasım 1934’te TBMM’deki konuşmasında bu konuya değinmesinden anlaşılacaktır.

“Balkan Andlaşması, Balkan Devletlerinin, birbirlerinin varlıklarına özel saygı beslenilmesini göz önünde tutan mutlu bir belgedir.” Demişdir.

Balkan Antantı’nın faydalarını ileriki yıllarda Türkiye görecektir. Bunlardan ilki de İtalya’nın 1935 yılında Habeşistan’a giriştiği tecavüz sırasında İtalya’ya Millet Cemiyetince uygulanan ekonomik tedbirlerin bütün Balkan Antantı devletlerince bir birlik halinde katılmalarıdır. İkinci olarak Montreux Boğazlar sözleşmesinde de Türkiye tarafında yer almışlardır. Antant gücünü 1936 ve sonrası büyük devletlerin iktisadi, siyasi ve nüfuzsal gelişmeleri karşısında kan kaybetmeye başlayacaktır ve ilk darbesini de 24 Ocak 1937’de Yugoslavya’nın Bulgaristan’la gerçekleştirdiği anlaşma ile bozularak günden güne etkisi yitirecektir. En son toplantısını da 1940’ta yapan Balkan Devletleri, Romanya’nın parçalanmasına da engel olamayacaklardır.³⁴⁵

³⁴³ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **a.g.e.** s.105

³⁴⁴ **A.g.e.** s.105

³⁴⁵ **A.g.e.**, s.106-107

IV. BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN MİLLETLER CEMİYETİNE

GİRİŞİ VE İZMİR BASINI

A-TÜRKİYE’NİN MİLLETLER CEMİYETİNE GİRİŞ SÜRECİ

1-Türkiye’nin Milletler Cemiyetine Daveti

Milletler Cemiyeti (Cemiyeti Akvam) 25 Ocak 1919 tarihinde imzalanan Paris Misakı ile temellerini atmıştı. Bu misak evrensel bir niteliğe sahip olmakla birlikte, Milletler Cemiyeti’nin amacı; Birinci Dünya Savaşı ile yaşanan insanlık adına acı deneyimlerin bir daha yaşanmaması için silahlanmayı engelleme ya da silahlanmayı en aza indirme, devletler arasında işbirliğini sağlama ve devletler arasındaki siyasi uyuşmazlıkları barışçı yollardan çözümünü sağlamada hukuk kurallarına başvurma ve savaşı tek çare olarak düşünülmesini engellemektir. Böylece devletler arası işbirliğinin de gelişimine

daha çok önem verilmesi sağlanacaktı.³⁴⁶ “*Bu nicelik ve nitelikte uluslar arası bir örgüt tarihte ilk kez ortaya konuluyordu.*”³⁴⁷

Paris misakının imzasında iyi niyet düşüncelerinin yanında, bu misakın ve cemiyetin kurucuları İngiltere ve Fransa idi ki, bu iki devlet I. Dünya Savaşının galipleridir. Bu iki devlet imzalanan Paris Misakının 26 maddesini yendikleri İttifak devletlerinin barış antlaşmalarında da yer vermişlerdir. Bunlardan biri de Almanya ile yapılan Versailles antlaşmasıdır. Bu nedenle bu kuruluşun bir diğer amacı da Versailles ile oluşturulan bu yeni Avrupa düzeninin devamını sağlamaktır.³⁴⁸ Diğerleri de bizim için önemli olan Sevr antlaşmasıdır.

10 Ağustos 1920’de imzalan Sevr antlaşmasında da bu Paris Misakının 26 maddesi yer almaktaydı. Sevr antlaşması Birinci Dünya savaşı sırasında Osmanlı Devletini gizli paylaşım antlaşmalarının bir dökümüydü. Kısacası “*Barış Andlaşmasının ilk yirmi altı maddesini teşkil eden Milletler Cemiyeti Misakı ile Teşkilâta da kabul ettirilmiştir. Böylece, Türk ülkesini parçalayan Barış Andlaşmasının uygulanmasında Milletle Cemiyetinin bir vasıta olarak kullanılması, Türkler arasında yeni Teşkilâta karşı bir düşmanlık doğurmuştur.*”³⁴⁹ Sevr antlaşması Türk Milletinin Mustafa Kemal Atatürk önderliğindeki kadrosu ile verdiği Milli Mücadele savaşı ile uygulanmasına gerek kalmadan ölü doğan antlaşmalar tarihine geçti. Türkiye’nin Milletler Cemiyetine güvenindeki ve girmesini engelleyen sebeplerden ilki de budur.

Paris misakı maddeleri Türkiye Cumhuriyeti’nin 24 Temmuz 1923 yılında imzaladığı Lausanne antlaşmasında yer almamaktadır. Bunun nedeni de Anadolu, ve Türk halkı I.Dünya Savaşını kazanan devletler için bir sömürge olacakken Milli Mücadele Misakı Milli sınırları içinde yeni bir Cumhuriyet Türkiyesi doğmuştu. Yani bu antlaşma “*...galip, mağlup tefriki yapılmaksızın ‘eşitler’ arasında imzalanmış olan bu Andlaşmaya Misak metni konulmamıştır.*”³⁵⁰

Ancak Lausanne Antlaşmasında görüşülen kimi konuların çözümlerin için Milletler Cemiyeti aracılığı ile “*otorite ve yetkisi fiilen*”³⁵¹ de kabul edilmiştir. Bu konulardan bazıları, İngilizlerle “*Musul Meselesi*”, Yunanlılarla “*Etabli Meselesi*” ve “*Boğazlar Meselesi*”dir.

³⁴⁶ İsmail Soysal, **a.g.e** s.405

³⁴⁷ İsmail Soysal, **a.g.e.** s.405

³⁴⁸ Rıfat Üçarol, **a.g.e** s.576

³⁴⁹ Mehmet Gönübol, **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma Milletlerarası Siyasi Teşekküllerin Tarihi Gelişimi ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı**, s. 134

³⁵⁰ **A.g.e.** s. 134

³⁵¹ Aptülâhat Akşin, **a.g.e.** s. 169

Türkiye Cumhuriyeti Milletler Cemiyetine girmeyi Lozan döneminde girmeyi istemiştir şeklindeki düşünceleri Aptülahat Akşin yalanlarken Lord Curzon'un İngiltere Lorlar Kamarasındaki bir beyanatında Türkiye'nin tamamen bağımsız ve milli yani diğer unsurlardan arınmış bir devlet kurmak istediğini ifade ederek, bunun büyük bir hata olacağını söylemiş ve ardından da *"Türklerden ancak Milletler Cemiyetine girme vaadini aldım."*³⁵² Demiştir.

Türkiye Cumhuriyeti yukarıda adı geçen meselelerin halli konusunda Milletler Cemiyeti kararlarına güvenmiştir ancak kararlar umduğu gibi olmamıştır. Özellikle Musul meselesindeki İngiliz ağırlıklı Türkiye aleyhine verilen haksız ve Misakı Milli karşıtı kararlar Türkiye'nin Milletler cemiyetine olan güveninin sarsılmasına neden olmuştur.

*"Cemiyet fiilen İngiltere ile Fransa'nın sevk ve idaresi altında idi. Cemiyetin, ilk yıllarında uğradığı çetinlikler ve İngiltere ile Fransa'nın tamamen birbirine aykırı olan politikaları Milletlerarası Kurul'un prestijini tahkim etmekten uzak idi."*³⁵³ Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girişini de uzun yıllar sonra gerçekleşmesinin ikinci sebebi de diyebileceğimiz sorun budur. Bunun belli delillerini de Aptülahat Akşin'in dönemin Dışişleri Bakanı olan Tevfik Rüştü Aras'ın kendisini Milletler cemiyetine girme ihtimali ile kendisini Cemiyet Sekreterliğinde bir takım araştırmalar yapması için görevlendirdiğinde görecektir.

Aptülahat Akşin Milletler Cemiyeti ile ilgili incelemesinde kendisine bu konuda yardımcı olan kişi Cemiyetin Genel Sekreter Yardımcısı, Roddolo idi. Roddolo'nun fikirlerini şöyle aktarır;

*"Cemiyete İngilizlerle Fransızlar hâkimdirler. Sekreterliğin her şubesinde ya şef yahut da onun mahiyetinde bir memur İngilizdir...Sekreterlikte eski İngiliz ve Fransız bürokrasisi hâkimdir.genel Sekreter her şeye hâkimdir...İşin içinde bulunarak bir dereceye kadar vaziyete müessir olmaya ve işlerin gidişinden haberdar olmaya çalışıyoruz. Size de böyle yapmayı tavsiye ederim. Bu kurumun dışında kalmaktansa içinde bulunmak hayırlıdır."*³⁵⁴ Roodolo bu şikayetlerine rağmen Kurumun gelecekte daha iyiye gideceğine dair umutlarını da ekler ve yine de bu cemiyetin varlığının gerekli olduğunu bu şekilde vurgular. Roddolo ikinci görüşmelerinde de Bu kurumun amacını Almanya ile yapılan Versailes düzenini sağlamaya yönelik olmakla birlikte Almanya'nın bu Cemiyete girişinin hoş karşılanmadığını ancak söz konusu

³⁵² M. Cemil Bisel, **Lozan**, II. Cilt, s. 563

³⁵³ Aptülahat Akşin, **a.g.e.** s. 170

³⁵⁴ **A.g.e.** s. 171

olduğu da ekler. Daha sonrada İtalyan'ın Afrika içlerine genişleme emelleri ve bu konuda engellenmemesi gerekliliği üzerine bir konuşmaya geçer.³⁵⁵

Türkiye Cumhuriyeti ise, 1930'lara kadar Lausanne antlaşması sonrası iç ve dış politik sorunlarını halletmek ve devrim hareketlerinin gerekliliğini yerine getirebilmek amacıyla daha çok devletlerle ikili antlaşmalarla sorunlarının büyük bir bölümünü halledecektir. 1930'lu yıllardan itibaren 1929 Ekonomik Buhranın etkileri, dünya siyasi yapısındaki silahlanma artışı, bazı devletlerin revzyonist davranışları Türkiye'yi "*Çok Taraflı Birlikler*" arayışına sürükleyecektir ki bunlardan biri olan Balkan girişimi için konferanslar düzenlenirken bir taraftan da Milletler Cemiyetine girişi mevzu olacaktır.

Milletler Cemiyeti içinde de statükonun korunmasını isteyen revizyonistlerden çok anti-revizyonistlerin ağırlıkta olması da Türkiye'yi Milletler cemiyetine yaklaştıran önemli sebeplerdendi.³⁵⁶

Türkiye Milletler cemiyetine belki de girişe hazırlık adına aslında Türkiye 1928'de Briand - Kellog paktına imza atmış, Silahsızlanma konferanslarına Rusya ile birlikte katılmıştır. Bu ve bu gibi siyasi antlaşmalar ve misaklar Türkiye'nin Mustafa Kemal Atatürk'ün dediği gibi "*Yurtta Sulh Cihanda Sulh*" prensibinin de önemli bir delili olacaktır. Türkiye diğer devletlerin de takdirle karşıladığı aktif, barışa dayalı bir dış politika yolu izlemekteydi. Ayrıca Aristide Briand'ın bir Avrupa Birliğinin kurulması yolundaki Avrupa Devletleri ile görüşmelerinde Türkiye ve Rusya'nın dışarıda bırakılmasında diğer devletler karşıdır.³⁵⁷

Türkiye'yi Milletler cemiyetine girmek konusunda Sovyetler Birliği olan ilişkileri de önemliydi. Türkiye'ye Milli Mücadele döneminde maddi ve manevi açıdan destek veren ve 1930'lara kadar denilebilir ki en önemli siyasi arenadaki dayanağı Rusya idi. Rusya ayrıca 1932 senesine kadar da Avrupa ile ilişkileri iyi değildi. Onlara güvenmiyordu.³⁵⁸ Türkiye'nin Batı yönünde yer alıp kendisini

³⁵⁵ A.g.e., s. 171

³⁵⁶ Zehra Şeker, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Politikası, (1923 – 1938)** T. C. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, Enstitüsü ,Ana Bilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. İlhan F. Akın, İstanbul – 1990,s. 76

³⁵⁷ Mehmet Gönlübol,**Olaylarla Türk Dış Politikası**, Cilt I ve Cilt II, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 558, Altıncı Baskı, Ankara 1987, s. 94-95

³⁵⁸ Rıfat Uçarol, **a.g.e.** s.577 / Cemil Koçak, **Türk - Alman İlişkileri (1923 – 1939)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI Dizi – Sa. 66, Ankara 1991, s. 20 ve 23,Sovyetler Türkiye'nin Milletler Cemiyetine katılması konusunda Sovyet Dışişleri bakanı olan Çiçerin, Almanya'nın da Türkiye'yi desteklemesinden çekinmekteydi. Almanya'nın bu konuda kesin olmayan tavırları söz konusuydu. Sovyetler birliği daha da ileri giderek, Alman Dışişleri Müsteşarı olan Shubert Sovyetler Berlin Elçisi ile görüştüktan sonra da Sovyetlerin Türklerin Milletler cemiyetine girmesi ile ilgili İngilizlerle birlikte hareket ettiği konusunda suçladığını belirtmiş ancak bunun doğru olmadığını da ekler. Almanya aslında Türkiye'nin Milletler cemiyetine girmesini istemekle beraber bunu Sovyetlerle olan ilişkilerini olumsuz etkilememesi için de açık olarak dile getirmez. Bu nedenle Milletler Cemiyetine Türkiye'nin daveti ile ilgili olarak da çekingenlik gösterir.

arka plana atmasının çekincelerini sürekli hissetmiş ve Türkiye ile bu nedenle yaptığı Dostluk, Tarafsızlık antlaşmalarında bu güvensizliğini de yansıtmıştır.

Rusya 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması ve 1929 de bu antlaşmanın uzatma Protokolünde; Madde 2’de “*Taraflardan her biri, kendisi ile öteki Tarafın kara ya da denizden doğrudan doğruya komşusu olan başka Devletler arasında, yayımlanmamış bağitlar dışında hiç bir yüklem bulunmadığını açıklar.*

Taraflardan her biri, öteki tarafa bildirmeksizin, onun kara ya da denizden doğrudan doğruya komşusu olan Devletlerle siyasal bağitlar yapmayı amaçlayan görüşmelere girişmemeği ve bu gibi anlaşmaları ancak sözkonusu Tarafın onaması ile yapmayı yükümlenir.”³⁵⁹ Şeklinde bir ek imzalanır. Türkiye bu antlaşma gereği Milletler Cemiyetine girerken Sovyetlere de onayını alır.

Basında da Dışişleri bakanı Tefvik Rüştü bey, Türkiye’nin Cemiyeti akvama girmemesi ile ilgili olarak; “*Türkiyenin Rusyaya karşı taahhüt altına girmiş bulunmasından ileri geldiğine dair olan neştiyatı tekzip ederken...*”³⁶⁰ 9 Mayıs 1931 yılındaki TBMM’deki konuşmasında Avrupa Birliği teşebbüsü ve bu birlik içinde Türkiye’nin neden alınmayışı ile ilgili soruların gündeme gelmesi ile ilgili konuşmasında Milletler Cemiyetine neden girilmediği konusuna da açıklık getirir. Tefvik Rüştü Aras;

“...cemiyeti akvam azası olmak mes’elesine gelince onu daha evvelki B.M. meclisinde kâh açık kâh işaretle muhtelif defalar mevzu ettiğimizi hatırlıyorum.

Bunun için o vakit söylediğimi tekrara etmekle mes’eleyi kâfi derecede izah etmiş olacağımı zannediyorum. Türkiye kuvvetlerinin hiç bir noktadan hiç bir vesile ile sevk ve idaresi ancak B.M. meclisinin itimat ettiği icra kuvvetlerinden gayrisine bırakılamaz. Binaenaleyh her hangi bir heyette dostumuz ve çok dostlarımız bulunuşu Türkiye kuvvetlerinin her hangi bir kârla şu veya bu suretle sevk ve idaresi mevzuu bahsoldumu. Ancak B.M. meclisinin itimat ettiği hükümetinin delegesinin mevzuu bahsolan işi müzakeresi ve karara iştirak etmiş olması lâzımdır. İşte bu hak bize temin edilmediği içindir ki diğer devletlerinin işlerini bilmem ve onlara karışmak vazifemiz değildir. Bütün arzularımıza rağmen giremedik. Filhakika hududunu ölçüp biçemediğimiz ve her hususuna müsavi hukukla karışamayacağımız tertiplere ve taahhütlere memleketimizi sürüklemek elimizde değildir.

Biz bütün dünya ile dostluk istiyoruz. Ve herkesle dost olmağa çalışıyoruz. Ve Başvekil paşanın biraz evvel söylediği gibi vatanda ve cihanda

³⁵⁹ İsmail Soysal, a.g.e. s.279-280

³⁶⁰ Yeni Asır, “*Hariciye Vekili*”, 27 Ağustos 1930, s.2

*sulh için çalışıyoruz. Hiç bir cepheye aidiyet ve cepheler doğurmak politikasını beğenenlerden değiliz. İşte umumiyetle izah ettiğimi bu sebeplerden dolayı esas fikri kendi fikrimiz olduğu ve tecelli eden bu günkü halden müesseseyi teşvik ettiğimiz beğendiğimiz ve kendisile bir çok noktalarda teşriki mesai ettiğimiz halde şu cemiyeti akvam azası olmak vaziyeti Türkiye için henüz mevzuubahsolmuş değildir.”*³⁶¹ Diyerek eşit hukuklara sahip olamayacağı düşündüğü ve TBMM'nin yönetim yetkisini kısıtlayan bir kuruluşa girmeyi isteseler de göze alamadıklarını beyan eder. Ancak bu fikir Türkiye'nin cemiyete daveti şeklinde olması ile birlikte 1932'de değişecek ve Cemiyete katılmayı kabul edecektir.

Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girmesi de Milletler Cemiyeti kurucuları ve üyeleri için de bir gereklilik olarak görülecektir. Milletlerin yeniden bir savaş haline gidecekleri ihtimali güçlenmekte idi. Bu nedenle, bir takım tedbirler düşünülüyordu. *“Bu tedbirlerin başında akvam Cemiyet’ini ve ona yardımcı olacak müesseseleri takviye etmek geliyordu... Milletlerarası Kurul’un barış ve güvenliği koruyabilecek tek merkez olduğu kanısında olanlar çok idi. Bunların hedefleri Misakın boşluklarını doldurmak ve milletler arasında çıkacak anlaşmazlıkları kolaylıkla çözmeye yarayacak bir takım özel paktlar ve anlaşmalar yapmak idi.”*³⁶² Bunun için Briand - Kelloog Paktı ve Silahsızlanma konferansları gibi girişimlerde bulunulmuştu. Ancak Milletler Cemiyetinin varlığı Amerikan'ın desteğinden uzak olması, Japonya'nın, Almanya ve İtalya'nın uzaklaşması İsviçre gibi ülkelerde kuşkuya sebep oluyordu. Bu nedenle Cemiyete taze kanların katılımı bu cemiyetin varlığını canlandırma ve anlamlandırmada önemliydi. Bu açıdan Türkiye ve Rusya katılımları Milletler Cemiyeti için kıymetliydi.³⁶³

2-Türkiye'nin Milletler Cemiyetine Daveti İle İlgili Milletler Cemiyeti Delegelerinin Konuşmaları

Türkiye'nin Milletler Cemiyetine Davet serüveni 1 Temmuzdan başlayarak, 18 Temmuz kadar devam etmiştir. bu süre içerisinde ilk olarak 1 Temmuz 1932 yılında Türkiye'nin Milletler Cemiyet'ine katılımı ile ilgili *“Milletler Cemiyeti Fevkalâde İctimanın Altıncı Umumi Celsesi”*nde başkanlık eden Mösyö Hymans çeşitli devletlerin delegelerinin konuşmalarına izin verir. Bu konuşmalarda delegeler, Türkiye'nin Milletler Cemiyet'ine katılımını destekleyen beyanatlarda bulunurlar. Bu konuşmalar İzmir Basınında geniş yer bulur.

³⁶¹ Hizmet, *“Cemiyeti Akvam”* 11 Mayıs 1931, s.1

³⁶² Aptülahat Akşin, a.g.es. 170

³⁶³ A.g.e., s. 172/ Yeni Asır, *“Türkiye Cemiyeti Akvama Giriyor Mu?”* 21 Nisan 1932, s.1“Cemiyeti akvam azası olan büyük devletler Türkiye – Sovyetler ve Cemahiri Müttehidin (Birleşik Devletler – Amerika) bu beynelmilel müesseseye duhulünü, Terki Teslihat konferansının muvaffakiyetini teshil nktasından hayati bir zaruret telâkki etmektedir.”

Anadolu Gazetesi, “*Türkiye Cumhuriyetini Mutlaka Cemiyeti Akvama Davet Etmeliyiz*” başlıklı 4 Temmuz tarihli haberde; Milletler Cemiyeti olağanüstü toplantısında söz alan İspanyol Delegenin sözlerine yer verir.

1 Temmuz tarihli Milletler Cemiyeti Genel toplantısında başkanlık eden M. Hymans ilk sözü İspanyol Delege Mösyö De Madariaga’ya vermiştir. Delege Madariaga;

“Silahları Kaldırma Konferansının Umumi Komisyonununun 13 Nisan 1932 tarihli celsesinde Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekili Beyefedi ‘maksadı iyi anlaşıldı ise, ve Türkiye politikası, izah edildiği şekilde Milletler Cemiyeti ruhuna muvafık ise, Tevfik Rüştü Beyfendinin Türkiye Cumhuriyetinin bu asıl davaya iltihaka hiçbir mani görmeyeceği hususunda Konferansı temin edebileceğini””³⁶⁴

İspanya delegesi Tevfik beyin, kendisinin bir ay evvelki bir çağırma olumlu yanıt verdiğini belirtmiş ve Türk Dışişleri bakanının kendilerine olan bu yakın ilgisine şaşırdığını da belirtmektedir. Çünkü ona göre; İspanya’nın herhangi bir ülkeyi cemiyete davet için yeteri kadar söz sahibi olmadığını ifade etmektedir. Bu nedenle de cemiyete giriş için değil de bu girişi daha hoş bir şekilde ortaya koymak adına bir çok heyet delege tarafından iyi karşılandığını vurgulamaktadır. Arkasından da “*Biz, Arnavutluk, Almanya, Avusturya, İngiltere, Bulgaristan, Kolombiya, Küba, Danimarka, İspanya, Estonya, Fenlandiya, Fransa, Yunanistan, Guatemala, Macaristan, İtalya, Japonya, Yeni Zelanda, Panama, Hollanda, İran... heyeti murahhasları bir devletin Cemiyeti akvama aza olabilmesi için misakın birinci maddesinde derpiş olunan umumi şeraiti Türkiye cumhuriyetinin yerine getirmiş olduğunu müşahede ederek Türkiyenin Cemiyete akvama girmeye ve kıymetli teşriki mesaisinde Cemiyeti istifade ettirmeye davet olunmasını teklif ediyoruz.*”³⁶⁵ Diyerek Türkiye’nin cemiyeti akvama girişini olumlu karşıladığını ve bunun önemini arz eden bir konuşma yaparak İspanyol delege Türkiye’yi bu cemiyete davet etti.

İspanya Delegesi, Türkiye’nin Cemiyete girişini önemli addetmekte ve ayrıca Türk devletinin ne sadece Avrupa Devleti olduğunu ne de sadece Avrupa dışı bir ülke olabileceğini vurgulayarak, Türkiye’yi bir Akdeniz ülkesi olarak tanımlayarak denizlerin ayırıcı değil birleştirici bir özelliği olduğunu

³⁶⁴ **Türkiyenin Milletler Cemiyetine girmesi münasebetile teati edilen muhaberat ve irat olunan nutuklar**, Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti, Ankara, İkinci Teşrin, 1932, s. 3 / **Anadolu, “Türkiye Cumhuriyetini Mutlaka Cemiyetiakvama Davet Etmeliyizi...”**,4 temmuz 1932, s.1

³⁶⁵ **Anadolu, “Türkiye Cumhuriyetini Mutlaka Cemiyetiakvama Davet Etmeliyizi...”**,4 temmuz 1932, s.2/ **Türkiyenin Milletler Cemiyetine girmesi münasebetile teati edilen muhaberat ve irat olunan nutuklar**, s.4

ifade etmektedir. Ayrıca Dünyadaki bu buhran zamanında Cemiyete her yeni kuvvetin önemi olduğunu da vurgulamaktadır.³⁶⁶

İspanyol Delege sözlerine Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girişinin, Cemiyete katacağı güce değinerek, "...zihinlerden, Milletler Cemiyetinin her hangi bir buhran geçirmekte oldu fikrini ebediyen temennisi..."³⁶⁷nde bulunduğunu son verir.

Madariaga'dan sonra söz verilen Yunan Delege ve Yunan Dışişleri bakanı olan M. Mihalakopulos'un sözlerine ise, 4 Temmuz 1932 tarihli **Hizmet Gazetesi** "**Türkiye – C. Akvam**" başlıklı haberde görmektediriz.

Yunan delegesi ise üç genç cumhuriyet dediği Türkiye, Yunanistan ve İspanya'nın Cemiyet-i Akvamın yüksek ideali denilen dünyada barışa hizmet konusunda sıkı sıkıya bağlı olduklarını belirlemektedirler. Türkiye'nin bu yüksek hedefe ulaşmak için tüm konferanslara katıldığını belirterek, barış için samimi arzularını göstermiş demekte ve insanlık için daha iyi bir gelecek için bu cemiyetteki yeri için davet şerifine de layık olduğunu vurgulamaktadır.³⁶⁸

Mihalakopulos, Türk Yunan dostluğundaki Türkiye'nin iyi niyetinin "dünyaya karşı yapılmış bir iyilik" olduğunu da vurgulamaktadır. Ve "*Şayet birisi bu kürsüden Yunanistanın bir gün Türkiye ile elele vererek müşterek ideale doğru yürüyeceğini söylemiş olsaydı bu adamın kehanetlerinde çok ileriye giden bir hayalprest gibi tebessümlerle karşılanırdı... daha ameli bir sahada diyebilirim ki Türkiye ile Yunanistan bu gün terki teslihat konferansının o kadar müşkülâtle elde etmeğe çalıştığı gayelerini büyük bir kısmını aralarında tahakkuk ettirmiş bulunuyorlar. Bunun içindir ki Yunan Murahhası Türkiyenin cemiyeti akvama girmesini bilhassa selamlayacaktır. Ben arkadaşım ve dostum Tevfik Rüştüyü aramızda göreceğimizden dolayı şahsen bahtiyarım.*"³⁶⁹

İzmir Basınında 6 Temmuz günü yeniden toplanan "*Milletler Cemiyeti Fevkalâde İctimatının Yedinci Umumi Celse*"sinden de bahsederek bu toplantının sadece Türkiye için özel toplanıldığını da ifade etmektedir. Bu toplantıda Avustralya, İran, İtalya, Almanya, Portekiz, İngiltere, Macaristan, Fransa, Japonya, Bulgaristan, Lehistan, Hindistan, İrlanda, Avusturya, Kanada, Kolombiya mümessilleri Türkiye'nin cemiyete daveti konusundaki önergeye yardımcı olmuşlardır ve Türkiye'nin Cemiyete davetinden duydukları memnuniyeti dile getirerek bu önergeye kendilerinin de imza attıklarını belirtirler.

³⁶⁶ Anadolu, "*Türkiye Cumhuriyetini Mutlaka Cemiyetiakvama Davet Etmeliyiz...*", 4 temmuz 1932, s.2

³⁶⁷ Türkiyenin Milletler Cemiyetine girmesi münasebetile teati edilen muhaberat ve irat olunan nutuklar, s.4

³⁶⁸ Hizmet, "*Türkiye – C. Akvam*", 4 Temmuz 1932, s.

³⁶⁹ Hizmet, "*Türkiye – C. Akvam*" 4 Temmuz 1932, s./Yeni Asır, "*Cemiyeti Akvam İctimalarında*", 4 Temmuz 1932 s.3

8 temmuz tarihli *Hizmet Gazetesin "Akvam Cemiyeti"* başlıklı haberle Avustralya delegesinin Türkiye'nin Milletler Cemiyetine daveti konusundaki olumlu düşüncelerine yer verir. Avustralyalı Delege, Gelibolu da Türklerle savaşan Avustralya murahhası Granville Ryrie, Türk ordusunun kahramanlığından bahsederek "Mustafa Kemal Cumhuriyeti'nin" uluslar arası birlikte çalışma siyasetini övgüyle bahseder.³⁷⁰

Avustralya Delegesi sözlerine "...harbin kızgın ateşi altında, Türklerin kıymetleri ve mukavemet kabiliyetleri hakkında yüksek bir fikir edindim. Bu andan itibaren, hayatımda duyduğum her heyecandan daha derin olarak, harbin dehşetlerini gören her milletin, istikbalini harbe mâni olmak gibi mukaddes bir vazifeye hasretmesi lâzımgeldiği kanaati bende yerleşti.

...Türkiyenin de Milletler Cemiyetine iltihakı için serdeceği her talep, Türk milletinin istikbalini bu âsil mefkûreye hasretmek hususundaki iradesinin samimi ifadesi sayılacaktır....bu hâdise Türkiye'nin millî hayatında yeni bir devre olacaktır."³⁷¹

Avustralya delegesinden sonra söz alan İran delegesi de;

"Türkiye'nin Milletler cemiyetine girmeyi davet edilmesi hakkındaki teklifi, hükümetimin muvafakati ile, büyük bir sevinç içinde imzaladım...

Türkiye Cumhuriyeti, tessüsünden beri, sulh ve beynelmilel teşriki mesai vadisinden çalışmaktan hali kalmamıştır...

Umumi harpten doğan müşkülleri izalesi, ve Türkiyenin, komşularile ve ezcümle memleketimle aralarında bulunan ve bütün bir asır zarfında halledilememiş olan ihilâfların hallinde gösterdiği samimiyet, sulhperverane fikrinin en parlak delilleridir.

Türkiye'nin yakında Milletler Cemiyetine girişi, yalnız bazı büyük devletlerin iştirak etmelerinden doğan boşluğu kısmen doldurmayaya medar olmakla kalmayacak, belki dünyada ve ihlassa Yakın Şarkta sulhun idamesi için yeni bir teminat ve büyük müessesemizin cihanşümullüğüne doğru yeni bir adım olacaktır."³⁷²

İtalya adına konuşan M. Scialoja ise;

"Umûmi heyete arzolunan teklife İtalya Hükümeti namına samimi surette müzaheret etmeyi şeref bilirim. Biz daima Milletler cemiyeti davasınının

³⁷⁰ *Hizmet*, "Akvam Cemiyeti", 8 temmuz 1932, s.1

³⁷¹ *Türkiyenin Milletler Cemiyetine girmesi münasebetile teati edilen muhaberat ve irat olunan nutuklar*, s.7

³⁷² *A.g.e.*, s.7-8

onun cihanşumullüğü ile sıkı bir surette alâkadar olduğunu ve cemiyetin istikbal ve muvaffakiyetinin bu cihanşumullüğe bağlı olduğunu düşündük... Bugün, yolların doğrusu ve iyisi olan bu yolda Yeni bir adımı atıyoruz.

İtalya hükûmeti, bugün müracaatımızın Türkiye olmasından dolayı bilhassa bahtiyardır.”³⁷³

Yeni Asır Gazetesi, 8 Temmuz tarihli haberde Alman Delegenin de Türkleri Milletler Cemiyetinde görmekten memnuniyet duyacağını belirttiği konuşmasına **“Türkiye Lehinde Tezahürat”** adlı başlıkta yer verir.

Alman Delege; Mösyö Göppert Mustafa Kemal’e övgülerle başlayan sözlerinde Mustafa Kemal’in isabetli yönetimi altında uluslararası barış adına çok önemli ve faydalı adımlar atıldığını ifade etmiştir. Dünya barışı adına saygıdeğer bir mevkide çalışan ve eski bir dost olarak adlandırdığı Türkiye’yi onun bu mevkide daha önceleri layık olduğunu da vurgulamıştır.³⁷⁴

Mösyö Göppert *“Almanya, Türkiyeyi Milletler cemiyetine iltihaka ve aramızda kendisine çoktandır ayrılmış olan yeri işgali daveti istihdaf eden bu teşebbüse iştirakle bahtiyar oldu; çünkü talih Türkiye’ye, coğrafi vaziyeti ve millî seciyesi sayesinde, Şark ve garp milletleri arasında müslih olmak vazifesini tevdi etmiş görünüyor...”*³⁷⁵

İngiltere adına konuşan İngiliz delege Londonderry, Türkiye’nin Milletler cemiyetine daveti ile sağlayacağı faydaya değinerek;

“Eminim ki Türkiye Milletler cemiyetine kabulü cihanşumul bir memnuniyet uyandıracaktır...”

*İngiltere Krallığı Hükûmeti Türkiye’nin cihanda mühim bir istikrara ve sulh unsuru olduğuna ve Milletler Cemiyeti mesaîsine iştirakinin hem luzumlu hem de temenniye şayan bulunduğu anidir. Türkiye’nin ehemmiyeti yalnız kendisini Avrupa ile Yakın ve Orta Şark arasında bir hattı vasıl mevkiine koyan imtiyazlı coğrafi vaziyetinden değil, aynı zamanda Gazi Mustafa Kemal’in çok mümtaz idaresi altında yeni Türk Cumhuriyeti tarafından takip edilen siyasetin vâsfindan ileri gelir...”*³⁷⁶

İngiltere murahhası; ayrıca *“_Eski düşmanlıklar unutulmuş, eski dostluklar ihya edilmiştir. Türkiye tarafından medeniyet yolunda ve cihanın*

³⁷³ A.g.e. s.8

³⁷⁴ Yeni Asır, **“Türkiye Lehinde Tezahürat”**, 8 temmuz 1932, s.1/

³⁷⁵ **Türkiyenin Milletler Cemiyetine girmesi münasebetile teati edilen muhaberat ve irat olunan nutuklar**, s.9

³⁷⁶ A.g.e. s.10-11/ Yeni Asır, **“Türkiye Lehinde Tezahürat”**, 8 temmuz 1932,

sulh ve selâmeti uğrunda katolunan mesafe ve gösterilen gayret cidden harikulâde ehemmiyetli ve çok takdire, tebçile şayandır.”³⁷⁷Demıştir.

Anadolu Gazetesi 8 Temmuz tarihli “**Cemiyeti akvama Davetimiz Kabul Edildi**” adlı haberinde, Fransız Delege’nin sözlerine yer verir. Fransız Delege olan Paul Boncour Türkiye’yi davet eden önerge altında kendi imzalarının olmasından duyduğu mutluluğu dile getirdikten sonra İngiltere gibi Türkiye’nin Cemiyet-i akvama daveti ile cemiyetin bir dünya birleşmesine gittiğini ifade ederek Türkiye’nin doğu ile batı arasında bir köprü olduğunu vurgulamış ve “... Mademki eski dostluktan bahsolunuyor, türkiye’nin Avrupada en eski dostluğu Faransanıniki olmuştur.”³⁷⁸ Diyor.

Yeni Asır Gazetesi, “**Türkiye Lehinde Tezahürat**” adlı 8 temmuz tarihli haberde; Japon murahhas; Nagako, Türkiye’nin cemiyeti akvama katılmasının önemli bir olay olduğunu ve “...bütün Avrupa Japonyaya karşı haşin davrandığı devirlerde Türkiyenin gösterdiği dostluk ve alâkayı şükranla yadederek...”³⁷⁹ Türkiye’nin Cemiyeti akvama davetini olumlu karşılamıştır.

Bulgaristan Delegesi, Mikoff Türkiye’nin milletler Cemiyetine girişini diğer bir çok devlet delegesinin de vurguladığı üzere uluslararası bir boyuta ilerlediğini belirterek “*Türkiye, Bulgaristan’ın komşuları arasında Milletler Cemiyetine girmemiş yegane memleketti. Cemiyete kabulü bir boşluk dolduracaktır...Zaten yeni Türkiye Cumhuriyeti, Milletler Cemiyeti işlerine kıymetli yardımlarda bulunmak için bu hâdiseyi beklemedi....bir zamandır ihlâs ile yanı başımızda mücadeleye iştirak ediyor.*”³⁸⁰ diyerek Türk Milletinin barış konusundaki çalışmalarının sadece Milletler cemiyetine katılımı gündemde olmadığını vurgular.

8 Temmuz *Anadolu* “**Cemiyeti Akvama Davetimiz kabul Edildi**” ve 8 Temmuz tarihli *Hizmet Gazetelerinde* “**Akvam Cemiyeti**” adlı haberlerde, Lehistan Delegesinin sözlerine yer verir. M. Gvidovski, Lehistan’ın bölünmesini asla kabul etmeyen bir devlet olan Türkiye’nin Cemiyeti akvamın sınırlarını genişletmeye gelmesini kalbi mahzuziyet gördüğünü ifade etmiştir.³⁸¹

Yine aynı haber ve gazetelerdeki, Kolombiya Delegesinin sözlerine deyaer verecektir. M. Resterepe, “*Latin Amerika cumhuriyetleri namına insanîyetin en büyük tarihlerinden birine malik olan Türkiyeyi selamladı*” “*ve ıspanya ahfadı olan bizler medeniyet ve itikatlarımızın bu düşmanında yiğitlik ve mertlik ve*

³⁷⁷ *Yeni Asır*, “*Türkiye Lehinde Tezahürat*”, 8 temmuz 1932, s.1/

³⁷⁸ *Anadolu*, “*Cemiyeti akvama Davetimiz kabul Edildi*” 8 Temmuz 1932, s.1

³⁷⁹ *Yeni Asır*, “*Türkiye Lehinde Tezahürat*”, 8 temmuz 1932, s.1

³⁸⁰ *Türkiyenin Milletler Cemiyetine girmesi münasebetile teati edilen muhaberat ve irat olunan nutuklar*, s.13-14

³⁸¹ *Anadolu*, “*Cemiyeti akvama Davetimiz kabul Edildi*” 8 Temmuz, s.1/*Hizmet*, “*Akvam Cemiyeti*”, 8 Temmuz 1932, s. 3

hulusu tanıdık.”³⁸² Diyerek Türkiye cumhuriyetini memnuniyetle aralarına kabul ettiklerini vurguladı.

Bu devletlerin dışında da Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girişi ile Hindistan,İrlanda Avusturya, Kanada gibi devletlerin delegeleri de beyanatlarda bulunur.

Yukarıda ifade edilen beyanatlarda ortak olan şey Türkiye'nin Milletler cemiyetine girişte bütün delegelerin memnuniyet duymasıdır. Bunun da nedenleri, Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girişinin taze bir kan olması, Türkiye'nin milletler cemiyetine katkısı, kendi dış politikadaki prensibi olan barışçı anlayışı ve bu barışçı prensibi sadece teoride değil pratikte de uygulamak konusunda gösterdiği çabaların etkisi büyüktür. Türkiye Milletler cemiyetine katılmadan evvel bu cemiyetin Dünyayı saran savaş ve silahlanma tehlikelerine karşı sarf ettiği çabada kendisi de yardımlara katılıp sözleşmelere imza atmış, kendi dış politikasında tüm devletlerle barışçı yollarla sorunlarını çözme çabası içine girmiştir. Türkiye bu şekilde bir politika gütmesindeki amaç; bütün devletlerin ortak menfaatler etrafında barış çerçevesi içinde silaha da başvurmadan sorunlarını çözebileceğine dair inancıdır. Savaşın ne gibi büyük kayıplara sebebiyet verdiğini en iyi bilen devletlerden biridir Türkiye. Savaşın getirisinden çok götürülerinin olduğunu tecrübe ile acı bir şekilde öğrenmiştir.

Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri, Bern Elçimiz olan Cemal Hüsnü Bey'e 6 Temmuz günü aşağıdaki mektubu göndererek Türkiye'yi Milletler Cemiyetine davet eder. Cemal Hüsnü Bey'de bu mektubu Tefvik Rüştü Bey'e gönderir. Eric Drummond;

“Elçi Beyefendi,

Milletler Cemiyeti fevkalâde Umumî Heyetinin1 temmuz tarihli celsesinde aşağıda isimleri zikredilen memleketlerin murahhas heyetleri Umumî Heyete âtideki teklifte bulunmuşlardır.

‘Arnavutluk, Almanya, Avustralya, Avusturya, Büyük Britanya İmparatorluğu, Bulgaristan, Kolombiya, Küba, Danimarka, İspanya, Estonya, Finlandiya, Fransa, Yunanistan, Guatemala, Macaristan, İtalya, Japonya, Lehistan, Romanya, İsveç, İsviçre, Çekoslovakya, Yugoslavya murahhas heyetleri,

‘Türkiye Cumhuriyetinin bir Devletin Milletler Cemiyeti azası olması için Misakîn birinci maddesinde derpiş edilen umûmi şeraiti haiz olduğunu müşahede ederek,

³⁸² Anadolu, „Cemiyeti akvama Davetimiz kabul Edildi” 8 Temmuz 1932, s.1 Hizmet, “Akvam Cemiyeti”, 8 Temmuz 1932, s. 3

‘Türkiye Cumhuriyetini milletler cemiyetine girmeye ve Milletler Cemiyetini kıymetli mesai iştirakinden istifade ettirmeye davet eylemeyi Umumî Heyete teklif ederler.’

Umumî Heyet bu teklifi ruznamesine koymayı ittifakla kararlaştırdı.

Umumi Heyet 6 Temmuz tarihli celsesinde aşağıdaki kararı kabul etti:

‘Umumî Heyet,

‘Türkiye Cumhuriyetinin, Milletler Cemiyetine yeni aza kabulüne dâir olan Misakîn birinci maddesinin ikinci fıkrasında derpiş edilen şeraiti haiz olduğunu müşahede eyleyerek,

‘Türkiye Cumhuriyetini Milletler Cemiyeti azası olmaya ve cemiyeti kıymetli mesai iştirakinden istifade ettirmeye kara verir;

‘Bu kararın neticelendirilmesi hususunu Umumî Kâtibe havale eyler.’

Bu kararı müstaceliyetle Hükûmetinize tebliğ lütfunda bulunur ve Umumî Heyetin kendisine vaki davetine Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetinin vermek niyetinde olduğu neticeyi bana mümkün olduğu kadar çabuk bildirseniz Zatı Devletlerine müteşekkîr kalırım.

*Umumî Katip Eric Drummond*³⁸³

3-İzmir Basımında Milletler Cemiyetine Giriş

1932 Nisan ayından itibaren Türkiye’nin genel basında (Cumhuriyet, Milliyet, Son posta, Hakimiyet-i Milliye ve Akşam) Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne daveti konusu yer almaya başladı. Özellikle Silahsızlanma Konferansı’nda Tefik Rüştü Bey’in ve Cemal Hüsnü Bey’in konuşmaları Batılı Devletlerce Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne sıcak baktığı ve girmeye hazır olduğu izlenimini yarattı. Haziranla birlikte Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne katılımı hem Türk hem Batı kamuoyunda kesin gözüyle bakılmaya başlanıyordu. Genel basında bu konuyla ilgili geniş haberler yer almaktaydı.

Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne daveti konusunda, özellikle Batılı Devletler, Türkiye’nin yıllarca izlediği barışçı politikanın olumlu etkilerini de göz önünde bulundurarak bu konuda Türkiye Cumhuriyeti’ne sıcak bakıyorlardı.

³⁸³**Türkiyenin Milletler Cemiyetine girmesi münasebetile teati edilen muhaberat ve irat olunan nutuklar**, s.18-19/ **Anadolu** , 11 Temmuz 1932, s. **Yeni Asır “C. Akvam daveti”**11 Temmuz 1932, s.1/ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 4, İctima 1, Cilt 8, Seksen Birinci İnikat, 9-VII-1932,Cumartesi Celse-2, Ankara 193.2, s.537

Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne giriş süreci ve resmi daveti ve sonrasındaki Devletlerin bu davete olumlu bakışları Temmuz ayı sonlarına kadar Türk ve Dünya basınında geniş yankı buldu.³⁸⁴

İzmir Basınında Türkiye'nin Cemiyete akvama gireceği haberleri 1931 yılında yoğunlaşmaktadır. 1931 tarihli *Yeni Asır*'da "**Türkiye ve Cemiyeti Akvam**" başlıklı haberde Yabancı basından mesela Atina'da gazetelerinin Cenevre'den aldıkları haberlere göre, Türkiye'nin Cemiyeti Akvama girmek üzere bulunduğu, bunun için şartı da Cemiyeti Akvam meclisinde bir delegesinin olmasıymış³⁸⁵ şeklinde haberler de yer almakta.

Türkiye'nin Cemiyete Akvam ile ilişkileri ve Cemiyeti Akvama girmek gerekliliği ile ilgili İzmir Basınında bir takım yazılar da yer almaktadır. Eylül 1931 tarihli *Yeni Asır*'da "**Türkiye ve Cemiyeti Akvam**" adlı yazıda; ilk başta Milletler Cemiyetine Kapitalist Devletlerin, Sömürge kuralları savunucusu gözü ile de baksa da Türkiye'nin Komşu devletlerinin bu Cemiyete girmesi ancak kendisinin dışarıda kalmasının uygun olmayacağını ayrıca devletlerarası ilişkilerde bir uzlaştırmacı varlığın olmasını onaylamaktadır. Anadolu ajansı imzası taşıyan yazıda;

"Akvam Cemiyeti hakkında çok şey söylenebilir ve söylenmiştir. Muhakkaktır ki bu müessese çok daha faydalı olabilirdi. Fakat bir heyetin kıymeti nihayet onu teşkil edenlerin kıymetile ölçülür. Akvam Cemiyeti ise, iş hayatına gösterilen bazı alâkalara ve Beynelmillel Mesai Bürosuna rağmen, tam bir kapitalist ve emperyalist zihniyeti hâkimdir. Dünyanın dört köşesinde müstemlekeleri olan memleketlerin akvam cemiyetinde de müstemlekecilik denilen milli esaret şeklini müdafaa edecekleri tabîdir.

Görülüyor ki, bu müessesenin zayıf noktası hakkında biz kendimizi aldatmağa lüzum görmüyoruz. Bununla beraber onun iyi cihetlerini de inkâr edemeyiz. Vilsonun tesis ettiği cemiyet hiç olmazsa milletleri, hükûmet adamlarını görüşüp anlaşmağa kapitalist rejimi dahilinde de olsa, mümkün merteye yekdiğerine mecbur etmiştir. Cemiyeti Akvam dünya siyasetinde gerginliğin hafifletilmesinde amil olmuştur. Bu da olmasaydı, harp tecaatinin yeniden tekerrür etmeyeceğini kim yemin edebilirdi.

Son zamanlarda, Türkiyenin Akvam Cemiyetine girmesi yeniden bahis mevzuu olmaktadır. Hakikatte Türkiye, bu cemiyetile daima temas ve mesai teşriki halindedir. Hariciye Vekilimiz Cenevrede Avrupa Tetkik komisyonunda bulunuyor. bu komisyonun Akvam cemiyetine vereceği raporun tanzimine biz de iştirak edeceğiz. Teslihatın terki konferansına aynı suretle dahiliz. Akvam

³⁸⁴ Hüseyin Taşkın, **Türkiye'nin Milletler Cemiyetine Girişi ve Türk Basınında Yansımaları (1930 -1932)**, T. C. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmış Tez, Tez danışmanı; Prof. Dr. Mesut Aydın, Ankara – 2006, s. 67-94

³⁸⁵ *Yeni Asır*, "**Türkiye ve Cemiyeti Akvam**", 16 Temmuz 1931, s.3

cemiyetinin iktisadî komisyonlarından uzak durmıyoruz. Hulâsa resmen Akvam Cemiyeti haricinde olduğumuz halde fiilen dahilinde gibiyiz.

Bu vaziyetin tehaddüsünde, Musul meselesi gibi siyasi bazı vakalar amil olmuştur. O zaman, Cenevre müessesine karşı tabî bir iğbararımız vardır. Bu gün bunu temadi ettirecek değiliz. Diğer cihetten, münasebette olduğumuz memleketlerin hemen hepsi, Rusya ve Amerika müstesna, Akvam Cemiyeti azasıdır. Komşularımız Irak ve Suriyenin de dahil olmalarından bahsediliyor. Bu şerait dahilinde Türkiyenin Akvam cemiyetinden uzak bulunması pek diplomatça bir hareket olmaz. Madem ki bu müessese kıymeti ne olursa olsun, milletleri anlaştırmağa, ihtilaf vesilelerini izaleye matuftur, bizim orada bulunmamız fikrimizce faydalıdır.

Avrupa devletlerini idare eden hükûmetler, milletlerin samimî sulh ve mütekabil hürmet arzularına ne kadar fazla tercüman olurlarsa, Akvam Cemiyetinin kıymeti ve kudreti de o nispette artacaktır. Bütün memleketlerde, Akvam Cemiyetinin nüfuzunun kırmağa, iyi iş görmesine mani olmağa çalışan kuvvetler, sağ cenah kuvvetleridir. Bilâkiz sol cenah fırkalarının, bilhassa sosyalistlerin Akvam Cemiyetine hakkile bir milletler iştirâki haline sokmağa çalıştıklarını görüyoruz. Bu da, bu müessesenin ıslaha müsait olduğunun delilidir.

Sağ cenah fırkaları, Akvam cemiyetinin dostu olamazlar, zira hâdiselerin tabîi bir neticesi olarak Cenevre teşekkülü milletler arasında tam bir müsavata teslihatın azalmasına, sulhun tekviyesine ve belki, müstemlekeciliğin ilgasına doğru gidecektir. ancak müstemleke siyaseti denilen beynelmilel haksızlığa şiddetle muarız olan sosyalistler ki, samimi olarak beynelmilel müsavata, yani hakikî sulhun taraftarıdır.

Zaten, halli uzun vadeli olan bu siyasi meselelerin yanında müteaddit iktisat meseleleri vardır ki bunlar bizi pek yakından alâkadar etmektedir. Nitekim akvam cemiyetinin açtığı müzakerelere iştirak ediyoruz. Bu müzakerata daha âmeli bir şekil vermekle ne kaybederiz? Büyük komşumuz ve samimî dostumuz olan Rusyanın bunu hoş görmeyeceğini iddia ediyorlar. vaki bu bizim kararımız üzerinde ancak ikinci, üçüncü derecede müessir olabilir. hakikatte bizim Akvam Cemiyeti ile mesai teşrikimizin, Rusya ile dostluğumuzu bozması akla gelmez. Zaten, bizzat Rusyanın harici siyasetine daha seyyal bir mecra verdiğini görüyoruz. Bunun için, Akvam Cemiyetile olan münasebatımızın kat'i şeklini alması, bize âni bir fayda temin etmese bile, zararı olmayacak bir harekettir. A.A³⁸⁶

³⁸⁶ Yeni Asır, "Türkiye ve Cemiyeti Akvam", 6 Eylül 1931, s.1

Zeynel Besim’de 30 Haziran 1932 tarihli *Hizmet Gazetesindeki “ Türkiye ve Cemiyeti Akvam”* adlı köşe yazısında Milletler Cemiyeti ile ilgili olarak; yazıda ilk olarak Cemiyet-i Akvamın dünya basınındaki yerinden bahsederek, özellikle Dünya Basınının eleştiri ve alaylarına rağmen pek çok olumsuz ve karışık durumlar içinde olumlu işler görmeye çalışan bu uluslar arası kurumun şimdiye kadar beklenen sonucu vermediğini vurgulamakta. Ancak yine bir gerçek olarak sonuca ulaşmak içinde kendi yolundan sapmadığı da ayrıca belirtilmektedir. Bu yolda dünyada genel barış ve huzuru sağlayabildiğini ekledikten sonra Cemiyet-i Akvam’a üye olmak dürüst ve açık bir barış politikasını benimseyen Türkiye gibi bir devletin ne de dünyada barış ve huzuru hedefleyen bir kurum için Türkiye’nin ortak olmadığı bir yapı düşünülemezdi. Demekte ve “*Cihan sulhunu gaye edinen Türkiye; hem hudut olsun, olmasın büyük devletlerle olan münasebatını tefriksiz ve istinasız dostluk tevzii şeklinde tanzimine mecbur idi. Bir taraftan Rus dostluğu yapılırken diğer taraftan Fransa ve İngiltere’ye şu veya bu meselelerden cephe almak, istihdaf edilen umumî sulhü sükûn namına azim bir hata olurdu. Kaldı ki Iraktan İngiltere, Suriyeden Fransa ile hemhudut idik.*”³⁸⁷ Diyerek, Türkiye’nin Batıya uzun süre olumsuz bakmasının da bir sona geldiğini vurgulayarak Türkiye’nin en nihayet batıya yönelme fikrinin galip geldiği ifade edilerek n-bunun bir sonucu olan Cemiyet-i Akvam’a giriş de Türkiye’nin doğuya olduğu kadar Batıya da yönelme isteğinin bir sonucu olduğunu ekler.³⁸⁸

Yeni Asır Gazetesi haberi gibi Hizmet Gazetesindeki, Zeynel Besim’de genel kaniya uygun olarak gibi Milletler Cemiyeti’nin devletlerarası uyuşmazlıklar ve anlaşmazlıklar hususunda çok başarılı olmadığını, ancak bir sonuca varmak için kendi yolundan vazgeçmediğini, devletler arası ilişkileri düzenleyen bir kurumun bazı eksikliklerine rağmen hiç olmamasından daha iyi olacağı fikri hakimdir. Türkiye gibi Barışçı politika ile yoluna devam eden bir milletin bu Cemiyetin dışında kalması da yadırganacağı düşüncesi hakimdir.

Zeynel Besim yazısında, Milletler Cemiyetine katılım ile birlikte dünyanın siyasetini ve kaderin ellerini tutan devletlerle bir arada olarak ve aynı hukuku paylaşarak sürekli temaslar içinde olmak mutlak bir faydayı da beraberinde getireceğini, ayrıca Türkiye gibi bir devletin düzensiz bir yapıya sahip olmadığını, bu nedenle hakkını ve çıkarlarını kendi kuvvetine dayanarak sonuna kadar koruma gücüne sahip ve bu nedenle de Cemiyet-i akvam’a girişi ile de herhangi bir sorunu “*silahattan önce kalemle halledebilecek*” koşulları da elde etmiş olacaktır. Diyerek Türkiye’nin Milletler Cemiyetine ve kendi barış prensibi ile dış politikada sağlayacağı faydayı dile getirmektedir. Zeynel Besim ayrıca Cemiyet-i Akvam’ın asıl hedefini bugün itibarıyla gerçekleştirebilme olasılığı pek

³⁸⁷ *Hizmet*, “*Türkiye ve Cemiyeti Akvam*”, 30 Haziran 1932, s.1

³⁸⁸ *Hizmet*, “*Türkiye ve Cemiyeti Akvam*”, 30 Haziran 1932, s.1

mümkün görünmemekte olduğunu, çünkü devletlerarası çıkar çatışmaları her daim söz konusu olduğunu Ancak yine de muhtemel çıkabilecek bir savaşın önüne geçmek mümkün olabilecek yetkinliğe de sahip olduğunu vurgulamaktadır ve milletler cemiyetinin bunun için bir çözüm yolu da aramakta olduğunu altını çizmektedir. Kısacası bu müessesinin varlığı boşuna değildir. Türkiye siyaset ibresi doğuya olduğu kadar batıya da yönelişi Alman ve Fransız birliğinin mevzubahis olduğu günlerde oldukça isabetli bir karar olduğunu ekler.³⁸⁹

Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girmek istemekle beraber “*Türkiye, Atatürk'ün direktifi üzerine, Milletler Cemiyeti'ne kendisi başvurarak değil, örgüt tarafından davet edilerek girmek istiyordu.*”³⁹⁰ Türkiye'nin istediği gerçekleşecektir. 6 Temmuz 1932 yılında Milletler Cemiyeti genel kurulunda Türkiye cemiyete davet edilecek 9 Temmuz günü TBMM'de bu davete olumlu baktığına dair karar alacak ve aynı günde de bu kararını Milletler Cemiyetine bildirecektir. İzmir Basınında Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girişi ile ilgili olarak, gerekli kararların Milletler Cemiyetinde alındığını ve bunun bir davet şeklinde yapıp yapılmayacağı ve Türkiye'nin Milletler Cemiyetine katılımının ne şekilde gerçekleşeceği ile ilgili bilgiler verilmektedir.

Hizmet Gazetesinde; 22 Nisan 1932 tarihli “*Türkiye*” başlıklı haberde, Cenevre'den alınan habere göre; Türkiye'nin cemiyete davetinin nüfuzlu bir kimse tarafından yapılması ile Cemiyete dahil olmasının daha memnuniyet verici olacağı kaydedilmiştir. Ayrıca yakın bir vakitte toplanacak olan Cemiyet-i Akvam genel heyetinde Cemiyet-i akvam meclis başkanı veya genel heyet başkanı Türkiye'nin Cemiyet-i akvam'a girişini beyan edecektir. Denilmektedir. Bu iladan sonra Türkiye Hükümetinin Cemiyete kabul edilmesi için bir “*talepname*” sunacaktır. Denilmekte.³⁹¹

Yeni Asır, “*Türkiye Cemiyeti Akvama Giriyor Mu?*” başlıklı haberinde Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girişinin nasıl olacağına ilişkin Cenevre kaynaklı bir haber yayınlar. Bu haberde; “*Havas ajansı salâhiyettar mehafilden aldığı malûmata nazaren Cemiyeti Akvam tarafından davet edilmek suretiyle Türkiye Cemiyeti Akvama girmeye kabul edecektir. Yakın zamanda toplanacak olan Cemiyeti Akvam meclisi heyeti umumiyesinde meclis reisi bir nutuk irat ederek Türkiyenin Cemiyeti akvama duhulü bu beynelmilel teşkilâta dahil bütün milletler tarafından arzu edildiğini beyan edecek ve bu davet merasimi üzerine Türkiye cemiyeti Akvam'a girmeye talep edecektir.*”³⁹² Denilmektedir.

³⁸⁹ *Hizmet*, “*Türkiye ve Cemiyeti Akvam*”, 30 Haziran 1932, s.1

³⁹⁰ Rıfat Üçarol, a.g.e s.577/ Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Cilt I ve Cilt II, s.97

³⁹¹ *Hizmet*, “*Türkiye*” 22 Nisan 1932, s.1

³⁹² *Yeni Asır*, “*Türkiye Cemiyeti Akvama Giriyor Mu?*” 21 Nisan 1932, s.1

İzmir Basını, Yabancı basını ve onun Türkiye'nin Milletler Cemiyetine davet edilmesi konusundaki fikirlerini de takip etmektedir. *Yeni Asır* Gazetesinde "**Akvam Cemiyetine Namzetliğimiz İçin**" başlıklı haberde yabancı basından da Türkiye'nin Cemiyeti Akvama girmesine kesin gözü ile bakılarak; Daily Telgraph gazetesine göre, "...Türkiyenin Cemiyeti Akvama girmesi, esas itibarile, kat'iyet kesbetmiştir. Türkiyenin Akvam meclisinde namzetliği için İtalya teşebbüsatta bulunacaktır. Bu teşebbüsü İngiltere, Almanya hükûmetleri de takviye edeceklerdir."³⁹³

1 Temmuz *Hizmet Gazetesinde* "**Cemiyeti Akvama**" adlı haberde; Türkiye'nin Milletler Cemiyetine daveti ile ilgili çeşitli devletlerin Milletler Cemiyeti Genel toplantılarında teklife imzaları söz konusu olmuştur ki bu imzalar her gün artış göstermektedir. Bu konuda da basında yakından takip edilir.

Türkiye'nin Cemiyete girmesinde teklifte bulunan devletler; Almanya, Avusturya, İngiltere, Fransa, Bulgaristan, İspanya, Yunanistan, Macaristan, Guatemala, Yeni Zelanda, Hollanda, İran, Polonya, Romanya, İsviçre, Çekoslovakya, Yugoslavya, Japonya, Kolombiya devletleri olarak yerini alacaktır.³⁹⁴

11 Temmuz 1932 günkü *Anadolu Gazetesinde* "**Cemiyeti Akvama Verdiğimiz Cevap**" adlı haberde; 9 Temmuz günü Kazım Karabekir başkanlığında toplanan Büyük Millet Meclisi toplantısında, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Bern Elçiliğinden gelen bir telgrafı Millet Meclisinde okutmuştur. Bu metni okutturduktan sonra Tevfik Rüştü Aras öncelikle bu katılım davetinin çok nazik bir şekilde yapıldığını, Cemiyetin umumi reisi ve Belçika dışişleri Bakanı M. Hymans'ın nutkunu da değinerek yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin başkanı Mustafa Kemal ve onun "*nurlu idaresi meydana getirdiği*" gelişmeyi hedeflediğini belirttiği "*genç ve kudretli*" Türkiye cumhuriyetinin cemiyete girmesinde cemiyetin diğer devletlerin birlik içinde olmasını mutluluk verici olarak değerlendirmiş ve Türkiye'den gelen cevaptan sonra 18 temmuz günü tekrar Cemiyeti tekrara toplantıya çağırarak Türkiye'nin Cemiyete katılımlarını görmekle mutluluk duyacağını bir daha belirtir.

Türkiyenin dış politikasında devam ettiği yoldaki doğruluğa vurguda bulunarak "*... sulh ve alemşümül muhabbete istinat eden dürüst politikamızın selâbetini ve şimdiye kadar yürüttüğümüz yola devamına isabetini gösteriyor.*"³⁹⁵ Diyerek cevabın verilmesi için Hariciye vekaletine arz edileceğini ifade eder. Türkiye'nin Cemiyetine daveti hususunda teklif ve destek olan 18 devleti Elçiden öğrenir öğrenmez devletin içten teşekkürlerin sunulması içinde onlara birer telgraf gönderileceğini belirtiyor. Bununla birlikte

³⁹³ *Yeni Asır*, "**Akvam Meclisinde Namzetliğimiz İçin**", 31 Mayıs 1932, s.1

³⁹⁴ *Hizmet*, "**Cemiyeti akvama**" 1 Temmuz 1932, s.3

³⁹⁵ *Anadolu*, "**Cemiyeti akvama Verdiğimiz Cevap**", 11 Temmuz 1932, s.1

ayrıca Türkiye'nin Cemiyete davetinde destek olan bazı devletlerde hala bir elçilik bulunmadığından onlara teşekkür için Londra'daki elçiliğe o devletlerin Londra'daki elçiliklerine ziyaret edilmelerini bildirdiğini de aktarmıştır.³⁹⁶ Bundan sonra da Tefvik Rüşti Bey, TBMM'nin Milletler Cemiyetine girişini de onaylarsa Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine göndereceği Mektubu okur. Bu mektupta Sovyetler Birliği için sakıncalı gördükleri 16. Madde ile ilgili bir uyarıda yer alacaktır.

Yeni Asır Gazetesi, 11 Temmuz tarihli "**C. Akvam daveti**" adlı harbinde Türkiye'nin haberinde TBMM onaylı Milletler Cemiyeti Sekreterine gönderilen Davet Cevabına yer verilmektedir.

"Katibi umumi Efendi;

Heyeti umumiye namına vaki davetinize cevaben Türkiye Cumhuriyetinin cemiyeti akvama aza olmağa hazır olduğunu ve Türkiyenin cemiyeti akvam azası olmıyan devletlerle akdolunanlar da dahil olduğu halde şimdiye kadar akdettiği mukavellerle deruhte ettiği taahhüdatın cemiyeti akvam azası vezaiifi ile asla gayri kabili telif olmadığını bildirmekle ve bu hususta esasen Türkiyenin kabulünden evvel imzalanan bütün muahedatın cemiyeti akvam azasının ekserisinin aynı veçhile mümzisi bulunduğu Paris misakı ruhu dahilinde akdolunduğunu işaret ederim.

Bu beyanatı yaparken Türkiyenin 24 Temmuz 1932 tarihinde Lozanda imzalanan mukavelattan münbeis askeri mahiyetteki tahhüt dolayısıyla hususi bir vaziyette bulunduğunu da ilave etmeyi vazife bilirim. Bu şerait dahilinde Almanya hükümetininin Almanyanın Cemiyeti Akvama kabulüne dair olarak katibi umumiye gönderildiği 8 Şubat 1926 tarihli mektubunda zikrettiği Belçika, Fransa, İngiltere imparatorluğu İtalya, Polonya ve Çekoslovakya mümessilleri tarafından mümzi bir Kânunuevel 1925 nota tabiratını hatırlayalım. Bu notanın son fıkrası atideki şekilde ifade edilmiştir.:

Cemiyet azasına bu medde 16'inci madde mucibince terettüp eden taahhüdat şu şekilde anlaşılmalıdır ki cemiyet azası devletlerden her biri misaka riayeti temin ve her taarruz hareketine mümanaat için askeri vaziyeti ile kabili telif olacak ve coğrafi mevkiini hesaba katacak bir mikyasa dahilinde dürüst ve müessir bir şekilde teşriki mesai etmekle mükelleftir. Yüksek

³⁹⁶ Anadolu, "*Cemiyeti akvama Verdiğimiz Cevap*", 11 Temmuz 1932, s. *Yeni Asır*, "*C. Akvam daveti*" 11 Temmuz 1932, s.1

ihiramlarımın kabulünü rica ederim kâtibi umumî efendi."³⁹⁷ Bu mektup TBMM'de onaylanır ve 9 Temmuz günü bu mektup Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri olan Sir Eric Drummond'a gönderilir.

Tevfik Rüştü Bey, bu mektubun suretlerini yine milletler cemiyetine girmeyen ya da girişi muhtemel olmayan dost ülkelere de bu cevabın kendilerine gönderilecek mektupların ilişiginde yer alacağını belirtmektedir. Tevfik Rüştü Bey, ayrıca yine bu mektubu kuzey Amerika, Brezilya ve Afgan devletlerine bu suretle bilgi verileceğini de ifade eder.³⁹⁸

Tevfik Rüştü Bey, TBMM'de 9 Temmuz günü Türkiye'ye Milletler Cemiyetimize girişimizle ilgili güzel sözler söyleyerek destek veren Milletler Cemiyeti Delegelerine de göndereceği telgrafları milletvekilleri ile paylaşır bunlardan bir kaçı;

"Cenevrede İspanya heyeti murahhası (delege) Reisi M. Madriaga Cenaplarına

Memleketimin yüksek müesseseye davetine mütedair olarak 28 Devlet tarafından takdim kılınan teklif münasebetlerle irat buyuran pek sevimli nutuktan dolayı zati devletlerine hararetle teşekkür etmekliğime müsaade buyurunuz. Bu kadar kıymetli bir vesikanın, Akdeniz asil, hemşire Cumhuriyetin namdar mümessili tarafından takdimi Hükümetimi bilhassa mütehassis etmiştir. İhtiramatı faikanın kabulünü rica ederim efendim.

Atınada Hariciye Nazırı M. Mihalakopulos Canaplarına

Türkiyenin Cemiyeti Akvama aza olması daveti hakkında ki teklifi münasebetle lütfen irat buyurulan ve memleketimizi mesut bir şekilde birleştiren kardeşlik münasebetlerinin ve aynı zamanda pek iftihar ettiğim samimî dostluğumuzun makesi olan belîğ nutuktan dolayı en hararetle teşekkürlerimi zati devletlerine takdim etmekliğime müsaade buyurunuz.

Hükümetimi pek ziyade mütehassis eden bu parlak nutuk her iki memleket halkının sulh mefkûresine olan merbutiyetini ve müteakabil menfaatlerimizin karşılıklı ve müsavi şekilde anlaşılması ve asil komşumuzun dürüstlüğü sayesinde vücuda getirilen eseri vazıhan cihana göstermektedir.

Bu yeni yolda müsmir ve sıkı bir teşriki mesai yapmak ümidile ihtiramatı faikanın kabulünü rica ederim aziz meslekdaşım efendim.

³⁹⁷ **Yeni Asır "C. Akvam daveti"**11 Temmuz 1932, s.4/**Milletler Cemiyeti Misakı**, s.7-9 / Bu antlaşma 9 temmuz 1932'de tasdik edilir. **Düstur**. Üçüncü Tertip, Teşrinisani 1931, Teşrinievvel 1932, Cilt 13, s.1231 / **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 4, İçtima 1, Cilt 8, , s. 543

³⁹⁸ **Yeni Asır "C. Akvam daveti"**11 Temmuz 1932, s.4

Akvam Cemiyeti meclisi reisi M. Hymans Cenaplarına

Memleketim ve Büyük Reisim hakkında sarfettiğiniz takdirkâr sözlerden dolayı Zati Devletlerine heyecanlı teşekkürlerimi arz etmek vazifemdir.

Hakkınızdaki samimî ve saygı ve yüksek ihtiramatımın teminatını tekrar için bu vesileden istifade ediyorum efendim.

Alman Murahhası M. Göppert Cenaplarına

Akvam cemiyeti davet edilmesi münasebetile Zati âlileri tarafından ifade buyrulmuş ola Almanya Cumhuriyetinin memnuniyeti gösteren sitayişkâr sözlerden dolayı Türkiye Cumhuriyeti derin bir surette mütehassis olmuştur... Hükûmetimin en har teşekküratını takdime müsaraat ederim...

...

Akvam Cemiyetinde Büyük Britanya Delegesi Marki Londonderry Cenaplarına

Türkiye Cumhuriyeti ve onun Büyük Reisi hakkında dün Mecliste söylemek nezaketinde buldukları cemilekâr ve takdirkâr sözlerden dolayı Zati devletlerine pek çok teşekkür ederim...Zati devletlerinin Kemalist politikası hakkındaki çok isabetli takdirini tebci ederim.

...

Hakkımızdaki samimî saygı ve çok yüksek ihtiram hislerim müeyyet teminatını kabul buyurunuz.

...

Akvam Cemiyetinde Fransız delegesi Paul M. Boncour cenaplarına

Akvam Cemiyetine girmesi için Meclisin dünkü celsesinde Türkiyeye yapmağa karar verdiği davete Fransa Cumhuriyetinin iştirakini ifade ederken buna tefriki arzu etmiş olduğunuz pek beligane muhabbetkâr sözleri bilhassa meserretle okudum.

...

Türklerin Fransızların ilk temas ve dostluklarını yadederken tarihten ancak milletleri birbirine yaklaştırmağa yarıyan misaller bulup çıkarmak suretile asil bir endişe izhar eylemek gibi mükemmel bir fikir beslemiş olmanızdan dolayı sizi tebrik etmeliyim.

*Hakkımızdaki samimî saygı ve çok yüksek ihtiram hislerim müeyyet teminatını kabul buyurunuz efendim.*³⁹⁹ Tevfik Rüşti Bey daha sonra Avusturya, Avustralya, İtalya, İran, Kolombiya, Bulgaristan, Hindistan, Macaristan, İrlanda, Japonya, Polonya ve Portekiz devletlerine de yazdığı teşekkür telgraflarını okuyacaktır.

Sovyet Rusya ile yaptığımız Dostluk ve Tarafsızlık antlaşmasının gereği olarak Türkiye Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadı Maslahatgüzarı Georges Astakhoff'a Milletler Cemiyetinden gelen davet mektubunu ve kendilerinin Milletler Cemiyeti Genel sekreterine verdikleri cevabı da bu mektup içerisinde gönderdiklerini belirterek;

“...Bu vesile ile Türkiye'nin bugüne kadar deruhte ettiği ve Milletler Cemiyeti azalığına terettüp eden vazifelerle telifi zaten hiç bir suretle nâkabil görülmemekte olan beynelmilel taahhütlerine mezkûr Cemiyete muhtemel girişinden sonra da dürüstî ile riayet devam etmesinin pek tabii olduğunu size Türkiye Hükûmeti namına beyan ile şeref kesbeylerim.

Cinevre'nin Beynelmilel Müessesesi, yalnız hâkim olan endişesi değil, belki asıl maksadı bütün dünya sulhu muhafaza ve idameye matuf bir teşekkül olmak itibarile, Türkiye Cumhuriyeti, bu Cemiyete girişi ile hakikatte bugüne gelinceye kadar tahakkukuna kendi mütevazi hissesini şevk ile katmaktan aslâ halî kalmadığı müstemir bir sulh mefkûresine, zuhur edecek vesaitten tamamilen istifade ederek hizmette devam başka bir şey yapmış olmayacaktır.

*Bu mülahazat mebni ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadının sulh mefkûresi hakkında ne derece yüksek duygular beslediğini bildiğim cihetle Hükûmetimin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadı ile Türkiye arasında daima mevcut olmuş bulunan samimî dostluk münasebetlerinin inkişafını istihdaf eden gayretini hiç bir suretle tevakkufa uğramayacağını ve bilakis Devletlerimizin teşriki mesaisi esaslarının, müşterek sulh mefkûrelerinin en büyük hayrına olarak, takviyesi yolunda genişlemekte devam edeceğini burada size teyit etmekle bahtiyarım,...*⁴⁰⁰

Türkiye daha sonra Rusya'ya ikinci bir mektubu 14 Temmuz 1932'de gönderir. Bu mektupta Türkiye ile Sovyet Rusya'nın milli mücadele döneminden beri gelişmekte olan dostluklarının Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girmesi ile bozulamayacağını ifade ederek, Rusya ile Türkiye arasında imzalanan 17 Aralık

³⁹⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 4 İçtima :1 Cilt 9, Seksen Birinci İnikat, 9- VII- 1932 Cumartesi, Ankara, 1932, s. 540-542/ Tevfik Rüşti Bey daha sonra Avusturya, Avustralya, İtalya, İran, Kolombiya, Bulgaristan, Hindistan, Macaristan, İrlanda, Japonya, Polonya ve Portekiz devletlerine de yazdığı teşekkür telgraflarını okuyacaktır. Bunalar için bkz. **Adı geçen eser**, s. 540- 542

⁴⁰⁰ **Türkiyenin Milletler Cemiyetine girmesi münasebetile teati edilen muhaberat ve irat olunan nutuklar**, s.20-21/ **Yeni Asır “C. Akvam daveti”**11 Temmuz 1932, s.4

1925 tarihli Dostluk antlaşması ile bu antlaşmaya ek 1929 tarihli Protokolden bahsederek;

“1-Türkiye Hükûmeti,...1925 ahitnamesinin birinci ve ikinci maddeleri muhtevasının, Türkiye için Milletler Cemiyeti Misakından ileri gelen taahhütlere hiç bir veçhile halel iras edemeyeceğine kani bulunduğu ve bu Cemiyetin, esasında beynelmilel ihtilâfların muslihane ve hakkaniyetle hal ve tesviyesini temine mahsusbir teşekkül olduğunu takdir ettiği cihetle, bütün vesaitinin imkânı derecesinde, Cemiyetin temelini teşkil eden bu fikrin tahakkuku yolunda teşriki mesaiye karar vermiştir. Fakat Türkiye farz ve tahminleri hilâfına olarak Milletler Cemiyetinde, herhangi bir zamanda, bu sulh Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadına müteveccih temayüller baş gösterecek olursa Türkiye bu kabil temayüllere olanca kuvvetile muhalefet edecektir. Muhalefet edecektir.

2-Türkiye Hükûmetinin, Türkiye'nin Milletler Cemiyetine iltihakından sonra Misakın müeyyidler usulüne mütedair 16 ıncı ve 17 inci maddeleri ahkâmına tevfikân deruhte edeceği vecibelere hulus ile riayet etmesi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadına karşı olan Türk siyaseti istikametine halel iras edemez. Mephus maddeler ahkâmınca, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadına karşı tatbiki mümkün müeyyideler usulü diğer şartlardan kat'ı nazar olunarak derpiş edilemez.”⁴⁰¹

Türkiye Sovyetlerin dışında 10 Temmuzda ayrıca Amerika birleşik Devletlerine, Afganistan'a, Brezilya'ya da Cemiyete davet ve verdikleri cevaba ilişkin belgeleri de içeren mektuplar göndermiştir.⁴⁰²

20 Temmuz tarihli *Anadolu Gazetesinde* yer alna **“Cemiyeti Akvam Meclisinde”** adlı haberde, Türkiye'nin Milletler Cemiyetine giriş merasimine yer verilmekte. Türkiye, 18 Temmuz 1932 günü Milletler Cemiyetinin sekizinci Olağanüstü Toplantısının yapılması ile gerçekleşmiştir. Bu toplantıya başkanlık eden M. Hymans 6 Temmuzdaki celsede Türkiye cumhuriyetinin Milletler Cemiyetine davet edilerek bu davetin kendilerine iletiildiği ve bu davete gelen cevaptan sonra bu toplantıda Türkiye'nin Cemiyete üyeliğini teklif eden ve Assamblenin üyelerine sunulan *“ karar sureti projesini”* oya sunacağını bildirir. Oylamadan önce Assambleye sunulan *“karar sureti projesini”* okur. Buna göre;

“Türkiye hükûmetinin cemiyeti Akvam azası olması için Assamble tarafından kendisine yapılan teklifi kabul ettiğinden haberdar olan ve Türk hükûmetinin misakın birinci maddesile derpiş edilen şeraiti ifa etmiş olduğunu müşahede ve tespit eden Assamble Türkiye cumhuriyetinin cemiyeti akvam

⁴⁰¹ **Türkiyenin Milletler Cemiyetine girmesi münasebetile teati edilen muhaberat ve irat olunan nutuklar**, , s.24-25

⁴⁰² Bkz. Ayrıntılar için, **A.g.e.**,s.21-22-23

*azası olarak kabul edildiğini beyan ve Türk mümessilini Assamblenin bu içtima mesaisine iştirake davet eder.*⁴⁰³

Daha sonra M. Hymans bu teklifi oya koyar. Bu oylamaya da 43 devlet katılmış ve teklif 43 oyla kabul edilmiştir. Türkiye artık Milletler Cemiyetine üyedir.⁴⁰⁴ Bundan sonra Mösyö Hymans, Türkiye bir hoş geldiniz konuşması yapar.

“_Türkiye cumhuriyetinin mümtaz mümessillerine hoş geldiniz derim. Cemiyeti akvam tarafından davet olunan beynelmilel içtimalarda Türkiye murahhasları ile ilk defa olarak buluşmuyoruz. Türkiye murahhasları Avrupa İttihadı komisyonu ve terki teslihat konferansı mesaisine gayret ve liyakat ile hizmet etmişlerdir. Türkiye kendisine vaki olan daveti kabul etmekle tesanüt (dayanışma) hislerini ve teşriki mesai (işbirliği) arzusuna isbat etmiş bulunmaktadır. Türkiye şiddet süikastlerini ret, ihtilafları sulhen hal ve tesviye, (düzeltme) menfaatleri telif, milletleri takarrup, (yakınlaştırma) nizam ve adalet rejimini teşkil ve tesis etmek, kendi sesi gibi yüksek bir düşüncenin tevhit (birleştirme) ettiği devletler ailesinde hem seviye olarak ahzı mevki eylemektedir.

Türkiye Avrupanın müntehasını teşkil eder. Ve medeniyet ifadesinin bir mefhumudur. Türkiye çetin imtihanlar geçirdikten sonra tabi hayatında örf ve adetinde, müessesatında büyük islâhat tahakkuk etmiştir. Maddi sahada enerjisini gösteren gayretler sarf etmiştir. Kendisine yeni bir hükümet merkezi kurmak için şahsiyetini teyit eden bir şehir inşa etmiştir.

Türkiyenin aramızdaki mevcudiyeti cemiyeti akvamı kuvvetlendirecektir. Türkiye cemiyeti akvam misakında milletlerin teşriki mesai ve mütekabil muavenetlerinin (yardım) verdiği hakları ve teminatı bulacaktır.

Türkiye hükümetinin davetimize verdiği cevapta akdettiği muahedelerin cemiyeti akvam azalığı ile kabili telif (uyuşur) olmayan teahhütleri ihtiva etmediğine dair olan teminatı kaydettik. Bu teminat bize Türkiyenin serbestçe deruhte ettiği vazifeleri dinç ve mağrur ve mazisi tarihe karışan bir millete has şeref ve sadakatle ifa edeceği kanaatini vermektedir.

Türkiyenin iltihakı cemiyeti akvamın istikbali için mes’ut bir hadise ve cihanşümullük (dünya çapında) ittihat ve sulha doğru bir terakkidir. Cemiyeti akvam 10 seneden fazladır müşkülât içinde teşriki mesaide bulunan yeni dünyada bir birlik ve istikrara unsuru olmuştur.

⁴⁰³ **Anadolu**, 20 Temmuz 1932, s.1 **Yeni Asır**, “**Cemiyeti Akvam Meclisinde**”, 20 Temmuz 1932 s. 1/ **Hizmet**, “**Cemiyeti Akvam**”, 20 Temmuz 1932 s.1

⁴⁰⁴ **Anadolu**, 20 Temmuz 1932, s.1 Antlaşma maddelerinin ayrıntıları için bkz. İsmail Soysal, **a.g.e.** s.412-423/ **Milletler Cemiyeti Misakı**, s.11-34

*Cemiyeti akvam beynelmilel bir hayat, usuller, adetler ve bir ruh yaratmıştır. Bu ruha Cenevre ruhu denilmektedir. Ve itimat, hulus ve dostlukla yoğrulmuştur. Türkiyeyi temsil eden yeni arkadaşlarımızın bize hasredekleri hisler işte bunlardır. Bütün heyeti Murahassalar namına kendilerine samimiyet, muhabbet beyan etmekle bahtiyarım.*⁴⁰⁵

Bu demeçten sonra Cemal Hüsnü Bey de bir nutukta bulunur. Bu nutuk 20 Temmuz tarihli *Hizmet Gazetesinde*, “*Cemiyeti Akvam*” başlıklı haber içinde verilir.

Cemal Hüsnü bey ilk olarak heyet başkanına hitaben daha 1 ve 6 temmuzda Türkiye’ye karşı olan hem kendi hem de diğer devletlerin sempatilerine desteklerine teşekkür etmiştir. Cemal Hüsnü bey bu “... Türkiyeyi cemiyeti akvama girmeye davete karar verdiğiniz celseye mes’ut bir tesadüf eseri olarak iştirak etmiş bulunan ve sulhun bu sadık hadimile birlikte ismini verdiği ve minnettar milletlerin merbut bulunduğu eserin âmil ve ba?isi olan mümtaz Amerikan devlet adamının ismini terdif etmeği en büyük bir vazife telakki ederim.” Diyerek Briand’unun da hatırasına saygılarını sunan Cemal Hüsnü Bey , ardından sözlerine şöyle devam etmiştir.

“ En korkunç harplerden sonra uslanmış olan beşeriyetin benimsemek lüzumunu hissettiği ve mer’iyetine bir nihayet tanımadığım cemiyeti akvam misakının iradesi hepimizin kıymetli ümitler koyduğumuz beynelmilel asıl ve kudretli sırrın doğmasına sebep olan Briand ve Kellog misakında mündemiçtir.

Bu füsunkâr sulh ancak kitlelerin vicdanında kat’i olarak yerleşecek surette umumileştiği takdirde bu ümidin tahakkuk edeceği kanaatindeyim.

Cemiyeti akvamın tertip ettiği, bazıları azasına münhasır ve bazıları da terki teslihat gibi umumi mahiyeti haiz içtimalar sayesinde buna muvaffak olmak için mükemmele vasıtalara maliktir.

Bu içtimalar diğer cihetten misaktan çıkan ve bizim endişemiz olmak lâzım gelen sulh zihniyetine kararlarımızda lâyük olduğu mevki temin edecek ve günün siyasi hadiselerine bu yeni ve selametbahş zihniyete uygun bir istikamet verilmesini mümkün kılacaktır. Sulh içinde ve sulh için beynelmilel teşriki mesaide kendisine yüksek bir ideal Türkiye sulhun tahakkukuna kuvveti yettiği kadar hâdim olmak istiyor.

Bunun içindir ki, Türkiye kendisini davet etmekle yüksek şeref bahşettiğiniz Asamblesinin mesainizin iştirakine kendisinin mütehassis olduğu bu kat’i arzunun tezahürü için müsait bir zemin bulmaktadır. Türkiye bundan

⁴⁰⁵ *Anadolu*, 20 Temmuz 1932, s.1 *Yeni Asır*, “*Cemiyeti Akvam Meclisinde*”, 20 Temmuz 1932 s. 1/ *Hizmet*, “*Cemiyeti Akvam*”, 20 Temmuz 1932 s.1- *Türkiyenin Milletler Cemiyetine girmesi münasebetile teati edilen muhaberat ve irat olunan nutuklar*, s.25-26-27

başka kendisine vakı olan davette takip ettiği bu siyasetin umumi muhabbet ve tasvibe mazhar olduğunun delilini görmektedir.

Türkiye heyeti murahhası aranızda ahzi mevki ederken bu misafirperver şehrin büyük bir çocuğunun haklı ve derin düsturunu hatırlamakla kesbi şeref ederim."⁴⁰⁶

Türkiye'nin Milletler Cemiyetine katılımı dolayısıyla çeşitli devletlerden tebrik telgrafları gelir. İsviçre Türkiye elçisi, M. Martin ve Almanya'nın Türkiye maslahatgüzarı, Fabricus'tan Milletler meclisi genel sekreterinden ayrıca Jernel Dejenv adlı gazetenin baş muhabiri tarafından da Tefvik Rüştü Bey'e Türkiye'nin Cemiyete akvama girmesi ile ilgili dostane samimi tebrik telgrafları gelmiştir.

3-Yabancı Basında Türkiye'nin Milletler Cemiyetine Girişi

İzmir Basınında Türkiye'nin Milletler Cemiyetine Daveti ile ilgili kutlama haberlerine yer verilir. *Yeni Asır Gazetesi* 20 Temmuz Tarihli "**Cemiyeti Akvam Meclisinde**" adlı başlıkta yabancı Basından da Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girmesi konusu memnuniyetle karşılandığını ifade eden haberler yer alır. Yabancı Basın içinde ilk olarak, Macar basını, Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girmesi ile ilgili olarak Budapeşte Hirlap Gazetesi;

"Türkiye'nin milletler cemiyetine girmesi bir bayram günüdür. Bu hâdisse bilhassa biz Macarlar için hususi bir sevinci muciptir. Eski bir dostluğun, deri bir muhabbetin tarihi münasebetlerin ve müşterek mukadderatın bizi bağladığı Türk Milletini hakiki ve ruhi bir sevinçle alkışlarız."⁴⁰⁷

Peşter Liloyd Gazetesi,

"Türkiyenin milletler cemiyetine girmesi hayretle selâmlanacak bir hadisedir. Umumi harpten sonra inhitata uğurumunun kenarında bulunan Türkiye bütün zindeliğini tekrar elde ederek cihanşümul bir mana iktisap eylemiş ve keyfi sulh ahkâmından kendini kurtardıktan sonra müddebirane bir siyaset takip ederek diplomatik eserini tarsin eylemiştir. Böyle bir Türkiye milletler cemiyetinde yeni bir dosta istinat edebilecektir."⁴⁰⁸

Yunan gazetelerinden Vima ve Atinaike Nea ve Ethos gazetelerinin Türkiye'nin cemiyete girişi ile ilgili olumlu haberleri vardır.

⁴⁰⁶ Anadolu, 20 Temmuz 1932, s.1Yeni Asır, "**Cemiyeti Akvam Meclisinde**", 20 Temmuz 1932 s. 1/ Hizmet, "**Cemiyeti Akvam**", 20 Temmuz 1932 s.1- **Türkiyenin Milletler Cemiyetine girmesi münasebetile teati edilen muhaberat ve irat olunan nutuklar**, s. 27-28

⁴⁰⁷ Yeni Asır, "**Cemiyeti Akvam Meclisinde**", 20 Temmuz 1932 s. 4

⁴⁰⁸ Yeni Asır, "**Cemiyeti Akvam Meclisinde**", 20 Temmuz 1932 s. 4

22 Temmuz tarihli *Anadolu Gazetesi*, “*Türkiye Cemiyeti Akvamda*” başlıklı haberde; Yunan Basınından haberlerle devam ederek, onların da Türkiye’nin Milletler Cemiyetine girişinden dolayı duydukları memnuniyeti dile getiren haberlerine yer verir.

Vima ve Atinaike Nea gazeteleri;

“*Türkiyenin milletler meclisine davetine yalnız diplomatik, bir nezaket eseri olarak bakılamayacağını ve bu davetin siyasi nezaket çerçevesinin çok fevkinde olduğunu yazmaktadırlar.*”⁴⁰⁹

Ethos Gazetesi “*Yunanistan şimdiye kadar sıkı sıkıya münasebette bulunmuş olduğu Türkiye’nin milletler cemiyetine girmesini sevinçle karşılar. Türkiye cihanşümül olmayı istihdaf eden uzviyetin (canlılık) otoritesini arttırmaktadır. Türkiyenin milletler cemiyeti azası arasına girmesi kıymetli bir kazançtır. Yunanistan takip ettiği siyasetle bu parlak neticeye hadim olabildiğinden dolayı bahtiyardır.*”⁴¹⁰ Bu gazetelerin yanında Patris ve diğer bazı muhalif gazetelerinde Ploia Politika Esperini ve Vradini gazeteleri de aynı şekilde Tür’

22 Temmuz tarihli *Hizmet Gazetesi* de aynı şekilde Türkiye’yi Milletler Cemiyetine Daveti hususunda kutlayan yabancı basına, “*Türkiye*” başlıklı yazısında yer verir.

Elliberal gazetesi, Türkiye’nin Milletler cemiyetine girmesi ile ilgili olarak;

“*Türkiye Cenevre uzviyetinde mevcudiyeti mühim bir safhadadır. Türkiye hiç bir devletin nüfuz ve hegemonyası altında değildir. Şayet Türkiye bir nüfuz altında bulunmuş olsaydı şimdiye kadar Cenevre içtimalarında Sovyet Rusya onun ağzından konuşmuş olurdu.*”⁴¹¹

Yeni Asır Gazetesi 24 Temmuz tarihli “*Türkiyenin Cemiyeti akvama Girmesi*” başlıklı haberde Bulgar Basınına yer verir.

Bulgar basını Türkiye’nin Cemiyeti akvama girmesi konusunda coşkuyla karşılar ve bu konuya değinerek, bu mutlu olayın Balkanlarda ve Türk-Bulgar devletleri arasındaki sıkı işbirliğinin ve iki devlet arasındaki köprülerin daha da sağlamlaşacağına dair önemli bir delil olarak görmekte olduklarını ifade eder. Nim resmi Bulgar gazetesi; “*Türkiye cumhuriyetinin doğduğu andan itibaren beynelmilel sulhun tarsisine ne kadar azimkârane bir enerji ile çalışmış olduğunu hatırlatarak Türk sulhperverliğini bütün dünyanın nihayet anlamış*

⁴⁰⁹ *Anadolu Gazetesi*, “*Türkiye Cemiyeti Akvamda*”, 22 Temmuz 1932, s.1

⁴¹⁰ *Anadolu Gazetesi*, “*Türkiye Cemiyeti Akvamda*”, 22 Temmuz 1932, s.1

⁴¹¹ *Hizmet*, “*Türkiye*”, 22 Temmuz 1932 s.2

olmasından dolayı beyanı memnuniyet etmekte ve Türkiye'nin samimiyetini ve umumi vaziyet üzerindeki şifa bahş tesirlerini ilk önce Bulgaristanın anlamış ve görmüş olduğunu yazmaktadır.”⁴¹²

Yeni Asır aynı tarihli aynı haberde Bulgarların, Milli Liberal Partisinin gazetesi olan Bozayissimot gazetesi Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girmesi ile bu cemiyetin daha da kuvvetlendiğini vurgulamaktadır. Ve Avrupa'nın doğusunda barışına hakim olmasında bu olayın etkili olacağını da belirtmiştir.⁴¹³

28 Temmuz tarihli *Anadolu Gazetesi*, “**Türkiye**” başlıklı yazıda Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girmesi konusundaki Lehistan'ın duyduğu memnuniyet ve Mustafa Kemal'e övgüler yer alır. Varşova'dan Kurier Poranny gazetesinin haberine göre; Dünya savaşından sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyet'ini çok sağlam bir şekilde Avrupalılaştırdığını söyleyen gazete “*Türkiye'nin sarfettiği gayretler milletler cemiyetine girişiyle tetevvüç (taçlandırma) etmiş bulunmaktadır. Türkiye ile Lehistan asırdide samimiyet ve muhabbet rabitalarıyla birbirlerine bağlı bulunuyorlar. Lehistanın bugün Türkiye ile zıt hiç bir menfaati yoktur. Unutmamalı ki Türkiye kürenin üzerinde Lehistan'ın parçalanmasını tanımamış yegane devlettir.*”⁴¹⁴ Diyerek Türkiye'nin özellikle Mustafa Kemal tarafından Avrupalı bir düzeye oturtulmasını takdirle karşılamakla birlikte Milletler Cemiyetine girişini memnuniyetle onaylamaktaydı.

İzmir Basınından İsmail Hakkı da Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girmesi dolayısıyla *Yeni Asır'da* 20 Temmuz tarihli, “**Hariciye Siyasetimiz**” başlıklı bir yazı yazar.

Köşe yazısında İsmail Hakkı, Türkiye'nin uzun yıllardan beri kesin bir kararlılıkla hedef olarak belirlediği ve ilerlediği barış politikasının n sonunda uluslar arası politika aleminde fark edilip takdir edildiğini belirtmekte. Ve Cemiyeti akvama davet edilmemizin de bu açık ve dürüst siyasetimiz sayesinde gerçekleştiğini eklemektedir.

Türkiye'nin yakın bir zamana kadar da Cemiyeti Akvamda bir sandalyemizin olmayışını da ne cemiyete akvama giremeyecek değerde olmayışımızdan ne de özel sebeplerden kaynaklanmadığını da belirtmektedir. Uluslar arası temaslar ve toplantılar sonunda Türkiye'nin Cemiyeti Akvamın zihniyetinde ilerleme sağlayabilecek yeni fikir ve tekliflerimizin olduğu ortaya çıkmıştır. Diyerek (Türkiye'nin Cemiyete Akvama yeni bir kan olacağını vurgulamıştır.) bunun en güzel örneğini de Türkiye ile Yunanistan arasında meydana gelen dostluk münasebetiyle açıklamakta ve asla dost olamaz denilen ezeli düşmanlar olarak

⁴¹² *Yeni Asır*, “**Türkiye'nin Cemiyeti Akvama Girmesi**”, 24 Temmuz 1932,s.1

⁴¹³ *Yeni Asır*, “**Türkiye'nin Cemiyeti Akvama Girmesi**”, 24 Temmuz 1932,s.1

⁴¹⁴ *Anadolu*, “**Türkiye**”, 28 Temmuz 1932, s.2

ifade edilen iki devletin kardeş hisleri ile kucaklaştığını ve teslihat konferansında Akvam cemiyetinin harcadığı mesailerin neticelerinin kısmen elde ettiği iki devlet olduklarını da önemle belirtmektedir.

Türkiye Cemiyete üye olmadığı zamanda bile bu cemiyetin kuruluş prensiplerini kendi siyaseti olarak kabul ettiğini de ifade etmiştir. Bu nedenle de cemiyete akvama cemiyetin prensiplerine aykırı hiç bir antlaşmaya imza atmadan rahatlıkla girdiklerini belirtmektedir. Ancak Türkiye’den başka bu duruma sahip kaç devlet olabileceğini bilemediğini de vurgulamaktadır. Türkiye’nin barış taraftarlığının da “*gösteriş ya da manasız bir hareket*” olmadığını da altını çizmektedir. Çünkü savaş yüzünden belki de insanlık tarihinde en çok acı çeken milletin Türk milleti olduğunu ifade etmektedir. Savaş meydanlarında bir çok erini kaybetmiştir. Der. Hatta son bir kez hürriyeti için mücadelesini de işgalci kuvvetlere ve dünya düşmanlığına karşı verdiğini belirtir.⁴¹⁵

Hayatı harplerle geçen bir milletin savaş acıları konusunda herkesten daha fazla ıstırap çektiğinin de altını çizer. İşte bu acı sonuçlar sonunda Türkiye’nin dünya barışının yılmaz bekçisi ve savunucusu olduğunu eklemiştir. Ancak bugünkü Avrupa’nın değiştiğini dünyayı saran bu genel sıkıntıların ve ortak sorunların milletleri diğer devletleri bu buhrana karşı bir arada çalışmaya mecbur bıraktığını da ifade etmektedir. Çünkü ilerleyen tehlikenin bütün milletleri ve medeniyeti tehdit etmekte olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye’nin uluslar arası politikasına da değinerek hedefini şu sözlerle ifade eder; “*...Beynelmilel münasebetlerde müsavi hak tanımak, bütün milletlerle sıkı bir mesai teşriki temin eylemektir.*”⁴¹⁶ Cemiyeti akvamin da Türkiye’nin bu politikası ile hareket edeceğini vurgulamaktadır.

22 Temmuz tarihli *Anadolu Gazetesinde “Cemiyeti Akvama Girmemiz Bunu İhlal Etmeyecek”* adlı yazı ile, Tevfik Rüştü Bey, Rus Maslahatgüzarına Cemiyeti Akvama girişimiz dolayısıyla bir mektup yazmıştır. Bu mektupta “*Türk- Rus dostluğunun daimi olduğunu, Cemiyeti Akvama girmemizin bu dostluğu katiyen ihlâl etmeyeceğini beyan etmiştir.*”⁴¹⁷ Bu dönemde böyle bir mektubun önemi; Rusya’nın Türkiye’nin batı ilişkilerinde şüphe ile bakmasını engellemek içindir.

Türk Dışişleri Bakanı olan Tevfik Rüştü Aras, Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne neden girdiği ile ilgili olarak; I. Dünya Savaşının ardından yeni barış düzeninde uzun süre devam edemeyeceğinin de şüphe ile karşılandığını ifade ettikten sonra;

⁴¹⁵ Yeni Asır, “*Hariciye Siyasetimiz*”, 20 Temmuz 1932, s.1

⁴¹⁶ Yeni Asır, “*Hariciye Siyasetimiz*”, 20 Temmuz 1932, s.1

⁴¹⁷ Anadolu, “*Cemiyeti Akvama Girmemiz Bunu İhlal Etmeyecek*”, 22 Temmuz 1932, s.2

“Bu sahada milletlerin önünde iki yol duruyordu: bunlardan biri öteden beri malumdu, zaman zaman buna müracaat ediliyordu. Bu yol icabında kuvvete başvurarak merama varmaktı.

Diğeri de, dünya milletleri arasında bir işbirliği kurarak, hep birlikte ve el birliğiyle yeni ahengi aramak ve bulmak yolu idi.

Birinci Cihan Muharebesi'nin yangınları içinden çıkarılan yenilik işte bu ikinci yoldu...

Biz, insanlığın ikinci yola gitmesini bütün gönlümüzle istiyorduk. Fakat insanlığı o yola sokmak kudreti elimizde olmadığından her iki yola gidilmesi ihtimalini de göz önünde tutmaya mecbur bulunuyorduk. Büyük olmayan devletlerin bu iki yoldan birine sapması veyahut diğerine girmesi, tarihin yürüyüşünde değıştirici bir tesir yapmazdı. Bunların hareket tarzlarının tesiri, olsa olsa büyük milletlerin teşebbüslerini kolaylaştırmak veya güçleştirmek hududu içinde ölçülebilirdi.

...Eğer büyük milletler, ihtilaflarını yahut davalarını kuvvetle halletmek yoluna girerlerse bundan çıkacak dünya yangınlarından kendimizi mümkün olduğu kadar korumak, dünya işbirliğine giderse bütün varlığımızla bu yola gidenlere iltihak etmek başlıca emelimizdi..

Birinci Cihan Muharebesi'nden sonra kurulan Milletler Cemiyeti müessesesi, bütün eksiklikleriyle beraber ikinci yol için bir nevi başlangıç sayılabilirdi. Vaka bu müessese, bu ihtiyacı duyan insanlığa karşı bir taraftan ümit vermek, diğer taraftan da Birinci Cihan Muharebesi sulhu ile elde edilen sakat muvazene ve ahengi sathi (Yüzeysel) tamirlerle muhafaza etmek emeliyle tertiplenmişti. Bununla beraber bu müesseseye bütün milletler hele Sovyetler Rusya'sıyla Birleşik Amerika Cumhuriyetleri de girerlerse müessesenin ihtiyaca daha uygun bir iyileşme göstereceğini de kuvvetle bekliyorduk.,

Orada mütevazı bir derecede olmakla beraber, hem kendimize, hem de insanlık dünyasına hizmet edebileceğimizi gördük, girdiğimize asla nedamet (pişmanlık) getirmedi.”⁴¹⁸Der ve bunda da ne kadar isabetli bir karar vermiş olduklarını Sovyetlerin de 1934 yılında Milletler Cemiyetine girdiklerini görünce anladıklarını ifade eder ki onlarla anlaştıktan sonra Milletler Cemiyetine girdiklerini ekler.⁴¹⁹

Türkiye'nin Milletler Cemiyetine giriş süreci ve girişi ve sonrasındaki günlerde özellikle yabancı basının bu konudaki ilgisi, İzmir Basınında geniş yer almıştır. 1932 yılı Nisan ayından Temmuz sonuna kadar basının ilgisi artar.

⁴¹⁸ Tevfik Rüştü Aras, **a.g.e.** s.106-107

⁴¹⁹ **A.g.e.** s.107

İzmir Basını Milletler Cemiyetine Avrupalı Kapitalist Devletlerin yanlı bir kuruluşu ve sömürge kuralları uygulayıcısı olarak görse de yine de Devletlerarası ilişkilerde olumlu katkılar sağlayabileceği umudunu da taşımakta olduğu görülür. Yeni Asır, Hizmet ve Anadolu Gazetesi iç ve dış politikada, barış politikası yolunu takip eden Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girişin olumlu olarak bakmaktadır.

İzmir Basını Yabancı Basını da Türkiye'nin Milletler Cemiyetinde giriş süreci ve daveti sonrasında da ilgi ile takip ederek, onlarında bu konudaki olumlu bakış açılarını Türk Kamuoyu ile paylaşmıştır.

V.BÖLÜM

TÜRKİYENİN MİLLETLER CEMİYETİNE KATILIMINDAN SONRAKİ İLİŞKİLER

Türkiye Milletler cemiyetine girdikten sonra Milletler cemiyeti işlerinde yoğun olarak yer almıştır.

1932 yılında Cemiyeti akvam asamblesi yeni kurduğu özel bir komisyona Tefvik Rüştü Bey'i divan başkanlığına seçerek katılımını sağlamışlardır.⁴²⁰

⁴²⁰ Anadolu, "Tevfik Rüştü Bey Cenevre'de Mühim İşler Görüşüyor", 29 Eylül 1932, s.1/ Hizmet, Akvama müzaheret, 2 Aralık 1932, s.3 Milletler cemiyetinde Türk milli müzaheret (yardım) cemiyeti oluşturulur. Başkanlığa İstanbul milletvekili Halil Bey, başkan vekilleri olarak; Besim Ömer Paşa ve Çanakkale Milletvekili Şükrü Bey, Sekreterliğe Profesör Cemil Bey, Muhasebeye Ordu milletvekili Ahmet İhsan Bey seçilir. Bu cemiyette üç komisyon daha

Türkiye yine 1934 yılı daimi konsey üyeliği için adaylık için başvuracaktır. “Cevad Hüsnü Bey, Türkiye'nin adaylığını koymasının nedenin, bir Asya ülkesi olarak Çin'in üyelik süresinin bittiği bir zamana Türkiye'nin başka bir Asya ülkesi olarak şansının olabileceği şeklinde açıklıyordu.”⁴²¹ 17 Eylül'de Türkiye 48 oyla Konsey yarı daimi üyesi seçilecektir.

A-TÜRKİYENİN LAHEY ADALET DİVANINA GİRİŞİ

Türkiye daha sonra 1935 yılında Milletler Cemiyet'inde Lahey Adalet Divanı yasasına da girecektir. Bundan önce Türkiye Milletler Cemiyetine girmeden önce Lozan Konferansı sırasında Musul ve Etabli meseleleri konusunda, ikili antlaşmalar ve hakemlik konularında bu divanın kararlarda geçerliliğini kabul etmiştir. Ancak bu konular yargı yetkilerini içermiyordu. bu katılma, Milletler Cemiyetince hazırlanan 16 Aralık 1920 günlü Protokole ekli ilk Yasa ile 14 Eylül 1929 günlü Protokole ekli değişiklikleri ve Amerika Birleşik Devletlerinin Yasaya katılmasına ilişkin gene 14 Eylül 1929 günkü Protokolü kapsamı içine almıştır.

“Türkiye bu katılma ile, Yasanın 36. Maddesinde öngörülen Divanın zorunlu (obligatoire) yargı yetkisiyle ilgili Protokolü de, şu koşullarda, kabul etmiştir.

1- Karşılıklı olma;

2- 5 yıllık bir süre için;

3- Uyuşmazlığın ve onu doğuran olgunun bu katılma gününden sonra ortaya çıkmış olması;

4- Uyuşmazlığın Divan Yasasının 36. Maddesinde yazılı şu durumlara ilişkin bulunması: a) Bir Andlaşmanın yorumu; b) Uluslararası hukuka ilişkin bir konu; c) Gerçek olduğu anlaşılınca uluslar arası bir hükmün bozulduğunu gösterecek her hangi bir olgu; d) Uluslararası bir yükümlüğün yerine getirilmesinden doğacak onarımın niteliği ve niceliği.

oluşturulur. Siyasi, hukuki, mali (iktisadi)...“Siyasi komisyona reisi, İstanbul mebusu Akçora oğlu Yusuf Bey, azalar, Naci Paşa (Cebelibereket) İhsan Paşa (Giresun) Necip Ali (Denizli) Fazıl Ahmet (Elaziz) Hasan Cemil (Bolu) Sadri Maksudi (Şibinkarahisar) beylerHukuk komisyon: reis profesör Nusret bey, azalıklara Yusuf Ziya Veli Baha, Sabri Şakir, Ali Fuat beyler. İktisadi ve mali komisyon: Reis Trabzon mebusu Hasan Bey azalar Mustafa Şeref (Burdur), profesör Mazhar Nedim, profesör Suheyip Nizami profesör Şevket Mehmet Ali, müderris Zühtü beyler.”

⁴²¹ Ayfer Feyzioğlu, **Türkiye ile Milletler Cemiteyi (Cemiyet-i Akvam) İlişkileri**, T.C. İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeler ve İnkılâp Tarihi anabilim Dalı, yayınlamış Yüksek Lisans Tezi, Yöneten Prof. Dr. Erol Cihan, İstanbul – 1995, s.74

Türk Hükümeti, Türkiye'nin yaptığı Andlaşmalar ve sözleşmelerde onların uygulanmasıyla doğrudan doğruya da dolaylı biçimde ilgili olarak çıkacak uyuşmazlıklar da başkaca çözüm yolu öngörülmişse, bu uyuşmazlıkların yukarıda sözü edilen 4 tür uyuşmazlığın dışında kalması gerektiği, ayrı bir koşul olmaz üzere, katılma protokolüne koydurmuştur."⁴²²

Milletler Cemiyeti özellikle 1932 yılından itibaren gücünü kaybetmeye başladı. Bu dönemde Almanya, Japonya üyelikten çekilmesi ve İtalya'nın Habeşistan'a girmesi de diğer bir önemli darbe oldu. Milletler Cemiyeti İtalya'nın bu hareketinden dolayı kendisine uyguladığı "zorunlu iktisadi ve mali zorlama tedbirlerine" Türkiye'de 13 Kasım 1935 yılında TBMM'den çıkardığı yasa ile katıldı. Bundan sonra İtalya Türkiye'ye de diğer bu karara katılan devletlere yaptığı gibi bir protesto notası gönderdi. Ardından Türk İtalyan ilişkileri bozuldu. İngiltere'de kısa bir müddet sonra da oluşturduğu Akdeniz birliğine Türkiye'yi de kattı. (Yugoslavya, Fransa, Yunanistan) Türkiye alınan bir çok zorlama tedbirlerin uygulanmadaki aksaklıkları nedeniyle de bu Cemiyete olan güvenini yitirecekti.⁴²³

B-AVRUPA BİRLİĞİ PROJESİ

Fransız Dışişleri Bakanı Briand'ın ortaya attığı bu fikrin amacı; "Avrupa'nın içinde çalkalandığı siyasi ve iktisadi buhranı gidermek için Avrupa ülkeleri arasında güvenliğin kurulmasını ve bu yoldan iktisadi çetinliklerin düzeltilmesini..."⁴²⁴ öngörerek Avrupa Devletlerine muhtıralar gönderdi. Bu muhtıranın kısaca bir kaç maddede şöyledir;

"1-Avrupa ekonomisinin içinde yuvarlandığı karıklık yüzünden Avrupa barışı tehlikededir. Bu karışıklık iktisadi pazarların gelişmesine, sanayi üretimlerinin rasyonel bir hale gelmesine ve geliştirilmesine engel ve işsizliğin artmasına sebep olmaktadır...

2-Eğer Avrupa kıtasının bugünkü şeklinde küçük küçük toprak parçalarına bölünmüş olması, Avrupa milletlerine Avrupa'nın coğrafya bakımından bir bütünlük olduğunu idrak ettirmek suretiyle telâfi edilemez ve Akvam Cemiyeti çerçevesi içinde Misakın tavsiye ettiği bölgesel bir topluluk meydana çıkaramazsa evrensel olan cemiyetin icraatı Avrupa'da ciddi çetinliklere uğrayacaktır.

3-Bazı meseleler vardır ki bilhassa Avrupa'yı ilgilendirmektedir ve Avrupa devletleri bu gibi meseleler için barışın yararına olarak daha tezlikle ve

⁴²² İsmail Soysal, a.g.e., s.410

⁴²³ A.g.e., s.409/ Mehmet Gönübol, **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma Milletlerarası Siyasi Teşekküllerin Tarihi Gelişimi ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı**, s.144

⁴²⁴ Aptülâhat Akşin, a.g.e. , s.182

vasıtasız olarak davranmak ihtiyacını duyabilirler ve bu devletler ırk ve uygarlık yakınlığı hasabıyla bu gibi işlerin çözümlenmesi hususunda daha çok yetki sahibidirler. Akvam cemiyetinin Avrupa'nın kendisine ait olan işlerini kolaylaştırması keyfiyeti tasarlanan Avrupa Birliğinin başlıca ödevi olacaktır.

4-Birlik, Avrupa Devletleri arasındaki anlaşmazlıkların çözümlenmesinde bir kaza mercii olmayacaktır. Birlik bu gibi anlaşmazlıklar hakkında nihayet bir danışma mercii olarak gayrette bulunacaktır.

5-İktisadi birlik yolunda her türlü ilerleme imkanı, siyasi güvenliğin sağlanabildiği derecede olacağından Avrupa Birliğini meydana getirmeyi amaç edinen çalışmaların ilk önce siyasi alanda geliştirilmesi gereklidir.”⁴²⁵

Tevfik Rüştü Aras da Briand'ın bu Avrupa Birliği ile ilgili ilk düşüncelerini 1929 senesindeki Milletler Cemiyeti Asamblesi toplantısında dile getirdiğini ve orada I. Dünya Savaşı sonrası savaşı kazanan Avrupa Devletleri tarafından ortaya konan düzenin artık Milletler Cemiyeti ve Locarno antlaşmaları ile idare edilemeyeceği fikrinde olduklarını belirttiğini bundan daha iyi ve daha sağlam bir birliğe ihtiyaç duyulduğunu ifade ettiğini belirttikten sonra bu konuda o da Briand'ın devletlere muhtıra gönderdiğini ifade ettikten sonra, bu birlik fikrinin konuşulacağı toplantıya Türkiye ve Sovyetleri çağrılmadığını ekler. Bundan sonrada bu Avrupa birliği fikrinin ancak Avrupa büyük bir tehlike karşısında ise ya da işgalci bir devlete karşı gerçekleştirildiğini vurgulayarak o dönem içinde böyle bir tehlike değil de Avrupa'da bir “emniyetsizlik” duygusu ile devletler arasında bir görüş ayrılığı olduğunu belirtir. Aras, bu fikirde hatayı ortaya koyarak bu projenin sadece Avrupa kıtası için yapıldığını belirterek, Sovyetler ve Türkiye'nin dışarıda bırakıldığını ancak herkesin birbiri ile komşu olduğunu vurguladıktan sonra bütün devletlerin ortak çıkarlarını bir potada eritecek bir bütünlüğe ihtiyaç olduğunu da altını çizer.⁴²⁶

Aras, bu projede insanların kafasında bir kaç soru işareti uyandığını da ekler ve bu projede amaçların Uzakdoğu'da Avrupa devletlerinin çıkarlarını korumak için mi, Amerika'nın I. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'yı geride bırakan gücü karşısında yeniden ipleri ele almak için istendiği sorularına neden olduğunu vurgular.⁴²⁷

Tevfik Rüştü Aras'ın Türkiye'nin birkaç talebinden sonra 1931 Mayısındaki toplantıya Türkiye'nin de davet edildiğini belirtir. İktisadi konularla

⁴²⁵ A.g.e., s.182-183

⁴²⁶ Tevfik Rüştü Aras, a.g.e. s.74-75

⁴²⁷ A.g.e.s.75

bir araya gelen İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya gibi devletlerin hiç birini kendi çıkarlarından vazgeçemediklerini belirtir.⁴²⁸

Avrupa birliğini konuşmak için oluşturulmasına karar verilen iki komisyon kurulması kararı alınır ancak komisyon bir kaç toplantı sonrası dağılır. Bu fikir ve proje de havada kalır.

C-DÖRTLER PAKTI VE TÜRKİYE

7 Haziran 1933'te Almanya, İtalya, Fransa ve İngiltere arasında imzalan bu paktın amaç; *“Böyle bir paktı yapma fikri 1919 sonrası dünyasında Wilson'un ilhamı ile kurulmuş olan Milletler Cemiyetinin artık işleyemez bir hale geldiğinin, daha açık bir deyim ile iflas ettiğinin belirttiği ve 1929 dünya iktisadî buhranının her memlekette yarattığı kötümserlik havasının esmekte olduğu bir zamanda doğar ve gelişir. Normal Akvam cemiyeti yollarıyla düzenlenmesinden ümit kesilen Avrupa düzenin dört büyük devletin baskısıyla istenilen kalıba konulması düşünülür.”*⁴²⁹ Ancak uzun vadeli olamayacaktır. Çünkü Amerika Avrupa işlerinden uzak durmakta, Almanya ve İtalya Faşist ve Nasyonalist düşünceleri etrafında revizyonist faaliyetler içinde İngiltere ve Fransa da artık Avrupa siyasetinde eski gücünde değildir.

Paktın maddeleri genel olarak şöyledir;

“1- İmzacı devletler, kendilerine ait meseleleri aralarında görüşebilecekler ve Akvam Cemiyeti Misakı çerçevesi içinde fiili bir işbirliği politikası güdeceklerdir.

2-Misakın 19. Maddesi esas olmak üzere anlaşmaların tadili işini dörtler aralarında inceleyebilecekler.

3-Silâhsızlanma konferansına çalışacaklar, konferansça çözümlenmemiş noktaları kendileri yeni baştan inceleyecekler.

*4-İmzacı devletler iktisadî alanda, Akvam cemiyeti Misakı çerçevesi içinde görüşecekler.”*⁴³⁰

İtalya bu paktan sonra Türkiye 'ye güvence verebilmek için Baron Aloisi Cenevre'de bulunan Tefvik Rüştü Aras'a Türkiye ile olan dostluk siyasetinde değişiklik olmadığını ve siyasi girişimlerinden de kendilerini haberdar edecekleri yönünde ilgi rahatlatma çabasına girmiştir.⁴³¹ Ancak bilinmektedir ki İtalya'nın revizyonist faaliyetleri Balkanlar ve Akdeniz

⁴²⁸ A.g.e.s.76

⁴²⁹ Aptülâhat Akşin, a.g.e., s.186

⁴³⁰ A.g.e., s.186

⁴³¹ A.g.e., , s.188

konusunda Türkiye'yi endişelendirmektedir. Bu endişesi Dörtler Konferansı ile daha da güçlendi. Türkiye barışçı bir tutumla dünyada barışı düşünürken bu tip anlaşmaların hem kendi hem de diğer devletler açısından ağır sonuçları olabileceğinin farkındadır.

Aptülahat Akşin, Mustafa Kemal Atatürk'ün özellikle bu dörtle konferansı ile ilgili rahatsızlığını 29 Ekim 1933'teki Ankara Palas Otelindeki akşam yemeğinde dile getirdiğini ve Dörtle paktına Türkiye'nin karşı olduğunu açık bir dille ifade ettiğini de ekler.⁴³²

D-SALDIRININ TANIMINA İLİŞKİN LONDRA SÖZLEŞMELERİ

Cenevre Protokolü diye bilinen “*Milletler arası Anlaşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümü*” protokolü 1924'te 44 Devletten sadece İngiltere'nin oyunsan geçemediği için yürürlüğe giremedi. Bu protokol saldırgan tarifini yaparken hakem kararına müracaattan sonra hakem kararını uygulamayanları saldırgan tanımı içine almaktaydı. Ancak Milletler Cemiyeti daha sonraki dönemlerde de saldırgan kimdir sorusuna bir yanıt aramaya ve bir tanım getirme çalışmalarına devam etti.⁴³³

Sovyetler Birliği 1933 yılındaki Silahsızlanma konferansı sırasında saldırının tanımlanmasına ilişkin bir önerge sundu. Yunan Delegeşi Politis bu konuda Sovyetler birliğinden farklı olarak yine bu tanıma ilişkin Genel Komisyona bir tasarı sunacaktır. Ancak Konferans 1933'te bir sonuca varamadan bittiği için bu tasarı da o gün için gündem dışı kalır. Bu konu daha sonra Dünya Ekonomi konferansında yeniden gündeme gelir ve iki antlaşma yapılır. Biri Sovyet Rusya sınırdaş olduğu Estonya, Romanya, Polonya, Letonya, İran ve Afganistan arasında diğeri de Sovyetlerle, Türkiye, Romanya ve Romanya ile birlikte Çekoslovakya ile Yugoslavya arasında yapılır. Bu sözleşmeye Bulgaristan imza atmazken Yunanistan 1934 yılında Balkan paktı ek protokole bir gönderme yapılması şeklinde dolaylı olarak tanır.⁴³⁴

Türkiye bu antlaşmaya imzasını özellikle Dörtler Paktı sonrasında duyduğu rahatsızlıktan sonra atacaktır. Dörtler Paktından rahatsızlık duyan bir tek Türkiye değildir. Rusya, Polonya, Romanya gibi devletler bu Paktın kendileri içinde bir tehlike olduğunun farkındadırlar. Türkiye Rusya'nın da çabaları ile bu sözleşmeler imzalanır.

Tevfik Rüştü Aras bu sözleşmelerin imzalanması konusunda, Londra'da İktisat Konferansı için bulunur. Ancak Konferans bir sonuç alamaz. Londra'da bu arada Romanya Dışişleri bakanı olan Titulesco ile buluşarak, Dörtler Paktı

⁴³² A.g.e., s.189

⁴³³ Kamuran Gürün, *Savaşın Dünya ve Türkiye*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1997, s.364

⁴³⁴ İsmail Soysal, a.g.e., , s.435

ile ilgili bilgiler edinir ve Türkiye için de Zaralı olarak ifade ettiği bu pakttan Sovyetler Birliği ile işbirliğine girilmesi ile kurtulmanın mümkün olabileceği kendisine ifade eder. Ancak Romanya ve Rusya arasındaki anlaşmazlıkların buna engel olduğunu da ekler. Titulesco Sovyetler ile konuşmayı kabul edince Tevfik Bey, Sovyet Dışişleri Komiseri Litvinoff ile kendilerini bir araya getirir. Yapılan görüşmelerde olumlu sonuç çıkmıştır. Daha sonra Türkiye, Sovyetler ve Romanya Dışişleri Bakanları bir araya gelirler. Titulesco bu gruba Küçük Antant ve Balkan devletleri ile Polonya'yı da alabileceklerini ekler.⁴³⁵

Tevfik Rüştü Bey bu görüşme ardından Polonya, Yunanistan ve İran ve Afganistan Elçilerine de görüşmelere katılımları için davette bulunur. Bir araya gelen devletlerle yapılan görüşmeler sonunda yukarıda bahsedilen Londra Sözleşmeleri imzalanır. Türkiye Rusya'nın da çabaları ile bu sözleşmeler imzalanır. Bu sözleşmelerin İngiltere Hükümetine Rusya'nın, İtalya'ya haber verme görevini de Tevfik Bey üstelenir. Bu arada Fransa ziyaret sırasında Fransa Dışişleri Paul Boncour'a da haber verir.⁴³⁶

4 Temmuz 1933 Londra Sözleşmelerinin “...*Milletler Cemiyeti Yasası ve Briand – Kellog Paktının saldırı ve savaş konusundaki hükümlerin eksikliklerinin doldurucu nitelikte idi. Politis tasarısına uygun olan bu Sözleşmenin...*”⁴³⁷ önemli maddeleri şöyledir;

İlk maddede Teslihat Konferansındaki Güvenlik Konseyinin ve 24 Mayıs 1933 tarihli Politis Raporunun Saldırı tanımları kabul edileceği belirtildikten sonra

“Madde 2. Böylece, uluslararası bir uyuşmazlıkta, uyuşmazlık içindeki taraflar arasında yürürlükte olan anlaşmaların hükümleri saklı kalmak üzere, aşağıda yazılı eylemlerden birini ilk olarak yapacak Devlet saldırganı sayılır.

1-Başka bir Devlete savaş ilânı;

2-Silâhlı Kuvvetlerince, savaş ilân edilmeksizin de olsa, başka bir devlet ülkesine, gemilerine ya da uçaklarına saldırması;

4-Başka bir devletin kıyı ve limanlarının denizden abluka edilmesi;

5-Bir Devletin ülkesi üzerinde kurulmuş olup ta başka bir Devletin topraklarını istilâ eden silâhlı çetelerin korunması ya da, istilâya uğrayan Devletçe yapılan isteme karşın, bu çeteleri her türlü yardım ve korumada yoksun

⁴³⁵ Tevfik Rüştü Aras, **a.g.e** s.58-59

⁴³⁶ **A.g.e.**, s.59-60

⁴³⁷ İsmail Soysal, **A.g.e.**, s.435

bırakmak üzere, ülkesinde kendi gücü ile alınması olanaklı tüm önlemlerin alınmasından kaçınılması."⁴³⁸

Londra Sözleşmeleri 1939'da savaşın ilk zamanlarında Almanya'nın Polonya'yı işgali ve Rusya'nın da bu işgalden kendi payına düşen 17 Eylül'de Doğu Polonya'yı işgal etmesi, Rusya'nın Finlandiya'ya saldırması ve Baserebya'yı da ele geçirmesi ile bu sözleşmelerinde bir anlamı kalmadı.⁴³⁹

E-MONTERUX BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ

Türkiye Cumhuriyeti Lausanne antlaşmasında imzalan Boğazlar Sözleşmesinde (14 Temmuz 1923) egemenlik haklarını kısıtlayan maddelere yer vermek zorunda kalmıştı. Bu maddelerden biri, Boğazların denetlenmesi işinin "Boğazlar Komisyonuna" verilmesi bir diğeri de Marmara ve Çanakkale Boğazları kıyıları ve adaların askersiz hale getirilerek buradaki güvenliğin Milletler Cemiyeti tarafından sağlanacağıdır.⁴⁴⁰ Bu maddelere Türk tarafının razı olmasında Milletler Cemiyet'inin Avrupa'daki silahlanma faaliyetlerine engel olabileceği ve de Dünya barışı konusunda etkin olabileceği düşünceleri idi.⁴⁴¹ Ancak ileriki dönemlerde Milletler Cemiyetinin bu konularda yeteri kadar etkin, tarafsız ve yeterli olamayacağı görülecektir ki Türkiye'de Avrupa'nın savaşa giden bu durumu karşısında elbette ki kendi çıkarlarını korumak ve güvenliğini sağlamak için bir takım girişimlerde bulunacaktır. Ancak bunları yaparken de diplomasi yolundan asla vazgeçmeyecektir.

Türkiye Avrupa'da ve Dünyada silahsızlanma bir yana Devletlerin özellikle Almanya ve İtalya'nın revizyonist faaliyetlerindeki gelişmeler ve Milletler Cemiyetinin bu konudaki yetersizliklerini görmesini sağladı. Revizyonist devletlerin kaderine kendi bağımsızlığını terk edemeyeceği için bu konuda bir takım girişimlerde bulundu. Bunlardan biri de Boğazların güvenliği ile ilgiliydi. Boğazların güvelliği Boğazlar Komisyonuna bırakılarak Boğazlar askersiz bırakıldı. Ancak durum Türkiye'nin aleyhine her geçen gün geliyordu.

Türkiye Boğazlardaki güvenliğini yenide sağlamak adına ilk olarak 1933 yılındaki Silahsızlanma Konferansında sesini duyurmaya çalıştı. Ancak bu çabası devletlerin ilgisizliği ile karşılandı onlara göre silahsızlanma konferansı ile

⁴³⁸ A.g.e., s.438-439/ Bu antlaşma 23 Aralık 1933'te tasdik edilir. **Düster**. Üçüncü Tertip, Teşrinisani 1933, Teşrinievvel 1934, kanun No: 2357 Cilt 15, s. 90-94

⁴³⁹ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1914 – 1994**, s.125,127/ İsmail Soysal, A.g.e., s.435

⁴⁴⁰ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1- 2 : 1914 1995)**, s.343 / Sadık Ertaş, "**İki Savaş Arasında Türk Boğazları**", **Türkler**, Cilt 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 675./ İsmail Soysal, A.g.e., s.501/ M. Cemil Blsel, **Lozan**, II. Cilt s.637- 646, maddeler, 4,5,7,8,9,10,11,15,18,19,20

⁴⁴¹ Fahir Armaoğlu, A.g.e., s.343/ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919 – 1938)**, s. 124

boğazlardan dolayı ilişki içinde olduğu için konuşulmaya gerek görülmedi.⁴⁴² Onlar için bu konuların konuşulmasının çok erken olduğu düşüncesi hakimdi.

Avrupa'da Almanya 1934 yılından itibaren silahlanmaya başlayıp 1935 yılında mecburi askerlik sistemine geçmeye başladı. Bunun üzerine bir araya gelen Milletler Cemiyeti toplantısında Tevfik Rüştü bey 17 Nisan 1935 yılında artık zamanın geldiği Boğazlar konusunda bir takım düzeltmelerin yapılması gerekliliğinden bahseder.⁴⁴³ Burada da konunun doğrudan ilgisi olmadığı ilgili bahanelerle yine geçiştirirler. Bundan sonra Tevfik Rüştü Bey, 1935 yılı içinde Mayıs Balkan Antantı konferansında, Eylül Milletler Cemiyeti toplantısında ve İtalya'nın Habeşistan'a saldırısı sonrası düzenlenen Milletler cemiyeti Kasım toplantısında gündeme getirmeye devam ederek, bu işin sonuna kadar peşinde olduğunu ortaya koydu. Devletlerin dikkatini ise Almanya'nın Ren bölgesine askeri bir alan haline getirmesi ile çekti.

Türkiye'yi boğazların güvenliği konusunda destekleme ihtiyacı en sonunda gündeme geldi. Bu konuda Türkiye'ye destek verilmesindeki en önemli nedenler arasında, Türkiye Atatürk'ün dış politika ilkeleri ile isteklerini barışçı ve hukuki yollardan mantıklı bir şekilde devletlerin rızası ile açık, gerçekçi, samimiyet esasları dahilinde gerçekleştirmek istiyordu. Askeri yada silahlı yollardan uzak kalıyordu bu da diğer devletlerin Türk siyasetine olan güvenlerini arttırıyor ve en sonunda ortak çıkarlar etrafında buluşuyorlardı.⁴⁴⁴

Türkiye'ye Boğazlar konusunda destek veren ülkelerin başında İngiltere geliyordu. İngiltere ile Türkiye ile gelişen dostluk ilişkileri ve İtalya tehlikesine karşı Akdeniz'de Türkiye'nin güçlü varlığı bunun önemli nedenlerindendir ayrıca Japonya Asya'da giderek yükselen bir tehlikeydi. İkinci destekçi Sovyetlerdi. Sovyetler de zaten Lausanne Antlaşmasında Boğazlar Sözleşmesinde Türk iradesi dışında Boğazlar Komisyonuna ve Milletler cemiyeti varlığına sıcak bakmıyordu. Bu nedenle kendinse destek veriyordu. Fransa ise, Türkiye'ye desteğe hazırды. Bulgaristan, Neulliy antlaşmasındaki silahsızlandırma hükmü dolayısıyla, Boğazlarda Türk gücünü istemese de bir şey diyemedi. Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya zaten balkan antlaşmasından beri Türk yanında idi. Bu duruma bir tek İtalya karşı geldi.⁴⁴⁵

Türkiye 11 Nisan 1936'da Lozan Antlaşmasında Boğazlar Sözleşmesinde imzaları olan İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya ile bu sözleşmeye imza atmayan Rusya'ya ve Yugoslavya'ya birer nota gönderir. Bu nota "*Rebus sic Stantibu*" adıyla yani "Şartlar Değişmiştir" başlığı altında gönderecektir.

⁴⁴² Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.343

⁴⁴³ **A.g.e.**, s.344 / Tevfik Rüştü Aras, **a.g.e.**, s.179 / **A.g.e.**, s.99-102

⁴⁴⁴ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.344 / Aptülahat Akşin, **a.g.e.**, s. 293

⁴⁴⁵ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.344 / İsmail Soysal, **A.g.e.**, s.501-502

Notada Türkiye Lozan'da imzalanan Boğazlar Sözleşmesindeki silahtan arındırma ve Boğazlarda Komisyon olmasını ve Boğazlardan geçiş özgürlüğüne razı olurken Avrupa'daki ortamın değişik olduğunu ancak 1936 yılına gelinirken şartların değişerek devletlerin kara, deniz ve hava kuvvetlerinin, silahlarının değiştiğini ve geliştiğini, özellikle de Akdeniz'de silahlanmanın arttığını, güvenlik ve siyasi atmosfer konusunda belirsizliğin hakim olduğunu vurgusunu yapar. böyle güvensiz bir ortamda Türkiye'nin Boğazlarını tehlike ve belirsizlik altında bırakamayacağını altını çizer. Çünkü Boğazların tehdit altında olması Türkiye'nin bağımsızlığını ve savunma gücünü de zayıflatacak ve tehlikeye sokacaktır. Der ve özellikle Türkiye'nin 10 yılda kendi üzerine düşen şartlı yerine getirdiğini vurguladıktan sonra yarattığı güven duygusunu şimdi kendisi için de ister.⁴⁴⁶ Türkiye bundan sonra notaya şu şekilde devam eder;

“Yukarıda açıklanan düşünceleri gözönünde bulundurarak, Lozan Boğazlar Sözleşmesinin dört Büyük Devletin ortak güvencesine ilişkin 18. Maddesi hükümlerinin kuşkulu ve işlemez bir duruma geldiğini ve ülkesine yöneltilmiş dış tehlikeye karşı bu hükümlerin Türkiye'yi artık gerçek biçimde koruyamayacağını haklı olarak düşünen Cumhuriyet Hükûmeti, ülkesinin saldırıdan korunmasını sağlayacak güvenlik koşulları içinde ve Akdeniz ile Karadeniz arasında ticaret ulaşımının her zaman gelişmesine yararlı en liberal bir düşünce ile, Boğazlar rejimini düzenlemeği amaçlayan anlaşmaların yakın bir zamanda yapılması için görüşmeler başlamağa hazır olduğunu, Boğazlar Sözleşmesi görüşmelerine katılmış olan Devletlere bildirmekle onur duyar.”⁴⁴⁷

Mustafa Kemal'de 1935 yılında Boğazların güvenliği ile ilgili olarak;

“Türkiye'nin Boğazları açık bırakmaya razı olduğu Lozan Antlaşması'ndan beri dünya durumu ve bazı şartlar değişmiştir. Boğazlar, Türk topraklarını iki kısma ayırır; bu nedenle bu deniz geçidinin sağlanması Türkiye'nin güvenliği ve savunması için çok önemlidir. O, Aynı zamanda, uluslar arası ilişkilerin can alıcı bir unsurdur. Anahtar durumunda böyle bir yer, herhangi maceracı bir saldırganın keyfine ve merhametine bırakılamaz. Türkiye, muhtemel barış bozucularının, birbirleriyle savaşmak için boğazlardan geçmesine engel olmaya mecburdur. Türkiye buna asla izin vermeyecektir.”⁴⁴⁸ Diyerek yaklaşan Dünya Savaşının habercisi olarak, Türkiye'nin bağımsızlığının korunmasının revizyonist emelli kişilerin ellerine bırakılmayacağını altını çizer.

⁴⁴⁶ İsmail Soysal, **a.g.e.**, s.502-503

⁴⁴⁷ **A.g.e.**, s.503

⁴⁴⁸ Utkan Kocatürk, **A.g.e.**, s. 170 / aktaran; **Aynı Tarihi**, “*Atatürk'le Mülakat*” Gladys Baker; Anadolu Ajansı'ndan; No.19, 1935

Montreux Boğazlar Konferansı 22 Haziran 1926 yılında İsviçre'nin Montreux Kasabasında gerçekleştirilir. Yaklaşık 1 ay süren bu Konferans sırasında İngiltere ve Rusya görüşleri konferansa hakim olacaktır. Türkiye bu konferansa, Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın başkanlığında katılır. Heyet içinde Londra Büyük Elçisi Fethi Okyar, Paris Büyük Elçisi Suad Duvaz, Dışişleri Genel Sekreteri, Büyükelçi Numan Menemencioğlu, Genel Kurmay İkinci Başkanı Korgeneral Asım Gündüz ve Türkiye Milletler Meclisi Sürekli delegesi olan ve Sivas Milletvekili Necmettin Sadak'ta yer almaktadır.

Türkiye Konferanstaki istekleri özetle; Askersiz olan bölgeleri askerleştirmek, Boğazlara hakim olan boğazlar komisyonunun kaldırılması, ve Milletler Cemiyetinin buradaki güvencesi de otomatik olarak kalkmış olacaktır. Ticaret ve savaş gemileri ile ilgili olarak; Ticaret gemileri konusu Boğazlar Sözleşmesi ile benzer özellikler taşıyabilir, Savaş gemileri konusunda tonajları konusunda Karadeniz'e komşu devletlerle ve komşu olmayan devletlere uygulamalarda fark getirilmekte. Trükler olası bir savaşta tarafsız ise savaş gemileri belirtilen tonajlarda Boğazlardan geçebilirken tarafsız değil ise Türkiye'nin kararına bağlı olacaktır.⁴⁴⁹ Görüşmeler esnasında Ruslar ile İngilizler Boğazlardan geçecek savaş gemilerinin tonajları ve ticaret gemileri konusunda çatıştılar. Ruslar savaş gemileri konusunda tonaj uygulamasında Karadeniz'e sahili olan devletlerin serbestiye isterken, İngilizler Türk tezinde belirtilen rakamlardan daha fazlasını talep etmektedirler. Görüşmelerde ortak nokta Türklerin Boğazlarda silahlanmasına olumlu bakıldı.⁴⁵⁰

Konferanstaki çetin görüşmeler sonunda 20 Temmuz 1936 yılında Montreux Boğazlar sözleşmesi imza edildi. Bu antlaşma 5 Kesim ve 29 madde ile eklerden meydana gelmektedir. Bu antlaşmayı önce Türkiye, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Romanya, Yugoslavya, Bulgaristan ve Yunanistan imza eder. İtalya 2 Mayıs 1938 günü bu antlaşmayı imza eder.

Antlaşma maddeleri kısaca şöyledir.

“Sözleşme, I. Maddesiyle, Boğazlara denizden geçiş ve gidiş – geliş serbestliği ilkesini ortaya koyup bunun öbür hükümlerle düzenlendiğini belirttiikten sonra, I. Kesimde Ticaret gemilerinin geçiş rejimi ...düzenlenmektedir.

II. Kesimde, savaş gemilerinin barışta ve savaşta geçiş rejimi, Karadenizde kıyısı bulunan Devletler ile bulunmayanlara göre değişiklik göstermek üzere, düzenlenmiştir...Karadenizde kıyısı olmayan Devletlerin barışta bu Denizde en çok 30.000 ton savaş gemisi bulundurabileceği; bunun belirli

⁴⁴⁹ Mehmet Gönübol, Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919 – 1938)**, s.127-128

⁴⁵⁰ A.g.es.128

koşullarda 45.000 tona çıkarılabileceği, ayrıca insancıl amaçlarla en çok 8.000 ton daha artırılabilceği ve, ne amaçla olursa olsun, bu gemilerin Karadenizde 21 günden fazla kalamayacağı açıklanmaktadır...

Türkiyenin katılmadığı bir savaşta, savaşanların savaş gemilerinin geçişi ise yasaklanmıştır. Bu yasağa iki kuraldışılık getirilmektedir. : Birincisi, Milletler Cemiyeti Yasası çerçevesinde bir Devlete karşı yaptırımlar uygulanması durumu; ikincisi de gene bu Yasa çerçevesinde yapılıp Türkiye'yi bağlayan bir karşılıklı yardım Andlaşması..gereği olarak saldırıya uğrayan bir Devlete yardım durumlarıdır (Md. 19 ve 25)...

Eğer savaş zamanında Türkiye de savaşan ise ya da Türkiye kendisini yakın bir savaş tehdidi altında görüyorsa, yabancı savaş gemilerinin geçişini Türk Hükûmeti istediği gibi düzenleyecektir (Md. 20 ve 21)...

III. Kesim uçakların geçişine ilişkin tek Maddeden (Md. 23) oluşmaktadır. Buna göre, sivil uçakların gerek Akdeniz ile Karadeniz arasında, gerek Avrupa ile Asya arasında yasak bölgeler dışındaki yollarını ve geçiş koşullarını Türk Hükümeti düzenleyecektir...⁴⁵¹

Montreux Antlaşması 20 yıllık için yapılır ama 64 yıldan beri hiçbir devletin itirazı olmadan yürürlüktedir.

Montreux Antlaşmasının imzalanmasının ardından Mustafa Kemal, 1936 yılının 18. ini gecesini 19 güne bağlayan gece Atatürk, tarafından yazdırılan yazıda;

“Bugün bayram günüdür; sevinç günüdür. Niçin bilir misiniz, ey sevgili yurttaşlar? Çünkü Lozan, Montrö’de taçlandırılmıştır. Lozan tamdır ve tamlığı daima tarihte olacaktır. Fakat ona acı ve üzüntü veren ufak bir şey, Boğazlar vardı. İşte o Montrö’de çözümlenmiştir. Eğer Türk yüksek duyarlılığı bununla ilgiliyse kesinlikle seviniyor ve sevinmelidir.”⁴⁵²

TBMM’de Beşinci Dönem İkinci Toplanma Yılıni açarken Mustafa Kemal;

“Türkiye’nin hakkını teslim etmekle yüksek dostluk ve anlayış gösteren Montrö Mukavelesi âkidleri, aynı zamanda kritik devam eden asrı-ulusal durumun bu önemli, devresinde, istikrarı için herkesin çalışması icap eden umumi sulh işine de, değerli hizmet etmiş oldular.”⁴⁵³

F-SADÂBAD PAKTI

⁴⁵¹ İsmail Soysal, **A.g.e.**, s.504 -505 antlaşma maddelerinin ayrıntıları için bkz. **A.g.e.** s.526

⁴⁵² Utkan Kocatürk, **a.g.e.**, s. 170/ aktaran; Cevat Abbas Güner, **Cumhuriyet gazetesi**, 10. XI. 1941

⁴⁵³ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt I, s.409

Sadâbat Paktı Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında yapılmıştır. Bu antlaşmanın yapılış nedenleri Fahir Armaoğlu, ile Mehmet Gönlübol, Cem Sar, kitaplarında İtalyan'ın revizyonist hareketlerinin Asya ve Afrika üzerine sıçraması odaklıdır.

Fahir Armaoğlu, İtalya ile Habeşistan'a saldırması sonucu ortaya çıkan anlaşmazlıklarla İtalya'nın artık sömürgeci yani revizyonist isteklerini artık daha açık bir şekilde dile getirmeye başladığını vurgulayarak, bu sömürge isteklerinin Asya ve Afrika odaklı olduğunu ekler. Asya toprakları için mevzu olan yerlerin de Uzakdoğu ve Hindistan'ın kendisi için uzak kaldığını bu nedenle de Anadolu toprakları ve onun komşuları olan Arap Yarım adası şeklinde ortaya koymaktadır. Ki bunu Habeşistan'a yerleşerek yapmış oluyordu. Türkiye'nin de bu durumu görerek gerçekleştirdiği Balkan Antantından sonra Ortadoğu için de bir savunma hattına ihtiyacı olacaktı.⁴⁵⁴

Cem Sar ve Mehmet Gönlübol da yayınladıkları eserde aynı şekilde Asya ve Afrika üzerindeki İtalya'nın 1934'ten itibaren başlayan revizyonist düşkünlüğü merkezli bir açıklama yaparlar.⁴⁵⁵

İsmail Soysal ise bu görüşlere katılmayarak bir çok siyasi tarih kitaplarındaki İtalya'nın doğu politikasına katılmadığını ifade ederek, İran ve Afganistan İtalya için uzak olduğunu, Irak'taki İngiliz kontrolü olduğunu vurgular ve Türk arşivlerinde de böyle bir gerekçe olmadığını altını çizer. İtalya'nın bu paktla ilgisini olmadığını da bu pakt için yapına girişimlerinin 1933 sonbaharında gündeme geldiği İtalya'nın Asya ve Afrika emellerinden bahsetmesinden önce söz konusu edildiğinin altını çizer. Bununla birlikte bu antlaşmanın Orta Doğu devletleri arasındaki ilk siyasi antlaşma olduğunu da vurgulayarak İngiltere ve Rusya'yı da bu antlaşma içine sokmaya çalışsalar da başarılı olunamadığını ifade eder. İsmail Soysal paktın oluşum aşamasında İngiltere'nin bağımsızlığını sınırlamaya gittikten sonra Irak Türkiye ile "bağımlılık dengesini" sağlamak için 1933 yılında İran ve Türkiye ile antlaşmalar yapar. Irak Türkiye arasında bir sorun yoktur ama İran ile Sünni - Şii, Şattularap ve Kürtlerin isyana kışkırtılması gibi sorunları vardır. Ki bunları Irak sonlandırmak ister. Türkiye de çok taraflı bir antlaşma önerisinde bulununca bu öneri kabul edilir.⁴⁵⁶ Aralarındaki ortak nokta ise bu Paktın yapılmasındaki bir

⁴⁵⁴ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2 : 1914 1995s.346**

⁴⁵⁵ Mehmet Gönlübol - Cem Sar, **A.g.e.**, s.108/ Aptülahat Akşin, **A.g.e.**, s.198 İtalya'ya karşı bu Paktın yapıldığına dair olarak "Habeşistan'da oluklar dolusu kan akarken bu dört devlet birbirine daha da yaklaşma yolunda idiler." Şeklinde bir açıklama ile Sadâbat Paktında İtalya etkisine değinir.

⁴⁵⁶ İsmail Soysal, **a.g.e.**, s.591/İsmail Soysal, **"1937 Sadâbat Paktı", Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler Ankara 15-17 Ekim 1997**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s.338/ Bu antlaşmanın İngiltere ve Sovyet Rusya tarafından istenmediği bilgisinin de yanlış olduğunu vurgular. Çünkü bu antlaşma pakt hazırlanırken bu iki devlete de danışılır. Bkz. **A.g.e.** s.339

diğer neden ola Atatürkçü Dış Politikada takip edilen “Barış” merkezli prensiptir.

Sadabâd Paktı yabancı basında Fransız, Polonya Mısır ve Alman basınlarında övgüyle bahsedilir. Alman ve Polonya Basını bunu Atatürk Türkiye’sinin diplomasisindeki başarısı olarak ifade ederken Fransa Türkiye’nin Sovyetlerden uzaklaşıp Batıya daha da yakınlaşması olarak değerlendirir. İngiliz Basını olayı Irak’ın dış politikadaki etkinliğini azaltacağı düşüncesindedir. Mısır’da Arap yarımadasındaki bu paktın bir dostluk başarısı olduğunun altını çizer.⁴⁵⁷

Sadabât Paktına giden yolda imzalan ilk antlaşma olarak 2 Ekim 1935 yılında Türkiye, İran ve Irak arasında parafe edildi. Bu parafenin kesin bir hal alması iki yılı buldu. Bunun nedenleri İran Irak arasındaki sınır sorunları, Sovyetlerin istediği Afganistan ve Irak’ın istediği Suudi Arabistan’ın da Pakta alınması gibi öneri sıkıntıları oldu. bu iki yıllık sürede Türkiye İran ile çeşitli antlaşmalar yapar. sonunda Afganistan’ın pakta alındığı bir antlaşma 8 Temmuz 1937’de imzalanır.⁴⁵⁸ Antlaşma maddeleri kısaca;

“1. Maddesi ‘İçişlerine karışmama’; 2. Maddesi birbirinin ‘sınırlarının dokunulmazlığına saygı’; 3. Maddesi ‘dayanışmalar yapılması’; 4. Ve 5. Maddeleri ‘saldırmazlık’ (ki saldırı ayrıca tanımlanıyordu); 6. Maddesi bir üçüncü Devlete karşı da saldırıya geçmemek; 7. Maddesi ‘birbirlerine karşı kışkırtma ve gizli örgütlere olanak bırakmamak; 8. Maddesi-Andlaşma Giriş Kesiminde de belirtildiği üzere- ‘Savaştan vazgeçilmesine ilişkin 1928 Briand Kellog Paktınasaygı ve uyumsuzlukların barışçı yoldan çözümü’ yükümlerini getirmiştir. 9. Maddede Paktın Milletler Cemiyeti Yasası ile uyum içinde olduğu ortaya konulmuştur.”⁴⁵⁹ Bu antlaşma 5 yıl için yapılır. Eğer 6 ay önceden bu paktın feshedilmesi için bir itiraz olmaz ise antlaşma 5 yıl daha uzayacaktır.

Sadabâd Paktı, İkinci Dünya savaşından sonra 1955 yılında imzalanan Bağdat Paktı ile etkinliğini yitirmeye (Bağdat Paktı 1958 yılında adını Cento olarak değiştirir) başlayacaktır. İranda 1979 İslam devrimin ardından yeni rejimin Cento’yu tanımaz. 1980 yılında Irak İran’a saldırınca zaten Sadabâd Paktının saldırmazlık hükmünü çiğner ve bu paktı geçersiz kılar.⁴⁶⁰

G-HATAY (SANCAK) MESELESİ

⁴⁵⁷ İsmail Soysal **a.g.m.** s.335-336

⁴⁵⁸ İsmail Soysal, **Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920 – 1945)**, s.590

⁴⁵⁹ İsmail Soysal, **a.g.e.** s.591

⁴⁶⁰ İsmail Soysal **a.g.m.** s.337

Fransa ile Türkiye arasındaki Hatay meselesi Türk Milli Mücadelesi dönemine dayanmakta bu dönemde 1921 yılında Fransa ile yapılan bir antlaşma ile geçici bir çözüm elde edilmiş olsa da bu sorun 1936'da yeniden gündeme geldi ve 1939 yılına kadar Türkiye ile Fransa arasında gerginliklere neden oldu.

Hatay ve İskenderun bölgesi daha Osmanlı devleti zamanından beri çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu bir bölgeydi. I. Dünya savaşı sırasında Fransa Osmanlı devletini paylaşım antlaşmalarından olan Sykes – Picot antlaşmasında bu bölgeyi ele geçirmek istemiştir. Bunu da Milletler Cemiyeti Yasası 22. Maddesini 28 Haziran 1919 yılı kurulan Manda sistemine dayandırarak yapacaktı ki Mondros Mütarekesi döneminde de mütareke antlaşmasının 7. Maddesi ile İskenderun sancağını işgal etti.⁴⁶¹

Hatay konusu yani İskenderun sancağı meselesi Milli Mücadele dönemi sırasında Fransa ile yapılan 1921 Ankara Antlaşması ile Türklerin çoğunlukta olduğu bu bölge, dönemin koşulları içinde Fransızlarla daha fazla çatışmaya meydan vermemek için Fransa Mandası altında Suriye ile sınırlarını belirlerken Suriye sınırları içinde bırakıldı. Ancak bu durum belli şartlara bağlandı. Antlaşmanın 7. Maddesi *“İskenderun bölgesi için özel bir yönetim rejimi kurulacaktır. Bu bölgenin Türk soyundan gelen halkı, kültürlerini gelişmesi için her türlü kolaylıktan yararlanacaktır. Türk dili orada resmi bir niteliğe sahip olacaktır.”*⁴⁶² Bu antlaşma maddesi Lozan antlaşmasının 3. Maddesi⁴⁶³ ile onaylanmıştı.

Fransa 9 Eylül 1936 yılında ise Fransa ile Suriye ile imzalan bir antlaşma gereği Suriye'ye bağımsızlık verilip manda yönetiminin kaldırılarak, sancak ile ilgili olarak ta sancak haklarını Suriye yönetimine devreden hükümlerini taşımaktaydı.⁴⁶⁴ Bu durum Türkiye Hükümetince rahatsız edici bulundu. Bunun üzerine Milletler Cemiyeti 26 Eylül 1936 yılındaki oturumunda Tevfik Rüştü Bey bu konuyu gündeme getirdi. Ancak Fransa tarafından olumlu bir cevap gelmeyince Türkiye 9 Ekim 1936 tarihinde Fransa'ya bir nota verdi. Bu Notada kısaca Türkiye Fransa'nın Suriye ve Lübnan ile gerçekleştirdiği antlaşmadaki bağımsızlık haklarının İskenderun sancağına da verilmesi gerektiğini bildirdi. Fransa ise 10 Kasım tarihli cevabi notasında ise; İskenderun'a bölgesine bu şekilde bir hak vermenin Suriye'nin bölünmesi anlamına geleceğini ancak sancağın özerklik haklarının korunabileceğini ekler.

⁴⁶¹ İsmail Soysal, **a.g.e.**, s.539/ 26 Nisan 1920'de de Suriye'yi Manda altına aldı.

⁴⁶² İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920 – 1945)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. Dizi – Sayı 38², 3. Baskı, Ankara 2000, s.51

⁴⁶³ M. Cemil Bilsel, **Lozan**, İkinci Cilt s.585

⁴⁶⁴ Ömer Osman Umar, **Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye, (1908 – 1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi yayınları, Ankara 2004, s.505/ Mehmet Gönlübol - Cem Sar, **a.g.e.** s.133/

bunu da yapamayacağını bildirince iki ülke arasında bir müddet bir nota alış verişi oldu.⁴⁶⁵

Mustafa Kemal Atatürk'te 1 Kasım 1936 yılında TBMM'nin Beşinci Dönem İkinci Toplanma yılını açarken yaptığı konuşmada Hatay Meselesine de değinerek;

“Bu sırada, milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük bir mesele, hakiki sahibi öz Türk olan ‘İskenderun – Antakya’ ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde, ciddiyetle ve katiyetle durmaya mecburuz.

*Daima kendisi ile dostluğa çok ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük mesele budur. Bu için hakikatını bilenler ve hakkı sevenler, alâkamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlar ve tabii görürler.”*⁴⁶⁶ diyerek Hatay meselesine verdiği önemi ortaya koymuştur.

İsmet İnönü de Mustafa Kemal'in özellikle Hatay Meselesi konusunda ne kadar hassas olduğunu belirterek kendisi ile bu konuda da çokça tartışıklarını dile getirmektedir. Hatta bu meselenin çözümü için neredeyse Fransa'ya harp açma isteğine kadar Mustafa Kemal'in kararlı olduğunu belirterek dönemin Genel Kurmay Başkanı olan Fevzi Paşa ile görüşerek kendisini bu harp işinden caydırması için konuşmuş en sonunda 1937 yılında Fransa ile yapılan antlaşma ile bu isteğinden vazgeçtiğini de ekler.⁴⁶⁷

Fransa ile Türkiye arasındaki bu soruna çözüm için Fransa Milletler Cemiyetine konu ile ilgili başvuru yapılması önerisinde bulundu. Türkiye bu isteği kabul etti. Milletler Cemiyetinde 14 16 Aralık tarihlerindeki görüşmeler sonucu Milletler Cemiyeti konun çözümü için İsveç Temsilcisi olan Sandler'i konuya ilişkin raportör olarak görevlendirir.

Sandler 16 Aralıktaki raporunda *“1) Sancak meselesi Cemiyet Meclisinin Ocak ayındaki olağan toplantısında tekrar ele alınmalı... taraflar raportörle temas halinde meseleyi görüşmeye devam etmelidirler. 2) Mümkün olan en kısa zaman içinde Sancak bölgesine üç kişilik bir gözlemci heyeti gönderilmelidir. 3) Bu raporun kabul edilmesi meselsinin esası üzerinde verilmiş bir karar sayılmamalıdır.”*⁴⁶⁸

Rapor doğrultusunda Milletler Cemiyeti Hatay'daki konuyu incelemek üzere Hollanda, Norveç ve İsveçli üç kişiden oluşan bir heyeti bu konuda görevlendirir. Milletler Meclisi yeniden 20 Ocak 1937'de tekrar bir araya geldiler. İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Elden Türkiye ile Fransa arasındaki

⁴⁶⁵ A.g.e., s.134/ İsmail Soysal, a.g.e. s.541

⁴⁶⁶ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, , s. 410

⁴⁶⁷ İsmet İnönü, **Hatıralar**, s.283-284

⁴⁶⁸ Mehmet Gönlübol - Cem Sar, a.g.e. s.134

bu sorunda oldukça yardımcı olacaktır. İngiltere'nin bu çabasının sebebi ise, "...Akdeniz dengesi açısından önemli iki ülkenin arasının açılmasını isteyişi, Türkiye ilişkilerinin düzelmesi ve Trükiye2nin sorunu barış yolu ile halletmesini onaylaması gelmektedir."⁴⁶⁹

Elden'in iki tarafı da ikna etmesi ile birlikte kendisi Milletler Cemiyetine uzlaşma esaslı bir rapor sunar. Bu raporda; "Sancağın bir 'Ayrı Varlık' olarak, içişlerinde bağımsız kalacağı; dışişlerinin Suriye devletince yönetileceği, ancak Suriye'nin MC Konseyinin iznini almadan Sancağın bağımsızlığına zarar verici kararlar alamayacağını; Suriye ile Sancak arasında bir gümrük ve para birliği olacağı,... resmi dil Türkçe olmak üzere, ikinci bir dil için MC Konseyinin karar vereceği; Sancak Statüsü ve Anayasasına uyulmasını Konsey adına denetlemek üzere Sancağa Fransız uyruklu bir Delege atanacağı; Sancağın yeterli jandarma ve polisten başka askersel gücü bulunmayacağı; Türkiye ve Fransanın MC Konseyinin öğütlemeye kararlarına saygılı kalacakları ve aralarında yapacakları bir andlaşma ile Sancağın toprak bütünlüğünü güvence altına alacakları..."⁴⁷⁰ bu rapor 27 ocak 1937de kabul edilir. Daha sonra bu rapora dayanılarak 20 Şubat 1937 yılında Sancak Statü ve Anayasa metinlerini hazırlamak için bir heyet görevlendirilir.

Atatürk Başbakan İsmet İnönü'ye bir telgraf çekerek: "... Türkiye Cumhuriyeti haklı olduğuna kani bulunduğu davasını, büyük ve âdil hakem heyeti olmasını daima arzu ettiği ve bu sıfat ve salâhiyetinin daha çok çetin meseleler hallinde en yüksek kudret ve kuvveti haiz olmasını temenni eylediği Milletler Cemiyeti'ne bırakmakla insanlık namına isabetli bir harekette bulunmuştur. Bu suretle medeniyet namına da yüksek bir vazife ifa etmiş olmakla sadece takdir ve tebrike şayandır."⁴⁷¹ Diyerek memnuniyetini dile getirir. Ancak bu durum uzun sürmedi.

29 Mayıs 1937 yılında da komite raporu ve karar tasarısı Sandler tarafından Milletler cemiyetine sunulur. Aynı gün Türkiye ile Fransa aralarında Sancağın toprak bütünlüğünü koruyan ve Türkiye Suriye sınırını belirleyen antlaşmaya imza atılır. Bu antlaşma Haziran ayında Suriye'de olaylara neden oldu. Arap milliyetçiler gösteriler yaptılar. Sancak seçimleri ile ilgili Milletler Cemiyeti komisyonu Türk aleyhine sonuçlara neden olabileceği için Türkiye tarafından gerçekleştirilen baskı sonucu ocak 1938'e yeni bir düzenleme getirildi.⁴⁷²

⁴⁶⁹ Mustafa Yılmaz, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (1919 – 1938)", Türkler, Cilt 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.589

⁴⁷⁰ İsmail Soysal, a.g.e., s.542

⁴⁷¹ Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV, s.106

⁴⁷² Mehmet Gönlübol - Cem Sar, a.g.e. s.137/Mustafa Yılmaz, a.g.m. s.589/ Ömer Osman Umar, a.g.e. s.507/ İsmail Soysal, a.g.e., s.573-574

Almanya'nın Avusturya işgali Fransa ile Türkiye arasındaki ilişkilerini de değiştirdi. Fransa kendisine destek olabilecek bir gücü kaybetmek istemediği için Türkiye ile arasındaki bu anlaşmazlığa bir son vermeye karar verdi. Çünkü bu durum kendisini Avrupa işlerinden de uzakta tutuyor, oyalıyordu.

Türkiye ile Fransa 3 Temmuz 1938 yılında Atatürk'te askersel bir antlaşma imzaladı. Bu antlaşmaya göre; sancakta sükunet ve düzeni sağlayacak 6000 kişilik bir kuvvet görevlendirilecek bu kuvvetin 1000 kişisi sancaktan diğer 5000 kişinin 2500'ü Türk 2500 de Fransız kuvvetlerinden oluşacaktı. Bu antlaşmanın ardından 4 Temmuz günü Türk kuvvetleri sancaktan içeri girdi. Aynı gün Türkiye ile Fransa arasında bir Dostluk antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre kısaca; *“Taraflar içlerinden birine müteveccih siyasi ve iktisadi hiçbir anlaşmaya ve hiç bir kombinezona girmeyeceklerdir; taraflardan biri tecavüze uğrarsa diğer taraf mütecavize yardımda bulunmayacaktır; Doğu Akdeniz’de barışın devamı için taraflar, Sancak’ın bütünlüğünü teminat altına alan 29 Mayıs 1937 tarihli Antlaşma hükümlerini yerine getireceklerdir.”*⁴⁷³

Sancakta en sonunda ağustos ayında gerçekleştirilen seçimlerde Türkler 22 sandalye Mecliste kazanırlar. Sancak statüsü ile resmi dilin Türkçe olması kararlaştırılır. Sancak adını da Hatay olarak alır. 12 Eylül 1938 yılında kurulan Hatay devleti - Mustafa Kemal'in ömrü yetmeden - 1939 yılında Meclis kararı ile (29 Haziran) Türkiye'ye katılır. Ve Mustafa Kemal'in en büyük isteği de gerçekleşmiş olur.

Türkiye ile Fransa 23 Haziran 1939 yılında Karşılıklı Yardım Bildiri imzalanır bu bildiri ile Suriye ile Türkiye arasındaki sınır meselesi kesin olarak çözümlenir. Bu antlaşmanın aynı metni İngiltere ile Türkiye arasında yapılır.⁴⁷⁴

⁴⁷³ A.g.e. s.138, aktaran; antlaşma metni için bkz. **Ayn Tarihi**, Temmuz 1938, No. 56,s.87 bu antlaşma hiç bir zaman tasdik edilmemiştir.

⁴⁷⁴ A.g.e. s.138

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti, 19 Mayıs 1919 yılında Mustafa Kemal önderliğinde başladığı Milli Mücadele yolculuğunda, I. Dünya Savaşının sonunda İtilaf devletlerinin paylaştığı bir pasta olan yıkık Osmanlı Devletinin parçalarından yeniden doğma mücadelesi veriyordu. Bu mücadele hem hukuki alanda hem savaş meydanlarında silahla yapıldı. Savaş bu millet için bir savunma aracından başka bir şey değildi. Anadolu halkı, yaşama alanına sahip olmak için mücadele veriyordu. Yollarında yürüdüğü sokaktan çalıştığı toprağına, her yer yabancı işgali altındaydı. Türkiye halkı bunun mücadelesi için Mustafa Kemal Paşa önderliğinde, onu takip ederek, bağımsızlığını kazandı. Barışa huzura kavuştu. Lozan antlaşması ile bunu taçlandırdı.

Lozan'dan sonra Yeni Türkiye Devleti, bu barış ve huzurun devamı için ülkenin ekonomik, siyasi, askeri, iktisadi, adli, eğitim, gibi alanlarında da bağımsızlığını elde etmesi eski, köhne yapılarından, sistemlerinden kurtulması gerekiyordu. Bunları yapabilmek için iç politikada devrim hareketlerinin yapılması gerekliydi. Devrimler için, yeni bir devletin ihtiyacı olan “rahat nefes alma” ortamını sağlayabilmek için “*Yurtta Sulh ve Cihanda Sulh*” şarttı, yani

“Barış” ilkesini, felsefesini Devletin iç ve dış politikasında yegane amaç ve araç olarak sağlamlaştırmanız gerekir.

Barış ortamında ancak bir devlet ve millet gelişir, uygarlık düzeyine hatta ilerisine geçebilir. Mustafa Kemal bir asker olarak savaşın yarattığı kaosları, yıkımları hem ülkelerin içinde hem de Dünya çapında çok iyi biliyordu. O yüzden savaşın savunma dışında yapılmasını da cinayet olarak değerlendirmekteydi. Osmanlı Devlet’inin yaptığı hataları Yeni Türkiye’de yapılmaması için milletle birlikte çaba sarf edecekti.

Yeni Türkiye Devletinin Laik, çağdaş, ve devletin her alanında tam bağımsız olabilmesi, savaşız istikrarlı bir ortama bağlıydı. Bunun ilk adımı olan Lozan’dan sonra 1923 ve 1930 yılları arasında diğer devletlerle ikili antlaşmalara girerek “Barış” politikasını ilerletmeye devam etti. Devletlerle yaptığı “Saldırmazlık, Tarafsızlık ve Dostluk” antlaşmalarında dostluk kelimesini “ebedi” olarak niteledi. Bu antlaşmalarla devletler arası ilişkilerde uyuşmazlıkları barışçı yollardan çözmeyi, gizli antlaşmalarla birbirine zarar vermeyi, saldırmazlık ve tarafsızlık tanımları ile de suni savaş durumlarının önüne geçmeyi amaç edindi. Böylece karşılıklı güven duygusu bu antlaşmalarla sağlanmaya çalıştı. Türkiye o dönemde komşusu olan olamayan tüm devletlerle bu tür ikili antlaşmalarla hem kendi çıkarlarını hem de antlaşma imzaladığı devletlerle lan ortak çıkarlarını korumuş oldu. bu “Denge” ve “Barış” politikaları onun en büyük kazancı olacaktı.

Lozan’dan sonra sadece ikili değil, çok taraflı antlaşmalara da 1930’dan sonra sık olmasa da girdi. Özellikle Milletler Cemiyeti’nin ortaya koyduğu, Briand – Kellog Paktı ya da Silahsızlanma faaliyetlerine katılımında bulunacaktı. 1930’dan sonra da resmen Milletler Cemiyetine davet edilerek bu kuruma üye olacaktı.

Milletler Cemiyeti, ABD Başkanı Woodrow Wilson’un “14 İlkesinde” ortaya koyduğu açık diplomasi, uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümü gibi tanımlarında temellerini atıyordu. I. Dünya Savaşının, tüm devletlerin hem kendi içlerinde hem de Dünya adına yarattığı toplu zararlar ortadaydı. Aralarındaki problemleri karşılıklı ittifaklar kurarak, gizli antlaşmalarla, sonu gelmeyen silahlanma faaliyetleri ile çözmeye çalışmalarının daha büyük felaketlere sebep oldu. Kendi sınırlarını yine başaklarının sınırlarını ihlal ederek çözmeye çalışmanın bir sonucu yoktu. I. Dünya savaşının sonunda Paris Barış Konferansında yenen ülkeler ile yenilen ülkeler bir araya gelmişlerdir. Bu konferansta Müttefik devletler özellikle İngiltere ve Fransa ABD’nin bu uyuşmalıkları barışçı yollardan çözüme fikrini sadece teoride benimseyerek bir Milletler Cemiyeti kurulmasını ve Cemiyetin Misakının hazırlanmasını desteklemiştir. Milletler cemiyeti özellikle ABD’nin tekrar kendi içine

çekilmesiyle Milletler Cemiyeti üyeliğinin ABD senatosunda reddi ile kan kaybetmiş oldu.

25 Ocak 1919'da Misak hazırlanır ve Almanya ile imzalanan Versailles antlaşmasının yürürlüğe girmesi ile de Misak'ta yürürlüğe girer. Ancak bu Cemiyet I. Dünya savaşının galiplerinin güdümünde hareket edecektir.

Birinci Dünya Savaşı Galipleri Milletler cemiyetini kurarak uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözülmesi, silahlanmayı engelleme ve de devletler arası ilişkileri düzenlemek için kurulduğunu söyle de Avrupa Devletleri ile yaptıkları antlaşmalarda toprak kısıtlamalarına ve de ekonomik açıdan bu ülkelerin çöküşüne neden olacaktır. Özellikle Osmanlı Devlet'inin imzalayacağı Sevr antlaşması tam bir sömürge antlaşması niteliğindedir. Bir devletin fiilen ortadan kalkmasının belgesidir. Ancak bu antlaşma Ankara Hükümeti tarafından kabul edilmeyecek ve kazandığı zaferler sonrasında da yerini Lozan'a bırakarak ölü doğacaktır. Ancak Yeni Türkiye Devlet'inin Milletler Cemiyeti ve ona kuran kişilere olan güveni kalmayacaktır ki bu Müttefiklere karşı da Milli Mücadele başlığı altında bir bağımsızlık mücadelesi verecektir.

Lozan antlaşması sırasında özellikle Müttefiklere karşı hukuki alanda bağımsızlık mücadelesi verilmiştir. Bu bağımsızlık mücadelesi masa başında ve barışçı yollarla elde edilmeye çalışılacaktır. Bu masaya konan meseleler birkaç yılın değil uzun asırların meseleleri olacaktır. Avrupalı devletler artık karşılarında "Hasta Adam"ın zihniyetinde değil, genç, kararlı, dinamik, bağımsızlıklarına son derece düşkün, karakterli insanlar göreceklerdir ve isteklerini elde edemeyeceklerini anlamak ta biraz uzun sürecektir.

Lozan antlaşmasında Milletler cemiyeti Misakı yer almamaktaydı. Çünkü Türkiye Lozan'la yenilmiş bir devlet değil Milli Mücadele savaşını kazanan bir devlet olarak bağımsızlık haklarını almıştır. Milletler Cemiyeti Misakı Sevr Antlaşmasının ilk 26 maddesini oluşturmaktaydı.

Lozan antlaşmasında da bazı meselelerin halli sonraya Milletler Cemiyeti çerçevesinde tartışılmaya bırakılacaktı. Türkiye her ne kadar Milletler Cemiyeti'nin tarafsız davranamayacağına inanmasa da sorunları barışçı yollardan çözenin gerekliliğine de bir o kadar inanarak Milletler cemiyetine de evet diyerek savaştan değil barıştan yana olduğunu da ispat edecektir. Ancak Milletler Cemiyeti Musul ve Etabli konularında da fire verecek ve Türkiye'nin kendisine olan güveni bir kez daha sarsacaktır. Ancak 1929 ekonomik buhran ve Avrupa devletlerinden İtalya ve Almanya gibi revizyonist hareketlerine karşılık Milletler cemiyetinde de Anti revizyonist devletlerin çoğunlukta olması kendisini Milletler Cemiyetine yakınlaştıracaktır. İtalya'nın özellikle Doğu Akdeniz'de Anadolu toprakları konusundaki talepleri Türkiye'yi çoklu ittifaklara

da sokacaktır. Bunların çoğunda da başı kendisi çekecektir. Balkan antantı ve Sadâbad Paktı bunlardandır.

Türkiye Milletler Cemiyeti'ne giriş nedeninde Dünya'nın yeni bir savaş tehlikesi ile karşı karşıya olduğunu ancak bu konuda bir takım devletler ile bir araya gelerek özellikle silahsızlanma konularında çözüm arayışında kendisinin de katkısı olmasını istemektedir. Türkiye Milletler Cemiyetine girişine kadar hiç bir devletle gizli antlaşma yapmamış kendi barışçı politikasından ödün vermeden ilerlemeyi tercih etmiştir. Devletler arası uyumsuzluklarında hep diplomasi ve devletler hukuku çerçevesinde hareket etti.

Milletler Cemiyeti, temellerini atan ve kurulmasında çaba sarf eden ABD'nin Monroe Doktrini ile kendi kıta politikasına dönmesi ile eksik kalmıştı. Milletler Cemiyeti'nin güvenini devletler bazında yeniden sağlamak adına Türkiye gibi barış taraftarı ve diğer devletlerin tarafından güven vere bir devletin varlığı önemli görülmektedir. Bununla birlikte İngiltere ve Fransa gibi devletlerin İtalya ve Almanya'ya karşı orta Doğu ve Avrupa'da güçlü bir yapıda devleti kendi yanların çekmek istemeleri de önemlidir.

Türkiye Milletler Cemiyetine 6 Temmuzda Milletler cemiyeti olağanüstü toplantısında Milletler Cemiyeti Sekreteri Eric Durmon'un Türkiye Hükümetine yolladığı bir telgrafla Cemiyete giriş için davette bulunurken Türkiye'nin cevabını talep etmiştir. Türkiye'de 9 Temmuz günü TBMM'nin genel oyu ile bu daveti kabul ettiğini belirtir. Resmi giriş töreni de 18 Temmuzda 43 devletin daveti ile gerçekleşecektir.

Türkiye Milletler cemiyetine girdikten sonra Cemiyetin bütün faaliyetlerine ve aldığı kararlara da katılmakla birlikte görevini sonlandırdığı güne kadar bir üyesi olarak kalmaya devam etmiştir.

KAYNAKÇA

I-RESMÎ YAYINLAR

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 4 İçtima: 1 Cilt 9, Seksen Birinci İnikat, 9- VII- 1932 Cumartesi, Ankara, 1932

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima 1, Cilt 8, Seksen Birinci İnikat, 9- VII-1932,Cumartesi Celse-2, Ankara 1932

Düstur. Üçüncü Tertip, Teşrinisani 1931, Teşrinievvel 1932, Cilt 13, Başvekil Müdevvenat Matbaası, Ankara, 1934

Düstur, Üçüncü Tertip, Teşrinisani 1933-Teşrinievvel 1934,Kanun no. 2401, 15. Cilt, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, Ankara, 1934

II- SÜRELİ YAYINLAR

A- Gazeteler

Anadolu

Hizmet

Yeni Asır

III-KİTAPLAR

Akşin, Aptülaha, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. Dizi – Sa. 56, Ankara 1991

Akyüz, Yahya **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, 1919- 1922** Genişletilmiş 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988

Aras, Tevfik Rüştü, **Atatürk'ün Dış Politikası**, Kaynak Yayınları, İstanbul Birinci Basım Ocak 2003,

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1 – 2: 1914 1995)**, Alkım Yayınları, Genişletilmiş Üçüncü Baskı, İstanbul (T Y)

Armaoğlu, Fahir, Belgelerle **Türk Amerikan Münasebetleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991

Atatürk, Söylev, (Nutuk) I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Sekizinci Baskı, Ankara - 1981

Atatürk, **Söylev (Nutuk)**, Cilt II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988,

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I, Atatürk Araştırma Merkezi yayınları, Ankara 1997

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 5. Baskı, Ankara 1997

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006

Aybars, Ergün, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1995 4. Baskı, Ankara

Aydemir, Şevket Süreyya, **Tek Adam Mustafa Kemal 1881 – 1919**, Cilt I, Remzi Kitabevi, 28. Basım, Ağustos 2008

Aydemir, Şevket Süreyya, **Tek Adam Mustafa Kemal, 1922 - 1938**, Cilt III, Remzi Kitabevi, 23. Basım, İstanbul Şubat 2008

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi, C.III/1,1-10** Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. Dizi – Sa. 14^{b1}, Ankara 1983;

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi, Cilt II,- Kısım IV Fikir Cereyanları, inkılâp hareketleri İç Didişmeler Birinci Genel Savaşın patlaması**, Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. Dizi – Sa. 14^{b1},Ankara 1983

Bayur, Yusuf Hikmet **Türk İnkılabı Tarihi**, c.III,K.II., Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. Dizi – Sa. 14^{b1}, Ankara 1983

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi**, C.III, K.4 Türk Tarih Kurumu Yayınları VIII. Dizi- Sa.14, Ankara 1983

Bilsel, M. Cemil, **Lozan I. Cilt**, Sosyal Yayınları, İstanbul, Eylül 1998

Bilsel, M. Cemil Lozan, İkinci Cilt, Sosyal Yayınları, Eylül 1998, İstanbul
Bilsel, Cemal, **Devletler Hukuku, Birinci Kitap, Devletler**, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 150 Hukuk Fakültesi No: 32, İstanbul 1941

Erkin, Feridun Cemal Türk **Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Başnur Matbaası, Ankara 1968,

Eroğlu, Hamza **Türk İnkılâp Tarihi**, SavaşYayınları, Yeniden Düzenlenmiş Genişletilmiş Yeni Baskı, Ekim, Ankara 1990

Esmer, Ahmet Şükrü, **Siyasi Tarih**, T.C. Maarif Vekilliği Siyasal Bilgiler Okulu yayınlarından No.12, İstanbul, 1944

Feyzioğlu, Ayfer, **Türkiye ile Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam) İlişkileri**, T.C. İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Yöneten Prof. Dr. Erol Cihan, İstanbul – 1995

Goloğlu, Mahmut **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi – II 1931 – 1938, Tek Partili Cumhuriyet**, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1. Baskı, Şubat 2009

Gönlübol, Mehmet, **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma - Milletlerarası Siyasi Teşekküllerin Tarihi Gelişimi Ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları NO: 179 – 161, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1964

Gönlübol, Mehmet Sar, Cem, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997

Gönlübol, Mehmet, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Cilt I ve Cilt II, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 558, Altıncı Baskı, Ankara 1987

Gönlübol, Mehmet, **Uluslararası Politika İlkeler – Kavramlar – Kurumlar**, S. Yayınları -16, Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı, Ankara (T.Y.)

Gündüz, Aslan **Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler – Örnek Kararlar**, Beta Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2000

Gürün, Kamuran, **Savaşın Dünya ve Türkiye**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1997

Gürün, Kamuran, **Türk – Sovyet İlişkileri (1920 – 1953)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. Dizi – Sa.67, Ankara 1991

Gündüz, Aslan **Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler – Örnek Kararlar**, Beta Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2000

İnönü, İsmet, **Hatıralar**, 2. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara

İnönü'nün Söylev ve Demeçleri, I, T.B. M. Meclisinde ve C. H. P. Kurultaylarında (1919 -1946), Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları: 2, İstanbul 1946,

Kurat, Akdes Nimet **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı Yayınları/1194, Kültür Eserleri dizisi/150, Ankara 1990

Kocatürk, Utkan, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Üçüncü Basım, Ankara 2007

Koçak, Cemil **Türk - Alman İlişkileri (1923 – 1939)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI Dizi – Sa. 66, Ankara 1991

Meray, Seha L. **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar - Belgeler**, Takım I - Cilt I -Kitap I, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 291, Ankara 1969

Meray, Seha L. **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar - Belgeler**, Takım I, Cilt I Kitap 2, I. Komisyonun Tutanakları ile ilgili raporlar (Ülke ve Askerlik Sorunları), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 291, Ankara 1969

Meray, Seha L., **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar - Belgeler**, Takım 2 Cilt 1 Kitap 2, Konferansın İkinci Dönemine İlişkin Tutanaklar ve belgeler, (23 Nisan – 24 Temmuz 1923), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları No: 291, Ankara 1969

Milletler Cemiyeti Misakı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dış Münasebetler Enstitüsü Yayınları; No: 2, Ankara 1952

Olaylarla Türk Dış Politikası Cilt I ve Cilt II, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 558, Altıncı Baskı, Ankara 1987

Olaylarla Türk Dış Politikası Cilt I, 1919 – 1939 Dönemi, Mehmet Gönlübol, Cem Sar, 1939 – 1945 Dönemi, Ahmet Şükrü Öner, Oral Sander, 1945 – 1965 Dönemi, Mehmet Gönlübol, A. Haluk Ülmen, A. Suat Bilge, Duygu Sezer, 1965 – 1973 Dönemi, Mehmet Gönlübol, Ömer Kükçüoğlu, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 509, Beşinci Baskı, Ankara 1982

Pazarcı, Hüseyin **Uluslar Arası Hukuk Dersleri I**. Kitap, Turan Kitabevi, 5. Baskı, Ankara - Eylül 1995

Sander, Oral, **Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e**, İmge Kitabevi, 19. Baskı: Aralık, İstanbul 2009

Sander, Oral **Siyasi Tarih 1918 - 1994**, İmge Kitabevi, 14. Baskı: Kasım İstanbul, 2005

Saray, Mehmet **Türk – İran İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006

Sonyel, Salahi R., **Gizli Belgelerle Lozan Konferansı'nın Perde Arkası**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006

Soysal, İsmail Türkiye'nin **Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920 – 1945)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI Dizi –sa. 38², 3. Baskı, Ankara 2000

Şeker, Zehra, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Politikası, (1923 – 1938)** T. C. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, Enstitüsü, Ana Bilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. İlhan F. Akın, İstanbul – 1990,

Şimşir, Bilal, **Lozan Telgrafları I (1922-1923)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. Dizi- Sa. 57, Ankara 1990

Şimşir, Bilal, **Lozan Telgrafları II (Şubat – Ağustos 1923)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI Dizi – Sa. 57^a Ankara 1994

Taşkın, Hüseyin **Türkiye'nin Milletler Cemiyetine Girişi ve Türk Basınında Yansımaları (1930 -1932)**, T. C. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmış Tez, Tez Danışmanı; Prof. Dr. Mesut Aydın, Ankara – 2006

Tukin, Cemal Osmanlı **İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi**, İstanbul 1947

Turan, Şerafettin, **Mustafa Kemal Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik**, Bilgi Yayınevi, Birinci Basım Şubat 2001

Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyetine, 2. Kitap**, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ekim -1998, Ankara

Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl ve Balkan Paktı (1923 – 1934), T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara Ocak 1974

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Cilt I, Atam Yayınları, Ankara 2002

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2004,

Türkiyenin Milletler Cemiyetine girmesi münasebetile teati edilen muhaberat ve irat olunan nutuklar, Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti, Ankara, İkinci Teşrin, 1932

Umar, Ömer Osman, **Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye, (1908 – 1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2004

Üçarol, Rıfat, **Siyasi Tarih (1789 – 2001)**, Der Yayınevi, 6. Basım, İstanbul, Kasım 2006

Üçok, Coşkun, **Siyasi Tarih (1789 – 1960)**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No:369, Ankara 1975

Ülman, A. Haluk **Birinci Dünya Savaşına Giden Yol**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.333, Ankara-1972

Ünal, Tahsin **Türk Siyasi Tarihi 1700 – 1958** Kongre Yayınları, Yayın no:129, Altıncı baskı, İstanbul 1998,

IV-MAKALELER

Arı, Kemal **“Lozan Barış Görüşmeleri ve Nüfus Mübadelesi”**, Toplumsal Tarih, C.19, sayı 115, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, Temmuz 2003

Barlas, Dilek **“Türkiye’nin 1930’lardaki Balkan Politikası”**, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 yıllık Süreç, Ankara 15 – 17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999

Demirel, Ahmet, **“TBMM’de Lozan Görüşmeleri”**, Toplumsal Tarih, C.19, Sayı, 115, Tarih Vakfı Yayınları, Temmuz 2003

Erim, Nihat **“Milletlerarası Adalet Divanı ve Türkiye II – Musul Meselesi”**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 2-4, Ankara 1946,

Erim, Nihat **“Milletlerarası Adalet Divanı ve Türkiye”**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı I, Ankara 1944

Ertaş, Sadık **“İki Savaş Arasında Türk Boğazları”**, Türkler, Cilt 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002,

Hatipoğlu, Murat, **“Türkiye’nin Milletler Cemiyeti Üyeliği Öncesinde Cenevre’de Toplanan Reri Teslibat Umumi Konferansına Davet Edilişi, Yapılan**

Hazırlıklar ve Cemiyet'e Katılmasını Hızlandıran Gelişmeler, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Cilt: 15 / Sayı: I/ Ankara (T.Y.)

Kısıklı, Emine ***“Yeni Gelişmelerin Işığında Geçmişten Günümüze Musul Meselesi”*** Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S.24, Kasım 1999-2003

Meray, Seha L., ***“Devletler Hukukunda Milliyetler Prensibi”*** Cilt :3 Sayı.3, Ankara Üniversitesi Siyasa Bilgiler Fakültesi Dergisi, Ankara 1948

Öksüz, Hikmet ***“Atatürk Döneminde Balkan Politikası (1923 – 1938)”***, **Türkler**, Cilt 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002

Soysal, İsmail, ***“1937 Sadâbad Paktı”, Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler Ankara 15-17 Ekim 1997***, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999

Yılmaz, Mustafa, ***“Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (1919 – 1938)”***, **Türkler**, Cilt 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002

30 HAZİRAN 1932 – YENİ ASIR

in buhran ver-
dizeyyel olarak
ğı kanun lâyi-
let Meclisinin

çıkamıyacaktır. Bu lâ-
yiha ancak Meclisin Tes-
risani içtimamında müza-
kere edilebilecektir. Ha-

zırlanan kanun lâyiha-
sına göre esham ve tah-
vilât faizlerinden yüzde
yarım buhran vergisi
alınacaktır.

te biri nisbetinde bu
Dişçiler, Baytarlar, vergisi v
Doktorlar, Avukatlar 150
ödemekte oldukları ka-
zanç vergisinin üçte
biri nisbetinde buhran dâvası

n sirketi
ça görü-
rin sonu

ni 2 milyon borç
o paraları israf
e belediyenizi if
türkiiyen ellerin
mekte ne kadar
u efendiler bele
akamını itibar ve
yen bir şuvandan
vazife ve mesu-
kâlpplerinde asla
ardır.
kçe kayıtsızlığın
eni yeni tocellii-
yoruz.
uberi telefon şir-
eti umumiyeye iç
elde bilançosunu
muvaffak ola-
biliyoruz ki, bu
ile Erikson şir-
müstereken vü-

Türkiye C. Akvamda

Resmî davet bugün yapılacak

Eylül içtimamında Hariciye Vekili T. Rüştü beyin
riya etinde kalabalık bir heyetle iştirak edeceğiz

Cenevre 29 (H. R) — Cemi-
yeti Akvam meclisi yarınki per-
şembe günü (bugün) fevkalâde
olarak toplanıyor. Meclis iki mü-
him mesele ile iştigal edecektir.

1 — Çin - Japon ihtilâfı,
On dokuzlar komitesi bu me-
sele etrafında büyük mecliste ce-
reyan edecek müzakereat esasla-
rını hazırlamıştır.

2 — Türkiyenin Cemiyeti ak-

ama resmen daveti,
Bu husustaki takrir Yunan-
istan ile Cemiyeti akvama dahil
diğer bir takım devletler tara-
fundan verilecektir. Takririn it-
tifakla kabul edileceği muhak-
kaktır. Bu münasebetle muhtelif
mürabhaslar tarafından Türk.ye
hakkında teveççühkâr sözle-
şöylenecektir.

Cemiyeti Akvama girince
Ankara 29 (Hususi) —
Türkiye, Cemiyeti Ak-
vama girdikten sonra
meclisin Eylül içtimama
Hariciye Vekili Tevfik
Rüştü beyin riyasetinde
kalabalık bir heyetle işt-
irak edecektir.

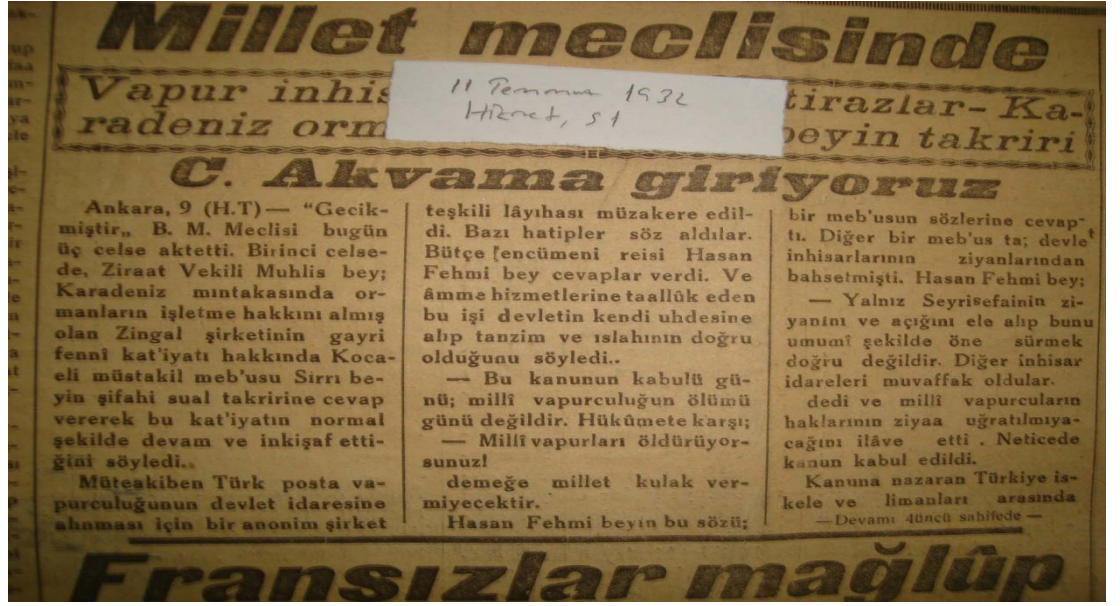
Ağrı asileri
On dört kişi

Türk müstahsilleri hakkında
Mahmut Esat bey dün fırkada

Mah

Auk
huriyet
gün oğl
Ali bey
Ruznam
ift mese
reler ce
1 —
koopera
olup iki
kere ed
umumiy
2 —
da İzmir
beyin
Vekili
3

11 TEMMUZ 1932 - HİZMET

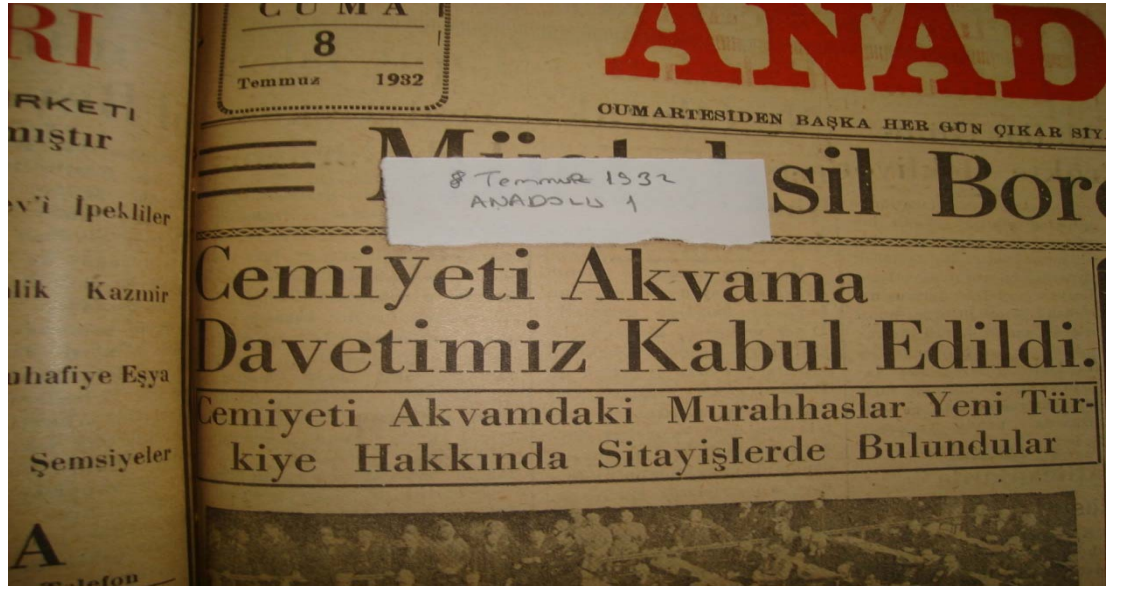
EK -4

9 TEMMUZ 1932 - ANADOLU

EK-5

8 TEMMUZ 1932 - ANADOLU

EK-6

20 TEMMUZ 1932 - HİZMET

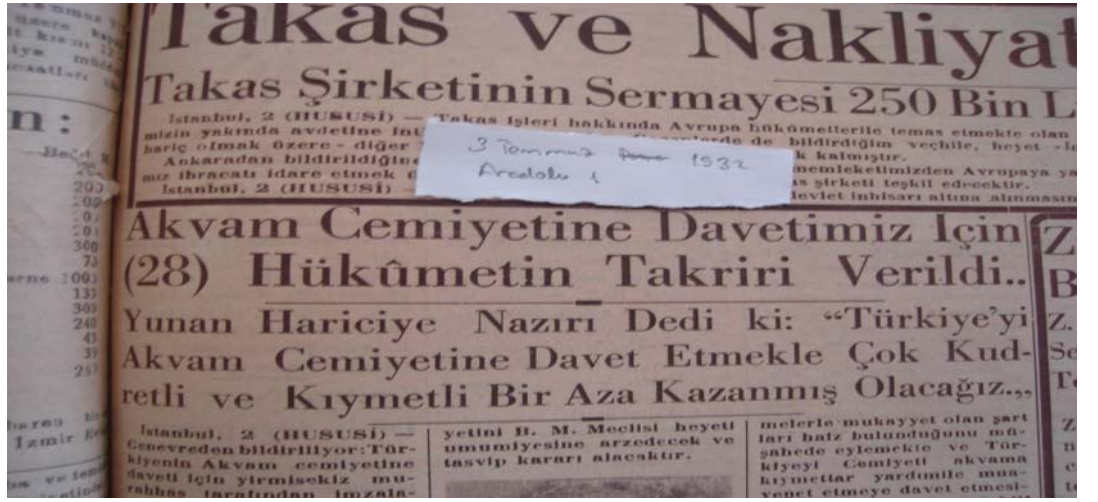
EK-7

27 HAZİRAN 1932 - ANADOLU

EK-8

3 TEMMUZ 1932 - ANADOLU

EK -9

11 TEMMUZ 1932 – ANADOLU

